JOSÉ LUIS

SAMPEDRO

Zâmbetul etrusc

ROMANUL
SECOLULUI
XX

UNIVERS

Publicarea acestei cărți a fost subvenționată de Direcția Generală a Cărții, a Arhivelor și a Bibliotecilor Ministerului Culturii din Spania.

JOSÉ LUIS SAMPEDRO

Zâmbetul etrusc

Traducere de
IULIA BODNARI

UNIVERS

Redactor Irinel Antoniu
Tehnoredactor Constantin Niță

JOSÉ LUIS SAMPEDRO
LA SONRISA ETRUSCA

© José Luis Sampedro, 1985
© Editura UNIVERS, 2011, pentru prezenta traducere

www.edituraunivers.ro

ISBN 978-99931-13-33-1

LUI MIGUEL

şi pentru
PITA PAFLO

În muzeul roman *Villa Giulia*[1], gardianul din sectorul cinci își continua rondul. Fiindcă vara se dusese, ducând cu ea turmele de turiști, paza era din nou plictisitoare; dar astăzi fusese intrigat de un vizitator anume, și se întoarse spre sala *Soților*[2] cu o curiozitate crescândă. „Oare e tot acolo?", se întrebă, și se grăbi spre ușă.

Era tot acolo, așezat pe o bancă, privind marele sarcofag etrusc din teracotă, așezat sub boltă: comoara aceasta a muzeului, expusă, ca într-o cutie, în sala mică și vopsită în ocru, pentru a imita cripta originară.

Da, era tot acolo. Nu se mișcase de jumătate de oră, de parcă ar fi fost și el o figură sculptată de foc și de secole. Pălăria cafenie și fața arămie formau un bust de argilă, ieșind din cămașa albă fără cravată, costumație caracteristică bătrânilor de sus, din munții Sudului: Apulia, sau mai degrabă Calabria.

„Ce-o fi văzut la statuia asta?", se întrebă paznicul. Și, cum nu înțelegea, nu îndrăzni să se retragă, gândindu-se că s-ar putea să se întâmple ceva, acolo, în dimineața care începuse ca toate celelalte și se dovedise atât de diferită. Dar nici nu îndrăznea să intre, reținut de un respect inexplicabil. Și continua să stea la ușă, privindu-l pe bătrânul care, fără a-și

1. Muzeu național etrusc, Villa Giulia a fost construită de papi și a rămas în stăpânirea lor până în 1870, când a devenit proprietatea statului. Muzeul a fost fondat în 1889, cu scopul de a aduna toate antichitățile pre-romane din Latium, Etruria de sud și Umbria, aparținând civilizațiilor etrusce (n.tr.).

2. Sarcofago delli Sposi, monument funerar din teracotă, cea mai importantă comoară a muzeului (n.tr.).

da seama de prezența lui, se uita atent la mormântul peste care se înclina perechea umană.

Femeia, sprijinită în cotul stâng, cu părul împletit în câteva cozi care îi acopereau pieptul, își îndoia mâna stângă cu gingășie, apropiind-o de buzele pline. În spatele ei, bărbatul, culcat și el, cu barba ascuțită sub gura de faun, strângea mijlocul femeii cu mâna dreaptă. În ambele trupuri, tonul arămiu al argilei trăda o curgere ascunsă a sângelui, invulnerabilă la trecerea secolelor. Și sub ochii alungiți, oblici ca ai orientalilor, înflorea pe fețele lor același zâmbet indescriptibil: înțelept și enigmatic, senin și voluptuos.

Spoturi ascunse luminau cu artă dinamică figurile, dăruindu-le o penumbră în care palpita viața. Contrastând cu ele, bătrânul nemișcat părea o statuie în ochii gardianului. „Parcă ar fi o vrajă", se gândi acesta fără să vrea. Ca să se liniștească, hotărî să se convingă că totul e normal: „Bătrânul e obosit și, cum a plătit intrarea, s-a așezat aici ca să nu piardă banii. Așa e lumea de la țară". După puțin timp, văzând că nu se întâmplă nimic, paznicul se îndepărtă.

Absența lui concentră aerul din criptă în jurul celor trei personaje: bătrânul și perechea. Timpul aluneca.

Un bărbat tânăr sfâșie aerul acesta, apropiindu-se de bătrân:

– În sfârșit, tată! Să mergem. Îmi pare rău că te-am făcut să aștepți, dar directorul ăsta...

Bătrânul îl privi: „Bietul băiat! Întotdeauna grăbit, întotdeauna scuzându-se... Și când te gândești că e fiul meu!"

– Un moment... Ce-i asta?

– Asta? *Soții*. Un sarcofag etrusc.

– Sarcofag? O cutie pentru morți?

– Da... Hai să plecăm.

– Îi îngropau în ea? Așa ca pe pat?

– E un tricliniu. Etruscii mâncau culcați, ca la Roma. Și nu-i îngropau propriu-zis. Așezau sarcofagul într-o criptă închisă, zugrăvită pe dinăuntru ca o casă.

– Cum e cavoul marchizilor Malfatti, la Rocassera?

– Exact... Dar Andrea o să-ți explice mai bine. Eu nu-s arheolog.

– Soția ta?... Bine, o s-o întreb.

Fiul își privi uimit tatăl. „E atât de interesat?" Apoi se uită din nou la ceas.

– Milano e destul de departe, tată... Te rog.

Bătrânul se ridică încet de pe bancă, fără să-și ia ochii de la pereche.

– Îi îngropau mâncând! – murmură el admirativ... În cele din urmă, fără voia lui, își urmă fiul.

La ieșire, bătrânul abordă altă temă.

– Nu ți-a mers prea bine cu directorul muzeului, așa-i?

Fiul dădu din mână.

– Ei, ca de obicei, știi doar. Ei promit, promit, dar... Ăsta a lăudat-o grozav pe Andrea. A citit chiar și ultimul ei articol.

Bătrânul își aminti de ziua în care, puțin după război, urcase la Roma cu Ambrosio și un alt partizan („Cum îl chema pe albanezul acela, care era un țintaș desăvârșit? Naiba s-o ia de memorie!") ca să ceară unui conducător al partidului o reformă agrară în regiunea Sila Piccola[1].

– Te-a însoțit până la ușă și te-a bătut pe umăr?

– Bineînțeles! A fost foarte amabil.

Fiul zâmbi, dar bătrânul se încruntă. Ca și atunci. A fost nevoie să moară trei oameni în manifestația țăranilor de la Melissa, lângă San Severina, pentru ca politicienii de la Roma să se sperie și să se hotărască să facă ceva.

Ajunseră la mașina din parcare și urcară. Încheindu-și centura de siguranță, bătrânul bombănea. „Bună afacere pentru unii! De parcă n-ai avea dreptul să mori când vrei!" Mașina porni și se îndreptă spre ieșirea din Roma. După ce plătiră

1. Silla Piccola, numele unui platou muntos care face parte dintr-o regiune istorică localizată în Calabria, în sudul Italiei. Alături de Sila Greca și Sila Grande, adăpostește Parcul Național La Sila (n.tr.).

taxa şi intrară pe Autostrada *Soarelui*, bătrânul se întoarse la tema lui, în timp ce-şi răsucea pe îndelete o ţigară.

– Îi înmormântau împreună?

– Pe cine, tată?

– Pe cei doi. Pe etrusci.

– Nu ştiu. Poate.

– Cum aşa? Doar nu mureau în acelaşi timp?

– Ai dreptate... Nu ştiu... Apasă aici, iese o brichetă.

– Lasă brichetele. Şi binefacerile fosforului?

Bătrânul scăpără şi aprinse cu îndemânare un chibrit, adăpostindu-l în căuşul palmelor. Aruncă chibritul afară şi fumă în tihnă. Tăcerea era întreruptă doar de zumzetul motorului, de fâşâitul cauciucurilor şi de câte un claxon imperios. Maşina începu să miroasă a tutun negru, trezindu-i fiului amintiri din copilărie. Cu fereală, deschise puţin geamul. Bătrânul îl privi: nu se putuse obişnui niciodată cu profilul acesta delicat, moştenire maternă care devenea tot mai vizibilă cu trecerea anilor. Conducea foarte serios, atent la drum... „Da, întotdeauna a fost un băiat foarte serios."

– Atunci de ce râdeau atât de... ei bine, de ce râdeau aşa? Şi încă deasupra mormântului!

– Cine?

– Cine oare! Etruscii, omule, cei din cavou! La ce te gândeşti?

– Doamne, iartă-mă, etruscii!... De unde să ştiu? În afară de asta, nici nu râdeau.

– Oho, ba eu cred că râdeau! Şi râdeau amândoi! Nu ai văzut? Într-un fel...! Cu buzele strânse, dar râdeau... Şi ce guri! Mai ales a ei, ca... Se opri ca să nu rostească un nume (Salvinia) de care îşi amintise dintr-o dată.

Fiul se enervă. „Ce manie! Oare boala îi afectează deja creierul?"

– Nu râdeau, tată. Zâmbeau doar. Un zâmbet de beatitudine.

– Beatitudine? Ce e asta?

– Ca sfinții din icoane, când se uită la Dumnezeu.

Bătrânul izbucni în râs.

– Sfinți? Care se uită la Dumnezeu? Etruscii aceia? Nici vorbă!

Convingerea lui nu admitea replică. Pe lângă ei trecu o mașină mare și rapidă, condusă de un șofer în uniformă. Pe scaunul din spate zăriră o clipă profilul fugitiv al unei doamne elegante. „Băiatul ăsta al meu…", se gândi bătrânul. „Când o să ajungă oare să cunoască viața?"

– Etruscii râdeau, îți spun eu. Se bucurau amândoi deasupra mormântului, nu ți-ai dat seama? Ăștia da oameni!

Își scutură țigara și continuă:

– Ce s-a întâmplat cu acești etrusci?

– Au fost cuceriți de romani.

– Romanii! Întotdeauna făceau necazuri!

Bătrânul se cufundă în vechea poveste, amintiri din timpul dictaturii și al războiului, amintiri despre politicieni, în timp ce mașina se îndrepta spre nord.

Soarele se apropia de apus, încălzind culturile de toamnă. Pe o colină culegeau încă via, în timp ce în Rocassera mustul începuse să fermenteze. Niște brazde inegale atraseră atenția bătrânului. „Dacă aș avea un argat care să-mi facă așa ceva", se gândi el, „l-aș da afară de urgență". Fiecare detaliu al pământului avea un înțeles pentru el, chiar dacă era un peisaj atât de diferit. Mai verde, mai moale la oamenii aceștia din Nord.

– Toate astea sunt pământuri etrusce, exclamă fiul, încercând să-l înveselească.

Bătrânului i se păru că ogoarele erau mai roditoare. După un timp, se văzu silit să ceară ceva:

– Când poți, oprește un moment, fiule. Trebuie să-mi dau jos pantalonii. Știi, e din cauza dihăniei care îmi umblă pe dinăuntru.

Fiul își aminti neliniștit de boala gravă a tatălui, care îl determinase să-l aducă la medicii din Milano, și fu cuprins de remușcări, fiindcă uitase pe moment de ea, din cauza propriilor

lui probleme. Bineînțeles, posibila mutare la Roma a soției sale îl interesa mult, dar problema tatălui era cea mai gravă. Se întoarse cu duioșie spre bătrân.

– Cu prima ocazie. O să iau și o cafea bună, ca să mă trezesc și să pot conduce.

– Pot să aștept, nu te grăbi.

Fiul privi pe furiș profilul tatălui. Era încă acvilin, dar mărul lui Adam devenise deja mai proeminent, ca o piatră, și ochii i se înfundaseră în orbite. Cât timp o să mai poată privi fața aceasta invulnerabilă, care i-a inspirat întotdeauna siguranță? Viața îi îndepărtase, ducându-i în lumi diferite, și totuși cât de dor o să-i fie de umbra protectoare a bătrânului stejar! Îl cuprinse neliniștea: dacă vorbea, bătrânul avea să-și dea seama că era tulburat. Și n-avea să-i placă.

Parcă într-o benzinărie. Fiul alimentă mașina și intră în bar; tatăl era deja acolo, sorbind dintr-o ceașcă aburindă.

– Dar, tată! Nu ți-a interzis medicul?

– Ce mai contează? Trebuie să trăiești!

– Tocmai de asta!

Bătrânul tăcu și zâmbi, bucurându-se de aroma cafelei. Apoi începu să-și răsucească altă țigară.

Își continuară drumul și, după câteva minute, văzură pe autostradă panoul care anunța următoarea ieșire spre Arezzo, la dreapta.

– A fost un mare oraș etrusc – explică fiul atunci când trecură pe lângă semn, lăsându-l în urmă.

Arrezo: bătrânul reținu numele.

Maşina se întoarse pe autostradă, lăsând în urmă un han unde cei doi călători luaseră o cină uşoară. În lunca râului Po, zăpada se întindea ca o avangardă a nopţii, încurcându-şi pletele în şirurile plopilor. Puţin câte puţin, bătrânul aţipi: pământurile acestea monotone şi line, livezile domesticite nu-i atrăgeau atenţia.

„Bietul de el", gândi fiul, contemplând capul sprijinit de spătar. „E obosit... Oare speră să se vindece?... Şi dacă nu, de ce a venit? Nu mi-am imaginat niciodată că o să plece din Roccasera lui; nu înţeleg."

Când deschise ochii, bătrânul văzu că s-a lăsat noaptea: ceasul de bord, cu o lumină slabă şi verzuie, arăta orele zece şi zece minute. Închise din nou ochii, de parcă n-ar fi vrut să ştie ce oră era. Întoarcerea aceasta la Milano îl irita. Data trecută, după moartea soţiei, nu putuse rezista nici cincisprezece zile, deşi copiii îi planificaseră o şedere de câteva luni. Totul fusese insuportabil: oraşul, milanezii, apartamentul minuscul, nora... Şi acum se întorcea totuşi la Milano!... „Parcă tot mi-ar plăcea să mor acasă la mine!", se gândi. „Blestematul de Cantanotte! De ce nu crapă el în locul meu?"

– Ai dormit bine, nu-i aşa? îi spuse fiul, când hotărî în sfârşit să se mişte. Aproape că am ajuns.

Da, ajunseseră aproape la porţile oraşului. Pentru bătrân, oraşele fuseseră întotdeauna o capcană, în care oamenii de treabă erau pândiţi de funcţionari, poliţişti, arendaşi, negustori şi alţi paraziţi. Ieşirea de pe autostradă, cu cabina

ei de control care îți cerea să arăți o hârtie, era intrarea în capcană.

Începuseră suburbiile, și bătrânul se uita neîncrezător, într-o parte și într-alta, la ziduri, hangare, ateliere închise, case ieftine, solarii, bălțoace... Fum și ceață, murdărie și moloz, felinare singuratice și sinistre. Totul era inuman, sordid și ostil. Deschise geamul și respiră un aer umed care mirosea greu a gunoaie și a reziduuri chimice. Își desfăcu centura de siguranță și se simți mai ușurat, pregătit să reacționeze la orice amenințare.

– Bine că Rusca e liniștită azi, gândi el, consolându-se. Numea Rusca boala care îl rodea, numele unei femele de ogar pe care o primise de la Ambrosio după război: nu fusese niciodată în sat un ogar mai bun la vânătoarea iepurilor.

– Mă lași în pace, nu-i așa, Rusca? Înțelegi că mi-a fost destul de greu să vin la Milano. Cred că și ție ți-a fost. Dacă nu ar sta lucrurile așa cum stau, te asigur că ne-am fi dat amândoi obștescul sfârșit acolo jos, pe pământurile noastre.

Își amintea de botișorul drăgălaș – prevăzut însă cu niște dinți grozav de fioroși – ai cățelușei. I-o omorâse un câine al lui Cantanotte. Amintirea îl făcu să zâmbească, fiindcă, drept răzbunare, îi tăiase coada câinelui, iar celălalt trebuise să înghită insulta. Mai mult, după puțin timp, o dezvirginase pe Concetta, o nepoată a rivalului.

Acum erau înconjurați de case, pe ambele părți. Ziduri pretutindeni, numai în față nu, ca să atragă mașina tot mai adânc, în fundul capcanei. Semafoarele se încăpățânau să regleze un trafic aproape inexistent la ora aceea, reclamele luminoase clipeau mecanic, ca niște semne glumețe. Din când în când se iveau surprize neliniștitoare: țipătul strident al unui claxon care nu alarma pe nimeni, vuietul subit al unui tren deasupra viaductului metalic pe sub care treceau, sau niște răgete și un miros de balegă, inexplicabile în plină aglomerație urbană.

– Abatorul – îl lămuri fiul, arătând zidurile din dreapta. De aici cumpărăm măruntaie pentru fabrică.

„Deci prind în capcană și animalele."

Intrară pe un bulevard. „Ce-o fi rugul acela, și femeile care se mișcă printre flăcări, ca niște vrăjitoare în deșert?"

Un semafor roșu îi opri chiar lângă una din femeile acelea, care se apropie de mașină, își deschise haina și își scoase sânii afară.

– Ce ziceți, băieți? Am pentru amândoi! – strigă gura ei boită.

Semaforul se făcu verde și mașina demară în trombă.

– Ce rușine! murmură fiul, de parcă ar fi fost vina lui.

„Păi, dacă e vorba despre țâțe, arătau bine", se gândi bătrânul, înveselit. „Acum pun momeală mai bună în capcană."

Labirintul continua, închizându-i. În cele din urmă, fiul frână și parcă între mașinile adormite lângă trotuar. Coborâră. Bătrânul citi uimit numele străzii: *Viale Piave*.

– Aici e? întrebă el. Nu-mi amintesc deloc.

– Cealaltă casă a devenit neîncăpătoare după nașterea copilului – explică fiul, deschizând portbagajul. E cel mai bun cartier; ne permitem să plătim doar fiindcă ferestrele noastre sunt în spate, spre *via Nino Bixio*. Andrea e încântată.

„Copilul, bineînțeles!", se gândi bătrânul, reproșându-și că uitase de el. Dar, cu moartea soției sale și apoi cu propria sa boală, trebuise să se gândească la atâtea lucruri!...

Traversară un hol, cu fotolii și oglindă, oprindu-se în fața liftului. Bătrânului nu-i plăcea, dar rezistă dorinței de a urca pe jos, gândindu-se că erau opt etaje: „Bine i-ar mai cădea Ruscăi!".

Ajunseră sus, iar fiul deschise încet ușa și aprinse o lumină slabă, rugându-l pe bătrân să păstreze liniștea, ca să nu trezească copilul. În hol apăru o siluetă:

– Renato?

– Da, dragă. Am ajuns.

Bătrânul o recunoscu pe Andrea: gura ei subțire și serioasă, între pometii proeminenți, sub privirea cenușie. Dar nu avea ochelari înainte?

– Bine-ai venit acasă, tăticule.

– Bună, Andrea.

O îmbrățișă și ea îi atinse obrazul cu buzele. Era ea, fără îndoială. Își amintea de oasele ei proeminente, de pieptul plat. „Și continuă să-mi spună tăticule, ca o domnișoară răsfățată!", se gândi bătrânul, dezgustat. Nu bănuia efortul cu care rostise sacrosanta formulă de bun-venit – Renato i-o ceruse cu insistență – fiindcă își amintea cele două săptămâni oribile din călătoria de nuntă, în Calabria sălbatică, unde o analizau toți ca pe o insectă pusă sub lupă. Femeile ajunseseră să intre în curte cu anumite pretexte, ca să vadă pusă la uscat lenjeria fină a „milanezei"!

– De ce ați întârziat atât?

Bătrânul își amintea și tonul tăios. Renato dădu vina pe ceață, dar Andrea nu-l mai asculta. Se întoarse și o luă spre camere, sigură că ei o urmau. Aprinse un bec și îi arătă bătrânului camera lui, indicându-i lui Renato dulapul de perete în care țineau cearșafurile pentru canapeaua extensibilă.

– Nu am avut timp să pregătesc patul – încheie ea –, copilul a adormit foarte greu... Scuză-mă, tăticule, mâine am ore de dimineață... Noapte bună.

Bătrânul spuse noapte bună și Andrea se retrase. În timp ce Renato deschidea dulapul, bătrânul cântări din priviri celula. Perdelițe care ascundeau fereastra; o măsuță cu o veioză, un tablou confuz cu un fel de păsări; un scaun...

Nici un obiect nu-i spunea nimic, dar nu se miră.

Ridică din umeri, spunându-și: dacă tot nu era acasă, ce mai conta?

Canapeaua extensibilă nu voia să se desfacă. Fiul se chinuia și bătrânul nu știa cum să-l ajute, nici nu voia să aibă de-a face cu un asemenea lucru, atât de deosebit de vechiul lui pat. Cel în care dormise toată viața, de la nuntă: înalt, solid, dominând iatacul ca un munte, a cărui culme era căpătâiul din lemn roșiatic, ale cărui pășuni erau saltelele moi, două de lână deasupra și una din păr de cal dedesubt, ca în orice casă respectabilă... Rotund, definitiv, ca să te bucuri, să procreezi, să te odihnești, să mori!... Își aminti și de alte paturi din viața lui agitată: pământul tare din țarcurile de vite, fânul din podurile șurilor, iarba presărată pe stânca peșterilor, în vremurile în care era partizan, saltelele țărănești din pănuși de porumb, foșnind ca niște clopoței sub îmbrățișările îndrăgostiților... o lume străină de acest obiect hibrid de celulă, cu arcuri ascunse, ca în capcanele pentru lupi.

În cele din urmă, mecanismul cedă și canapeaua se desfăcu aproape dintr-odată. Fiul întinse cearșafurile și puse o singură pătură fiindcă – spuse el – apartamentul era încălzit. Bătrânului nu-i păsa: își adusese pătura lui, roasă după jumătate de secol de folosire. N-o putea abandona; era a doua lui piele. Îl apărase de ploi și viscole, transpirase împreună cu el în cele mai bune și cele mai proaste ore din viață, fusese decorată chiar cu o gaură de glonte; ea avea să-i fie giulgiu.

– Îți mai trebuie ceva? îl întrebă în cele din urmă Renato.

Dacă îi trebuie, ce să-i trebuiască... Totul și nimic! Vedea prea multe și, în schimb, dorea atâtea! I-ar fi plăcut, mai ales,

o gură bună de vin, dar din cel negru de acasă, tare și aspru, pentru gâtlejuri bărbătești; cel din Milano e numai chimicale... Cu ce să-și spele gustul rău din gură? Cu ceva adevărat... Îi veni o idee:

– Ai fructe?

– Niște pere foarte bune. Din Iugoslavia.

Fiul ieși și se întoarse în curând cu două pere frumoase și un cuțit pe o farfurie și le lăsă pe masă. Apoi îl chemă pe tată în hol, ca să-i arate ușa bucătăriei – în frigider avea de toate – și cea a băii, în fund.

– Ai grijă să nu faci prea mult zgomot când te speli, ca să nu trezești copilul, care doarme alături... O să-l vezi mâine, da? Ca să nu-l trezim acum. E foarte frumos! Seamănă cu dumneata!

– Da, mai bine mâine – răspunse bătrânul, dezgustat de observația finală, care i se pare lingușitoare. „Prostii! Copiii mici nu seamănă cu nimeni. Sunt doar niște copii. Boccele care plâng, nimic mai mult."

– Noapte bună, tată. Bine ai venit.

Bătrânul rămase singur, și primul lui impuls fu acela de a trage perdelele; ura cârpele și zorzoanele. Pe fereastră văzu o curte interioară și, în față, alt zid cu geamurile închise. Deschise fereastra și privi. Deasupra se întindea cerul nocturn din Milano: un baldachin jos de ceață și fum, care reflecta lumina violetă a becurilor și felinarelor de pe stradă. Jos, un puț negru care mirosea a mâncare rece, a rufe ude, a canalizare, a gaz de eșapament...

Închizând geamul, își dădu seama că îl deschisese instinctiv, cu un reflex rămas din timpul războiului: ca să vadă dacă putea fugi pe acolo, la nevoie. Nu putea. „Ca la Gestapo, în Rimini... Zilele alea în care am stat sub amenințarea plutonului de execuție, până am reușit să-i păcălesc și să scap... Noroc că Petrone a răbdat tortura și n-a spus un cuvânt! Sărmanul Petrone!"

Perele erau pe masă; în celula din Rimini nu exista așa ceva. Luă una și își scoase briceagul, fără să se uite la cuțit. Începu s-o curețe. „Rău, nu miroase a nimic!" Gustă o bucățică: rece ca gheața, fără nici un gust, în ciuda înfățișării magnifice. „Camerele frigorifice le omoară." O curăță și pe cea de-a doua, fără să se atingă de ea; ca să vadă Renato cojile, a doua zi. Apoi deschise fereastra și aruncă ambele fructe; de jos se auzi un zgomot dublu pe un acoperiș metalic.

„Nu par deloc iugoslave!", se gândi el închizând fereastra, fiindcă numele țării îi trezise amintirea Dunkăi. „Dunka! Trupul ei era ca un fruct, dulce și înmiresmat!" Și pielea ei fierbinte nu se răcea niciodată; era întotdeauna caldă, vie, neuitata lui tovarășă de luptă și plăceri... Oh, Dunka, Dunka! În ultimul timp, figura ei se încețoșase, dar rămânea mereu în inima lui bătrână, înviorând-o atunci când apărea din umbrele trecutului...

Dezbrăcându-se, mângâie, ca în fiecare seară, punguța de la gât, cu amuletele împotriva deochiului. Întinse pătura pe pat și stinse lumina, apoi se culcă, așezându-și pătura pe lângă gât, ca pe un sac de dormit.

„Și eu trăiesc, Dunka... Trăiesc!", repetă el, savurând cuvântul. Și altă amintire recentă se alătură imaginii vechi a femeii: „Sunt la fel de viu ca perechea din muzeu, de dimineață... Ce idee bună, să faci un mormânt din argilă bine arsă, în locul lemnului care putrezește...! Un mormânt care durează, ca uleiul din chiupurile mele...

În marea din sufletul său se oglindea imaginea Dunkăi:

„Pe o canapea nu, dar în pat am mâncat și noi ca ei, numai ea și cu mine, fără altă lumină decât a lunii, de teama avioanelor și a rondurilor Gestapoului... Luna strălucea pe mare, ca o cărare care se îndrepta spre noi... Ce nevoie aveam de altă lumină? Ca să ne atingem, ca să ne sărutăm...! Și cum ne mai sărutam, Dunka, cum ne mai sărutam!"

Zâmbi acestei amintiri, lunecând în brațele somnului.

Înainte de ivirea zorilor, bătrânul se trezi ca de obicei. Acasă se scula imediat, ca să-şi facă plimbarea de dimineaţă: să păşească pe pământul încă umed de roua nopţii, să respire aerul nou-născut, să vadă aurora întinzându-se pe cer, să asculte păsările... Acolo, dar aici...

„La ora asta, cred că Rosetta s-a trezit... A plâns mult ieri, despărţindu-se de tatăl ei, dar cred că a consolat-o secătura de bărbatu-său. Nătărăul de Nino, mai fals ca aurul ţigănesc! Ce-o fi văzut la el fiică-mea, de să se-ndrăgostească ca o proastă? Femeile, femeile!... Bine că n-au avut copii; ar fi fost nişte netrebnici. Nu mi-a dat prea mulţi Rosa mea; degeaba a fost bogată, asta n-a făcut-o mai rodnică. Avorturi a avut destule; în fiecare an, dar au trăit numai trei copii, şi Francesco degeaba a trăit, fiindcă acum s-a pierdut în New York. Nu-l am decât pe băiatul lui Renato, micuţul acesta, cum l-o fi chemând? Mi-au trimis felicitarea de botez, bineînţeles, dar nu aveam cum să ţin minte, pe atunci mă judecam cu Cantanotte pentru Soto Grande... Sunt sigur că Maurizio, Giancarlo, un nume de domnişor, pe gusturile Andreei... Bun, măcar a fost în stare să-mi facă un nepot, în timp ce Nino..."

Din hol se auzi un plânset de copil, trezit parcă de gândurile lui. Nu era enervant, nici tânguitor, ci ritmic, liniştit; afirma o existenţă. „Îmi place", se gândi bătrânul, „aşa aş plânge şi eu, dac-aş plânge vreodată... Se aud paşi, o fi Andrea?... Nu, altă voce se aude; e Renato... Ce chestie! Toţi bătrânii surzesc, dar mie mi s-a ascuţit auzul; acum aud mai bine decât atunci când trebuia să fac de gardă în tinereţe...

Renato a ajuns dădacă, ce rușine! În Milano, bărbații nu au ce le trebuie, și Andrea mi l-a făcut milanez."

Dihania începu să se miște în trupul lui și el se însenină. „Ai dreptate, Rusca, acum nu mai contează nimic... Ți-e foame, da, ai răbdare! Cum mușcau dinții Ruscăi, cealaltă, răposata! Când se întoarce Renato în dormitor, o să caut ceva de mâncare pentru amândoi; cred că de foame plânge și copilul, ar fi putut să se trezească Andrea să-i dea ce-i trebuie! Biberonul, bineînțeles; altceva n-are femeia asta."

Plânsul se opri și Renato se întoarse în pat. Bătrânul se sculă, își luă pantalonii și trecu în bucătărie. Nu aprinse lumina, ca să nu se dea de gol; îi ajungea lumina difuză a felinarelor. Deschise dulapul; din cămara lui din sat venea un miros puternic de ceapă și cârnați, ulei și usturoi. Aici nu mirosea a nimic; totul era în cutii, borcane, pachete cu etichete colorate, unele în engleză. Luă un pachet, a cărui etichetă promitea orez, dar înăuntru erau niște boabe seci, pe jumătate fierte și insipide.

În frigider, brânza era o bucățică gălbuie, moale și fără nici un miros; noroc că o putu amesteca cu niște felii de ceapă, găsite într-o cutie ermetică de plastic... Vinul, toscan, și pe deasupra rece ca gheața... În loc de pâine, ceva din fabrică: *panetto*... Dacă ar putea măcar să pună mâna pe o pâine bună, din cuptorul lui Mario! Ce zoaie de lapte!... Și lichidul negru din cilindrul transparent al acestei porcării cred că e cafea, dar cum s-o fi încălzind?

Alarmă subită: se auzi un deșteptător în dormitor. Casa se însufleți și apăru Renato, care îl salută în șoaptă. Puse în mișcare automatul de cafea și scoase altă mașinărie din dulap, o puse în priză și puse la prăjit două felii pătrate de *panetto*. Intră în baie și se auzi apa curgând. Apăru apoi Andrea și exclamă neliniștită:

– Dar, tăticule! De ce te-ai trezit așa de devreme?

Ieși fără să aștepte răspunsul și se întâlni pe hol cu soțul ei, cu care schimbă câteva cuvinte în șoaptă. Zgomotele se înmulțeau: robinete deschise, gâlgâitul apei care se scurgea în canal, borcane ciocnite, zumzetul aparatului de ras, dușul...

Apoi, perechea apăru în bucătărie, grăbită să prepare micul dejun. Bătrânul acceptă o ceaşcă de cafea apoasă şi trecu în baie, să se spele. După puţin timp, intră Renato:

– Tată, dar avem apă caldă!

– Nu vreau apă caldă. Nu te înviorează.

Renunţă să-i explice fiului că apa rece îi vorbea despre izvoarele de la munte, despre mirosul focului proaspăt aprins, despre priveliştea caprelor care rumegă nişte tufe încă albe de brumă. Între timp, tinerii veneau şi se duceau în vârful picioarelor din dormitor în bucătărie, îmbrăcându-se în timp ce mestecau pâinea prăjită de aparat.

– Vino să vezi copilul, tată. O să-l schimbăm şi o să-i dăm să mănânce.

„Oare sânii Andreei au lapte?", se miră bătrânul, văzând că nu pregăteau biberonul.

Intrigat şi amuzat, îl urmă pe Renato în dormitor, unde Andrea îl schimba pe micuţul aşezat pe o masă acoperită cu molton.

Bătrânul rămase uimit. Paralizat de surpriză. Nici urmă de nou-născut, ci un copil care stătea deja în capul oaselor. Un copil care, mirat la rândul lui de apariţia acestui bărbat, îndepărtă cu mânuţa linguriţa de fiertură oferită de mamă şi îşi aţinti asupra bătrânului ochii rotunzi şi întunecaţi. Bombăni, dădu din mânuţe o clipă şi, în cele din urmă, se îndură să deschidă guriţa şi să mănânce.

– Ce mare e! spuse în cele din urmă bătrânul.

– Nu-i aşa, tăticule? se lăudă mama. Şi are numai treisprezece luni.

„Treisprezece luni deja!", se gândi bătrânul, care nu îşi revenise încă din surpriză... „Nepotul meu, sângele meu, aici, atât de repede...? De ce nu am ştiut înainte?... E frumos, cred şi eu!... De ce se uită aşa serios la mine, de ce dă din mânuţe? Ce o fi vrând să-mi spună?... Aşa au fost şi fiii mei oare, Renato acesta şi ceilalţi?... Acum zâmbeşte: ce feţişoară de bandit!"

– Uită-te la bunicul tău, Brunettino; a venit să te cunoască.

– Brunettino? exclamă bătrânul, cutremurat din nou de uimire, strângând în pumn punguța de la gât, singura explicație posibilă a miracolului. De ce i-ați pus numele Brunettino, de ce?

Îl privesc uimit, în timp ce copilul râde. Renato interpretă totul rău și se scuză:

– Iartă-ne, tată; știu că primul născut trebuie să poarte întotdeauna numele bunicului și eu voiam să-l cheme Salvatore, ca pe dumneata; dar Andrea a avut ideea și s-a încăpățânat și nașul, colegul meu Renzo, fiindcă Bruno e mai hotărât, mai serios... Iartă-ne, îmi pare rău.

Bătrânul îl întrerupe, impulsiv, cu voce gâtuită:

– Nu are de ce să-ți pară rău și nici pentru ce să-mi ceri iertare! Mă bucur nespus; i-ați pus numele meu!

Andrea îl privi, uimită.

– Tu ar fi trebuit să știi, Renato, că partizanii îmi spuneau Bruno. Nu ți-a povestit de multe ori Ambrosio?

– Ba da, dar numele dumitale e Salvatore.

– Prostii! Salvatore mi l-au pus ei, cine or fi fost aceia; Bruno mi l-am pus eu, e numele meu... Brunettino! concluzionă bătrânul, șoptind, savurând diminutivul și gândindu-se la puterea stelei lui norocoase, care inspirase hotărârea Andreei. Ba chiar i se păru, privind ochișorii care deveniseră acum poznași, că și copilul înțelegea tot. Și de ce nu? Totul e posibil când suflă vântul prielnic al destinului!

Întinse timid un deget spre obrăjorul copilăresc. Nu-și amintea să fi atins vreodată pielea unui copil atât de mic. Poate că îi luase o dată în brațe pe ai lui, bine îmbrăcați, ca să-i arate prietenilor.

Pumnul mic, lacom ca un pui de vultur în cuib, strânse degetul aspru și vru să-l ducă la gură. Bătrânul zâmbi încântat: „Ce forță are banditul ăsta!". Îl uimea să descopere că băiețelul avea mușchi și nervi. Câte surprize oferă lumea!

Degetul rămase liber. Copilul, interesat de bătrân, refuză lingurița.

– Hai, comoara mea, mai ia un pic – îl rugă mama, privindu-şi ceasul. Pentru bunicuţul.

Azi e dimineaţa surprizelor: Andrea reuşea să vorbească drăgăstos! Dar copilul clătină energic din cap. Dintr-o dată, vomită o pastă albicioasă.

– E bolnav? se alarmă bătrânul.

– Tată, te rog... râse Renato. E aer, a râgâit. Vezi? Mănâncă din nou... De parcă dumneata n-ai fi avut copii!

„Nu, n-am avut", înţelese bătrânul, dându-şi seama că nu mai trăise niciodată ce trăia acum. „În sat, bărbaţii nu au copii. Avem nou-născuţi, ca să ne lăudăm cu ei la botez, mai ales dacă sunt băieţi, dar apoi dispar între femei... Deşi dorm în camera noastră şi plâng: e numai datoria mamei... Apoi devin un deranj dacă se joacă în casă, dar nu contează până nu-i vedem luând măgăruşul de la păscut ca să-l ducă la apă sau aruncând grăunţe la găini; atunci începem să-i iubim, dacă nu se sperie de măgar sau de cocoş... Şi cu fetele e mai rău: nu se nasc până nu încep să păteze aşternutul în fiecare lună şi trebuie să stai cu ochii pe ele, ca să-şi păstreze cinstea... Aşa că tu eşti primul copil, Brunettino, toţi stau pe lângă tine, au uitat chiar că se grăbesc..."

– Vrei să-l iei în braţe?

Aşa de repede?

Înainte să aibă timp să se pregătească, strângea deja în braţe povara aceea atât de uşoară, dar atât de greu de ţinut. „*Madonna*, cum s-o fi ţinând asta?"

– Ridică-l puţin; aşa (şi îi aşează bine copilul). Dă drumul la mâini, omule! (se simţea neputincios)... Cu căpşorul pe umărul dumitale (ca într-un dans *agarrao*, obraz lângă obraz). Aşa o să dea drumul la aer; şi prosopul pune-l peste haină, ca să nu te murdărească... Nu plânge, puiule; e bunicuţul tău şi te iubeşte mult... Mişcă-te încoace şi încolo, tată... Aşa; vezi cum a tăcut?

Bătrânul se legănă grijuliu. Andrea dispăruse. Renato plecă – îşi amintiseră că se grăbeau – şi bătrânul se simţi mai neputincios ca niciodată, întrebându-se de ce se emoţionase

atât de tare... Din fericire, nu-l vedea nici un om din sat şi nu puteau râde de el, dar ce trebuie să facă un bărbat singur în asemenea cazuri?

Îşi apropie obrazul de feţişoara copilului, dar acesta se retrase, şi totuşi contactul acesta scurt fu suficient ca să cunoască o piele mai mătăsoasă decât cea a unei femei. Şi mirosul acela inefabil îl învălui pe bătrân: moale, lăptos, cald, cu o nuanţă dulce-acrişoară de fermentaţie vitală, cum miros de departe cramele! Miros delicat, dulceag şi, totuşi, atât de îmbătător şi posesiv!

Bătrânul se trezi strângând la pieptul lui trupuşorul cald şi, înspăimântat, slăbi strânsoarea de frică să nu-l sufoce, dar peste o clipă îl strânse din nou, ca să nu cadă... Mieluşelul acesta nu se agita, dar era greu ca Pruncul Isus în braţele Sfântului Cristofor, unul din puţinii sfinţi care îi cădeau bine bătrânului, fiindcă era mare şi puternic şi trecea râurile.

Imediat, băieţelul dădu cu picioruşul în burta bunicului, trezindu-i un spasm superstiţios, fiindcă era chiar punctul din care muşca dihania. Oare înţelegea copilul şi asta? Întoarse repede capul ca să-i vadă faţa şi atinse din nou obrăjorul copilăresc, provocând gemete de protest care îl neliniştiră şi mai tare.

– E barba, domnule, spuse o voce necunoscută, în timp ce două mâini îl uşurau de povara dulce. Sunt Anunziata, menajera. Domnii au plecat.

Femeia culcă băieţelul în pătuţ, cu îndemânare.

– Îi e somn; o să adoarmă imediat... Cu voia dumneavoastră, o să continui curăţenia.

Pe bătrân îl surprinse ceva... Asta e! De ce nu l-au avertizat înainte?

– Aici doarme copilul?

În faţa încuviinţării ei mute, insistă:

– Şi noaptea?... Dar, explodă el indignat, aici în Milano, copiii atât de mici nu dorm cu părinţii lor? Cine îi îngrijeşte, atunci?

– Asta era înainte; când eram eu dădacă. Acum nu; medicii recomandă să doarmă singuri.

– Ce grozăvie! Şi dacă plâng, şi dacă li se întâmplă ceva?

– La vârsta asta, nu... Credeţi-mă, doamna se îngrijeşte de copil mai bine ca oricine. Îl măsoară, îl cântăreşte, îl duce la cei mai buni doctori... Şi are o carte cu poze care explică totul!

„O carte!", se gândi disprețuitor bătrânul, în timp ce femeia ieşea din cameră. „Dacă ar fi fost nevoie de cărţi, cum şi-ar fi crescut copiii toate mamele de treabă care nu ştiau să citească? E limpede: de asta îi creşteau mai bine şi nu îi îndepărtau înainte de vreme!"

Acum îl cuprinse mila privind feţişoara adormită, mânuţa care strângea colţul păturii cu mişcări bruşte de nelinişte... „Ce lipsit de apărare îl lasă!" Îşi trecu mâna peste faţă şi, într-adevăr, barba îl înţepă.

„Sărmanul, toată noaptea singur! Dacă nu vorbeşte încă!... Şi dacă nu îl aud când plânge? Şi dacă îl apucă o colică, şi nimeni nu-şi dă seama, sau se sufocă cu cearşaful? Şi dacă îl muşcă un şobolan sau un şarpe, cum s-a întâmplat cu băiatul cel mare al lui Picolitti? Bine, aici nu sunt şerpi, n-ar rezista săracii în Milano, dar se întâmplă atâtea lucruri...! La naiba, dacă ar fi acasă, ar fi plin de lume, şi ar avea cine să-l apere de deochi...! Sărmanul nevinovat părăsit!"

Îşi aţinti privirile asupra misterului adormit în pătuţ. După atâţia ani, trei copiii în casă şi Dumnezeu ştie câţi în cuiburi străine, i se născuse în sfârşit primul copil... Ce o să se întâmple acum?

Dintr-o dată, Brunettino ridică pleoapele şi îi aruncă o privire ascuţită. „Oare simte ce gândesc? E o prostie, dar copilul ăsta..." Cele două pupile întunecate îl intimidară pe bătrân, care se plecă de parcă ar fi fost sub degetul destinului. Apoi, pleoapele se închiseră uşor, în timp ce pe guriţă înflori un zâmbet. Copilul, încrezător în bărbatul acesta, se cufundă în sfârşit într-un somn liniştit.

Bătrânul respiră adânc. Se miră din nou că Andrea nu ştiuse şi totuşi, dintre atâtea nume, îl alesese pe acesta... Şopti:

– Aşadar te cheamă Brunettino, şi o să fii Bruno...

A doua zi, bătrânul ieşi pe stradă.

– O să ştii să te întorci, tăticule? Ţine minte: *viale Piave*, 82.

Nu catadicsi să răspundă. Oare îl credea un prostănac? Mai degrabă s-ar fi pierdut ea, în munţi!

Ajunse la capătul străzii. O piaţă mare, cu trafic intens. Pe partea cealaltă, nişte grădini; acolo nu avea să găsească ce căuta. Se întoarse, învârtindu-se pe nişte străzi mai mici şi mai promiţătoare. Cu obiceiurile lui de păstor, fu atent la detalii – vitrine, intrări, inscripţii – ca să-şi amintească drumul înapoi, fiindcă în Milano soarele nu te ajuta să te orientezi. În cele din urmă, găsi o frizerie pe o străduţă. *Via Rossini*; nume de bun augur. Tactica lui dăduse rezultate.

Da de unde de bun augur! Dimpotrivă. Luxul ostentativ îl pusese în gardă de la intrare, şi acum îl irita pălăvrăgeala unsuroasă şi insistenţa cu care i se ofereau cosmetice. Deşi le refuză pe toate, la urmă îi cerură şase mii de lire pentru un simplu bărbierit.

Şase mii de lire! Şi fără îndemânarea şi siguranţa lui Aldu din Rocassera care, pentru un sfert din sumă, îl dădea şi cu piatră-acră şi îi lăsa faţa ca marmura miercurea şi sâmbăta!

– Aveţi aici cinci mii, şi deja e prea mult, rosti el sec, aruncând bancnota pe tejgheaua cu creme. Nu sper să mă întorc pentru că nu vreau să mai petrec un singur minut cu asemenea hoţi. Nici dacă aţi fi Fra Diavolo, care îşi risca viaţa măcar! Are cineva ceva de comentat?

– Ascultați, domnule... începu șeful. Dar tăcu, văzându-l pe bătrân cum băga mâna în buzunar cu o înfățișare hotărâtă.

– Lasă-l, șefule! șopti un tânăr spilcuit, cu șorț verde.

Se făcu o mare tăcere în jurul bătrânului nemișcat, înconjurat de priviri care se loveau de el și se întorceau în altă parte. În cele din urmă, ieși foarte încet și se îndreptă spre casă. Pe drum își cumpără un aparat de ras cu lame. Renato îi oferise aparatul lui electric, dar el cunoscuse câteva persoane care se electrocutaseră cu așa ceva în baie. În plus, aparatul lui nu făcea zgomot și el voia să se bărbierească zilnic, fără să trezească pe nimeni.

Ce ghinion cu frizeria aceea! Bineînțeles, ziua începuse rău. De dimineață, în timp ce mânca împreună cu Renato, fiindcă Andrea făcea duș, îl întrebă de ce nu dormeau împreună cu băiatul, cum dormise și el cu părinții lui. Renato zâmbi, condescendent:

– Acum începem să-i educăm mai repede. Trebuie să doarmă singuri când ajung la vârsta asta, tată. Ca să nu aibă complexe.

– Complexe? Și asta ce înseamnă? O boală contagioasă a celor mari?

Renato rămase serios și, cu multă răbdare, îi explică în cuvinte simple, pe înțelesul unui țăran. Pe scurt, trebuia să nu mai depindă atât de mult de părinți. Bătrânul îl privi fix:

– De cine să depindă atunci? Dacă nu merg, nu vorbesc, nu se pot ajuta singuri!

– De părinți, bineînțeles. Dar fără să exagerăm... Haide, nu-ți fă griji, tată; copilul e bine îngrijit, eu și Andrea am studiat totul.

– Mda... Din cartea aia, bineînțeles.

– Desigur. Și, mai ales, sub îndrumarea medicului... Așa este, tată; nu trebuie să le provoci prea multă afecțiune la vârsta aceasta.

Bătrânul amuți. Afecțiune cu măsura? Ce afecțiune o fi asta? Controlată, rezervată?... Nu izbucni fiindcă, până la urmă,

ei erau părinții. Dar ziua începuse prost, iar el fusese nervos de dimineață, așa că răbufnise văzând hoția din frizerie.

Din fericire, altă prăvălie îl împăcă cu cartierul. Trecând pe *via Salvini*, altă străduță, fu atras de ușa modestă a unui magazin alimentar. În plus, văzu intrând o femeie care părea să știe ce cumpăra. Totul promitea o prăvălie cum trebuie.

Într-adevăr, de la intrare îl întâmpinară miresmele câmpului: brânzeturi fermentate, măsline în chiupuri, mirodenii și ierburi aromatice, fructe în lădițe, fără învelișuri transparente cu etichete, nici carton care să tragă la cântar... Și, de parcă n-ar fi fost de ajuns, ce femeie în spatele tejghelei, ce femeie!

De vreo patruzeci, vârsta cea mai frumoasă. Proaspătă ca merele ei. Se scuză față de clienta recent intrată, evident de încredere, și îi zâmbi noului cumpărător, mai mult cu ochii ei neastâmpărați, decât cu gura lacomă.

– Ce dorește domnul?

Și vocea. De adevărată *stacca*, de iapă bună.

– Ce doresc? Totul! zâmbi și el, arătând în jur.

Fiindcă prăvălia era o comoară: avea tot ce căuta și mai multe lucruri decât văzuse în alte vitrine. Avea chiar și pâine adevărată: rotundă, baghete, colaci și chiar pâine specială care se umplea cu ceapă și usturoi, prăjit în ulei și scăldat în sos de roșii, care curgea când mușcai. Cum spunea refrenul din Cantanzaro: „Cu un *morzeddhu*[1] mănânci, bei și te speli pe obraz"

Doamna ieși de după tejghea ca să-l ajute. Șolduri frumoase, fără grăsime. Pulpe pline, dar gleznele fine. Și accentul acela emoționant, care îl făcu să întrebe:

– Sunteți din sud, nu-i așa, doamnă?

1. Expresiile calabreze din povestirea mea provin din opera *Catanzaro d'altri tempi* (E.P. per il Turismo di Catanzaro, 1982), față de al cărei autor, Domenico Pitelli, aș vrea să-mi exprim recunoștința, pentru aceste expresii și pentru încântarea pe care am simțit-o, fiindcă această carte – scrisă nu doar cu erudiție, ci și cu dragoste – păstrează în paginile ei aroma vie a unui oraș nobil și a tradițiilor sale. Fie ca vechii zei ai Calabriei să-l răsplătească cu dărnicie pe domnul Pitelli (nota autorului).

– Ca și dumneavoastră. Din Tarento.

– Bun, eu sunt de lângă Catanzaro. Roccasera, în munți.

– E același lucru! râse ea. Apulia și Calabria, nu? Ca degetele astea!

Și își uni expresiv arătătoarele de la ambele mâini, făcându-i cu ochiul. Gestul acesta unea ambele regiuni și păru să-i unească și pe ei într-o complicitate echivocă.

Bătrânul alese calm mărfurile, discutând calitatea și prețurile. Ea îl servi, răspunzându-i la glume, dar fără să-i permită prea multe, și îl privi mirată, iar până la urmă întrebă:

– Cum de faceți dumneavoastră cumpărăturile? Locuiți singur?

– Nu, cu nepotul meu!... Bun, și cu părinții lui!

Adăugă repede a doua frază și se gândi din nou la aceste patru cuvinte – „Locuiesc cu nepotul meu" – niciodată pronunțate. „Bineînțeles", se miră el, „e nepotul meu. Îi sunt *nonnu*[1]"

– Cred că e frumos băiețelul, îl lăudă ea, privindu-l, cântărindu-l.

„Frumos? E frumos Brunettino?... Preocupări femeiești! Brunettino e altceva. Brunettino e... e copilul. Și gata."

– Ce să spun... răspunse el evaziv, în timp ce gândea: „Asta știe să vândă. Dacă nu sunt atent, îmi pune acolo ce vrea ea, dar n-o să-i meargă. Pe mine nu mă prostește nimeni... Bun, asta e treaba ei; trăiește de pe urma oamenilor."

Își aminti de nevasta lui Beppo, de la cafenea, destupând băuturi, mereu ademenitoare cu pieptul ei zdravăn. „Tu faci vânzare cu țâțele nevestei", îi spuneau prietenii soțului, și el se prefăcea că se enervează, ca să răspundă glumei, fiindcă Giulietta lui era foarte cinstită și toți o știau: cuvintele nu aveau nici o intenție dușmănoasă. În plus, era adevărat; bărbatul avusese norocul acesta, așa cum alții au alt noroc. Dar femeia asta de la magazin era mai fină. Fină, da, era de ajuns să te uiți la mâinile care împachetau și dădeau restul!

1. Bunicul, regionalism italian (n.tr.).

„O fi atât de cinstită?", se întrebă bătrânul, care se îndoia întotdeauna. „Aici în oraș e altă viață..." Dar în mintea lui se ivi altă temă obsesivă, și întrebă din nou:

– Scuzați-mi întrebarea, doamnă, e din cauza nepotului meu: până la ce vârstă au dormit copiii cu dumneavoastră?

– Vai, nu am avut copii!... Dumnezeu nu ne-a dat nici unul.

„La ce s-o fi gândit Dumnezeu când a făcut femeiușca asta?", se întrebă bătrânul scuzându-se stingherit. Ea trecu cu vederea, înțelegătoare... Și, ca să întrerupă tăcerea, schimbă subiectul:

– Îmi pare rău că nu vă pot trimite pachetul acasă. Avem un băiat care se ocupă cu asta, dar azi e bolnav. Și soțul meu s-a dus după marfă.

O femeie atentă: știe că nu se cade ca un bărbat să ducă mărfurile pe stradă. Bătrânul își luă rămas bun:

– Adio, doamnă... doamnă...

– Maddalena, la dispoziția dumneavoastră. Dar nu vreau să aud de adio. *A rivederci*! Fiindcă o să mai veniți pe la noi, nu-i așa? Aici avem de toate.

– Cine nu ar veni să vă vadă?... Bineînțeles, *a rivederci.*

Bătrânul zâmbește și acum, pe stradă. Dar: „De ce n-o fi avut copii femeia asta, cu așa un trup și încă și din sud?... În sfârșit, nu e treaba mea și îmi place să vorbesc cu ea. În plus, magazinul ei e soluția la problemele mele. Are de toate și prețurile sunt decente. De acum, o să mănânc întotdeauna așa cum poruncește Dumnezeu"

Se hotărâse când o văzuse pe Andrea scoțându-i din dulap brânza de capră și ceapa pentru micul dejun – „Isuse, tăticule, miroase în toată casa" – și intenționând să le închidă în cutiuțele din frigider, care semănau cu niște sicrie. O să-și ascundă proviziile sub canapea, între arcurile complicate, puse în pungi de plastic ca să nu iasă mirosul, și oricum la asta or să-l ajute și țigările, fiindcă Andrea îl lăsase să fumeze acolo unde nu ajungea copilul. Din fericire, nora și menajera

nu aveau un simț al mirosului prea bun. Era de înțeles: viața milaneză ucidea simțurile.

Așa că, din momentul acesta, avea să mănânce ca un bărbat, cu mirosuri și gusturi adevărate, tăind cu briceagul felii de pâine adevărată și înmuind-o în vinul bun, care îți zgâria gâtul, și pe care Andrea nu-l putuse scoate din bucătărie, negăsind nici un pretext.

„Măcar dimineață o să scap de *panetto*, de macaroanele ei încălzite, de lucrurile congelate și de toate porcăriile din fabrică... Eu și cu tine, Rusca, o să mâncăm măcar o dată pe zi din roadele pământului!"

Se așează pe o bancă în piața mare și începu să-și răsucească o țigară, ca s-o fumeze afară. Unii trecători îl priveau curioși. Lipind cu limba capătul foiței, rămase cu mâna întinsă din pricina unui gând subit:

„Poate că în privința asta Andrea are dreptate, și fumul nu-i face bine copilului!... Tu ce zici, Rusca? Pe tine te calmează, dar medicul spune că mie nu-mi prieste. Și acum, în afară de Cantanotte, trebuie să rezist pentru Brunettino... Recunoaște, Rusca, fumul nu e bun pentru el, chiar dacă fumez numai în camera mea."

Înmuie hârtia, lipi țigara și o aprinse cu un chibrit. Trase fumul cu încetineală, dar nu avea aroma dintotdeauna. Se simțea vinovat: era o trădare față de Brunettino.

Să renunțe la tutun fusese un sacrificiu, dar îl bucurau în schimb dejunurile lui clandestine, mai ales cel pe care îl luă după trei zile, atunci când nu trebuia să mănânce nimic. Aveau să-i ia sânge la nouă, pentru analizele prescrise de faimosul doctor pe care îl consultase în ajun, la recomandarea Andreei. Prescrise, în realitate, de asistenta aceea sau ce-o fi fost ea – pe atât de grasă pe cât era Andrea de slabă, dar vorbind la fel –, fiindcă, după atâta primire organizată, așteptare și iar așteptare și alte rituri preliminare, nu reușiseră să pătrundă în sanctuarul medicului. Bătrânul râse, gândindu-se că Andrea avea să fie foarte mulțumită când o să se scoale și o să vadă că se abținea cu supunere de la mâncare.

„Chestia asta cu postul înainte de analize", gândea el, în timp ce savura brânza cu ceapă și măsline, „e o prostie a doctorilor. Teatru ca să acopere altele. La ce-mi trebuie analize? Oricum or să iasă rău, nu-i așa, Rusca? O să ai tu grijă de asta!"

Nu-i luau sânge în cabinetul vestitului, ci la Spitalul Mare. Avea să-l ducă Renato cu mașina, avea timp, în drumul spre fabrică, în zona industrială Bovisa. Parcă, intrară și îl conduse pe coridoarele cu ferestruici ale birocrației spitalicești, până în sala de așteptare, unde îi repetă din nou instrucțiunile:

– Amintește-ți, tată, când ieși ia un taxi de la poartă, ca să ajungi acasă.

Tatăl ascultă atent, dar zâmbetul lui deveni disprețuitor după plecarea lui Renato. „Mi-ar plăcea să văd cum s-ar fi descurcat băieții ăștia în timpul războiului, fugind de nemți

într-un oraș necunoscut... Să iau un taxi: exact asta am de gând! Cel puțin zece mii de lire!"

Doamna Maddalena îi explicase deunăzi – femeia asta le rezolva pe toate – că autobuzul 51 trecea prin fața Spitalului și se oprea în *piazzale Biancamano*, de unde, prin *via Moscova* și prin grădini, va ajunge direct acasă. De asta nici nu-l ascultase pe Renato și de asta un alt pacient de vârsta lui, care înțelesese tot, îl privise cu ochi complice.

Dacă ar fi fost după el, s-ar fi dus fără să se mai lase înțepat, dar faimosul doctor avea să ceară analizele ca să urmeze rutina. „Mă cred un prostănac bătrân? Cred că am venit să mă vindec? Nenorociții! Dacă n-ar trăi netrebnicul de Cantanotte, blestemat să fie fiul de cățea, n-aș fi plecat niciodată din satul meu, unde aș fi murit cum mi-ar fi plăcut, în patul meu, între prieteni și cu privirea ațintită asupra muntelui meu, *Femminamorta*, liniștit sub soare și nori".

Căci Cantanotte trăia, deși nu se ținea pe picioare, imobilizat de paralizie de la mijloc în jos. Dar gâfâia și acum, cu ochelarii lui negri de fascist pe care îi purtase toată viața. Bătrânul trebuise să înfrunte imaginea aceasta în ziua plecării, fiindcă acel câine blestemat își pusese fiii să-l coboare în piață pe un scaun, din zori. Acolo i se alăturase un grup de linguși-tori, care discutau la ușa Cazinoului, așteptând să se bucure de marele spectacol.

Marele spectacol era plecarea bătrânului, care revedea acum totul în minte, așteptând să-l cheme infirmiera. Piața, ca o fotografie îngălbenită și, în mijlocul ei, mașina lui Renato, înconjurată de copii. Pe margini, terenul ei denivelat era împrejmuit de un pătrat neregulat de fațade curioase, ale căror uși și ferestre, deși închise, sunt observatoare implacabile ale vieții locale, și asistă azi la mutarea finală a bătrânului Salvatore. Se înfruntă în special, ca întotdeauna, cele două laturi mai mari ale pătratului: cea cu biserica și Cazinoul, condusă de Cantanotte, și cea pe care se află cafeneaua lui Beppo și

Primăria, teritoriul bătrânului și al tovarășilor lui, cu locuința lui Salvatore, moștenită de la socrul său, lângă cafenea.

Lumina dimineții creștea, în timp ce bătrânul încerca să câștige timp, sperând nebunește că paralizia dușmanului va urca dintr-o dată, ca spuma sifonului, sufocându-i inima vrednică de ură; dar degeaba își atingea punguța cu amulete de la gât, cerând această minune. Bătrânul își luase deja pătura și briceagul, și acum se certa cu fiica lui dacă să-și ia sau nu *lupara*, vechiul pușcoci care fusese prima lui armă de foc, însemnul bărbăției. Renato nu mai avea răbdare, gândindu-se că problema Andreei de la Roma avea să-i întârzie. Când porniră în sfârșit, soarele răsărise și el nu mai avu răbdare:

– Tată, nu ar fi mai bine să ieșim pe poarta din spate și să plecăm odată?

Propunerea rușinoasă îl hotărî pe bătrân, care își fulgeră fiul cu o singură privire. Lăsă *lupara*, o sărută pe Rosetta, își flutură vag mâna în direcția ginerelui și hotărî violent:

– O să ieșim pe poarta mare! Și tu, Rosetta, dacă te aud plângând din balcon, urc imediat și îți trag vreo două. Dacă nu te poți stăpâni, nu ieși afară.

Bătrânul coborâse în cele din urmă scara, cu pasul lui de stăpân, și ieșise, mai țanțoș ca niciodată, din umbra antreului. Prietenii lui de la cafenea îl întâmpinară ca niște adevărați bărbați: se auziră doar glume și proiecte pentru ziua în care Salvatore avea să se întoarcă vindecat. Renato se instală la volan, așteptând nerăbdător.

În cele din urmă, bătrânul se despărți de prietenii lui și se îndreptă singur spre mașină, ceea ce îl sili să se apropie de Cazinou. Mergea privind fix spre dușmanul așezat, spre cei doi fii în picioare lângă scaun, spre grupul întunecat de acoliți.

– Adio, Salvatore! mitralie atunci cu ironie vocea surdă de sub ochelarii negri.

Bătrânul înțepeni. Stătea drept, cu picioarele ușor depărtate, cu brațele gata de luptă.

– Mai poți vorbi, Domenico? răspunse cu voce puternică. Mai demult nici nu îndrăzneai să ciripești.

– După cum vezi. Atâta timp cât trăim, putem vorbi.

– Atunci probabil că erai mort atunci când i-am tăiat coada câinelui tău Nostero, fiindcă nu ai croncănit nimic!

– Am vorbit înainte, când ți-am omorât-o pe Rusca! Bună mai era la vânătoarea de iepuri, domnule! replică paraliticul, stârnind râsul acoliților.

– Și cred că tot mort erai când am necinstit-o pe nepoată-ta Concetta! Mort și putred, ca acum! scuipă furios bătrânul, strângând deja briceagul din buzunar. În momentul acela își dorise să termine totul acolo: să moară luându-l și pe celălalt cu el.

Tăcerea bruscă din piață putea fi tăiată cu cuțitul. Dar Cantanotte pusese la timp mâinile pe brațele nervoase ale celor doi fii. Și încheie spunând, cu un gest disprețuitor al mâinii grase, împodobite cu inele:

– Timpul i-a reparat cinstea... Dar pe tine nu cred că te vor mai putea repara doctorii... Du-te, du-te, drum bun!

Nu se mai spusese nimic.

„Totul a fost spus", se gândi bătrânul, într-o străfulgerare. „Toți știu totul. Că nepoată-sa Concetta a luat pentru bani un speculant de război, și acum e o mare doamnă în Catanzaro. Că lunga mea călătorie se va sfârși la cimitir, unde va sfârși și a lui peste puțin timp. Că eu mai am încă timp să-l înjunghii și să-l simt cum moare, în timp ce fiii lui mă vor ucide... La ce bun? Totul a fost spus."

În plus, pasivitatea celeilalte bande în fața provocării îi dăduse dreptul să urce demn și încet în mașină, care demară brusc, aruncând un nor de praf peste Cantanotte.

– Bună treabă, Renato, îl felicită bătrânul, satisfăcut. Și mi-ar fi plăcut să cobori și tu, deși prezența mea a fost de ajuns pentru acești netrebnici.

Cu toate acestea, ceva nu era în ordine și îl întristase: inexplicabila absență a lui Ambrosio, care nu-și luase rămas bun

de la el. Nimeni nu știuse să-i spună unde era tovarășul de demult, care îl scosese din apele râului Crati, plin de sânge, atunci când luptaseră cu nemții la Monte Casiglio.

Dar Ambrosio era la postul lui, cum ar fi putut să nu fie? La prima cotitură a drumului, lângă ulmul mănăstirii, așteptând cu eternul lui bețișor verde în gură. Bătrânul opri mașina și coborî, exclamând vesel:

– Frate!... Trăiască Ambrosio!... Ai venit și tu să mă întrebi de ce plec?

– Când am fost eu prost? răspunse Ambrosio, cu prefăcută indignare. E limpede! Nu vrei să vină Cantanotte la înmormântarea ta, dacă o fi să ai nenorocul ăsta! adăugă el, făcând semnul împotriva deochiului cu mâna stângă.

Izbucniră în râs.

– Acum, adăugă grav Ambrosio, trebuie să reziști ca să-ți oferi plăcerea de a lua parte tu la înmormântarea lui. Și după aceea te invit la a mea!

Își luă mutra obișnuită de bufon – faimosul lui tic din timpul bătăliei – și reluă:

– Rezistă ca atunci, Bruno; știi tu când.

– O să fac ce o să pot, promise bătrânul. Ca atunci.

Într-un impuls subit, se îmbrățișară, se îmbrățișară, se îmbrățișară. Apropiindu-și pieptul unul de altul, sărutându-se cu inimile. Simțiră cum băteau, se despărțiră și, fără alte cuvinte, bătrânul urcă în mașină. Privirile lor se îmbrățișau încă prin geam, în timp ce Renato demara.

Ambrosio ridică pumnul și începu să cânte pentru bătrân marșul vibrant al partizanilor, în timp ce silueta lui se făcea tot mai mică.

Când fu ascuns de o curbă, în pieptul bătrânului mai cântau încă, victorioase, cuvintele de luptă și speranță.

Ninge!

Bătrânul sări din pat, fericit ca un copil: acasă la el, zăpada era minune și joc, făgăduința pășunilor bogate și a animalelor grase. Văzând fulgii, se apropie de fereastră, dar pământul din curte nu era alb. Orașul îi pervertea, așa cum pervertea totul, transformându-i în băltoace vâscoase. Se gândise să nu iasă, dar își schimbă gândurile: poate că în grădină s-o fi așternut zăpada. În plus, așa scăpa de Anunziata, care venea devreme, fiindcă Andrea avea ore de dimineață.

Nu se înțelegea rău cu ea; dar Anunziata avea mania curățeniei și invaziile ei succesive prin camere îi aminteau de invaziile nemților: ducea și aspiratorul în față, ca pe un tanc! Bătrânul fugea din cameră în cameră, scoțându-și și proviziile secrete din ascunzătoarea de sub canapea, în timp ce se făcea curățenie în camera lui. Culmea era că nu lăsa lucrurile așa cum erau, ci le rearanja după gustul ei. Bine că vorbea puțin; prefera să asculte radioul, pe care îl ducea peste tot.

„Și câte prostii debitează aparatul ăla!", se gândea bătrânul, privind cum cădea zăpada pe fereastra camerei copilului, care dormea. „Din fericire, nu se înțelege prea bine, e italiana guvernului. Bineînțeles, aceeași de la televizorul din cafeneaua lui Beppo, dar pe ecran nu conta, fiindcă lucrurile se înțelegeau din imagini".

Cel mai rău obicei al Anunziatei, totuși, era vigilența ei ascunsă de a-l îndepărta pe bunic de nepot. Bătrânul suspecta avertizări ale Andreei, contra posibilelor contagieri ale unui

bolnav care, pe deasupra, fuma. „Dar fumez tot mai rar!", se indigna el. „E bine să nu trezești copilul, dacă doarme, dar când începe să se miște ca acum, și să dea din mânuțe, deschizând ochișorii lui de vulpiță..."

– Nu-l luați, domnule Roncone! îl avertiză Anunziata, apărând dintr-o dată în prag. Doamnei nu-i place.

– De ce? Bătrânețea nu e contagioasă!

– Domnule, ce lucruri spuneți! Pe copii nu trebuie să-i iei în brațe. Se obișnuiesc, știți? Așa spune cartea.

– Și cu ce să se obișnuiască? Să nu-i atingă nimeni?... Cărți! Știți unde le bag? Exact, doamnă, chiar acolo!... Cărți! Și pe iezi, care sug singuri după ce se nasc, îi ling caprele toată ziua, și sunt animale!

– Eu fac ce mi s-a spus, spuse femeia, retrăgându-se cu multă demnitate.

Copilul se ghemui în brațele lui și, râzând, încercă să netezească părul aspru și cenușiu. Bătrânul strânse în brațe viața aceasta, palpitând, plină de vioiciune și sensibilitate.

În primele zile se temea să nu deformeze trupul acesta mic; acum știa că nu era chiar atât de fragil. Era mic, avea nevoie de ajutor, dar era și exigent, poruncitor. Câtă energie dovedea atunci când, dintr-o dată, izbucnea în țipete ascuțite, dând din picioare și din mâini cu violență! Îl uimea voința aceasta totală, hotărârea aceasta obscură, această concentrație de viață.

Când era un băiețandru, îl lua în brațe pe Lambrino, dar comportamentul acelui miel preferat nu oferea niciodată surprize. Copilul, dimpotrivă, îl surprindea în fiecare clipă: era un mister perpetuu. De ce refuza astăzi ceea ce-i plăcuse ieri? De ce îl interesa acum un lucru pe care îl disprețuise înainte? Cerceta totul, curios: pipăia, întorcea obiectul în mânuțe, îl ducea la gură, îi încerca rezistența, îl mirosea... Adulmeca, mai ales, ca un cățeluș, și cu ce plăcere intensă!

Copilul căuta mereu. Dacă nu s-ar fi simțit și el căutat, ar fi crezut că lumea îl dezamăgește și îl respinge. De asta, bătrânul

îl îmbrățișa drăgăstos, îl săruta, îl mirosea cu lăcomie, ca un animal care își miroase puiul, identificându-se astfel cu el. „Ia te uită, e nevoie de cărți ca să-l crești!... Nu așa se învață să trăiești, ci cu mâinile și cu buzele, cu trupul și cu țipetele...! Și atingându-l, atingându-l!... Uite, copilul meu, eu îl îmbrățișam pe Lambrino așa cum mă îmbrățișa mama; am învățat să pălmuiesc fiindcă eram pălmuit, și mă pălmuiau bine!..." Zâmbește, amintindu-și de altă învățătură: „Apoi am mângâiat cum mă mângâiau, și am avut profesoare bune! O să mângâi și tu, o să am eu grijă de asta."

Mânuța care îi netezea părul îl trase dintr-o dată, voluntară, și bătrânul râse mulțumit:

„Așa, așa, vezi cum înveți? Așa, cu lovituri și mângâieri... Așa sunt bărbații: duri și iubitori... Știi ce spunea întruna Torlonio? Asta: «Cea mai bună viață, Bruno, este să te bați cu cuțitul pentru o muiere»."

Trupușorul din brațele lui se încordă – „copilul acesta înțelege!" – și bătrânul se înfioră. Nu putea gândi și nici nu se putea exprima, dar trăia profund momentul acesta fără frontiere între cele două trupuri, schimbul acesta misterios în care primea o pulsație renăscută de la ramura verde din brațele lui, îl timp ce el îi transmitea siguranța lui de trunchi bătrân, bine înrădăcinat în pământul veșnic.

Ajunsese chiar să uite de Rusca, cuprins de obsesia lui de a face un bărbat din copilul acela, care nu era crescut aşa cum trebuia. Ca să nu ajungă până la urmă ca milanezii aceştia, atât de nesiguri sub ostentaţia lor, temându-se mereu de un lucru pe care nu-l ştiau nici ei, şi frica aceasta e cea mai rea: frica de a nu ajunge târziu la birou, de a nu da faliment, de a vedea că vecinul şi-a cumpărat o maşină mai bună, teama că soţia o să ceară prea mult în pat, sau că soţul o să dea greş atunci când ea o să aibă mai mult chef... Bătrânul o simţea în felul său: „Nu sunt niciodată pe picioarele lor; sunt întotdeauna în aer. Nu sunt bărbaţi sau femei întregi; nu ajung adulţi, dar nici nu sunt copii", comparându-i în minte cu ţăranii lui: „Sunt şi acolo blegi, da; dar care e bărbat, e bărbat şi gata".

Bineînţeles, nimeni nu putea ajunge bărbat fără să mănânce ca un bărbat. Borcănaşele astea din farmacie pentru copil: nimic decât medicament, chiar dacă se numeau „viţel" sau „pui"! Laptele acesta care nu avusese niciodată caimac! Şi la fel erau toate... Când o întrebase pe Andrea dacă i-au dat vreodată copilului castane coapte cu rachiu de mure, ca să-şi cureţe stomacul şi să prindă putere, ce s-a mai speriat! O dată în viaţă, i s-au înăsprit ochii cenuşii, şi nu a reuşit să-şi găsească cuvintele. „Totuşi, chiar şi copiii ştiu că un băieţel trebuie să bea rachiu de mure, ca să nu se oprească din creştere. Asta e măcar ceva autentic; nu vine de la farmacie."

„Nu, Andrea nu mai găsea cuvinte, deşi nu-i lipseau niciodată. Din contră, cu el pălăvrăgeşte întruna, mereu în italiana

de la radio, care nu e nici ea demnă de un bărbat". Ca învățătorul acela tânăr – își aminti bătrânul – care fusese trimis la Roccasera la moartea bunului *don* Piero. Copiii nu îl înțelegeau, bineînțeles; așa că nu le păsa prea mult de poveștile lui cu regi de demult sau țări în care nu mergea nimeni; dar trebuia să știi să socotești, ca să nu fii înșelat de stăpân sau la iarmaroc. Însă atunci când copiii făceau vreo poznă – și bătrânul era maestru în născocirea lor, iarna, atunci când putea merge la școală – noul învățător îi ocăra în dialect, și atunci îl înțelegeau. Fiindcă era din Trizzino, de lângă Reggio, deși nu voia să se știe, dobitocul.

Cu atâta vorbărie în italiana asta fonfăită, copilul adormea, bineînțeles, ca și acum. Atunci Andrea, foarte satisfăcută, se instala la masă, se baricada cu cărți, aprindea veioza și scria, scria, scria. Fără ochelari, fiindcă, după cum văzuse bătrânul, trecuse la lentile de contact.

Bătrânul profită de asta ca să se așeze lângă pătuț, meditând. După un timp, fiul lui intră în casă și se îndreptă spre dormitor, sărută copilul și intră în cameră ca să se schimbe. Bătrânul îl urmă, preocupat de obsesia lui, deși de obicei evita să intre în dormitorul conjugal. Trebuie să insiste, să-i convingă. Fiul lui avea să înțeleagă până la urmă.

Renato, care își îmbrăca halatul, se miră când îl văzu intrând:

– Vrei ceva, tată?

– Nimic... Dar, uite, aveți loc destul pentru pătuț.

Renato zâmbi, între nerăbdare și bunăvoință.

– Nu e vorba despre spațiu, tată. E pentru binele lui.

– Al cui?

– Al copilului, evident... Ți-am explicat deja: așa se evită complexele. E un lucru psihologic, legat de minte. Nu trebuie să aibă fixația afecțiunii, înțelegi? Trebuie să se deschidă, să fie liber... E complicat, tată, dar crede-mă: doctorii știu mai bine.

Fiecare cuvânt provoca rezistența bătrânului. „Complicat? Dar e simplu: e destul să vrei!... Liber? Dar milanezii

ăştia sunt mereu speriaţi!... Ştiu mai multe? Mare ştiinţă, să împiedici dragostea faţă de părinţi! Păi pe cine să iubească? Oare acum părinţii nu mai vor să fie iubiţi?"

În ciuda exasperării, nu avu timp să contraatace. Copilul se trezise, şi, în plus, era timpul să-i facă baie... Baia, marea sărbătoare zilnică!

Prima dată, bătrânul se simţise incomod, de parcă l-ar fi făcut complice la violarea intimităţii. Apoi descoperi că băieţelului îi plăcea apa şi era încântat să fie eroul ceremoniei. În plus, de când se bărbierea zilnic şi fuma mai puţin, copilul îi aprecia mângâierile şi chiar se lăsa sărutat, atunci când bătrânul îndrăznea să-l sărute în absenţa mamei. Baia îi dovedi bătrânului că Brunettino avea nişte organe genitale promiţătoare, ba chiar că avea deja erecţii autentice şi atunci se atingea cu mâinile şi îşi mirosea degeţelele cu un zâmbet fericit. „Bravo, Brunettino!", îşi spusese bătrânul la o atare descoperire, „eşti la fel de bărbat ca bunicul tău!"

Dar din motivul acesta teama lui crescu, ca nu cumva să-l strice pe copil cu cărţile şi doctorii aceia care spuneau să-l lase singur noaptea, lipsit de apărare în faţa coşmarurilor, a accidentelor sau a unor puteri duşmănoase... „Cum lumea progresează mereu, oamenii ăştia vor spune că bărbatul şi femeia trebuie să doarmă separat, ca să nu capete sentimente unul faţă de altul..."

„Vai, Brunettino al meu!... Ai avea nevoie de una de acasă, bine înzestrată, cunoscătoare a bărbaţilor. De mama mea sau de Tortorella, care a născut unsprezece copii; sau de *zia* Panganata, care a avut trei soţi... Dar nu te speria: dacă nu le ai, sunt eu aici. Lasă-te în grija mea, copilaşule! Eu o să te pun pe drumul cel bun, ca să poţi înfrunta viaţa, care e grea ca muntele, dar îţi umple inima când ajungi pe culme!"

– Vedeți, domnule Roncone? Vedeți?

Bătrânul lăsă copilul pe mochetă, lângă pătuț, și se întoarse spre o Anunziata triumfătoare, care stătea în ușă, dreaptă și hotărâtă.

– *Zio* Roncone, adu-ți aminte! Și... ce să văd?

– Că doamna are dreptate, că nu trebuie să luați copilul în brațe...! El singur voia jos acum o clipă, l-am văzut eu!

Așa era. Copilul, aflat în brațele bătrânului, arăta cu insistență spre dușumea, cu degețelul lui de imperator roman, și țipa „A, a, a!", în timp ce se zbătea să coboare.

– Păi acum e jos. Ori nu?

– Sigur...! Și asta înseamnă, sublinie ea, că doamna are dreptate!

– Nu, asta înseamnă ceea ce repeta *don* Nicola, singurul preot de treabă care a trecut prin Roccasera; așa de treabă era, că nu a rezistat prea mult!

– L-au mutat în altă parohie? Fiindcă s-ar fi simțit mai bine în oricare alt loc.

Bătrânul nu luă în seamă înțepătura.

– Nu. A renunțat la sutană, fiindcă nu se înțelegea cu Papa, și s-a dus la Napoli, să-și câștige viața într-un liceu.

Copilul, așezat pe mochetă, se delecta ascultând contrastul dintre vocile lor, de parcă ar fi înțeles gâlcevile lor prietenești din fiecare dimineață.

– Așa... Și ce barbarie spunea acel model de virtuți?

– O barbarie din Evanghelie. Aceea care spune: „au ochi şi nu văd; au urechi şi nu aud", sau ceva asemănător... Aşa cum se întâmplă cu nora mea şi cu dumneata... Şi cu atâţia oameni ca voi, doctori sau nu!

Anunziata rămase fără cuvinte. În cele din urmă răspunse, cu un accent şi mai ironic:

– Cu dumneata nu ajungi la capăt, *zio* Roncone.

Şi se retrase, ca o învingătoare demnă.

Între timp, copilul îşi trăsese o cutie la îndemână şi acum se concentra asupra jucăriilor desperecheate: piese educative care se puteau asambla, din plastic colorat, păsărele din cârpă, un hopa-mitică cu clopoţei şi un căluţ basculant pe care i-l cumpărase bătrânul şi avusese mare succes la vremea lui. Apoi căzuse în uitarea copilărească şi în momentul acesta devenise din nou obiectul preferat, spre bucuria bătrânului, care se aşeză lângă copil şi începu să-i şoptească:

– Sigur că nu le merge cu mine! Cine se cred astea două?... Anunziata e femeie bună, Brunettino, şi te iubeşte în felul ei de fată bătrână, dar nu înţelege nimic, ca şi părinţii tăi... Ei cred că nu vrei ţinut în braţe, dar treaba stă cu totul invers: fiindcă te-am înţeles şi te-am luat în braţe de când am ajuns, ai căpătat siguranţă. Devii bărbat lângă mine şi, bineînţeles, te faci mai îndrăzneţ, îngeraşul meu; trebuie sa calci pe pământ şi să umbli.

În felul acesta, în ultimele două săptămâni, Brunettino dovedi o dorinţă tot mai mare de a-şi extinde terenul de experimentare. Când era aşezat în pătuţ şi i se dădeau jucării, le arunca pe jos cu energie şi le arăta cu degetul: nu ca să-i fie înapoiate, cum pretindea înainte, ci ca să-l aşeze între ele. Uneori se repezea la grilajul pătuţului şi începea să-l zgâlţâie, aşa că trebuia să fii atent la el, ca să nu iasă pe deasupra şi să cadă.

– Mama ta o să-ţi spună – continuă bătrânul – că aşa nu o să mai depinzi atât de mult de ea... Sărmana! Nu e deloc aşa!... Fiindcă nu ştie că eu te învăţ să te aperi, nu înţelege că tu înveţi lecţia principală a vieţii, copilul meu: sau devii

puternic, sau vei fi călcat în picioare. De asta îți repet mereu atunci când ești în brațele mele: să profiți de lume, să nu te lași păcălit și, bineînțeles, tu începi să umbli pe aici, punând în practică...! Învață bine: să fii dur, dar să te bucuri de mângâieri! Cum făcea Lambrino al meu: lovea cu capul și sugea... Numai că bietul de el era un miel, și nu putea să devină puternic, dar tu ești un bărbat!

Copilul punea în practică, într-adevăr, de fiecare dată mai mult. Cu prețul multor încercări, se ridica în patru labe și parcurgea astfel dormitorul lui sau sufrageria. Acum începu să se miște, atras de pantalonii bătrânului, dar se auzi un zgomot mecanic persistent, și copilul înălță fruntea, cu privirea atentă.

„Are auzul la fel de fin ca mine!", gândi bătrânul, recunoscând aspiratorul Anunziatei. „Ce fețișoară ai, copilașule! Îmi amintești de fruntea încrețită a lui Terry, consilierul militar englez care ne-a parașutat, atunci când nu știa pe unde să se apropie mai bine de pozițiile germane, noaptea. Ce sprâncene dese avea tipul!"

Încăpățânat, copilul merse în patru labe până la ușă și ridică fruntea. Privi într-o parte și în alta; holul i se părea probabil un tunel infinit. Dar nu se înspăimântă și își continuă drumul spre zgomotul fascinant. Urmat de bătrân, care împărtășea bucuros aventura, ajunse în camera unde, cu spatele la ușă, Anunziata aspira covorul.

„Așa, copilul meu, așa se înaintează! În tăcere, ca pisicile, ca partizanii! Prin surprindere, întotdeauna prin surprindere!" „Dușmanul surprins e un dușman belit", repeta profesorul... Bine, el spunea «dușman pierdut», că era om învățat; dar în cuvintele noastre părea mai adevărat... Așa, acum atacă!"

– Vai!

Râsul bătrânului răsună odată cu țipătul de panică al femeii, speriată fiindcă simțise o atingere pe gleznă: mâna copilului. În reacția ei înspăimântată, Anunziata se dădu deoparte și ridică peria aspiratorului, care rămase nemișcată, fără să-și înceteze zgomotul.

Scăpând de bariera de apărare omenească, copilul avansă imperturbabil spre obiectivul lui, și îmbrățișă mașina vibrantă cu un zâmbet fericit.

– O să se ardă, o să se rănească! strigă Anunziata, alergând să oprească motorul. Tăcerea subită făcu mai zgomotos hohotul bătrânului, care se bătea cu palmele pe șolduri, cuprins de entuziasm, spre marea enervare a femeii.

Copilul contemplă aparatul amuțit, adoptă o expresie frustrată și lovi metalul cu mânuța. Pentru o clipă, păru gata să izbucnească în plâns, dar apoi preferă să se chinuiască și să urce călare pe mașina oprită, lovind-o ca s-o pornească.

Bătrânul se întinse spre aparat și apăsă întrerupătorul. Zumzetul reînceput îl alarmă un moment pe copil și aproape îl dădu jos, dar apoi țipă fericit și râse pe calul lui trepidant, mai ales după ce bătrânul îl prinse de umeri, ca să nu cadă.

– Opriți-l, domnule Roncone! Sunteți nebun! țipă Anunziata, dar trebui să se împace cu ideea un timp, deși cerea aspiratorul în fiecare minut. În cele din urmă, Brunettino se sătură de jucăria monotonă, se lăsă să lunece pe dușumea și se îndreptă spre alt obiectiv. Bătrânul se așeză și el în patru labe și îi spuse:

– Ce mare ești, copilul meu! Ai învins tancul, l-ai blocat! Îți dai seama ce victorie ai obținut? Ca Torlonio, cu sticlele inflamabile și grenadele lui! Ce mare ești!

Bătrânul plesnea de mândrie, în timp ce Anunziata îl asculta stupefiată. Copilul, după ce privi mirat noul patruped, se strecură între brațele lui și se așeză sub pieptul bătrânului, care își schimbă amintirile:

– Așa, acum stai aici, liniștit, ca mieluțelul cu mama lui. Așa cum îți spuneam, lovește cu capul și suge!

Dar copilul înainta mereu și apăru în spate, trecând printre picioarele bătrânului, a cărui memorie se întoarse la război, în timp ce copilul se așeză în cele din urmă să se odihnească, mulțumit de isprăvile lui.

– Asta da lovitură finală! Aşa, strecoară-te cum făceam noi când ne infiltram în pădure! Asta înseamnă să fii prins şi să scapi din capcană!... Deja ştii totul! Aşa am reuşit noi, bărbaţii, să învingem tancurile şi avioanele...! Eşti de-al nostru, eşti partizan, atacând şi retrăgându-te...!

Şi încheie cu un strigăt:

– Trăiască Brunettino!

Dintr-o dată, îi veni o idee:

– Meriţi să defilezi călare!

Luă copilul, îl ridică deasupra capului, provocându-i ţipete de spaimă şi plăcere, şi îl instală pe umerii lui. Copilul se prinse de părul aspru cu mânuţele, bătrânul îl apucă de picioare şi ieşiră din sufragerie, conduşi de ţipetele Anunziatei, lăsându-se în jos în uşă de frica pragului, ca oamenii care o scoteau din mănăstire pe Santa Chiara.

Bătrânul se plimbă încoace şi încolo prin hol cu copilul pe umeri, cântând faimosul marş triumfal:

– Brunettino, *ritorna vincitor*... Brunettino, *ritorna vincitor*[1]...!

1. Se întoarce învingător (în limba italiană în text) (n.tr.).

Bătrânul stătea pe scaunul lui, în fața ferestrei, întorcând astfel spatele colțului în care stătea Andrea. „Scaunul tare", cum îi spune Anunziata. Nu înțelegea că bătrânul îl prefera fiindcă era un scaun florentin, din nuc, fără tapițerie, cu spătar drept și brațe. Bătrânului nu-i plăcea canapeaua: în ea te afundai, nu avea nici o tărie, era pentru oamenii molateci din Milano.

– Îți plac zgârie-norii, nu-i așa? întrebase Andrea când îl văzuse prima dată instalându-se acolo. Sunt splendizi!

Începeau să se aprindă luminile în nenumăratele apartamente: în zgârie-norii din *Piazza della Republica* și în faimosul *Pirelli*, cu profilul lui de proră de corabie. Dar nu-i plăceau deloc, nici vorbă! Cum să compari priveliștea aceasta cu muntele pe care îl privea de pe veranda din Roccasera? Maiestuos, matern și auster, piscul lui, *Femminamorta*, își schimba culoarea după anotimpuri și nori.

Se auzi ușa de la intrare. Era Renato, grijuliu să nu trezească copilul. Își salută tatăl și se îndreptă spre Andrea, sărutând-o pe ceafă. Pe lângă șoaptele lor, bătrânul auzi foșnetul unui plic deschis. Probabil că erau analizele lui; Renato o fi trecut pe la spital. Bătrânul știa, fără să se întoarcă, că îl priveau compătimitori. Zâmbi; copiii ăștia doi îl distrau.

Renato se apropie de tatăl lui, spuse ceva despre analize în treacăt și începu să se plângă de trafic, exagerând, în timp ce Andrea suna pe cineva din hol, în loc să folosească telefonul de pe masa ei. „Sunt înspăimântați", se gândi bătrânul; „e de

ajuns să vezi cum încearcă să se ascundă... Ce-or fi aşteptat de la analize? Bieţii de ei!".

Andrea se întoarse, anunţând că a stabilit o consultaţie pentru joi, când o să-l poată duce ea. Zâmbetul senin al bătrânului deveni ironic, văzând stânjeneala celor doi. Plânsul subit al copilului salvă situaţia: Andrea ieşi grăbită să-i pregătească baia, iar Renato o însoţi. Bătrânul îi urmă, bucurându-se de această măreaţă ceremonie cotidiană, care avea să fie excepţională astăzi.

Bătrânul înţelese acest lucru în momentul în care copilul, ca de obicei, îşi mângâie penisul, protuberanţă roză, care semăna cu mugurii de castan, primăvara. Şi atunci, surpriză mare! Înainte de a-şi duce degeţelele la nas, Brunettino îi oferi noutatea bătrânului, zâmbindu-i îmbietor, în timp ce îl străpungea cu privirea lui insondabilă neagră ca de cărbune.

– Băiete! exclamă Renato, prefăcându-se scandalizat.

– Lasă-l, comentă înţeleaptă mama. A depăşit faza anală.

Pe bătrân îl plictisea pălăvrăgeala asta. În schimb, gestul copilăresc îi aminti de legendele bandiţilor, care îşi amestecau sângele în ritualuri de frăţie, şi de aceea interpretă pe loc mesajul.

Se înclină spre mânuţă şi inspiră mişcat ofranda. O lumină clipi în ochii copilului, care îşi adulmecă la rândul lui degeţelele unse. Astfel se pecetluia pactul magic, înţelese bătrânul.

O seninătate imensă îl învălui mai târziu, la culcare, şi îl însoţi şi în somn. Fiindcă băieţelul ştia deja, şi hotărâse să se încreadă în bătrân.

Nu mai era nevoie de vorbe: totul se hotărâse.

De asta, bătrânul deschise ochii cu mult înaintea zorilor. Întotdeauna reuşise să se trezească la ora hotărâtă: în război sau în închisori, pentru contrabandă sau pentru dragoste.

Clopotele Domului îi confirmară că era ora trei. Ultima zăpadă limpezise atmosfera şi se auzeau mai bine. Bătrânul se uită pe geam: peretele opus al curţii era argintiu.

„Lumina aceasta nu ar fi fost bună pentru ambuscadele de atunci, dar e bună pentru războiul ăsta... Ce repede ai înțeles că sunt tovarășul tău, copilul meu!"

Se încălță încet cu șosetele groase și își luă pătura. În apartamentul încălzit nu era frig, dar fără ea s-ar fi simțit vulnerabil. Îl însoțise întotdeauna, în marile provocări, și asta era o nouă provocare: să salveze copilul de singurătate.

Înaintă pe hol cu mișcări feline și se opri în fața ușii întredeschise de la dormitorul lui. Prin deschizătură se vedea lumina roșiatică a fluturelui electric pus în priză. Cu mâna pe clanță, se întrebă dacă or să scârțâie balamalele: dar ele lunecară silențios, demonstrând că erau de acord cu pactul. Bătrânul intră și închise ușa în tăcere.

Fereastra era luminată de lună; parchetul părea un lac de argint; pătuțul și umbra lui, o insulă de piatră. Pe căpătâiul devenit oglindă se reflecta senină copia lunii, fețișoara adormită și călduță, a cărei răsuflare mângâie fața bătrână care se aplecă s-o miroase, s-o simtă, să-și încălzească alături de ea pomeții bătrâni.

„Vezi?", șopti bătrânul. „Iată-l pe Bruno. Nu o să mai înaintezi singur și pierdut. Înainte, prietene, să controlăm terenul!"

Din pătuț, copilul umplea noaptea cu răsuflarea lui și cu bătaia inimioarei; pe dușumea, cu spatele la perete, bătrânul se deschise în fața acestei prezențe ca un copac sub primele ploi: odată cu ele, încolțea îndelunga lui memorie de bărbat, răsărea trecutul lui, ca o sămânță vertiginoasă, iar un rămuriș de amintiri și experiențe de viață întindea un acoperământ protector invizibil asupra pătuțului.

Minutele, ca o mișcare de suveică, îi uneau pe bătrân și pe copil în țesătura vieții. Camera era o planetă de lună și umbră doar pentru ei: copilul o delimitase în baie, cu degețelele unse, așa cum își delimitau mistreții teritoriul – bătrânul îi văzuse primăvara – semănând efluvii de sămânță pe pietre sau între măceși.

Ce se întâmpla, ce se făurea, ce se cristaliza în minutele acestea? Bătrânul nu știa, nici nu se gândea, dar o trăia cu sufletul. Auzea cele două respirații: cea bătrână și cea tânără: se uneau ca două râuri, se înlănțuiau ca niște șerpi îndrăgostiți, șopteau ca două frunze gemene în briză. Așa simțise și mai înainte, dar acum totul era sfințit de un ritual instinctiv. Își mângâie amuleta de pe pieptul păros și își aminti, ca să-și explice emoția, de ulmul uscat al mănăstirii: acesta își datora verdeața iederii care îl îmbrățișează, dar ea reușea să crească spre soare numai datorită bătrânului trunchi.

Lemnul și verdeața, rădăcina și sângele, bătrânul și copilul înaintau ca doi tovarăși, ca pe un drum, prin timpul acesta care îi unea. Umăr la umăr, la extremele opuse ale vieții, în timp ce luna se mișca mângâindu-i, în circuitul îndepărtat al stelelor.

Micuța infirmieră era o încântare.

– Roncone, Salvatore? ... Intrați, vă rog.

În eleganta sală de așteptare, bătrânul se ridică de pe canapea. Andrea îi atinse mâna cu degetele și îi zâmbi încurajator. „Prostii femeiești!"

Intră pe ușă, altă infirmieră mai puțin tânără îl conduse într-o cămăruță, spunându-i să se dezbrace cu totul – da, bineînțeles, și punguța de la gât – și să se îmbrace cu un șorț verde, care se închidea singur la spate, cum descoperi bătrânul după ce căută zadarnic nasturii: „Cred că așa îl îmbracă și pe copil!"

De acolo trecu într-o cameră cu diferite aparate și un medic tânăr îl puse să se culce pe o canapea de consultație. La început, bătrânul urmări curios consultația, dar în curând începu să se plictisească și să răspundă mașinal: „da, mă doare aici", „acolo jos nu", „e ca o dihanie care se plimbă prin lăuntrul meu și uneori mușcă". Doctorul râse auzindu-l și exclamă: „Bravo, prietene!", în timp ce îi aruncă infirmierei o privire complice.

Îl trecură de la un test la altul, de la un medic la colegul său, de la o sală cu ferestre luminate la alta cufundată în penumbră, unde îl consultară cu raze X.

– Drace! Aveți un glonte aici! Nu vă deranjează?

– Nu. O amintire. Îl am de la Cosenza.

Trebui să stea nemișcat jumătate de oră ca să fie radiografiat, și aproape că adormi. Uită chiar și de dorința de a fuma,

de parcă ar fi fost golit de el însuși. Deși ceva îl apăsa înăuntru: fiertura înghițită de dimineață, care îl făcuse să urască și mai mult leșinăturile farmaceutice administrate bietului Brunettino. Chiar în dimineața aceea, copilul refuzase categoric să înghită delicioasele îmbucături, și Anunziata renunțase până la urmă și se întorsese la curățenie. Bătrânul o aprobă și îi dădu pe ascuns copilului o bucățică de *panetto* înmuiată în vin, care fu devorată cu lăcomie, spre bucuria bunicului.

Andrea avusese amabilitatea de a-l duce cu mașina la clinica profesorului Dallanotte. Ca un omagiu adresat eminenței medicale, se aranjase și se îmbrăcase în fustă. Când se așezase în mașină, îi văzuse genunchii osoși și tendoanele încordate în timp ce apăsa pedalele. „Arată mai bine cu pantaloni", se gândi bătrânul. Ea interpretă greșit privirea și își trase pudic fusta.

– Mi-a spus Renato că te-a interesat mult la Roma sarcofagul *Soților*. O piesă magnifică, bineînțeles!

– Da. Erau atât de vii!

Pe Andrea o surprinse comentariul, dar începu calm o disertație despre fleacuri. Bătrânul o ascultă cu atenție la început, dar cum ea vorbea în italiana ei, sfârși prin a-și pierde atenția, deși era mulțumit că vorbea întruna și nu mai trebuia să-i răspundă.

– Uite – se opri Andrea, arătându-i clădirii Universității Catolice, aici predau eu. Și aici predă și profesorul Dallanotte. Să nu crezi că primește pe oricine, dar cum suntem colegi de catedră...

Da, femeia fusese amabilă, recunoscu bătrânul, atunci când se ridică în sfârșit din poziția lui incomodă, odată terminate radiografiile. Apoi continuară explorările și, după holuri și camere îmbrăcate în alb, aparate cromate, electrozi legați de corpul lui, lumini îndreptate asupra pupilei, întrebări și palpări, bătrânul ajunse să se simtă ca o scoarță de copac plutind în derivă, și își pierdu interesul pentru tot ce îl înconjura și chiar pentru el însuși.

De asta, atunci când îl dezbrăcară din nou și se văzu într-o oglindă mare, i se păru că privește un trup străin. El nu era coaja aceasta osoasă, bronzată pe toracele păros și albă pe fund și șolduri. Era o insultă să-i arăți tabloul acesta senil veteranului iubitor de plăceri, dorit și îmbrățișat de atâtea femei. Deși... insultă? Nu chiar așa. Numai oamenii se pot simți insultați și în spitale, desfăcuți în bucăți ca la măcelărie, oamenii ajungeau simple țesuturi, viscere, urechi, membre. Și, pe deasupra, ipocrizia: toți erau atât de unsuroși, atât de fals optimiști.

Ce diferență între ei și consultațiile lui *don* Gaetano! În timp ce se îmbrăca, bătrânul își aminti de indiscutabila autoritate medicală catanzarescă, și de consultațiile lui din Corso. „Aici intri așa cum ești și ieși tot așa, ba chiar mai mult". Reacția lui de mânie, trezită de clinica milaneză, îl ajută să-și recapete stăpânirea de sine înainte de a ieși pe hol.

În cele din urmă, după o ultimă ușă, catadicsiră să-l conducă la eminență, instalată după o masă ca un altar. Andrea, așezată în față, afișă un zâmbet instantaneu văzându-l pe bunic, iar medicul îi oferi un scaun.

– Mă bucur de cunoștință, domnule profesor, salută bătrânul. Și adăugă intenționat: De mult voiam să vă văd.

– Ne-am cunoscut înainte, prietene Roncone, dar sala de radiografie era întunecată și dumneata nu m-ai putut vedea. Eu te-am văzut, repet, și încă foarte bine.

„Cu atât mai bine", se liniști bătrânul. „Credeam că o să mă expedieze numai pe baza hârtiilor." Profesorul avea pe masă analizele și datele. Intră un stagiar și schimbă câteva cuvinte cu medicul. Fraze criptice și gesturi de negare sau aprobare, între monosilabe îndoielnice și meditații. În cele din urmă, eminența scrise ceva, dădu câteva instrucțiuni stagiarului, care se retrase să le se îndeplinească și, încrucișându-și mâinile, privi zâmbind spre bătrân și spre Andrea.

– Bine, prietene Roncone, bine; ai o constituție splendidă și o stare generală de invidiat pentru anii dumitale, în afară, bineînțeles, de problema care te-a adus la mine... Dar, în pri-

vința aceasta, adevărul e că nu sunt surprize; pot să ți-o garantez. Pe scurt, exprimată în limbaj curent, situația constă în faptul că domnul Roncone prezintă un sindrom...

Cum „limbajul curent" al profesorului era ca și cel de la radio, atunci când se vorbea pe înțelesul poporului, bătrânul se înarmă cu răbdare, reținând doar câteva expresii: „procese patologice", „recursuri ale științei", „descoperiri moderne", „alternative terapeutice"... Andrea, în schimb, îndreptându-și fața spre el, sorbea cuvintele magistrale cu adevărată delectare intelectuală; și chiar încântă eminența, intercalând întrebări care îndemnau la explicații complementare.

„Oare asta are ceva de-a face cu mine?", se întreba bătrânul în timpul acesta, fiindcă pe *don* Gaetano era de ajuns să-l privești ca să știi dacă era albă sau neagră. Până când, în cele din urmă, profesorul îi adresă un zâmbet final încurajator:

– M-ai înțeles, iubite domn?

„Își bate joc de mine sau ce?", reacționă bătrânul. Și contraatacă la fel de impasibil ca în război:

– Nu, nu am înțeles. Nici nu am nevoie.

Făcu o pauză, savurând uimirea de pe fața doctorală, și continuă:

– Singurul lucru pe care vreau să-l știu, domnule profesor, este când o să mor.

Ambientul rafinat care impregna aerul încăperii, plin de tact, înțelegere și eficacitate, se dezumflă ca un balon. Eminența și Andrea schimbară o privire. Ea tresări:

– Ce lucruri mai spui, tăticule!

Încântat de efectul produs, bătrânul îi observa. Profesorul bălmăji niște fraze despre procese imprevizibile, evoluții atipice, speranțe... dar își pierduse siguranța. Bătrânul îl atacă:

– Săptămâni...? Luni...? Poate un an?... Nu, cred că un an e prea mult.

– Eu nu afirm nimic, iubite prieten! îl întrerupse doctorul. Orice predicție e riscantă în cazurile acestea și, având în vedere constituția dumitale solidă, se poate întâmpla chiar...

– Nu vă obosiți, domnule profesor; am înțeles deja. Să nu mai vorbim. Până la urmă, o prefer pe Rusca mea paraliziei care l-a țintuit în scaun pe un cunoscut de-al meu. I-a ajuns până la brâu și, dacă vrea Dumnezeu, o să i se urce în curând până la inimă și atunci o să crape, nu-i așa?... Spuneți-mi, domnule profesor, paraliziile acestea urcă repede?... Până la urmă, decât să trăiască într-un scaun, e mai bine pentru bietul om să i se termine chinul!

– Cum vreți să vă răspund fără să văd pacientul? Întrebați niște lucruri...! spuse medicul, acum în defensivă. Bătrânul acesta îl coborâse de pe scaunul lui profesoral.

– Întreb despre lucrurile care mă interesează. Moartea mea îmi aparține, domnule profesor...! Și cea a paraliticului la fel! Fiindcă trebuie să moară înaintea mea!... Uitați, o să vă explic boala lui și o să fie ca și cum l-ați fi văzut. În iunie încă umbla, dar în august...

Bătrânul povesti tot ce știa despre Cantanotte și simptomele lui, dar profesorul, după ce îl ascultă un timp cu nerăbdare, refuză să pună un diagnostic și se ridică până la urmă politicos, anunțându-i că avea să trimită la domiciliu diagnosticul lui, cu prescripțiile și tratamentul. În fața acestui bătrân, eminența preferă să renunțe la obișnuitul său discurs încurajator, mulțumindu-se să o salute cu efuziune pe colega lui Andrea și cu studiată cordialitate pe pacient, conducându-i spre ușa biroului.

La ieșire, Andrea nu știa cu ce să înceapă, dar bătrânul i-o luă înainte:

– Ăsta habar n-are despre paralizie, afirmă el. Și oftă. Ghinionul meu e că a murit Marletta anul trecut, în ianuarie. O foarte bună prietenă!... Mă ajuta grozav cu problema lui Cantanotte. Și am fi reușit, dar...

– Despre cine vorbești, tăticule?

– Despre Marletta, vrăjitoarea din Campodone. Cea mai bună *magara* din toată Calabria...! Și din toată Italia! Nu-i lipsea nimic, s-o țină Madonna în slava ei sfântă!

În cele din urmă, reuşise: avea oala lui. Vasul de noapte, cum spuneau sclifosiţii aceştia din Milano.

Andrea refuzase, bineînţeles:

– Aşa ceva nu se mai foloseşte, tăticule.

– Cum, oamenii de aici nu se pişă noaptea?

– Ba da, dar în baie. Nu e ca la ţară; nu trebuie să cobori în curte.

Andrea păstra nişte amintiri cumplite despre privata din Roccasera. Când traversa curtea, exista întotdeauna un argat sau vreo servitoare care să-i calculeze timpul şi să-i bănuiască operaţiunile.

– Mie baia nu-mi convine. Dacă mă duc acolo, mă trezesc, şi după aceea cu greu adorm la loc. În schimb, pe oliţă mă aşez pe o parte, mă piş pe jumătate adormit şi cu multă plăcere.

Andrea nu ceda, dar într-o zi îi îngădui lui Renato să-i cumpere un vas de noapte. „Bineînţeles", pricepu bătrânul, „le-a spus medicul că nu mai am mult, şi mă lasă să fac tot ce vreau. Cu atât mai bine, măcar m-a ajutat cu ceva consultaţia profesorului. Dar se înşeală: o să trăiesc mai mult decât Cantanotte. N-o să-i fac eu nemernicului ăstuia plăcerea de-a veni la înmormântarea mea!"

Aşa că acum avea oala lui. Atunci, de ce i-o ascundeau?

– Doamnă Anunziata! strigă el înfuriat. Doamnă Anunziata!

– Nu ţipaţi, îi spuse infirmiera. Doarme copilul.

– Unde mi-ai ascuns oliţa? o întrebă el în şoaptă, temându-se să nu-l trezească pe Brunettino.

– Unde poate fi comoara asta? Sub patul dumneavoastră!

– Într-adevăr? Uită-te şi dumneata: nu-i aici.

– În cealaltă parte, domnule. Isuse, ce om!

Femeia avea dreptate.

– În cealaltă parte, în cealaltă parte...! mormăi el. Şi nu îmi mai spune domnule; ţi-am mai spus! Eu sunt *zio* Roncone!... De ce în cealaltă parte? Eu o vreau aici: întotdeauna o iau cu mâna stângă. Cu dreapta îmi ţin... Bun, înţelegi ce vreau să spun.

– Doamna spune că în partea cealaltă nu se vede din uşă.

– Şi cine naiba se uită sub pat? Numai dumneata, din câte ştiu!... Afurisite femei!

Înainte de a se retrage bombănind, Anunziata îi promise să-l asculte, dar bătrânul ştia că nu avea s-o facă. Avea s-o mute după placul ei, cum făcea cu toate lucrurile.

Ea şi cu Andrea îl scoteau din fire... Reuşise să-şi salveze pătura, şi acum o ascundea ziua în fundul dulapului. La sosirea lui, Andrea voise s-o arunce şi să-i cumpere alta nouă. Cedase văzând mânia bătrânului, dar acesta o auzise spunându-i soţului că acea cârpă mirosea a capră. „Aş vrea eu ca nesuferita asta să miroase a viaţă la fel de tare ca o capră!"

După ce-şi recuperă vasul de noapte, bătrânul se aşează pe pat, rezistând ispitei de a-şi răsuci o ţigară, ca s-o potolească pe Rusca, care umbla ca o nebună prin măruntaiele lui de dimineaţă, plângându-se parcă din cauză că bătrânul se lăsase de fumat. Scosese deja foiţa, dar fu salvat de plânsul copilului. Uită de dihanie şi plecă în fugă spre dormitor.

Anunziata era deja acolo, şoptind cuvinte de alinare, dar copilul nu se calma. Femeia ceru ajutorul bătrânului: băgase şi ea de seamă că vocea lui gravă îl liniştea pe cel mic. Poate că voia să se întoarcă mai repede la iubitul ei aspirator. În orice caz, bunicul murmură un cântec ţărănesc lent. Dar - lucru ciudat – Brunettino ţipa în continuare, agitând mânuţele, congestionat ca şi cum ar fi suferit un atac... Îşi scoase chiar

și papuceii, apăsând călcâiul fiecărui picior cu vârful celuilalt: truc învățat recent prin care își exercita puterea copilărească, obligând pe cineva să-l încalțe fiindcă, după părerea Andreei, „îi plăcea să tiranizeze". Dar acum devenise un gest agresiv, aruncând în aer papucul ca pe o mănușă de duel.

– Cred că trebuie schimbat, spuse Anunziata, ieșind.

În curând se întoarse cu un lighean de apă caldă, buretele și salteluțele acelea din plastic, vată și tifon pregătite deja, care se pun sub copii la Milano. Totul ermetic și foarte strâns. „Cu chestiile astea n-o să-i poată crește bărbăția!"

Trebuia schimbat, desigur, dar nu avea oare și alte motive de supărare? Bătrânul puse întrebarea:

– Ascultă, de ce nu s-au aprins azi lumânări în casă? Doar e Ziua Morților.

– Obiceiurile astea au trecut.

– Da. Și a trecut și obiceiul de a da jucării copiilor?

– De Ziua Morților? Cine s-ar gândi la așa ceva?

– Noi, cei din Mezzogiorno, cum spui dumneata. Da, morții aduc jucării copiilor noștri.

– Ce ciudățenie! Aici li se dau jucării de Ziua Regilor Magi[1] sau de Moș Crăciun.

– Ciudățenii? Ciudați sunt Regii Magi și Moș Crăciun ăsta, ce legătură au ei cu copiii? În plus, e o minciună! În schimb, morții sunt adevărați, sunt ai noștri... Nu înțelegi? Ei sunt bunicii bunicilor copiilor. Și îi iubesc fiindcă sunt sânge din sângele lor.

„Sunt adevărați", repetă bătrânul ca pentru sine, mulțumit că își apărase morții, aducându-le astfel o ofrandă de ziua lor. „Uite, or să-și spună ei, anul ăsta, cineva și-a amintit de noi în Milano... A, bineînțeles, e Bruno din Roccasera!" O să aprindă și o lumânare în camera lui; avea una în valiză,

1. Sărbătoare catolică, dedicată celor trei magi biblici care au venit cu daruri la Pruncul Isus. Sărbătoarea se celebrează pe 6 ianuarie și este un prilej de a oferi daruri copiilor și de a mânca un cozonac tradițional (n.tr.).

fiindcă lumina electrică te lasă când ţi-e lumea mai dragă. Şi morţilor trebuia să le luminezi drumul în noaptea aceasta, ca să te poată vizita.

Anunziata aşezase deja copilul pe masa acoperită cu molton şi începu să-l dezbrace. „Nu ştie s-o facă în poală, aşezată pe un scăunel, cum s-a făcut de când lumea", se gândi bătrânul reprobator.

Da, copilul trebuia schimbat. Acum zâmbea, spălat şi răcorit, în timp ce era uns cu cremă contra iritaţiilor. „De parcă fundul lui ar fi o faţă de fetiţă!", gândi bătrânul, indignat fiindcă femeia îi trecuse degetul uns printre fese şi se oprise în centru. „Un bărbat nu trebuie atins acolo!" Noroc că băieţelul, ca să demonstreze fără îndoială că asemenea mângâieri nu îi micşorau virilitatea, avusese dintr-odată o erecţie. „Nu se poate spune că nu e nepotul meu!... E adevărat că nepoţii seamănă mai mult cu bunicii, decât cu părinţii..." Dar spectacolul curajos fu întrerupt din nou de implacabilul scutec de plastic. „Ce barbarie!"

Anunziata îi trase scutecul pe picioruşe şi îl întoarse ca să-l încheie. Bătrânul se chinuia cu nasturele de sus, dar Anunziata termină de încheiat toţi ceilalţi nasturi înaintea lui. „Lăsaţi-mă pe mine", îi spuse ea, dar bătrânul îşi privea însărcinarea ca pe o problemă de onoare. Cu toate acestea, năsturelul aluneca mereu printre degetele lui aspre şi, cum bătrânul persista, Brunettino începu să bombăne, iar bunicul se recunoscu învins, sufocând în piept un blestem gemut.

Anunziata încheie nasturele imediat şi puse copilul în pătuţ. Bătrânul se aşează la picioarele lui şi îşi continuă cântecul, aşa cum făcea cu mieluşeii lui, cu jumătate de secol în urmă. O melodie melancolică, fiindcă era apăsat şi acum de înfrângerea suferită în încheierea nasturilor. „Dar ce, dac-am fi numai noi doi", gândi ei, „n-aş putea să-l îmbrac ca să nu răcească? Ba da. Eu nu l-aş înfofoli în pătură; nu aşa se face cu un copil".

Cufundat în gândurile lui, bătrânul nu auzi paşii Andreei, pe care Anunziata o întâmpină în hol.

– Îl adoarme bunicul, doamnă. Omul acesta e plin de ciudățenii, dar puteți să lăsați copilul cu el. Se așează lângă pătuț ca un câine ciobănesc.

Andrea însă se apropie de ușa întredeschisă și mirosi, fiindcă încăpățânatul acesta de socru ar fi fost în stare să fumeze. Nu cu intenții rele, ci fiindcă nu avea nici o idee referitoare la igienă sau la creșterea copiilor... Nu mirosi nimic. Cu atât mai bine, dar trebuia să ai atâta răbdare cu omul acesta!

Înăuntru, bătrânul tăcuse, fiindcă băiețelul dormea. Lumina slabă care pătrundea prin deschizătura dintre perdele cădea direct pe mâinile lui. Bătrânul se uita la ele, fascinat: palmele, dosul mâinii. Puternice, late, cu vene albăstrui, cu degete ca niște coarde de viță, unghii tari și tăiate scurt, cu pielea păroasă și pătată...

Le contempla: labele acestea știuseră să omoare și să mângâie. Aduseseră miei pe lume și struniseră cai, aruncaseră dinamită și sădiseră pomi, îngrijiseră răniți și îmblânziseră femei... Mâini de bărbat, mâini bune la toate: la salvat și la ucis.

La toate? Acum nu mai era atât de sigur. Și nasturele? Și copilul care trebuia ținut în brațe? Erau bune și la asta?

Eșecul recent îl întrista. Degetele acestea, pe care le mișca înaintea ochilor... Noduroase, aspre... Nu erau pentru pielea aceea ca mătasea.

Să fie cu putință? Pentru prima dată în viață, nu se simțea mândru de mâinile lui! „Brunettino are nevoie de altceva; sunt mai bune mâinile Anunziatei... Dar ce nebunii îmi trec prin cap? Să invidiez o femeie, ca un milanez! Nu, nu, mâinile mele sunt ale mele, așa cum sunt!"

Avu nevoie de un anumit timp ca să se liniștească, ca să-și ierte o asemenea aberație; dar asta nu însemna că nu se mai gândea. „Oare forța deranjează? Trebuie să ajute! Să fie bună și pentru nasturi, pentru schimbat, pentru orice!... Afară cu femeile! Brunettino și cu mine! Nimeni altcineva, ca să-l pot face bărbat!"

Numai ei doi; ideea aceasta îl încânta. Aşa nu o să-l strice. Dar atunci... ajunsese dădacă? Sufocarea instantanee îl obligă să dea drumul la gulerul cămăşii. Se îndreptă, răsculându-se împotriva unor asemenea idei, simţind că i se urca sângele în obraji! „Nu, nu, eu nu-s aşa! Învăţător, asta sunt, învăţătorul lui!" Dar teama de ridicol nu îl părăsi. „Ce ruşine! Dihania îmi roade curajul!"

Contemplă feţişoara albă de pe pernă, cu buzele suav colorate şi părul întunecat de pe frunte. Un simţământ violent de dragoste îi smulse un suspin surd, şi îndreptă mâna spre chipul adormit. Îl atinse cu degetul şi îşi trase mâna deodată, ca ars, fiindcă, în memoria carnală, obrazul acesta deşteptase amintirea obrazului Dunkăi. Mâna îşi amintise şi provocase o explozie în amintirile bărbatului: Dunka! Zilele acelea, nopţile acelea!... Dunka dormind alături de el; faţa Dunkăi, la fel de fină... Sau fusese invers: mâna Dunkăi era fină ca faţa copilului, atunci când atingea faţa bătrânului?... Simţăminte nelămurite, confuzii tactile, ambiguitate.

Din nou, lumina apuse peste nişte mâini, iar privirea bătrână se aţinti asupra lor. Dar ale cui erau mâinile? Uimit, descoperi că mâinile care ieşeau din mânecile lui erau diferite: albe, delicate, feminine... Feminine? Dar erau pline de putere!... Şi ce dacă? Şi Dunka era în stare să mânuiască bărbăteşte mitraliera aducătoare de moarte!

Uimirea bătrânului se transformă în nelinişte. „M-a deocheat cineva? Vă rog, Sfinţi Morţi: vreau mâinile mele!" Atinse punguţa cu amuletele...

Cutremurul interior se opri şi lumea se întoarse la ordinea dinainte. Bătrânul se reculese, îşi veni în fire, îşi dădu seama unde era, ce oră era... Adormise şi visase oare? Răsuflă şi dădu din cap, scuturându-se de fantasme, cum se scutură un câine de apă. Îşi verifică mâinile: aceleaşi de totdeauna.

...Numai că fu învăluit de un regret: „Dacă ar fi şi mâinile Dunkăi!"

L-ar mângâia, i-ar atinge fruntea, liberându-l de farmece... În urechea lui interioară răsuna un cântec sentimental, la modă cu patruzeci de ani în urmă, care te ajuta să uiți împușcăturile, în plin război... O după-amiază din Rimini, îngânându-l amândoi cu spatele spre mare, din Templul Malatestiano, care o uimise atât de mult... Casa de lângă mare, vița care se întindea deasupra capetelor lor în curte, strugurii copți pe care îi puteai atinge... Dunka întinsă și sprijinită în cot, rupând un strugure și... Asta era, cu ea semăna doamna etruscă!

În pieptul bătrân se sufocau suspinele; bărbăția lui scandalizată le suprimă... Dar tandrețea îl condusese într-o mare liniștită din care – ca un delfin neașteptat – ieșiră aceste cuvinte:

– Brunettino, ce faci cu mine?

Le șoptise în dialect. În dialect o întrebase și pe Dunka, predându-se, cu patruzeci de ani în urmă... Retrăi arsura sărutului pe care îl primise atunci, în loc de orice răspuns.

Două neliniști, două vârste, două momente vitale se amestecau în pieptul lui, smulgându-i acest descântec, geamăt, confesiune, dăruire:

– Brunnetino al meu!

Miercurea, Andrea nu avea ore şi se dedica „curăţeniei generale". Bătrânul ştia deja ce însemna asta: că Anunziata făcea de mult curăţenie când nora lui ieşea în cele din urmă din dormitor, în pantalonii ei de catifea verde. Mângâia copilul de câteva ori, dacă era treaz, făcea o inspecţie generală, rostind câteva observaţii, şi termina baricadându-se în spatele cărţilor, într-un colţ al biroului, cum numea ea camera de zi. Din când în când cădea subit, ca un vultur în picaj, în camera în care muncea menajera, sau îl căuta pe bătrân, care se refugia de obicei pe scaunul lui din bucătărie. Îl privea cu răbdare de sfântă şi uneori îi spunea:

– Tăticule! Ce faci dumneata aici? Locul dumitale e în sufragerie, pe scaunul florentin!

Bătrânului îi plăcea mai mult pe vremea când purta ochelari; avea un aer înţelept de învăţătoare. Cu lentile părea alta, mai ciudată... „Dacă nu ar trebui să nu-i fac lui Cantanotte plăcerea de-a lua parte la înmormântarea mea...! *Madonna mia*, dă-mi doar o lună de viaţă în plus faţă de ticălosul ăla; numai cât să mă pot întoarce acolo!" Aceasta era rugăciunea lui zilnică.

Era a treia oară când Andrea intra în bucătărie, de dimineaţă. „Azi nu-i merge bine studiul", se gândi bătrânul. De asta, când o auzi poruncindu-i Anunziatei să cumpere fructe şi pâine, se oferi să iasă el, ca să nu-i mai stea în cale.

– Bineînţeles că ştiu ce fel de pere! Doar sunt de la ţară!

Andrea consimți și, după un timp cam îndelungat, bătrânul se întoarse triumfător cu cumpărăturile. Se împăună, lăudându-se:

– Da! Voiau să mă înșele și să-mi dea din acelea învelite în plastic, care nu se pot gusta!... Da, da! Am lăsat-o eu cu gura căscată!

– Pe cine, tăticule? se alarmă Andrea.

– Pe aia de la prăvălia ta. Să le mănânce ea! O hoață!... Uite ce pere ți-am adus, la jumătate de preț.

Anunziata desfăcu pachetul și întrebă:

– Și pâinea?

– A, pâinea! Bun... Nu mă mai întreba! Așa ceva se cheamă pâine? Eu mă pricep la pâine, dar așa ceva n-am mai văzut. Și cum am uitat ce fel de pâine voiai...

Erau atâtea feluri de pâine în Milano! Și toate la fel: artificiale. Andrea îl privi cu disperarea unei victime.

– Dar uite, femeie, uită-te la perele astea! Sunt naturale, nu ca alea, așa de asemănătoare că par de ceară... Și pe urmă, cu chestiile alea pe ele nu poți să le miroși, și de ce să plătești și cartonul la cântar... Bun, dacă îmi spui încă o dată ce fel de pâine, cobor să iau.

– Nu, tăticule, nu-ți face griji. Trebuie să cumpăr niște lucruri pentru mine. Ceva... de la parfumerie.

Privirea și tonul Andreei trădau indispoziție, și bătrânul se hotărî să iasă și el odată cu ea. Nu voia să fie acasă la întoarcere, știind că într-o bună zi avea să se sature și să le trimită pe toate la naiba...

Când ieși, Andrea intrase deja la magazinul la care își făcea cumpărăturile și îi explica totul vânzătoarei, ofensată la maxim de purtarea bătrânului. Andrea se străduia s-o împace.

– Am ajuns să mi se spună hoață, doamnă Roncone, în fața clienților! Hoață, eu, care calculez și recalculez prețurile, cum știe tot cartierul!

– Scuzați-l, doamnă Morante; bătrânul e bolnav. În plus, e din sud, un țăran, mă înțelegeți...! Dacă ați ști câte am de răbdat! Iertați-l pentru mine.

– Pentru dumneavoastră îl iert, fiindcă sunteți o adevărată doamnă... Dar el să nu mai vină pe aici, vă rog... Păi nu voia să rupă plasticul ca să pună mâna pe fructe?... Un țăran, un om ordinar și, mă scuzați, fără nici o idee de igienă!... Apoi s-a luat de cântarul meu electronic, cel mai modern: voia să-l controleze cu greutăți adevărate...! Mă bănuia, doamnă, mă bănuia! Un cântar Veritas, controlat de Prefectură...! Și s-a apucat de discuții și tocmeli, iar magazinul era plin de oameni care așteptau... Dar ceea ce nu-i pot ierta e neîncrederea. Suntem de treizeci de ani aici și nu s-a plâns nimeni niciodată!

Andrea, rușinată, suportă mustrarea ca să nu cadă în disgrație, fiindcă celelalte magazine din cartier erau inferioare. Bineînțeles, nu-i trecuse niciodată prin cap să intre în magazinul tarentinilor, de unde își făcea cumpărăturile bătrânul. În cele din urmă, vânzătoarea se îmblânzi:

– Nu pare să fie tatăl soțului dumneavoastră, un domn atât de fin. Și dumneavoastră, care sunteți așa o doamnă, doamna Andrea, fiica unui senator, profesoară la Universitate...

În timp ce vânzătoarea se lăuda cu clienta ei în fața celorlalți cumpărători, Andrea își sublinie rolul de victimă:

– Ce știți dumneavoastră cât am eu de răbdat! Cel mai rău e când mă gândesc la copil; nimeni nu știe ce-i poate trece prin cap acestui om. Uneori pare să-și iasă din minți.

– Păi, ar trebui să se controleze, fiindcă stă în casa dumneavoastră... Cum îl rabdă soțul dumneavoastră?

– N-avem ce face... E pe moarte.

– Socrul dumneavoastră? Cu temperamentul și purtările lui? spuse vânzătoarea cu gura căscată.

– Are cancer.

Cuvântul fatidic îngheță asistența. Până și ofensata se îmblânzi:

– Bietul de el!

– Și o să se ducă rapid. Îl tratează profesorul Dallanotte. Cum e coleg cu mine la Universitate...

– Dallanotte! O eminență!

Andrea spuse cum făceau imposibilul ca să evite suferința socrului, dar el era atât de dificil, cu maniile lui...! În cele din urmă, ceru alt kilogram de fructe, așa cum trebuia: conservate, igienice, plastifiate:

– Arată foarte bine cele de acolo... Cum sunt?

– Cele mai bune. Ca acelea iugoslave, pe care le cumpărați de obicei, și care s-au terminat. Acestea sunt grecești.

– Da, da, din Grecia!

Se despărțiră, mulțumite. Vânzătoarea fiindcă primise scuze în public și, mai ales, fiindcă în fața unui cancer nici un bun creștin nu poate fi prea sever. Andrea fiindcă rezolvase incidentul: nu voia să se certe cu femeia asta, care vindea scump, dar de la care cumpărau cele mai distinse persoane. Astfel, cu fruntea ridicată, Andrea se întoarse acasă, cumpărând și *panetto* în drum.

Între timp, pe o bancă din parc, apărându-se de frig cu haina de piele, bătrânul fuma în liniște singura țigară pe care și-o permitea zilnic, în afară de cea de după cină, din dormitorul lui. Mintea lui rumega uimirea pe care o simțise cunoscându-l pe soțul doamnei Maddalena, când fusese să cumpere perele. Un bărbat înalt, da, dar molatic, cu o față de ipocrit, păr rar cu cărare pe mijloc și o voce de eunuc.

– Și doamna? întrebase politicos bătrânul.

– E plecată la Prefectură, pentru autorizație. De lucrurile astea se ocupă ea...! Ar fi trebuit să fie deja aici! încheiase el, aruncând o privire spre ceasul de după tejghea.

– Transmiteți-i salutări de la Roncone, cel din Catanzaro.

„De ce s-o fi uitat la mine cu ciudă?", se gândi bătrânul. „Nu, doamna Maddalena nu-i aparține acestui tip. Femeia asta adevărată are nevoie de altceva. A naibii *stacca*!"

Și uite că Milano își deschise din nou cutia cu surprize, căci, atunci când bătrânul ajunse pe *Corso Venezia*, după ce ocolise Muzeul, zări drept în față, în colț cu *via Salvini*, o mașină oprindu-se lângă trotuar. Mai întâi îi atrase atenția culoarea

ei verde metalizat, apoi i se păru interesant și profilul acvilin al șoferului, cu mustață și ten întunecat. Care, bineînțeles, se despărțea cu un sărut de cineva așezat în față, gata să coboare.

Culoarea semaforului se schimbă și bătrânul începu să traverseze spre Corso, în timp ce mașina se îndepărta rapid, lăsându-și pe trotuar pasagerul. Era o femeie, bineînțeles, nimeni alta decât doamna Maddalena, care rămăsese țanțoșă pe trotuar, bine îmbrăcată și fluturându-și mâna spre mașina care se îndepărta. Apoi, fără să-l vadă pe bătrânul din spatele ei, intră pe *via Salvini*, îndreptându-se spre magazin.

Bătrânul zâmbi larg. „Ia te uită, ia te uită, ia te uită la doamna Maddalena!... Așa mai merge!"

Plimbându-se dincolo de parc, bătrânul ajunse la o piață mare, cu un monument în centru: o figură ecvestră cocoțată pe un piedestal impunător, încadrată de alegorii din bronz. „Căciula și barba asta... Garibaldi! Și ce mai cal!... Bun, au făcut ceva și milanezii. Și-au adus aminte măcar de Garibaldi, nordiștii ăștia care l-au uitat atunci când s-a terminat cu regii din Napoli... Ce bine explica profesorul, la ședințele de partid! Așa cum ne-au lăsat pe noi, partizanii, atunci când am început să ne ocupăm de germani. S-au întors la domnie baronii și boierii, poruncind de la Roma, ca de obicei...!"

Pășii înainte, sub arborii următorului bulevard, apoi se opri, zărind în fund impozantele ziduri roșiatice care îl închideau.

„Așa da turn! O fortăreață bună, cu metereze pentru țintași! Rezistentă, așa cum sunt și castelele noastre; pe asta n-ar fi putut s-o dărâme avioanele lui Hitler... Uite că mai are și clopotul, acolo sus!"

Se opri în fața unui chioșc. Îl fascinau copertele revistelor; era ca un copil în fața pozelor.

„Ce funduri, ce sâni! Acum arată totul. Foarte bine, ochii nu îmbătrânesc... Dar te și enervează. E o simplă minciună, o hârtie! Ca să te încălzești, și să nu atingi; trebuie să fii de gheață, ca milanezii ăștia, ca să poți suporta așa ceva."

Pozele îl făcură să privească altfel trecătoarele. „Cum se îmbracă azi femeile, *mamma mia*!" Umblau cu fuste atât de scurte, încât fu scuturat de un fior de frig, în ciuda hainei de piele, și grăbi pasul, după ce își aprinse țigara zilnică. Aproape

de zidurile roşiatice, zări o tăbliţă pentru turişti care proclama, în diverse limbi: *Castello Sforzesco. Muzeu.* Omule! Un muzeu care apărea tocmai la timp, fiindcă nu ştia unde să se ducă până la ora prânzului. Se hotărî să intre, cu o dorinţă bruscă de a-i vedea din nou pe etruscii aceia.

Fiindcă nu îi uitase. O întrebase chiar şi pe Andrea, care îi împrumutase o carte groasă, recomandându-i multă atenţie în manevrarea ei.

– E o carte de artă, tăticule; nu trebuie s-o deschizi niciodată într-un unghi mai mare de nouăzeci de grade. Vreau să spun: aşa.

Cartea era plină de etrusci, desigur, dar el nu fu prea impresionat. Erau ca şi fundurile şi sânii de la chioşc: minciuni de hârtie. „Oamenii ăştia, cu atâtea cărţi, au ajuns să confunde pozele cu lucrurile adevărate."

De asta se gândea că avea să vadă acum etrusci adevăraţi. Dar primul paznic pe care îl întrebă îl lămuri că acolo nu erau etrusci.

– Cum nu? se indignă el. Acesta e un muzeu sau nu?

– E muzeu, domnule, dar aici nu avem antichităţi etrusce. Acelea se găsesc la Roma şi în sud.

„Bineînţeles că etruscii au trăit mai spre sud, nenorocitule! Aici nu am văzut pe nimeni care să râdă aşa ca ei!... Dar atunci, ce fel de muzeu e acesta?... Nu degeaba am spus eu că de la Roma în sus nu mai e Italia... Şi nici chiar în Roma!"

Custodele, între timp, îşi descria colecţiile:

– Avem piese splendide. Unele foarte bune, din epoca renascentistă. De toate felurile: pictură, sculptură, tapiţerii, arme...

„Arme! Bine că au măcar arme; dacă tot am plătit...

Armele meritau, fără îndoială. Îl impresionară.

„Ăştia da, erau bărbaţi! Îmbrăcaţi în fier şi, pe deasupra, mânuind săbiile ca pe nişte lănci. Şi ce ghioage! Cred că sunau bine în luptă, zdrobind capul duşmanului!... Dacă mi-ar da una mie şi una lui Cantanotte, aş termina cu necazurile!

Bineînțeles, ar trebui să fiu și eu legat într-un scaun: vreau să joc corect... Ca tipii ăștia, așa da războinici! Ce detașament de tăietori de lemne s-ar forma cu asemenea oameni! În schimb, milanezii de acum... Niște degenerați!"

Armele meritau, da; dar în rest n-aveai ce vedea. Tablouri de sfinți, floricele, madone, portrete de marchize și episcopi... Câteodată, o cumătră pieptoasă, dar nimic mai mult... Și copiii, nici unul nu merita osteneala! Niște grăsani, cu mâini ca untul, ca ale copilului Isus. „Bineînțeles că pruncul Isus trebuia să arate așa; de asta s-a și lăsat răstignit, fiindcă era atât de moale; dacă aș fi putut face eu minuni, așa ca El, s-ar fi schimbat treaba... Dar copiii ăștia nu: de asta ajung milanezii ăștia așa la maturitate. Bine măcar că Brunettino îmi seamănă mie; trebuie să avem răbdare până o să înceapă să vorbească, ai răbdare, Rusca, mai lasă-mă puțin, ca să-l învăț să nu ajungă ca ăștia... Învață deja... L-ai văzut aseară, când m-am întors în camera lui, în timp ce ei dormeau? Fiindcă noaptea e a noastră, ca la război. Dormea, îți amintești? Și a deschis ochii imediat, a scos mânuța, probabil gata să plângă, ce știu eu! Dar m-a văzut lângă el și a zâmbit liniștit. Ai văzut ce zâmbet, ca un sărut?... A închis ochii, dar a ascultat toate vorbele mele, chiar și cele din gând, pe care nu le-am rostit. Le înțelegea cu sufletul, Rusca, copilul acesta e un vrăjitor. Înțelege tot, aude vorbele mele, care nu-s prețuite aici, vorbe limpezi de bărbat!"

Nu, nu a găsit în tot muzeul un copil care să merite osteneala. Alte tablouri îl făcură să râdă, ca unul care reprezenta un grup de oi. „Unde le-o fi văzut așa pictorul ăsta de două parale? Cu niște fețe de iepuri, ca o încrucișare între câini și iepuri!" Un alt tablou îl indignă: „Ăștia-s ciobani?", izbucni el, uitându-se la un vizitator, care o șterse auzindu-i tonul amenințător. „Dacă i-ar vedea Morrodentro, care e cioban adevărat!... Nici în Arcadia asta, unde naiba o fi, nu pot exista ciobani cu ciorapi albi, cu pantalonii ăștia și cu căciulile astea... Și lănțișorul colorat de pe toiag? Și ciobănițele astea, cu fustele ca niște globuri?... Nerușinații! E un carnaval!... Îți

vine să scoți briceagul și să le răzuiești fețele la toți fătălăii din tabloul acesta!... Ciobani, bah!"

Iritarea îl făcu să plece, grăbind pasul spre ieșire. Dar, dintr-o dată, se opri în fața unei sculpturi.

Aceasta n-avea nici un fel de delicatețe; dimpotrivă. Părea pe jumătate neterminată, dar era atât de plină de expresivitate, încât însăși asprimea ei, mai viguroasă decât orice perfecțiune, fu ca un strigăt de chemare adresat bătrânului, un cântec de trâmbiță.

Siluetele acelea cioplite, atât de unite că păreau una, îi aminteau de propriile lui sculpturi rustice, în lemn sau rădăcini. Când era păstor, acolo sus în munți, lucra cu briceagul la umbra unui castan, și tot cioplind și tăind reușea să sculpteze ceva: un cap cu coarne, un fluier, un câine, o femeie pieptoasă, cu deschizătura dintre picioare bine marcată... Odată reușise să-l facă pe tatăl lui Cantanotte; acesta fu recunoscut după cocoașă și îi aduse un șut din partea baciului, deși fără intenție: de unde avea să bănuiască el disputele de mai târziu? Numai rădăcina aceea fusese de vină, fiindcă avea un mont în locul potrivit. Poate că fusese rodul unui deochi pe care i-l făcuse cineva bătrânului Cantanotte.

Dar acum nu mai era vorba de un lemn grosolan, ci de marmură de calitate. Rămase uimit: era un sculptor demn de războinicii cu ghioage: nu avea nimic mărunt. Era tot mai impresionat: artistul acesta semăna cu el. Din cauza aceasta dorea să-l înțeleagă mai bine: ce lucrase în piatra aceasta, ce voise să transmită?... Personajul în picioare, cu coif rotund și mantie, susținând bărbatul dezbrăcat, ai cărui genunchi se îndoiau din cauza slăbiciunii sau a agoniei... ce mister ascundea oare?

Ca să-l afle, bătrânul citi inscripția, dar clătină neîncrezător din cap: *Michelangelo. Pieta Rondanini*, spunea placa.

„Imposibil!... O femeie cu coif?... Și chiar dacă era numai o mantie care îi acoperea capul, cum putea să fie o madonă, care era pictată întotdeauna ca o copilă fragilă? O fecioară,

cu forţa aceasta, atât de fermă, susţinându-L, ridicându-L pe Hristos?... Numai dacă Michelangelo o fi fost din Calabria, unde se mai găsesc şi azi femei cu asemenea tărie... Nu; milanezii ăştia pesemne că nu înţeleseseră; scriseseră *Pieta*, fiindcă nu ştiau ce era... Bineînţeles; dacă ar fi avut habar de ceva, ar fi avut şi etrusci!"

Tocmai din cauză că în Milano nimeni nu înţelegea acest lucru, bătrânul deveni şi mai interesat de siluetele acestea enigmatice.

„Doi războinici; asta trebuie să fie; doi partizani de demult, fără îndoială... Da, e limpede: unul a fost rănit şi tovarăşul lui îl susţine, ducându-l într-un loc mai sigur!... Sunt fraţi, ca Ambrosio şi cu mine... Da, pentru că cel cu coif suferă. Are o faţă de viteaz, dar e plin de durere... Cine or fi, şi de când?"

Bătrânul privea sculptura de la bărbat la bărbat, ca să admire mai bine o tandreţe atât de robustă, o dragoste bărbătească atât de adâncă, întrupată misterios în piatră. O privea de la egal la egal fiindcă, dacă el ar fi luat în mână o daltă, acesta ar fi fost modul în care ar fi înfruntat stânca din munţii săi.

Până la urmă plecă, deşi îi fu greu să iasă fără să afle mai mult, lăsând în urmă perechea aceasta de războinici, aşa cum îi lăsase pe etrusci în *Villa Giulia*; şi aceştia erau tocmai opusul lor. Sau numai păreau? Căci cele două sculpturi îl reţinuseră, i se adresaseră, vorbindu-i profund: forţa acelei dureri şi zâmbetul de deasupra mormântului. Se îndepărtă ducând cu sine o impresie adâncă. Şi regretul de a nu putea desluşi o amintire importantă, care încerca să răzbească în sufletul lui.

În nopţile cu vânt, bătrânul auzea clopotele Domului, în ciuda ferestrei închise. Poate că ele îl treziseră şi acum, sau poate amintirea persistentă a celor doi războinici, care îl urmărise toată ziua, chiar şi în somn, bătând la porţile închise ale amintirii. Aşa că se trezi dintr-o dată, se aşeză în capul oaselor, cu ochii larg deschişi şi trupul încordat. Paşii aceştia furişaţi... Cine face de pază în noaptea asta? Îi surprinseseră oare?...

Fu gata să întindă mâna spre mitralieră, dar își aminti că nu era în munți. Probabil că erau pașii lui Renato, care se ducea la copil... Bătrânul zâmbi și se întinse din nou, cu plăcere.

Dar nu adormi, dimpotrivă, fiindcă până la urmă cei doi războinici dărâmaseră porțile amintirii și trecutul se înălță în întuneric, cutremurător.

Torlonio, cel mai înalt și mai puternic dintre partizani, cu căciula lui de munte, acoperindu-i toată fața, în afară de ochi și nas, asemănătoare cu coiful statuii, îl susține cât poate de sus, aproape în picioare, pe David, muribund, ca să-i îngăduie să vadă jos, în vale, spectacolul fascinant provocat de partizani: trenul german de muniții sărind în aer din toate părțile, ca un artificiu gigantic... Strălucirea și detunăturile sfâșiau noaptea, acoperișurile vagoanelor săreau în aer, puținii soldați supraviețuitori fugeau în toate părțile și câte unul, cu uniforma în flăcări, se arunca în apele râului Crati... Isprava fusese o lovitură dură pentru trupele germane din sud, iar protagonistul ei era David, cu detonatoarele lui, formulele, cablurile și ochelarii groși de miop.

Micul David, evreul florentin, studentul la chimie repartizat la partizani pentru cunoștințele lui tehnice. David, de care râdeau toți când își mărturisea teama în fața fiecărei operațiuni, și care risca apoi primul. David care, în aceeași seară, văzând că nu se mai aprindeau detonatoarele, coborâse singur până la calea ferată, reparase contactele exact înainte de sosirea trenului și, descoperit în timp ce se înapoia, încercase în zadar să scape de mitraliere fugind spre munte, deși avusese destulă putere ca să ajungă la tovarășii lui. David care, pierzându-și ochelarii în ultima fugă a vieții, dezvăluise în lumina roșie a exploziilor niște ochi frumoși și întunecați, expresivi și profunzi.

Frumoși până în momentul în care începuseră să se încețoșeze, în timp ce trupul lui, cu genunchii îndoiți, se apropia de pământ în brațele miloase ale lui Torlonio, ai cărui ochi se umpleau de lacrimi, pe o față sfâșiată de tandrețe.

Fâș..., fâș..., fâș...

Lama trecea iar și iar peste barba săpunită. Un zgomot foarte ușor, fiindcă bătrânul îl auzea mai bine înăuntru, dincolo de oase. Nu se auzea nici apa curgând, fiindcă se prelingea pe buretele pus în chiuvetă. Bătrânul nu aprindea lumina în baie: primea suficientă lumină de la noaptea orașului, niciodată neagră, întotdeauna murdară de o luminozitate tulbure.

Apa rece era bună să te trezească, dar pentru bărbierit era mai bună apa călduță: trebuia să aibă și orașul un avantaj. Chiar și așa, lama producea un fâșâit de secere, trecând peste firele groase din barbă. După două asemenea operațiuni, trebuia să arunce lama, deși cumpăra lamele cele mai ieftine și mai tari. Acest lucru îl liniștea, compensând simțământul că avea o față de femeie zilnic, și nu doar de două ori pe săptămână, ca la Roccasera. Era o barbă de bărbat, ca și mâinile lui, care numai în somnolența aceea de deunăzi i se păruseră feminine: deși își dădea toată osteneala, tot rămânea o tentă albăstruie. În fine, datorită acestei îngrijiri, Brunettino nu-și ferea fața, moliciunea aceea de mătase și iasomie.

Când nu-l vedeau, îl lua în brațe și îl strângea. Andreei nu-i plăcea: ieri i se plângea Anunziatei, crezându-se neauzită: „Copilul acesta pare să miroase a tutun", spusese. „Doamne Dumnezeule; ce cruce am de dus!" Bătrânul se indignase auzind minciuna; în primul rând fiindcă ea nu avea miros, și în al doilea rând fiindcă renunțase chiar și la țigara de la jumătatea

dimineții, care calma dihania. „Rusca, înțelege-mă; trebuie să te abții, ca și mine. Chiar dacă ne e greu."

Se tăiase puțin. Se bucură; asta trecea cu piatră acră și, în plus, un strop de sânge făcea mai masculină o față atât de netedă. Gândurile lui rătăcitoare se agățară de acest cuvânt:

„Netedă. Ca și Andrea. Fără piept, fără șolduri, fără fund, ca Sfinții din Reggio... Ce ți-o fi plăcut la femeia asta, fiule? Așa ai fost tu întotdeauna, serios. Pariez că în pat faci numai ce-ți îngăduie ea, când nu spune că o doare capul... Oare faptul că taică-su era senator?... Ce mai senator, fără un sfanț!... Nu am avut niciodată încredere în senatori: toți făceau pe ei în fața lui Mussolini"

În timp ce se ștergea pe față, o mușcătură a Ruscăi îl făcu să se chircească de durere. Nu fu surprins; cu o seară înainte fusese foarte neliniștită, învârtindu-se întruna, fără tihnă, ca un câine care își caută culcuș. Și când se liniștise, bătrânul nu mai reușise să adoarmă; îi lipsea durerea, ca și cum ar fi fost ceva normal.

Se așeză pe toaletă și termină repede. Se ridică și se uită. „Iar sânge. Bineînțeles, răscolirile Ruscăi de aseară. În latrina din sat nu-mi dădeam seama, dar în vasele astea atât de fine vezi totul ca-ntr-o vitrină. Sângele meu, viața mea care se risipește zi după zi... Cât îmi mai rămâne oare? Treaba e că încă nu-mi oscilează pulsul, și n-am nici unul din semnele de care mi-au zis."

Se privi în oglindă; fața nu i se schimbase. E adevărat că ochii, negri ca ai lui Brunettino, aveau o ceață albă în jurul irisului, dar acest lucru apăruse demult. Da, erau ca ochii lui Brunettino, deși era bătrân; în schimb, fiul moștenise ochii căprui ai mamei.

„Madonna, lasă-mă să trăiesc o lună mai mult decât Cantanotte, te rog! O să-ți aprind o lumânare; cea mai groasă pe care o s-o găsesc!... Și dacă o să-mi dai mai mult, cu atât mai bine pentru copil..."

Da, acum nu se mai mulțumea cu luna care îi ajungea înainte pentru învingerea dușmanului; acum se gândea la Brunettino, care trebuia să iasă din puțul milanez... Își atinse amuletele și se privi din nou în oglindă: nu se vedeau schimbări.

„Oare Rosetta m-ar vedea la fel, la o lună de când am plecat de-acasă? Azi se împlinește o lună de când i-am văzut pe etrusci. Etruscii!... Bieții de ei, dacă ar trebui să trăiască în Milano! Mă bucur că n-aveau etrusci în muzeu: s-ar fi simțit prinși în capcană."

Dintr-odată își ciuli urechile. Zidurile acestea subțirele din oraș te lăsau să auzi totul. Renato și soția lui vorbeau în dormitor.

– Nu dormi, Andrea?

– La cât îți pasă ție...

– Femeie, eram foarte obosit când m-am culcat... Te simți rău?

– M-am săturat!... Isprava de ieri a pus capac la toate. O să ne facă să ne certăm cu tot cartierul! După ce reușisem să fiu bine tratată de vânzătoarea de la magazin, care are atâția clienți distinși!

Se auzi oftatul lui Renato. „De câte ori trebuie să-i fi spus povestea cu hoața care vinde pere", se gândi bătrânul, amuzat... Cum o pusese la punct pe nerușinata aceea! Bineînțeles, nu mai ascultă restul dialogului, fiindcă voia să termine cu aranjatul și să strângă totul, ca să nu-și dea nimeni seama de incursiunile lui din zori. Dar după puțin timp ascultă din nou; acum păreau că se certau.

– ...Tu ești de vină. Cum de mi-o fi trecut prin cap să te las să te ocupi tu de problema cu *Villa Giulia*? Trebuia să ghicesc că o să strici totul.

Bătrânul nu reuși să audă răspunsul. Renato vorbea în șoaptă, dar ea se ambala tot mai tare.

– Scuze! Treaba mergea foarte bine, cu relațiile pe care le am în Roma. Toți erau prieteni de-ai tatei, chiar și subsecretarul de

la Ministerul Artelor, fiindcă mi-am amintit că unchiul Daniel a fost predecesorul lui!... Dar, bineînțeles, ai ajuns tu și... Ce impresie i-ai făcut directorului Muzeului? Cum ai putut să strici totul într-un asemenea hal?

–

– Nu ești bun de nimic, Renato!... Taci, taci; la fabrică ți se întâmplă la fel! Te exploatează, ești un nimeni, toți avansează înaintea ta, toți! Trebuia să fii acum șef de laborator! Chiar și tu te așteptai!

–

– Să nu-mi ofere postul acesta, după ce am luat Premiul Extraordinar! Și mai sunt și fiica senatorului Colomini! Dacă ar trăi bietul tata, ar vedea ei ce-ar păți! Dar, bineînțeles, când văd că sunt singură... Fiindcă tu ești un nimic, și tatăl tău...!

Se auzi un râset scurt. Apoi, un singur cuvânt, scuipat ca un venin:

– Nenorocitule!

Auzind insulta supremă, bătrânul văzu negru în fața ochilor. Își ținea cureaua în mână, fiindcă nu reușise să se încheie. O strânse rapid și deschise violent ușa băii. Dacă fiul lui nu știe să stăpânească femeia asta, o să-l învețe el.

Dar ușa următoare de pe hol, cu lumina ei roșiatică, era cea a lui Brunettino. Se opri în fața ei un moment; destul cât să audă un strigăt.

Un strigăt, da, foarte violent; deși vocea era înăbușită.

– Taci! Taci sau îți dau una!

„Nu ar fi în stare", gândi bătrânul, dar îi ajunse strigătul lui Renato ca să freamăte de bucurie, fiindcă tăcerea subită a femeii și zgomotul corpului ei căzând pe pat o declarară învinsă. Atât de mirată, încât nu putea plânge. Și tăcerea impusă de Renato se adânci, puse stăpânire pe casă.

Bătrânul se întoarse în baie, închizând ușa cu grijă. Răsuflă adânc. În sfârșit! Ajunsese să creadă că nu era fiul lui, că nu aveau același sânge!

„Asta e o noapte rea... Cine ştie dacă n-o fi o vrăjitorie, poate Cantanotte a plătit o *magara* să-mi facă farmece... Când or să adoarmă, o să merg să-l păzesc pe Brunettino; o să stau de gardă lângă el... El e sânge din sângele meu, deşi l-a născut asta! Înţelege, miroase şi aude ca şi mine... Da, e chiar sângele meu!"

Sânge... Era tot acolo, murdărind apa între reflexele albe de faianţă. Uitase să tragă apa; nu reuşise să se obişnuiască.

Prinse mânerul, trase şi un zgomot sfâşie tăcerea: o cascadă care ducea sângele lui.

Andrea intra şi ieşea frenetică, fiindcă ura să întârzie la şcoală, şi Anunziata nu mai apărea. Bătrânul, prudent, se retrăsese în camera lui, ca să nu-i stea în cale. Dintr-o dată, ea se hotărî:

– Te încumeţi să rămâi singur cu băieţelul, tăticule? Doarme şi Anunziata n-o să întârzie. Trebuie să vină; când păţeşte ceva, mă sună!

„Ia te uită ce mai întrebare, dacă mă încumet!... Cea care nu se încumetă să mă lase eşti tu!" Bătrânul, râzând în sinea lui, îşi ascunse fericirea, luând o înfăţişare obişnuită. Andrea plecă în grabă şi el rămase rugându-se Madonei să-l trezească pe Brunettino, ca să-l ia în braţe. Între timp, intră în dormitor, privi copilul şi se pregăti să se aşeze pe mochetă. Dar nu avu timp: zgomotul liftului cu care cobora Andrea nu se stinsese, şi se auzi uşa deschizându-se... „Iar o să mă plictisească bătrâna!", se gândi, ieşind în hol fără chef.

Se opri dintr-o dată, uimit; în faţa cuierului, o fată agăţa un fular lung galben şi se dezbrăca de o jachetă tricotată. Avea o fustă violetă, ca a ţigăncilor, imprimată cu motive orientale, şi cizme înalte maro. Agăţă şi o poşetă de piele şi acum îşi dădu jos căciula, eliberându-şi părul lung şi negru. Când se întoarse, văzu că avea o vestă brodată peste bluză. Zâmbi: avea o gură generoasă, cu dinţi foarte albi.

– *Zio* Roncone, nu-i aşa? Sunt Simonetta, nepoata Anunziatei. Mătuşa mea s-a îmbolnăvit.

Întinse mâna, ca un băiat. Bătrânul i-o strânse şi reuşi să zică doar: „Bine ai venit!" . Ea continuă:

– Am ajuns târziu, nu-i așa? Ce trafic nenorocit! De la *Martiri Oscuri* până în piață, autobuzul douăzeci s-a oprit în fiecare minut! Of, Milano e îngrozitor!

În timp ce vorbea, se îndreptă spre baia de serviciu, fără să facă zgomot, în ciuda cizmelor. Bătrânul o urmări cu privirea până când fusta învolburată dispăru chiar înainte de a fi prinsă în ușa care se închidea.

Și femeile din Roccasera se îmbrăcau în fuste cloșate, când era el tânăr. Cele măritate în roșu; văduvele în negru; fetele în maro; toate aveau bordura de altă culoare. Și ele își brodau motive populare colorate pe corsetele negre. Dar își puneau pe umeri niște șaluri în trei colțuri, înnodate în spate. Unele își acoperea capul cu *vancala*, baticul din Tiriolo și din toată regiunea. Nici una nu se încălța cu cizme, ci cu ghete sau sandale, și niciodată, niciodată, niciodată nu ieșeau din dormitor cu părul desfăcut. „Și totuși, fata asta e ca ele; râde cu aceiași dinți și cu ochii ăștia negri... Da, are ochii ca fetele din Roccasera!"

Fata se întoarse. Șorțul mătușii îi încingea formele de femeie. În picioare avea ciorapi groși de lână.

– Papucii mătușii dumitale sunt în... începu să explice bătrânul, dar ea îl opri:

– Nu-mi trebuie. În casă stau întotdeauna așa.

Și fetele din Roccasera umblau desculțe pe vreme bună, chiar și afară din casă. Cruțau papucii, și...

Bătrânul își întrerupse reflecțiile și alergă spre camera lui, unde intrase fata cu ustensilele pentru curățenie. „Madonna, o să descopere oala!"

Într-adevăr; aproape că se ciocniră în ușă. Ea o ducea în mână ca s-o golească, și bătrânului nu-i conveni. „De ce? se întrebă el, încercând să i-o ia. E treaba ei, treabă de femei."

– Lăsați, lăsați, o duc eu, spuse zâmbitoare fata, ținând vasul de noapte în mână. Acasă o goleam pe-a tatei... Era și el din sud. Siracuzan.

– Atunci îi plăcea brânza iute... se gândi să spună bătrânul, pregătind astfel o explicație pentru depozitul lui personal și secret, în caz că avea să fie descoperit. Dar Simonetta fusese deja avertizată de mătușa ei să se prefacă a nu avea habar de ascunzătoarea din arcurile canapelei.

– Da, îi plăcea mult, ca și mie... A murit pe șantier; era zidar. Mama a murit la puțin timp. Era soră cu Anunziata.

În timp ce vorbea, fata se apucase cu eficiență de curățenia camerei. În loc să bată în retragere, ca în celelalte zile, bătrânul pălăvrăgi în continuare. „O fată care urăște orașul Milano... Merită s-o asculți!"

– Bineînțeles că urăsc orașul Milano. Îmi place la țară, și îmi plac animalele. Toate... toate! insistă râzând, chiar și mușchii... De asta studiez medicina veterinară.

Bătrânul își aminti de veterinarul din tinerețea lui, gras și roșu la față, cu guler și cravată și scuturând mereu scrumul dintr-o țigară, chiar și atunci când îngrijea animalele.

– Trebuia să le coborâm la Sersale, îi povesti Simonettei, se deranja să urce până la Roccasera numai atunci când era trimis să omoare oile și caprele, când li se umflau măruntaiele din cauza epidemiilor... Le ascundeam de el, chiar dacă venea cu jandarmii, fiindcă unele scăpau, și o capră e tot capră!... Sunt sigur că tu ai fi urcat muntele mai bine decât grăsanul acela de la guvern, prietenul marchizilor... Fiindcă tu ești studentă, dar se vede că nu te deranjează să faci curățenie, nici să lucrezi cu mâinile... Nu ți-e cald cu caloriferele și șosetele astea atât de groase?

– Cum să-mi fie! Și nu sunt șosete! Sunt ciorapi, ca să nu mă roadă cizmele.

Își ridică fusta până ajunse să i se vadă genunchii. „Așa umblau fetele din Roccasera pe vremea mea", îi explică el Simonettei, „numai că ele le spuneau șosete, fiindcă erau mai scurte". Bătrânul nu adăugă că nici una nu și-ar fi arătat cu atâta ușurință genunchii. Băiatul care reușea să-i vadă putea să spere totul... și adesea chiar primea totul.

Bătrânul o ajută să termine de făcut patul și ea îl acceptă firesc și în celelalte camere. La un moment dat, Simonetta îl privi uimită, de parcă și-ar fi dat seama de ceva:

– Credeam că bărbații din sud nu fac asemenea treburi.

– Nici nu le facem. Dar aici nu e în sud.

Bătrânul înțelese că nu era de ajuns și se simți de parcă fusese prins făcând ceva urât. Dar își aminti scuza potrivită:

– Nici nu ne ocupăm de copii, și eu mă ocup de-al meu... În plus, în timpul războiului, când eram la partizani, făceam de toate: spălam, coseam, găteam... De toate.

Fata închise aspiratorul și în tăcerea subită îl privi cu ochi strălucitori:

– Ați fost partizan? Fantastic!

Acum se luminară ochii bătrânului; atât de rar întâlnise tineri interesați de război. Nu voiau să audă vorbind despre el; ce s-ar fi întâmplat cu netrebnicii ăștia dacă bătrânii de acum n-ar fi luptat? Ar fi muncit ca niște sclavi pentru nemți.

– Unde ați luptat, unde? întrebă Simonetta.

– Unde puteam să lupt? În Sila, în munții mei! Acolo nu ne putea prinde nimeni, în Sila Grande și Sila Piccola. Uneori ajungeam până în Sila Greca, să ne întâlnim cu cei din zonă. Dar n-aveau nevoie de noi, erau niște luptători pricepuți! Sunt urmașii albanezilor, știi? Au ajuns acolo pe vremea turcilor. Își păstrează și acum popii, că au și din ăștia, dar popii lor se însoară și sunt foarte curajoși. Odată...

Munceau și vorbeau, se adânceau în muncă și își aminteau. Bătrânului i se părea că întâlnise un tovarăș, cu care să reînvie timpurile acelea... Dintr-odată, se auzi plânsetul copilului; alergară amândoi spre dormitor. Bătrânul se uită la ceas. Incredibil, cum trecuse dimineața!

Simonetta îl distră pe copil, care bătu din palme și râse așezat în pătuț, lăsând să i se scurgă un firicel de salivă.

– Îi place de mine! Îi place! Uitați-l cum râde! se lăudă fata, și adăugă: Pot să-l iau o clipă, sau crezi și dumneata că nu e bine?

Şi cum bătrânul râdea, protestând în faţa unor asemenea aberaţii, fata luă copilul şi îl strânse într-un gest atât de instinctiv matern, că bătrânul fu mişcat. *Zia* Panganata, Tortorella, mamele acelea din Roccasera!...

Copilul simţi şi el căldura gestului şi se aşeză ca o pisicuţă între sânii şi braţele care îl strângeau. Cu o mânuţă se prinse de gâtul fetei, în timp ce pe cealaltă o întinse spre bătrân, care se apropie până când reuşi să-l prindă şi pe el de gât. Copilul strângea şi râdea.

Acest miros nou, alături de al lui Brunettino; mângâierea părului negru pe faţa lui! Pentru bătrân fu o revelaţie să simtă că tovarăşa lui de treabă şi amintiri războinice era o femeie. Respiraţia era de femeie, de femeie era şi faţa, atât de aproape de a lui...

Descoperirea îl tulbură, dar într-un fel nou, fiindcă fata care ţinea copilul în braţe devenise mamă. Mama lui Brunettino?

Bătrânul oftă, confuz. Copilul obosi repede. Începu să dea din picioare şi să întindă mânuţa spre farfuria lui goală, un disc portocaliu de plastic care se afla pe comodă.

– E ora lui, nu-i aşa? observă Simonetta.

– Da; cred că îi e foame.

– Rămâneţi aici cu el; eu o să-i pregătesc prânzul.

– O să ştii să-l faci? se miră bătrânul, fiindcă fetele de acum nu ştiau asemenea lucruri.

– Mi-a explicat mătuşa mea. În plus, eu am îngrijit copii. Am fost *au pair* în Elveţia anul trecut, ce credeaţi?

Îi vorbise din hol, pe un ton zâmbitor şi provocator. Bătrânul rămase în dormitor. „De câte lucruri are nevoie un copil! Să fie hrănit, să fie schimbat întruna, să fie spălat, adormit, îngrijit... Şi de alte lucruri mai grele: să-l încalţi cu papuceii aceia de care Brunettino se descalţă atât de uşor, să-l ajuţi să scape de aerul din stomac, să-i închei nasturii ăia blestemaţi... Trebuie să fii femeie ca să rabzi atâtea luni la rând... Bun, să fii o femeie aşa cum trebuie!"

Bătrânul se miră că o studentă îl cucerise deja pe băiețel, care nu mâncase niciodată mai liniștit. Apoi îl luară în bucătărie, unde dorința copilului de a atinge totul, atât de exasperantă pentru Andrea, stârni râsul Simonettei, care se juca cu Brunettino în timp ce spăla niște farfurii. Molipsindu-se de spiritul sărbătoresc, bătrânul scoase la iveală merindele lui secrete și aduse mâncăruri meridionale, ca să înveselească lumea gastronomică înghețată a Andreei.

– Vai ce brânză bună! exclamă Simonetta, devorând-o. Și, bineînțeles, Brunettino ceru și el o porție.

– Să vezi ce bune sunt cele pe care le facem acasă...! *Rascu* afumat, sau *butirri*, umplut cu unt...! Dar trebuie să le mănânci acolo, au gust mai bun; mai ales pe terasa din spate, privind munții din depărtare. Sau după-amiază, la umbra castanilor... Acolo, sub copaci, se vede tot ținutul în zilele senine, până la mare, în depărtare!

– Îmi place marea! exclamă Simonetta, cu gura plină.

– Prostii! Muntele întrece orice. Marea nu e pentru bărbați; dacă ar fi, ne-am naște cu aripioare, nu-i așa? Deși – adăugă el gânditor – eu am stat câteva zile lângă mare, la Rimini, și era atât de albastră la amiază, atât de violetă după amiază...

Fata se ridică ca să aducă vinul și se opri când ajunse la scaunul bătrânului. Din spate, îi mângâie părul, ca să-i aline dorul, și declară cu naturalețe dezarmantă:

– Îmi place părul dumitale, *zio*. Un cenușiu atât de inegal, atât de aspru și proaspăt... Aș vrea ca Romano al meu să ajungă ca dumneata la bătrânețe!

– Și mie îmi place că-mi spui *zio*, replică bătrânul ascunzându-și tulburarea, care crescuse văzând-o sorbind cu atâta poftă că un firicel roșiatic se scurse pe bărbia feminină, sugerând sângele. Sânge, ca și cum și-ar fi mușcat buzele, sângele acestui trup rotund și tânăr... Dar ea se șterse cu dosul mâinii și fața își recăpătă inocența pierdută.

Apoi explică, râzând, că Romano era prietenul ei.

– E student la medicină, *zio*. Așa o să vindecăm tot satul amândoi, și oamenii, și animalele! E comunist, ca și mine. Mătușa Anunziata nu-l poate vedea în ochi! concluzionă, râzând și mai tare.

– Comunismul e o aiureală, fetițo. Pământurile mele sunt ale mele, cum să le dau altora?... Ce-i drept, comuniștii ăștia ai tăi au luptat cu curaj în război și erau tovarăși buni. Apoi s-au schimbat, ca toți ceilalți, apucându-se de politică și discursuri.

– Nu toți! se avântă ea. Și trebuie să faci politică pentru a fi liber... Sau crezi că poți aranja totul din sat, ocupându-te numai de pământuri?

În entuziasmul ei, începu să-l tutuiască, ca pe un camarad. Și, fiindcă terminaseră curățenia, deschiseră televizorul... În sufragerie, discuția continuă înflăcărată, întreruptă din când în când de Brunettino, care trebuia coborât de pe scaunul pe care urcase sau deposedat de fragila scrumieră de Murano pe care pusese mâna. „Vorbește ca la mitinguri!", gândea bătrânul, ascultând-o. „Comuniștilor ăstora nu le lipsesc vorbele!"

Simonetta expunea idei și recunoștea că le auzise de la logodnicul ei. Înainte de a-l cunoaște, se gândea doar să ia toate examenele și apoi să câștige bani, dar Romano a făcut-o conștientă... Oh, Romano!

– Bineînțeles că vrea să se culce cu mine! răspunse ea deschis la o aluzie a bătrânului. Și eu cu el!... Care cincisprezece ani, *zio*? Nu vezi bine? Am împlinit nouăsprezece!

„La treisprezece ani, fetele din Rocassera erau deja tot atât de precaute și rezervate ca niște femei în toată firea. În schimb, Simonetta asta!... deschisă ca un băiat!... Treaba e că atitudinea asta îi stă bine, e chiar drăguță, curată", gândi bătrânul, uimit că avea asemenea idei.

– Nu, încă nu am făcut dragoste. Nu știu de ce...

Și, dintr-o dată serioasă, continuă:

– Cred că n-a venit vremea... Nu vrem să începem oricum. Romano spune că nu trebuie să strici începutul. Vrem să facem amândoi o călătorie frumoasă, când o să avem bani...

Deja nu ne mai putem dezlipi unul de altul! continuă, din nou veselă. Cum spui? – Cu o față ofensată. – Bineînțeles că e frumos; mai frumos ca mine!

„Mai frumos ca ea?", se îndoi bătrânul. „Bineînțeles, nu poți spune că e chiar frumoasă... Nici nu are nevoie! Casa e atât de veselă cu ea... Până și televizorul e mai interesant, dacă-i asculți comentariile."

Orele zburau. Când ajunse Andrea, o plăti pe fată și se baricadă după hârtiile ei. Simonetta, din nou la ușă, părea că de abia intrase. Dar nu era așa; terminase și se pregătea să plece. Copilul voia să o împiedice, agățându-se de fusta ei și țipând, dar sosi Andrea și îl luă în dormitor.

Bătrânul o ajută pe Simonetta să-și ia jacheta, iar ea își luă căciula și își aranjă feminin părul. Își puse geanta pe umăr, își legă la gât fularul portocaliu și se întoarse, luminându-l cu zâmbetul ei splendid:

– Ce bine m-am simțit! exclamă ea simplu.

Întinse mâna, la fel ca la sosire, ca un tovarăș. Dar se răzgândi, și îl prinse pe bătrân de umeri, sărutându-l ușor pe obraz.

– *Arrivederci, zio* Bruno.

– Rămas bun, *sciuscella*[1], răspunse grav bătrânul, fericit de atingerea acelor buze.

Simonetta deschise ușa pe jumătate, se strecură prin deschizătură și închise repede, lăsând în urmă scânteierea unei ultime priviri zâmbitoare, candid complice.

Bătrânul auzi ușa liftului. Se îndreptă încetișor spre dormitor, așezându-se alături de copil, care adormise în cele din urmă. În penumbra după-amiezii luminau aripile fluturelui pus în priză de Andrea. Aerul se încălzea, saturat de mirosul lăptos și carnal al lui Brunettino; tăcerea număra respirația lui liniștită.

Se auziră clopotele Domului, în bătaia vântului de sud. Era deja șase! Bătrânul își dădu seama că dihania fusese liniștită

1. Prăjitură tipică sudului Italiei, făcută din pudră de roșcove (n.tr.).

toată ziua... Bineînțeles, cucerită și ea de fata asta, care era ca fetele de odinioară.

În Santa Chiara, oamenii urcau spre pădurea de castani pe drumul mănăstirii, pe lângă pârâu, ducând subsuoară pâinile Sfintei, care se mâncau la amiază. După ce treceai de ultimele vii, ajungeai în crâng; acolo, izvorul susura vărsându-se într-un mic lac foarte limpede, unde apa se vedea numai după unduirile fundului. Strugurii se pârguiseră și, chiar dacă după-amiezile, încete și aurii, aparțineau încă verii, înserările aduceau o melancolie tomnatică. Satul se odihnea după culesul măslinelor și se pregătea pentru o altă mare muncă a anului: culesul viilor.

„De ce îmi amintesc asta, Brunettino, ca și cum aș fi fost acolo în tinerețe?... Poate fiindcă acum mă așteaptă altă treabă, ca pe oamenii de odinioară, copilul meu? După cules, zdrobirea strugurilor?... Și fata asta o fi știind ce înseamnă *sciuscella*: în afară de drăguță și bună, nu sunt alte cuvinte în Milano? Dar ce contează dacă știe? La ce i-ar folosi?... Nici eu nu știu cum de nu m-am simțit deloc excitat de ea; nici măcar atunci când i s-a prelins vinul pe bărbie... Vezi, nici nu m-a deranjat să mi-o imaginez în pat cu Romano al ei!... Asta mă înnebunea înainte, și nu cred că sunt atât de decrepit, chiar dacă Rusca a început să mă muște acolo jos... Înseamnă că astăzi s-a întâmplat ceva..."

Medită un timp fără cuvinte, apoi se gândi, adresându-se copilului:

„Ține minte bine ce-ți spun, fiule; nu uita: femeile or să te surprindă întotdeauna. Îți închipui că știi deja toată stirpea, de la regină la slujnică, și îți iese o carte nouă... Ce s-a întâmplat azi? Ea m-a îmbrățișat ca o mamă, deși nu a cunoscut încă bărbatul!... Și eu, văzând șoldurile astea, simțindu-i mâna în părul meu, nu m-am însuflețit... Tu înțelegi ceva?"

Cu toate acestea, fruntea i se descreți și zâmbi:

„În orice caz, ce tovarăș bun am avut azi, nu? Cel mai bun pentru tine și pentru mine... Dacă ai fi fost fetiță, ar fi

trebuit să fii ca Simonetta, ca să-l bucuri pe bunicul... Dar, ce prostie! Te vreau băiat, ca să fii bărbat!... Vorbesc singur, nu cumva? Oare îmbătrânesc?... Gândurile astea or fi un semn? Mi le-ai trimis tu, Salvinia? Vrei să mă aduci din nou pe drumul cel bun, ca atunci când m-ai ajutat să traversez piața, în ciuda tuturor, și m-ai băgat în patul Rosei?... Și dacă nu, de ce mi se întâmplă așa ceva?... De ce le văd pe fetele din Roccasera, de parcă ar fi vii? De ce s-a ivit o fată ca ele aici, în Milano?"

O idee deveni dintr-o dată posibilă:

„Pentru tine, copilul meu? Ca să mă ajute să te fac bărbat? Corpul acesta o fi pentru mânuțele tale, pieptul pentru gurița ta?"

Contemplă buzele copilului adormit și râse în tăcere de el însuși.

„Dar nu e mama ta, drăguțule, nu e mama ta! Nu are mai mult lapte decât am eu. Suntem singuri, trebuie să facem totul amândoi, totul... Ah, a sosit vremea zdrobirii strugurilor; acum înțeleg bine!"

Dintr-o dată, fără nici un gând prealabil, se ridică, deschise cu grijă dulapul copilului și scoase o cămășuță pe care o ascunse sub haină. Andrea nu avea să observe umflătura, dacă avea să se întâlnească cu ea pe hol; era atât de mic trupușorul acesta!

Ajunse în camera lui și ascunse cămășuța sub alte arcuri ale canapelei. Avea de gând să încheie și să descheie, noaptea, nasturii care îl făcuseră de rușine zilele trecute. Fiindcă, deși erau mâini de bărbat, și vai de cine se îndoia!, el avea să le facă mâini de femeie, pentru Brunettino.

Rafalele vântului alpin scuturau sărmanii arbori din oraş, cu trunchiurile zdrelite de gheaţa de pe lângă rădăcini. Bătrânul îşi imagina că sângele din venele lui era cuprins de aceeaşi nelinişte care chinuia seva ce voia să urce în trunchi şi nu putea. Dar cel mai mult îl dureau loviturile care scuturau grădina, ca o cazma de gropar: cineva tăia cu un topor într-un ritm atât de lent, încât se mânie de-a binelea. Ce mod dezastruos de a munci! Se întoarse cu spatele, ca să nu mai vadă nimic.

Toporul se opri, şi bătrânul încercă să se gândească la altceva, dar gândurile care îi veniră în minte nu îl liniştiră, dimpotrivă. Renato nu avea ce să mai facă; era sub papuc. După strigătul de noaptea trecută, trecuse din nou sub jugul Andreei. Părea chiar să se căiască; ieri ea sunase ca să spună că nu putea veni la cină, din cauza unei şedinţe academice prelungite, şi Renato consimţise liniştit:

– Da, o să-l îmbăiez eu şi o să-i dau să mănânce... Da, o să-l culc, nu-ţi fă griji, iubirea mea...

Ea continua, vorbăreaţă ca de obicei, şi bătrânul îl auzi pe fiul lui scuzându-se:

– Iartă-mi bruschetea, dragostea mea, dar te las; copilul e în baie.

„Să ceri iertare pentru aşa ceva!", continua să-i reproşeze bătrânul, în fiecare moment în care îşi amintea. „Femeii ăsteia, care e bruschetea întruchipată!"

Loviturile reîncepură, readucându-l în prezent. În curând se auzi un pârâit şi, după o tăcere scurtă, un vaier prelung de lemn care se rupea, un foşnet de ramuri şi zgomotul

crengilor care se loveau de pavaj. Nemaiputându-se abține, bătrânul se întoarse și privi furios spre copac.

În vârful scării sprijinite de trunchi, se afla un bărbat cu haina portocalie a grădinarilor municipali. Toporul lui ridicat amenința deja altă creangă. Bătrânul izbucni, cu un strigăt ca o lovitură de piatră:

– Hei, tu! Poartă-te cum trebuie cu crengile astea, animalule!

„Acum o să coboare și o să ne luăm la bătaie", se gândi el.

Tăietorul rămase un moment ca paralizat, apoi începu într-adevăr să coboare. „Acum", repetă bătrânul, strângând pumnul și gândindu-se cum să compenseze inferioritatea pumnului în fața toporului. Dar când se apropie tăietorul își schimbă atitudinea, fiindcă era un băiat cu zâmbet jenat și gesturi amicale.

– Nu fac bine, nu-i așa?

– Mai rău nu se poate! Tocmai creanga aia trebuia să rămână. Nu vezi c-au tăiat alta mai jos, pe aceeași linie?... Unde ai învățat meserie?

– Nicăieri.

– Drăcie! Și te lasă să omori copaci în continuare?

– Trebuie să câștig și eu o pâine.

– Caută-ți altă meserie!

– Grădinar al primăriei sau nimic, așa mi-au spus la biroul de șomaj... Ce puteam să fac? Îmi pare rău – adăugă el după o pauză; îmi plac copacii. De asta tai cât mai puțin, numai crengile cele mai mici.

– Exact, ultimele apărute... Și le lași pe cele bătrâne! Faci treaba pe dos, omule.

– Îmi pare rău, repetă băiatul.

Bătrânul îi privi mâinile: de scriitor, de funcționaraș. Îi privi din nou chipul: simpatic, cinstit.

– Ce făceai dumneata înainte?

– Învățam.

– De la învățat nu există șomaj! se enervă din nou bătrânul, crezând că avea de-a face cu o pușlama.

– Tatăl meu îmi dă bani numai pentru a studia dreptul, şi eu nu vreau să fiu avocat. Vreau altceva.

Bătrânul zâmbi: „Bravo, bun băiat! Se înşeală, fiindcă un avocat câştigă mulţi bani, dar e un băiat bun. Preferă să cureţe copacii, în loc să răsfoiască hârţoagele, bravo!... Avocaţii, pacostea săracilor!..." Întinse mâna spre topor:

– Dă-mi-l mie.

Subjugat de intonaţie, tânărul îi înmână unealta şi bătrânul se îndreptă spre copac. Băiatul se temea să nu-l vadă căzând, dar îl văzu urcând scara fără şovăire. Începu să taie, şi cu câtă siguranţă! La început se uită la ramuri, se gândi, apoi se hotărî şi începu să taie curat. După o clipă părăsi scara aşezându-se pe o creangă de mai jos, de unde putea tăia mai bine. Apoi se întoarse pe scară, coborî, o mută, urcă din nou... În cele din urmă coborî cu totul. Tânărul îl întâmpină încurcat.

– Ce ruşine! murmură el.

– Haide, haide, băiete, nu se naşte nimeni învăţat... Bine că nu ţi-au dat un fierăstrău mecanic, fiindcă ai fi nenorocit toţi copacii.

– Mi-au dau unul în primele zile şi l-am stricat, mărturisi băiatul cu o urmă de zâmbet. De atunci lucrez cu toporul... Dumneavoastră chiar că vă pricepeţi... Sunteţi grădinar?

– Nu de meserie, dar mă pricep. Sunt om de la ţară, nu se vede?

– De unde?

– Din Roccasera, de la Catanzaro, proclamă bătrânul, sfidător.

– Calabria! se bucură băiatul. Acolo trebuie să merg eu la vară.

– Într-adevăr? se însufleţi bătrânul, văzându-i interesul. Cu ce treabă?

Cum să-i explici acestui ţăran obiectivele unei anchete care voia să catalogheze rămăşiţele vechilor mituri în folclorul popular?

– Culeg tradiții, povești, versuri, cântece... Înregistrez totul și apoi le studiez, înțelegeți?

– Nu.

„Ce lucruri ciudate inventează condeierii ăștia ca să nu muncească!... Poveștile se povestesc ca să râzi și cântecele ca să te veselești; ce naiba ai de studiat aici?"

– Bun, apoi se publică... E o muncă frumoasă, adăugă tânărul, care nu știa cum să mai simplifice explicația. Și adăugă, ca să întrerupă tăcerea:

– Eu sunt florentin.

Bătrânul zâmbi din nou. „Foarte bine; măcar nu e milanez."

– Vreți o țigară? adăugă tânărul, care se temea că-l supărase cu planurile lui de studiere a tradițiilor. La ore îi avertizaseră asupra posibilei susceptibilități provocate de această anchetă.

– Mulțumesc. Am terminat cu ele. Deși pe Rusca o deranjează.

– Rusca?

– O prietenă de-a mea. Îi place tutunul meu, dar se și enervează foarte repede.

„Acum e rândul lui să nu mă înțeleagă", gândi bătrânul, înveselit. Și continuă:

– Uite, eu nu mă grăbesc. Urcă dumneata în copacul acesta, și eu o să-ți spun ce să tai... Dar ține-te bine! Prinde toporul de aici, așa, vezi cum se leagănă?... Și mâna să fie sigură. Haide, nu-i chiar așa de greu.

Munciră până la prânz, priviți de mame și copii. Bătrânului îi plăcea să fie util, să salveze sărmanii copaci care răbdau de frig în Milano și erau, pe deasupra, asasinați de încercările funcționărașilor și scribăreților. Băiatul era ascultător și deloc greoi.

„Așa o să crească și Brunettino al meu, numai că el o să știe mai multe; o să-l învăț eu... L-aș putea ajuta și pe ăsta, deși n-ai dreptul să lucrezi într-un domeniu pe care nu-l cunoști. Dar nu e vina lui și, pe deasupra, nu e milanez."

După ce terminară treaba, băiatul îi mulțumi și îi propuse:

– Acceptați să beți o cafea cu mine, domnule?

Bătrânul șovăi.

– O cafea și un titlu de doctor nu strică nimănui, cum se spune la Universitate, insistă tânărul.

Bătrânul izbucni în râs:

– De la un șomer fără un ban?

Râsul nu era jignitor.

– Am bani. Ieri mi-am ars barca de salvare: am vândut Codul Civil! Cea mai bună ediție, Roatta-Brusciani, complet nouă.

Râseră amândoi. Băiatul legă scara de un copac cu ajutorul unui lanț cu lacăt, agăță toporul de centura salopetei și arătă spre un bar din față. Dar în momentul acela se opri lângă ei o camionetă a Primăriei și se auzi glasul unui șef de echipă:

– Ei, tu!... Vino, te ducem în centru.

Băiatul privi spre bătrân cu un gest de scuză.

– Îmi pare rău.

– Rămâne pe altă zi. Fii atent, mi-ai promis o cafea în sănătatea Codului!

– O să mă țin de cuvânt... Căutați-mă; mai rămân câteva zile în cartier, nu-i așa, șefule?

Șeful consimți. Se uită spre copaci și se arătă surprins.

– Ai lucrat foarte bine! Prinzi meseria!

Bătrânul și tânărul se priviră complice și își strânseră mâinile.

– Ferlini, Valerio, se prezentă formal tânărul.

– Roncone, Salvatore, declară cordial bătrânul.

Camioneta porni și mâna tânărului salută de pe bancheta din spate. La salutul de despărțire, se dovedise sănătoasă și sigură. De bărbat.

„Da, dar Brunettino al meu va fi mai bărbat."

Nu, nu voia să vadă ce se întâmpla.

Bătrânul închise ochii, dar atunci îl văzu pe Lambrino, primul prieten din viața lui, prima pasiune.

Mai era și mama lui... da, și mama lui, dar era obișnuit cu ea și, în plus, nu urca la munte decât o dată pe săptămână... Lambrino, în schimb, era al lui la orice oră. Minune a universului, mieluşelul alb se juca între mirți și tufe parfumate de cimbrișor; ochii lui erau dulci și plini de dragoste; trupu-i era atât de moale în brațele ciobănașului, atunci când dormeau împreună, și lâna tânără mângâia pieptul de copil, unind bătăile inimilor.

Neuitatul Lambrino, prima lecție de dragoste dintr-o lungă istorie de mângâieri, revenise acum în concavitatea întunecată a pleoapelor închise. Dar își amintea de sfârșitul lui, și bătrânul trebui să deschidă ochii să nu-l mai vadă; gâtul alb îndoit de brațul măcelarului, care ținea cu dreapta cuțitul... Ciobanii râdeau de durerea și disperarea băiatului, cum râseseră, ca niște fiare, soldații care Îl răstigniseră pe Hristos.

Când deschise ochii, nimeni nu râdea în cercul restrâns de fețe îngrijorate, lipsite de lumina vie a muntelui; dar, în rest, era același lucru: un trupușor nemișcat, un căpșor plecat în jos, un gât delicat în mâna călăului. Numai că odinioară fusese capul lui Lambrino, ochii lui ieșiți din orbite și ultimele lui behăituri; acum era Brunettino, mut, cu privirea ascunsă de pleoapele aproape transparente, ca de marmură.

Cu câteva minute înainte, îi ceruseră bătrânului să țină copilul, dar refuzase violent o atare complicitate și se retrăsese în ușă, sprijinindu-se de toc ca să nu poată ieși nimeni înainte de a da socoteală pentru ceea ce făcuse. Din momentul acela, mâna lui strângea briceagul din buzunarul pantalonilor. „Dacă individul ăsta mi-l răpește, îl omor aici, pe loc", hotărî privindu-l pe călăul acela care, cu degetul mare de la mâna stângă, palpa vena de pe gâtul vulnerabil.

Călăul acesta nu avea un cuțit de măcelar, ci o seringă, al cărei ac era gata de împuns. „Și dacă înțeapă unde nu trebuie? Și dacă o să-i curgă tot sângele sau o să se înăbușe?... Îl omor, Rusca, îl omor!" Acul împunse, înaintă... „În schimb, lașul ăsta n-ar fi în stare să bage cuțitul în burta unui dușman; e de ajuns să-l vezi ca să-ți dai seama."

Cilindrul transparent se umplea cu sângele prețios al lui Brunettino. „Ca al lui *San Genaro*", gândi bătrânul, fiindcă în lumina lăptoasă de pe fereastră sângele nu părea roșu, ci straniu de întunecat, aproape sinistru. „Să fie otrăvit?", se gândi dintr-o dată, amintindu-și că așa era sângele care cursese din gura lui Raffaele, argatul de la fermă, care fusese lovit de un catâr în pântece, și murise vomitând sânge. Bineînțeles că fusese deocheat – tot satul știa – fiindcă îi făcea curte Pasqualinei. „O fi cineva în stare să-l deoache pe îngerașul acesta?"

Călăul terminase. Vărsase sângele într-un tub cu ceva înăuntru; îl închisese și îl pusese în servieta lui. Copilul nu păru să-și dea seama; gemuse puțin când îl înțepase. Călăul se despărți de Andrea și, cum bătrânul nu se mișca din ușă, îi explică, sperând să treacă:

– Când este vorba de copii atât de mici, cea mai sigură e carotida. Înțelegeți-mă, domnule.

Dar cea care îl făcu pe bătrân să se miște fu Andrea:

– Poți să iei un moment copilul în brațe, tăticule?

În timp ce ea îl însoțea pe medic, bătrânul se așeză cu Brunettino în brațe. Sărută fruntea înfierbântată și, nefericit, îl strânse în brațe ca într-un cuib. Degetul lui ținea vata care

oprea sângele și prin intermediul acestui deget simțea, bătaie după bătaie, zbaterea pulsului. Ce febră mare!

Se uită la copil. Cu două nopți în urmă, începuse să tușească dintr-o dată. O tuse profundă, sfâșietoare, de bătrân, dar pe un ton înalt. Dimineața refuzase mâncarea și la amiază închisese ochișorii și se cufundase în amorțeala febrei. De atunci nu-i deschisese decât rareori, privind în jur ca și cum i-ar fi întrebat de ce îl chinuiau, gemând, tușind și respirând zgomotos. Noaptea trebuise să-l spele cu apă rece, din cauza temperaturii, și era înspăimântător să-i atingi burtica: atât era de fierbinte.

Bătrânul nu pusese geană pe geană; intra și ieșea din dormitor, rătăcind în tăcere dintr-o cameră în alta, ajutând cum putea și veghind copilul care moțăia chinuit. Cea mai rea fusese vizita acestui pediatru, fiindcă așa li se spunea doctorilor, se pare, în dialect milanez. „Cum să ai încredere într-un asemenea tip?", se gândise bătrânul când îl văzuse apărând în ușă cu o dimineață înainte.

Numitul doctor purta un costum elegant și era pieptănat ca în fotografiile din faimoasa frizerie de hoți de pe *via Rossini*. Lăsă în hol un miros puternic de colonie, purtând în mână o geantă dintr-o piele moale, cum nu mai văzuse niciodată, și pe degetul mic un inel cu piatră albastră... Treizeci de ani? Patruzeci? Era atât de gătit, că nu se putea ști. Ochelari din aur, bineînțeles. „Și cum vorbea, *Madonna*, cum vorbea! Se știe deja că italiana e prea frumoasă pentru a fi o limbă bărbătească, dar dacă o pronunți ca el, cu toate silabele apăsate și atâtea repetiții nefolositoare, sună pur și simplu odios." Se spălase pe mâini la sosire și la plecare: cum îi oferise Andrea prosopul! Așa cum prezintă călugărițele vinul de împărtășanie starețului; ca și cum tipul ar fi fost un sfânt.

„Bineînțeles, Andreei îi place de el!", înțelese pe loc bătrânul. „Genul ei de bărbat... Ar fi vrut să se mărite cu unul ca el, desigur, dar n-a reușit să-l pescuiască, și Renato al meu a avut ghinionul să dea peste ea... Îl privea extaziată: *dottore*

încolo, *dottore* încoace... Şi el, fudul ca un păun, fără să-l consulte măcar pe copil aşa cum trebuia: se uitase doar în urechile şi în gâtul lui cu becul acela, întrebase de temperatură (pe care Andrea i-o luase deja introducându-i termometrul într-un loc ruşinos) şi scosese microfonul, cauciucurile acelea care păreau nişte lipitori pe pieptul băieţelului... În total, nu făcuse mare lucru; nici măcar nu-l ascultase la spate... Ai văzut, Rusca? De parcă bietul de el n-ar fi atât de grav!... *Dottore*, acesta? O puşlama, în stare de orice!... O să avem noroc oare, Rusca? O să se încurce cu cretinul ăsta?... Păcat că becisnicul nu îndrăzneşte să pună coarne nimănui! Ce ocazie bună ca să scapi de ea, dacă s-ar încurca cu el şi Renato s-ar simţi măcar o dată în viaţă bărbat!"

Bătrânul oftă, sceptic... După puţin timp, privi copilaşul bolnav şi uită totul. „Atât de bolnăvior, deşi individul ăsta nu-i dă nici o importanţă! Fiindcă nu e nepotul lui!... Dacă e numai o răceală, de ce i-a luat sânge, omorându-l aproape? De ce?"

Auzi şoapte în hol şi se întrebă dacă se întorsese medicul... Nu; era Renato, care vorbea în hol cu soţia lui.

– Pediatrul a spus că nu e mare lucru; că o să-şi revină în două sau trei zile, explica Andrea. Dar mi-a stricat deja planurile de călătorie.

– Dragă, poţi să te duci după aceea la Roma.

– Acum, că aveam deja o audienţă programată la ministru! O să trebuiască să-i mai cer una şi... În plus, *tio* Daniele începuse să-şi pună în mişcare relaţiile.

Tăcură, fiindcă ajunseseră la uşa dormitorului. Bătrânul îi dădu copilul lui Renato, gândind: „Asta se gândeşte numai la cariera ei. Să n-o deranjeze copilul!... Bietul meu Brunettino!"

Se lăsase noaptea şi bătrânul avea grijă de copil, în timp ce soţii îşi luau cina, dialogând în mintea lui cu fruntea palidă şi obrăjorii fierbinţi:

„Da, copile; ei mâncă atât de liniştiţi, în timp ce în trupuşorul tău se dă o bătălie atât de importantă; sângele tău împotriva răului, viaţa sau moartea; cum de sunt în stare?... Dar

lasă-i în pace, nu eşti singur. Tatăl tău nu porunceşte în casă, mama te dă acestui *dottore* de rahat, dar bunicul o să te ajute să ieşi la liman, ai înţeles, îngeraşul meu?... În primul rând, ori vor ei, ori nu, mâine o să ai aici apă fiartă cu frunze de eucalipt şi cremelaria... Ştii? Copacii sunt buni; copacii iubesc copiii şi or să te ajute mai mult decât înţepăturile astea. O să miroase a primăvară la munte şi o să poţi respira... Aha, zâmbeşti? Văd că mă crezi. Bravo, copilaşul meu! La luptă contra duşmanilor, doar ai învins deja tancul!"

A doua zi, Andrea acceptă până la urmă, după ce-şi consultase cartea ei blestemată în care se spunea cum se cresc copiii, la ce oră trebuie să se trezească şi când trebuie să li se facă foame. „De parcă mamele care nu ştiu să citească nu ar fi ştiut dintotdeauna lucrurile astea!" În plus, o auzise întrebându-l la telefon pe *dottore*, din biroul ei, prilej cu care şuşotiseră multă vreme... Dar în cele din urmă apăru în hol cu obrajii aprinşi şi tremurul unul zâmbet. „Ce-ţi spuneam eu; s-o fi amorezat de neisprăvitul ăla?"

Dar acceptase şi bătrânul alergă la farmacie să caute eucalipt – de cremelaria nici nu auziseră, netrebnicii – şi apoi aruncase frunzele, fiindcă în Milano le vindeau la pachete de fabrică, şi nu erau bune. În schimb, în magazinul doamnei Maddalena – şi ce plăcere fusese s-o vadă şi să-şi amintească de maşina verde metalizată! – aveau eucalipt adevărat, iar pentru flori îi recomandase – bineînţeles că ştia ce erau! – un magazin de ierburi din vecinătate. „Ce doamnă, Maddalena asta, le rezolva pe toate! Şi mai *stacca* decât o văzuse vreodată... Dar nu mă mai miră; nu blegul ei de soţ udă floarea asta."

Urcând cu liftul, îşi înveli cumpărăturile în hârtia de la farmacie, pentru ca plantele salvatoare să-şi bată joc de controalele Andreei şi să-l deruteze pe *dottore*. „La război trebuie să-ţi înşeli duşmanul, Brunettino al meu".

Bătrânul cu haină de piele țărănească și pălărie demodată, care mânuise toporul în grădini câteva zile și apoi dispăruse, reapăru astăzi împingând mândru un cărucior cu un copil. Mamele cu copii îl primiră ca pe un bunic pașnic care făcea pe dădaca, deși fusese de ajuns o singură privire de bărbat, cântărindu-le trupurile, ca să-l privească în alt mod și să-și îndrepte pe loc spatele sau să ridice mâna, verificându-și pieptănătura.

Dar bătrânul era aproape întotdeauna atent doar la copil. Totul îl uimea: ochișorii liniștiți sau lacomi, mânuțele neobosite, pielea catifelată, țipetele fără motiv. În după-amiaza aceasta i se părea și mai minunat, fiindcă era prima ieșire după boală. Ce grozăvie, și ei o numiseră răceală! Fiindcă pentru bătrân fusese o pneumonie pe cinste, deși doctorul nu-și dăduse seama. Dacă ar ști că Brunettino scăpase numai datorită eucaliptului și cremelariei, adăugate în apă și ascunse de Andrea! Aceleași plante care vindecaseră pneumonia bătrânului Sareno, când renunțaseră la orice speranță.

„Mulțumită bunicului tău te plimbi acum, copilul meu... Și nimeni nu se pricepe mai bine decât ciobanii la ierburile de leac! Bun, știa ceva și doamna Maddalena, dar nu chiar atât. Numai vrăjitoarele, dar asta e altă mâncare de pește. *Madonna* să ne păzească!"

Dintr-o dată, se înveseli amintindu-și de fața Anunziatei, care îl ajutase să îmbrace copilul pentru plimbare; ce surprinsă fusese văzându-l că încheia nasturii fără probleme! Nimeni

nu bănuia câte exerciții făcuse noaptea. Da, degetele lui erau încă în stare să învețe; nu-i ruginiseră încă încheieturile... Își privi mâinile care strângeau bara căruciorului ca pe o cârmă: aspre, umflate de vene, dar încă vii și iuți. Le compară cu mâinile lui Brunettino, și i se umflă inima în piept. Pumnișorii aceștia, degețelele acestea vor fi în stare să lovească un dușman, să mângâie niște sâni tineri!...

„Eu n-o să te văd, copilul meu, și tu n-o să știi, dar ai să devii bărbat datorită mie. Eu te-am salvat de doctorul ăla de doi bani și eu o să te scap de mama ta și de cine mai trebuie. Eu, bunicul tău, partizanul Bruno... Știi? Un singur lucru îi cer *Madonnei*, în fiecare zi: să moară mai repede Cantanotte, ca să te pot duce acolo, să alergi prin toată curtea, fugărind găinile. O să vezi ce frumos e la Roccasera; nu e murdar, ca Milano! Soarele e adevărat; nici nu ți-l poți închipui, uitându-te la ăsta. Și în depărtare se vede cel mai frumos munte din lume, *Femminamorta*. Pare să se îmbrace și să se dezbrace ca o femeie. Uneori e albăstrui, alteori violet, sau stacojiu, sau chiar trandafiriu, sau poartă un văl, după anotimp... Are temperament, da; uneori îți spune că va fi furtună, dar alteori o aruncă asupra noastră dintr-o dată... E aspru, dar bun; așa trebuie să fie. O să te îndrăgostești de el, Brunettino, când o să urcăm să-l vedem..."

Își dădu seama că erau vise și le alungă din minte. Dar de ce vise? Adevărul era că îl salvase pe copil; părea deja mai matur și acesta nu era un vis, deși Andrea nu fusese de acord ieri, când îi arătase transformarea. Până la urmă recunoscuse, dar pusese totul pe seama răcelii, care subțiase puțin obrăjorii micuțului.

„Prostii! Devine bărbat", gândi bătrânul, amintindu-și. În fiecare zi se târa tot mai bine, și încerca chiar să se ridice, agățându-se de ceva... Dar nu trebuie forțat: *zio* Benedetto rămăsese cu picioarele strâmbe fiindcă învățase să meargă prea devreme. Bineînțeles, dacă ești tâmplar ca el, nu contează prea mult; dar la ciobani și la partizani nu se întâmplă

la fel. Unii glumeau – „atâta-i de greu ce ai între picioare?" –, dar el era încântat fiindcă scăpase astfel de armată. Trist avantaj, fiindcă femeile se dăruiesc numai celor cu picioare drepte, în afară de cei cu bani. „O să te învăț să mergi încetul cu încetul, Brunettino, și o să fii băiat frumos... Bun, ești deja; atât de mic și stai drept ca degetul meu cel mic!"

Bătrânul își privi degetul mic – „nu chiar așa", se corectă el – trecând pe lângă două doamne care vorbeau pe o bancă. „Cine vorbește despre soare? O milaneză proastă", gândi bătrânul, ridicând privirea disprețuitoare spre discul portocaliu și amorțit de ceață. În orice caz, schimbă direcția ca să ferească ochii copilului de lumină și se apropie prea mult de strada care mărginea grădina, după trotuar.

Dintr-o dată, un automobil se apropie de trotuar, trecu printr-o baltă într-o baltă și stropi căruciorul, păturica și chiar obrăjorul copilului, care începu să plângă. Bătrânul rămase un moment paralizat de indignare, dar, văzând mașina oprită la un semafor din față, începu să alerge orbit de furie, strigând insulte. Avea o singură idee: „Îl omor, îl omor, îl omor!" Repetată de voce, gândită de picioare, bătută de inimă. Când se apropie de mașină, ținea briceagul deschis în mână, dar șoferul avu norocul să se schimbe semaforul și se îndepărtă rapid, fără să-și dea seama de nimic.

Bătrânul rămase scrâșnind insulte și adresându-i fugarului o amenințare cu pumnul, o *vrazzata*, dar tot curajul lui nu-l împiedică să se vadă în situația comică a urmăritorului păcălit, neputincios pe trotuar, cu capul gol, cu briceagul inutil provocând priviri amuzate... Dintr-o dată, îi trecu prin cap o idee:

„Sunt nebun, am lăsat copilul singur, sunt un bătrân nebun!"

Se întoarse tot fugind, recuperându-și din mers pălăria căzută și imaginându-și miile de lucruri care i se puteau întâmpla copilului. Sosi la timp, fiindcă o femeie necunoscută se apleca deja deasupra căruciorului. Încerca oare să-l fure?

Madonna! Poveşti de demult cu ţigani care furau copii îi veniră în minte în momentul acela!

Ajunse lângă ea. Fuga, mânia şi spaima nu-i permiteau să vorbească, iar inima îi bătea dureros. Se mărgini să se uite crunt la femeie, care se întoarse cu copilul în braţe, auzind paşi. Ea îi ghici gândul:

– Nu vreau să-l fur, domnule – spuse ea cu un zâmbet liniştitor. L-am auzit plângând, l-am văzut singur şi m-am apropiat.

Copilul nu mai plângea. Femeia îi şterse obrăjorii cu o batistă foarte albă. Bătrânul îşi recăpăta stăpânirea de sine, tot ostil faţă de intrusă, dar se calmă privindu-i faţa: nişte buze proaspete încadrate de riduri drăgălaşe, o expresie tânără în ciuda vârstei recunoscute.

– Mulţumesc, doamnă, reuşi să spună în cele din urmă, în timp ce privirea lui cobora, apreciativă, pe sânii plini, dar frumoşi şi pe şoldurile rotunde, ţanţoşe.

– Ce s-a întâmplat? întrebă ea.

– Un măgar! Nu vedeţi cum a murdărit copilul, păturica, căruciorul? Un domnişor în maşină. Să se poarte aşa cu un copil!... Un măgar milanez!

Îi păru rău de cuvântul urât, dar ea zâmbi.

– A murdărit şi pantalonii dumneavoastră: uitaţi-vă. O să trebuiască să-i spălaţi.

– Ce contează! Dacă puneam mâna pe el, îl omoram... Măgarul! Mă scuzaţi.

– Un măgar, repetă ea senină, uimindu-l pe bătrân. Copilul se juca deja cu părul femeii, care continuă: Din ce parte a Sudului sunteţi?

De abia atunci înţelese bătrânul; ea îi recunoscuse accentul şi era probabil tot din părţile de jos, deşi nu se simţea. Se simţi mai bine şi îşi potrivi pălăria.

– De la Roccasera, de lângă Catanzaro. Şi dumneavoastră?

– De la cealaltă mare. Amalfi.

– Din Taranto, nu?

– Şi foarte mândră de asta!

Vocea feminină părea mândră de ţinutul ei; femeia îşi dădu capul pe spate şi păru mai înaltă.

Râseră amândoi.

– La naiba! exclamă bătrânul privind noroiul care se usca pe cărucior.

– Nu vă puteţi întoarce aşa, nu? O să vă certe mama copilului... Fiica dumneavoastră?

– Ce? Noră-mea... Să mă certe aia? Niciodată!

Tonul era atât de violent, încât femeia nu mai continuă gluma şi se uită mai atentă la bătrân. „În orice caz, nu e un bunic decrepit. Ce tip!", gândi ea.

– Încet, băieţel! spuse ea alintător, desprinzându-şi părul din pumnişorul strâns. Uitaţi-vă, vrea deja să se joace cu mine!

– Cine n-ar vrea?

Femeia râse cu poftă. Nu, nu era în nici un caz un bunic decrepit!

– Frumos băieţel! exclamă, aşezându-l din nouă în cărucior. Cum îl cheamă?

– Brunettino... Şi pe dumneavoastră?

– Hortensia.

Bătrânul savură acest nume şi răspunse:

– Pe mine Salvatore.

Şovăi o clipă, apoi adăugă:

– Dar dumneavoastră spuneţi-mi Bruno... Şi spuneţi-mi, mai treceţi şi în alte zile pe aici?

„Pleacă! Se duce la Roma!"

Bătrânul se trezise fredonând această melodie veselă. O fredona şi acum, în timp ce-şi punea la foc cafeaua de dimineaţă. „La foc, pe naiba", gândi el din nou, comparând fiarele acestea înroşite cu scânteierea şi dansul flăcărilor din soba de la ţară.

„Nu se duce să-i vadă pe etrusci, bineînţeles. Nu-i plac. Ea se trage din ceilalţi. Din romani, din care se trăgea şi Mussolini. Cu atât mai rău pentru ea! Treaba e că pleacă pentru câteva zile... Asta înseamnă c-o să fim liberi!... Pare o minciună, fiindcă nu vorbeşte prea mult, şi stă întruna după cărţuliile ei, dar numai faptul că o ştii aici e totuna cu prezenţa carabinierilor... Femeile! În afara patului, nu fac decât necazuri!"

Andrea îi lăsase cu o seară înainte lui Renato o listă de instrucţiuni pentru conducerea gospodăriei în lipsa ei, şi apoi le comentase una câte una, fiindcă voia să fie sigură. La amiază, Renato avea să o ducă cu maşina la aeroport. Nu mai era mult; bătrânul îşi frecă mâinile.

Sosi Anunziata, şi Andrea îi repetă codul scris. Bătrânul profită de acest lucru ca să-şi facă plimbărica, de data aceasta fără copil: azi era prea frig. Când ajunse la uşă, o auzi pe noră îngăduindu-i Anunziatei să-şi aducă nepoata, dacă avea nevoie de ajutor. „Simonetta!", îşi aminti bătrânul încântat, gândindu-se că ziua începea bine. Până şi Rusca era liniştită.

Şi continuă la fel de bine. Pe *Corso Venezia* se întâlni cu Valerio. Studentul îi explică că fusese trecut la „Drumuri şi

poduri", fiindcă terminase de curățat copacii, și câteva săptămâni avea să muncească la împodobirea străzilor pentru Crăciunul care se apropia. Un consilier din opoziție se plânsese că existau cartiere uitate și *podestá*[1] poruncise să se pună repede becuri colorate în unele piețe de la periferie. Valerio avea să ajute la instalarea lor, din *Piazza Carbonari* până în *Piazza Lugano*.

– După aceea, gata. Trebuie să-mi caut altceva de lucru. Asta în cazul în care – șovăi băiatul – n-o să mă ajutați dumneavoastră. Tocmai voiam să vă vorbesc.

Bătrânul fu surprins și Valerio îi explică. Cu câteva zile în urmă, îi vorbise despre calabrez profesorului Buoncontoni, faimosul etnolog și folclorist, care se interesase imediat:

– „Vreau să-l cunosc pe omul acesta, Ferlini", mi-a spus profesorul, povesti Valerio. „Nu am fost în La Sila din tinerețe, când am făcut cercetări printre albanezii care au venit acolo în Evul Mediu și păstrează încă obiceiurile grecești... La Sila a rămas destul de intactă și prietenul acesta al dumitale mi-ar putea oferi multe informații... Adu-l la seminar"

Bătrânul îl asculta pe student fără să înțeleagă. Valerio adăugă că existau fonduri pentru înregistrările martorilor în fonoteca departamentului. Subiecților studiați li se plătea, și Ferlini ar fi reușit astfel să devină asistent remunerat.

– Ce înseamnă „subiect"? întrebă bătrânul, căruia îi sărise mustarul. Ce rol am eu aici?... Te înșeli în privința mea, prietene. Mie, banii nu...

Valerio îl întrerupse:

– O, nu de asta v-am spus; plătesc foarte puțin! V-am spus ca să nu se piardă povestea dumneavoastră, ca să se păstreze lumea aceea... Povești, cuplete, cântece, obiceiuri de la nunți, de la înmormântări... Se uită totul; istoria noastră, ceea ce suntem.

---

1. Șeful administrației comunale, numit de guvern în timpul fascismului (n.tr.).

– Povestea mea, repetă bătrânul, gânditor. Şi e clar că trecutul se pierde. Fetele aruncă vechile costume, atât de frumoase, ca pe nişte cârpe.

– V-ar face plăcere să vorbiţi despre toate astea, domnule Roncone, v-ar distra... şi m-aţi ajuta să-mi găsesc un loc de muncă. Faceţi-o pentru mine!

Da, i-ar fi plăcut să-l ajute pe Valerio. Şi era adevărat că ar fi putut să fie distractiv... Îi veni o idee:

– Cine m-ar asculta?

– Cei de la seminar, nimeni altcineva. Şi vreun alt profesor invitat; de istorie sau de litere.

Bătrânul zâmbi; da, îi plăcea idee. Le-ar povesti acestor şoareci de bibliotecă, precum Andrea, tot ce i-ar plăcea, inclusiv glumele tovarăşilor lui... Numai cu povestea lui Morrodentro sau cea a bătrânului Mattei, odihnească-se în pace, i-ar lăsa cu gura căscată... Ăştia mâncau cărţile pe pâine şi nu ştiau nimic din viaţă... Şi, în plus, ce-ar spune Andrea când ar afla că el, Salvatore, le vorbea profesorilor la Universitate? „Aşa cum ai auzit, proasto", i-ar spune el, „eu în tribună, eu, ciobanul Salvatore din Roccasera... Nu-ţi vine să crezi? Întreabă. O să-ţi aduc o fotografie cu mine vorbind acolo..." Minunat... În plus, povestea lui avea să rămână... Brunettino o va putea asculta întotdeauna!

– O să vorbesc şi despre viaţa mea, despre război?

– Desigur! Dumneavoastră alegeţi: tot ce doriţi!

– Atunci s-a făcut. Stai o clipă... Mai întâi să încercăm, într-o zi. Dacă nu-mi plac oamenii ăia, îi trimit la plimbare. Ţie îţi povestesc orice, firește; dar pe ei trebuie să-i văd. Eu nu vorbesc decât între prieteni.

– Vor fi prietenii dumneavoastră, sunt sigur! Profesorul Buoncontoni e grozav şi despre doamna doctor Rossi nici nu mai avem ce vorbi. Nu este încă profesoară, deşi are patruzeci de ani, fiindcă nu există o catedră specială de mitologie, dar e faimoasă.

– De mito... Ce e asta?

– Mitologie; poveşti de demult. O să vedeţi, o să vedeţi.

„Vasăzică sunt şi femei... Deşi cred c-o să fie tot o Andrea", gândi bătrânul în timp ce intrau într-un bar ca să sărbătorească înţelegerea. Aveau să înceapă după vacanţă şi de aceea se despărţiră urându-şi Crăciun fericit.

Da, ziua fusese întrutotul propice. La uşă, portarul îi înmână o scrisoare recent sosită. Era de la Rosetta. Lungă şi încâlcită, ca întotdeauna, cu multe prostii care îl enervară într-un asemenea hal, încât fu gata s-o lase baltă. Din fericire, dădu peste o veste senzaţională. „Proasta asta de fată ar fi putut să înceapă cu aceasta, şi cu litere foarte mari!": Cantanotte se simţea mult mai rău.

Bătrânul reciti paragraful. Da, aşa era: duşmanul lui se îndrepta spre cimitir, îl chema groapa. Nu-l mai scoteau din casă; nici măcar cu scaunul; nici nu-l coborau la slujbă. Se spunea că nu mai mişca braţele, nu ţinea capul sus şi urina în fiece minut. Ce bucurie!

Bătrânul deschise uşa apartamentului şi năvăli în bucătărie. Era numai Anunziata, fiindcă cei doi plecaseră deja la aeroport, şi Brunettino dormea.

– E mai rău! Ticălosul se simte mai rău!

– Isuse! Ce spuneţi? tresări femeia.

– Nimic, nimic. Dumneata nu-l cunoşti... E mai rău, moare!

Anunziata ceru iertarea Domnului pentru bucuria aceasta stârnită de moartea aproapelui. Bătrânul intră în camera sa, scoase din ascunziş punga cu merinde şi luă din ea brânză tare şi o ceapă. Se întoarse în bucătărie şi începu să ciugulească din amândouă, luând câte o gură bună de vin. Anunziata îi aminti că nu trebuia să bea.

– Să mai rabde şi Rusca! Azi e o zi mare! replică bătrânul, scandalizând-o şi mai tare pe femeie.

Pe când savura mulţumit micul său ospăţ, auzi dintr-o dată plânsul copilului. Bătrânul lăsă totul şi fugi în dormitor. Brunettino întinse braţele şi bunicul îl ridică din pătuţ şi îl strânse la piept.

– Moare, Brunettino, moare! Ticălosul moare! Înțelegi? O să mă întorc la Roccasera și tu o să vii cu mine... O să te faci puternic, o să mănânci pâine adevărată și miel adevărat... O să vezi ce vin am eu, vin adevărat pentru bărbați! Tu o să bei mai puțin, nu? O să-ți înmoi degețelul în paharul meu doar... Moare, copile, moare primul!

Copil bătu din palme încântat. Bătrânul fu cuprins de entuziasm.

– Așa, bucură-te și tu! Doar suntem la fel!... Vezi ce bunic ai? Au nevoie de el și la Universitate!... Și nimeni nu-l poate învinge! O să urcăm pe munte și o să-i cunoști pe toți prietenii: Sareno, Piccolitti, Zampa... bărbați adevărați! Și tu o să fii ca ei!

Ei erau morți, dar el trăia acum în afara timpului. Cu nepotul în brațe, bătu ritmuri de demult și începu un dans. Vorbele lui șoptite prevesteau viitoare triumfuri pentru Brunettino. Vocea lui creștea puțin câte puțin, se transforma în vocea unui proroc și dansul lui devenea dans de derviș. Copilul râdea și țipa bucuros. Bătrânul se rotea asemenea planetelor, se făcea vânt și munte, ofrandă și magie. Dansa în mijlocul pădurii, la lumina rugului trosnind, primea binecuvântarea stelelor, asculta urletul îndepărtat al lupilor, care se temeau să se apropie fiindcă Bruno și nepotul lui erau forțe invincibile, torțe ale Pământului, stăpâni ai vieții.

Anunziata plecase, după ce îmbăiase copilul. În dormitor era tăcere şi penumbră. În tăcere se auzea răsuflarea adormită a lui Brunettino; în penumbră se zărea strălucirea feţei lui. Şi, bucurându-se de lumea aceasta, bătrânul şedea pe mochetă. Păzea somnul acesta aşa cum îşi păzise turmele: o singuratică plenitudine, o succesiune lentă de momente infinite. „Simt cum trece viaţa", gândi el, aşa cum gândise atunci.

Imperceptibil, penumbra devenea noapte. Bătrânul aprinse veioza roz. Renato nu se mai întorsese de la aeroport, şi nu întârziase niciodată atât de mult. Oare i s-o fi întâmplat ceva? Bătrânul avusese timp pentru toate: să se ocupe de copil până adormise şi să pregătească surpriza. Dar Renato...

În fine, se auzi cheia în uşă! Zgomotele obişnuite care îi însoţeau intrarea: paşi grijulii, apariţia tăcută. Intră şi îl sărută foarte uşor pe Brunettino, în timp ce bătrânul se ridica. Ieşiră împreună în hol.

– Bună, tată! Ţi-a făcut probleme?

– Copilul? E un înger!

Renato explică scurt întârzierea, pricinuită de sosirea târzie a avionului, şi încheie:

– Să vedem ce ne-a lăsat de mâncare Anunziata.

Fiindcă Andrea lăsase instrucţiuni scrise pentru pregătirea mesei, care trebuia doar încălzită.

– La naiba cu Anunziata! exclamă bătrânul din uşa bucătăriei. Azi o să mâncăm ca nişte bărbaţi!

Renato se uită mai atent la fața tatălui: un faun cu un zâmbet vesel. Ce i s-o fi întâmplat? Câtă viață în ochișorii înconjurați de riduri!

O idee bruscă îl întristă pe Renato: îl durea faptul că absența Andreei îl bucura atât de mult pe tatăl lui. Dar bătrânul fusese întotdeauna așa; atunci când nu putea suferi pe cineva, nu aveai ce-i face, și pe Andrea n-o putuse suporta de la prima lui ședere în Milano.

A, dar nu era asta! Vestea îl îmbună pe Renato: murea Cantanotte. Bătrânul îi spuse în timp ce punea farfurii și tacâmuri pe masă, fără să-și lase fiul să-l ajute; acesta, liniștit, simți imediat mirosul. Mirosul acela cunoscut, dar neclasificabil; vechi și apropiat. Mirosul acela... Bătrânul îl văzu adulmecând.

– Nu-ți mai amintești?

Dintr-o dată:

– Pâine cu usturoi și ardei iuți!

– Bineînțeles, bucățele de pâine înmuiate în apă și sare, și prăjite în ulei cu usturoi și ardei iute! Ei, nu te-ai rupt cu totul. Nu-s la fel de bune ca ale lui Ambrosio, nimeni nu le poate face ca el, dar au gustul celor de la munte, dintotdeauna... Am pus chiar și *vasalicó*: am găsit busuioc la magazinul tarentinilor... Maddalena asta are toate bunătățile de la noi!

– O vizitezi cam des pe doamna asta, tată.

– Să fie într-un ceas bun; am ajuns târziu! glumi bătrânul. Dar îl bucură aluzia intenționată și faptul că fiul participa glumind la bucuria lui. Așa că adăugă:

– Și, în plus, *'U Signura manda viscotti a cui 'on ava denti*[1]... Îți mai amintești dialectul nostru?

– Dumneata ai încă dinți destul de buni și poți mușca din pesmetul ăsta! replică Renato, mărind bucuria bătrânului, care scoase tigaia cu bucățele de pâine și o așeză în mijlocul mesei.

1. Maica Domnului nu le dă biscuiți decât celor care au dinți (dialect calabrez) (n.tr.).

Astfel se deschise în memoria fiului o portiță spre sat, și pe ea intrară păstori și crânguri de castani, focuri din lăstari de vie și cântece, pofte copilărești și mâini de mamă. De mamă, da, deși acum îl serveau transformate în mâinile bătrânului, rădăcini aspre și noduroase. „Tatăl meu mă servește", gândi Renato, și faptul insolit îi încețoșă o clipă privirea. Nu era efectul mâncării fierbinți; era toată copilăria lui, condensată în cercul magic al farfuriei.

Mama, mereu alături de el, încurajându-l, cu înfățișarea ei delicată, să se elibereze de lumea satului, pentru ca fiul să nu sufere aceeași robie. Deasupra lor tatăl, puternic ca un zeu, împărțitor de pedepse, dar și de bucurii profunde. Școala, care începuse prin a face mai savuroasă libertatea și sfârșise transformându-se într-un tunel spre libertate. Și, deasupra tuturor, sărbătorile casei, bucătăria plină, zgomot, risipă, săturare, pete de vin pe fața de masă – bucurie! bucurie! – care cereau să-ți moi degetul și să-ți faci o cruce pe frunte, fum de tutun, răsuflări omenești, ciupituri și râsete, oameni respectuoși cu tatăl lui, ascultându-l... Și, după ospăț, muzică și dans, fuste care se învârteau transformându-se în clopote și provocând privirea, ulcioarele din mână în mână, perechi care dispăreau, noaptea plină de stele, oboseala care te cuprindea dintr-o dată când se lăsa tăcerea...

– Ce-i? Nu cumva nu-ți mai place?

Vocea îl readuse în prezent. Gustă o lingură și expresia lui de copil fericit îl bucură îndeajuns pe tată care, izbucnind în râs, destupă sticla cu vin:

– Așa mai merge, omule!

– Ai grijă cu vinul, tată! Medicul...

– Medicul? Amintește-și că *dui jiriti 'e vinu prima d'a minestra... e jetta 'u medicu d'a finestra*[1].

Cum să nu-i recunoști gloria de biruitor asupra lui Cantanotte? Fiul continuă să savureze bucățelele de pâine,

1. Două pahare de vin înainte de masă scot medicul pe fereastră (dialect calabrez) (n.tr.).

gustând în ele trecutul. Turmele pe munte, lumea aceea de bărbați fu recreată în noaptea aceasta. În timpul unei prime urcări la pășunile de vară, tatăl îl luase dintre păstori și îl dusese pe un pisc din apropiere. De acolo îi arătase alt pisc, pe deasupra castanilor: „Vezi, fiule? De acolo se vede cealaltă mare, cea de la Reggio. Odată o să urci acolo cu mine"

Dar nu se întorsese niciodată și, după mai mulți ani, nu se dusese la studii la Reggio, ci la Napoli, când devenise deja limpede pentru el că nu-i plăceau oamenii din La Sila, că nu ar fi putut niciodată să supraviețuiască acolo... Dar în după-amiaza aceea, în vârful stâncii, în culmea verii, cu brațul întins în depărtare, arătătorul tatălui era degetul creator al lui Dumnezeu, întins spre Adam în Capela Sixtină.

Mărul lui Adam urca și cobora în gâtul încrețit al acelui zeu, care își dădu capul pe spate ca să soarbă din pahar. Se șterse apoi cu dosul palmei, și gestul îl surprinse pe Renato. De ce, dacă acolo era obișnuit? Fiindcă – își dădu seama Renato – tatăl renunțase acum la acest gest. Mai mult, în ultimele săptămâni se lăsase de fumat și nu mai umbla în cizme prin casă. Se bărbierea zilnic și într-o zi făcuse baie fără să i se spună. „Ei, ei", o auzise Renato pe Anunziata glumind, „ne primenim, nu?" . „Da", răspunsese bătrânul, „vreau să mor chipeș".

„Milano îl civilizează", comentase Andrea cu câteva nopți înainte. Dar Renato știa: nu era Milano, ci copilul; Brunettino își transforma bunicul. Și acum fiul, într-o privire plină de dragoste și dor, își oferea inima bătrânului. Fiindcă era bătrân; în profilul acesta de băutor vesel, nasul se ascuțise și bărbia tremura: un bătrân la porțile mormântului.

Viziunea revelatoare îl sfâșie pe Renato, care se înclină deasupra farfuriei și luă altă lingură, ca să-și ascundă ochii umezi. Suspinul înăbușit amenința să izbucnească. Cum se poate sfârși viața unui stejar, a unui vultur ca tatăl lui? Omul acesta fusese cerul în înălțimile lui: mânios, arbitrar, necruțător uneori; dar și generos, creator, benefic... Se năpustise

asupra vieții cu brațe de urs; o băuse cu sorbituri mari... Și focul acesta se stingea!

Bătrânul se bucură văzând că fiul lui devora pâinea prăjită. Bineînțeles, nici un om din lume nu putea rezista pâinii cu usturoi; dar adevărul era că Renato fusese dintotdeauna un băiat bun. Așa era; bătrânul o recunoscu cu plăcere, deși nu avusese niciodată puterea de a lua o decizie. „Nu a fost niciodată ca neamul meu: tare!... A fost întotdeauna moale; maică-sa l-a crescut așa, fiindcă era ultimul și știa că n-o să mai aibă alții... Și eu nu m-am putut ocupa de el; erau momentele cele mai grele ale Reformei și luptam împotriva lui Cantanotte, sprijinit de baronii de la Roma... Nu m-am putut ocupa de el și, în schimb, Francesco a plecat ca să facă bani... Bani! La ce-ți folosesc dacă nu ajung la oamenii noștri? O casă mare, pământuri, turme, castani!... Acestea îți umplu ochii și inima, și pe acestea le am!... Și acum vulpoiul de ginere o să pună mâna pe ele... Vai, Renato, Renato! De ce te-ai însurat cu vița asta seacă?"

– Hai, bea, fiule, bea; încă nu am terminat.

– Mai este, tată? După pâinea asta?

– Am copt castane, băiete, și am găsit smochine bune!... Am căutat *mustaccioli*[1], care îți plăceau atât, dar aici nu sunt asemenea dulciuri; numai lucruri milaneze... N-au nici măcar *murinedhi* de Notala, pentru Crăciun!

Mențiunea readuse ceva măreț în memoria lui.

– Dar suntem aproape de Crăciun! Aici în Milano nu-și bate nimeni capul cu sărbătorile, cred că n-au... Îți amintești zicătoarea din decembrie? *Jornu ottu Maria, u tridici Lucia, u vinticincu 'u Missia*[2]!... Îți amintești? Trebuie să facem o iesle[3] pentru copil! Nu ne-am gândit la asta, nu?

---

1. Prăjituri de origine arabă, fără drojdie, făcute din miere caramelizată, făină, lichior de anison și alte arome (n.tr.).

2. Pe opt Maria, pe treisprezece Lucia, pe douăzeci și cinci Mesia (dialect calabrez) (n.tr.).

3. Conform tradiției populare, catolicii nu făceau brad de Crăciun, ci un aranjament din figurine care întruchipau ieslea cu Pruncul, Maria și Iosif,

Ochii lui străluciră de vise și nostalgie.

– Pentru ieslea ta eu aduceam scoarță de la munte, și niște ramuri de afin și mirt... Figurinele erau treaba mamei tale; cred că mai sunt și acum acasă, dacă nu s-or fi distrus cu totul, le cumpărase bunica ei din Neapole... Mama ta făcea *murinedhi* scăldate în miere, iar eu aduceam mustul de la Catanzaro; era mai bun decât cel de la munte!... Dar tu preferai castanele... *Notala*!... Da, Brunettino are nevoie de o iesle, și o să i-o fac eu.

– Tată... – fiul se emoționă amintindu-și de castanele care te frigeau la degete când le scoteai din cenușa cu scântei, și pe care băiatul le oferea fetei... Când nu erau *gugghieteddhi*, castane fierte în apă cu semințe de anis... „Vai, tată, tată!" se gândi. „Ce vină am avut eu, să nu fiu un zeu ca dumneata?"

Mâna tânără se așeză peste cea bătrână. Nemișcată, evitând mângâierea care ar fi fost socotită o înjosire. Dintr-o dată, Renato se sperie de expresia îndurerată a bătrânului.

– S-a întâmplat ceva?

– *Aiu 'u scilu*[1] – zâmbi tatăl, mărturisindu-și nostalgia. Dar destul cu astea! Trebuie să fim veseli! Încearcă un păhărel; l-am amestecat eu.

Fiul recunoscu băutura: *mbiscu*, rom cu anis. Îi plăcea tatălui, în zilele de sărbătoare, alături de cafea... Știa și ce era *scilu*, uneori îl mișcau amintirile; dar trecutul rămăsese în urmă și el se simțea cumva străin de lumea aceea. Moștenire din partea mamei? Reacție față de tată?... „De ce nu ne înțelegem, tată, dacă eu te iubesc?... Dar în noaptea aceasta, măcar, locuim în același ținut; suntem împreună."

– A fost o zi mare, fiule! exclamă bătrânul, începând să strângă de pe masă.

– Lasă, tată; mâine vine Anunziata.

---

boi, măgăruși, miei, magi: toți actorii care au intrat în scenă la Nașterea Domnului (n.tr.).

1. Mi-am pus o dorință (dialect calabrez) (n.tr.).

– Și cu Simonetta, cu Simonetta! Ce fată! Dar o să strâng eu; ca să nu bănuiască nimic despre ospățul nostru. A fost bun, nu? Și agonia lui Cantanotte o merită.

– Dumneata, în schimb, ești tot mai voinic.

Bătrânul puse farfuriile în chiuvetă fără să răspundă. Prefera să nu mintă. Fiindcă adevărul era că dansul cu Brunettino îl lăsase fără suflare; nu mai putea urca muntele ca înainte. Copilul bătea din palme, încântat, și voia să continue, dar bătrânul transpirase tot. În colivia dintre coastele lui, inima era o pasăre înnebunită, lovindu-se de gratii.

„Cu grijă, Bruno, cu grijă... Da, în noaptea asta am întrecut măsura, am fost prea încrezător, dar nu mai fac. Trebuie să câștig cursa împotriva ticălosului ăluia; să trăiesc mai mult decât el... Și o să trăiesc, s-a văzut deja! Brunettino îmi dă viață... Pentru el o să ajung să stau sub umbrar, privindu-l cum se joacă... Măcar o vară... Și de ce n-aș duce-o până la culesul castanelor?"

Gândul acesta îi dădu un aer de siguranță, pe care Renato îl atribui băuturii *mbiscu*, și îl făcu să fredoneze, în timp ce spăla vasele. Fiul îl ajută și, când terminară, trecură în dormitor și se aplecară asupra comorii de copil, care dormea liniștit. Ieșiră și, când erau gata să se despartă în hol, încrucișarea privirilor îi aruncă unul în brațele celuilalt. Fu o îmbrățișare puternică, puternică; frumoasă și melancolică în același timp. „Ca între doi tovarăși de război", gândi întunecat bătrânul.

Renato, care era deja în pat, fu cuprins de dorul unei îmbrățișări diferite. „Dacă mă iubești atât de mult, tată, de ce o respingi pe Andrea mea?... Bineînțeles, ea m-a luat de acolo, dar a făcut-o ca să devin ca dumneata; mai bărbat!... Da, cu trupul ei, nu poți înțelege?... Trupul ei! Carnea ei tare arde, nervii ei se frâng, picioarele ei mă strâng, cere și cere și cere până când mă inundă dăruindu-se toată, exasperant, la marginea leșinului, a colapsului!... Lângă dumneata nu aș fi crescut, aș fi rămas mereu un avocat de două parale; lângă ea, în schimb... Și în noaptea asta îmi lipsește, cu amintirile astea

mă simt ca un copil plecat de-acasă... Ce dureroasă e lipsa ei, golul acesta de lângă mine!..."

Bătrânul se dezbrăca. Mirosul vechii lui pături întărea imaginea cu Brunettino alergând prin curte după găini sau pisici, în timp ce fața lui primea razele soarelui filtrate prin umbrar.

În fața acestui orizont, la fel de luminos ca însuși muntele, degeaba se mișca Rusca, adormită de *mbiscu*, schimbându-și poziția în măruntaiele bătrâne.

Ce mai conta dihania? După seara aceasta, cu un Renato regăsit și conștient de sângele lui, demn de teritoriul magic delimitat de degețelele copilului. Seara aceasta din Sud aprinsă în Milano pentru ei doi. Pentru ei trei; rădăcina, trunchiul și floarea arborelui Roncone.

Pe buzele adormite ale bătrânului se întinse un zâmbet ca un fluture; ideea care bătea în inima lui, în timp ce somnul îl învăluia:

„Mare lucru, viața!"

În hol, Anunziata bombănea.

„Ce oameni! Nu-i poți lăsa singuri! Dezordine în toată casa, și numai ieri a plecat doamna... Și risipa? Peștele cu sos de la cină aruncat la gunoi!... Cred că au mâncat la restaurant, fiindcă nu sunt farfurii murdare... Au avut măcar tocana bătrânei Anunziata... Doamne, Doamne, ce oameni! Ce bine-am făcut că nu m-am măritat!"

Bătrânul îi ieși în cale. Nu o întrebase încă nimic, dar nu se mai putu abține.

– Nu trebuia să vină și nepoata dumitale?

– Are examen la nu știu ce. O să ajungă mai târziu.

Și adăugă, bănuitoare:

– În plus, nu prea am nevoie de ea.

Bătrânul intră în camera lui și Anunziata se întrebă, încă o dată, ce se întâmplase în ziua aceea în care ea rămăsese acasă și o trimisese pe Simonetta, fiindcă fata îi vorbise cu mult entuziasm despre domnul Roncone: că a fost partizan, că era un bărbat atât de interesant... De când ieșea cu norocosul de Romano, pentru fata asta toți comuniștii erau interesanți... Fiindcă Simonetta nu recunoștea, dar bunicul era comunist, gândi Anunziata, și dacă nu era ar fi trebuit să fie.

Anunziata înțelegea de ce îl simpatiza nepoata ei pe bătrân: erau de aceeași teapă. „Simonetta", gândi ea, „nu are scuze și o s-o sfârșească rău; seamănă cu tatăl ei, cel din Palermo. Cred că s-a culcat deja cu prietenul ei cel roșu. În schimb, bietul bătrân are o scuză, fiindcă moare și e conștient de asta, deși ar

fi mai bine pentru el să stea liniştit pe un scaun, lăsând totul în mâna Domnului. Dar ce vorbesc eu, liniştit! Nu se mai opreşte, şi e vesel întruna... Nu că ar râde mult; e vorba de gesturile şi liniştea lui... Poate că însăşi boala îl înşeală; uneori, Domnul se îndură de oameni în felul acesta... Vai, ce trist e să ajungi la bătrâneţe! Dă-mi o moarte bună, Sfântă Rita!... Când o să-mi vină ceasul, bineînţeles."

Cineva sună la uşă şi, deşi Anunziata se grăbi, când ajunse în hol bătrânul îi deschidea deja Simonettei, care îl sărută pe fiecare obraz, scandalizându-şi mătuşa.

Din cauza ploii, de data aceasta fata purta un poncho andin. Sub el avea pantaloni din aceia albaştri, roşi şi tociţi, din care purtau mecanicii, la modă acum, şi un pulover mov cu mâneci lungi şi guler îndoit. Bătrânului îi aminti de un paj dintr-un tablou al muzeului, pe care îl văzuse în ziua în care admirase statuia celor doi luptători. Rămase uimit: era pentru prima dată că nu se simţea enervat de o femeie cu pantaloni.

Brunettino protestă în pătuţul lui. Bătrânul ajunse primul, Simonetta îi călcă pe urme, adresându-i cuvinte de mângâiere micuţului, Anunziata se simţi în plus şi se întoarse la treburile ei. Aşa că Brunettino se trezi din nou strâns la pieptul fetei, şi adoptă pe loc aceeaşi poziţie, acelaşi zâmbet, acelaşi gângurit de satisfacţie.

Privirea bătrânului poposi, mângâietoare, pe şoldurile Simonettei. Ce marcate erau, ce coapse feminine şi, în acelaşi timp, surprinzător de inocente, ca de băiat... Adică – şovăi bătrânul, care nu se putea înţelege pe el însuşi – sunt coapse de băiat; dar nu sunt inocente, ci atrăgătoare. „Ce-i cu mine?", se miră din nou. „Eu am ştiut întotdeauna foarte limpede: o femeie e o femeie şi un bărbat e bărbat; restul, la gunoi. Aşa că acum..." Îşi aminti, neliniştit, ziua aceea în care propriile lui mâini i se păruseră feminine. Oare ocupaţiile lui actuale, ocupaţiile unei doici care încheia nasturi şi schimba scutece, puteau să transforme un bărbat?

Simonetta surprinse privirea masculină.

– Îți plac îmbrăcată așa, *zio* Bruno?

Zâmbetul și vocea, nevinovat provocatoare, îl liniștiră pe bătrân; îi garantară că admirația lui era adresată unei femei.

– Cred și eu! și izbucniră amândoi în râs.

Apoi adăugă, schimbând subiectul:

– Cum e cu examenele? Le-ai trecut cu bine?

– N-a fost nici un examen.

Răspunsul sună confidențial și bătrânul o privi intrigat. Simonetta se apropie cu copilul și el se dădu puțin înapoi, temându-se că Brunettino avea să-i unească cu mânuțele lui, ca atunci... „Dar de ce să mă tem?... Ce mi se întâmplă?"

– Am păcălit-o pe mătușa, mărturisi Simonetta. Vin de la o reuniune de pregătire a grevei universitare, fiindcă ne-au arestat niște colegi alaltăieri... Dar nu-i spune; predicile ei mă obosesc.

Zâmbiră complice, dar în momentul acela apăru Anunziata.

– Fetițo, n-ai venit aici să te joci cu băiețelul.

Simonetta îl trecu în brațele bătrânului, căruia îi făcu cu ochiul, și ieși exclamând:

– Acum vin, mătușă. Stai numai să-mi scot cizmele.

Se descălță și rămase iar în șosete, iar apoi intră în bucătărie, unde Anunziata pusese masa. Bătrânul se încăpățână să mănânce cu ea, în ciuda Anunziatei. Prefera să stea cu fata, deși acum nu mai puteau vorbi ca doi tovarăși. Pajul cu șosete se mișca cu atâta grație și bucurie, ca fetele din Roccasera la sărbători. Uneori, când trecea cu farfuriile prin spatele mătușii, Simonetta îi făcea bătrânului câte o mutriță complice. În felul acesta, prezența ei tinerească aduse flori de lumină în sufletul bătrânului.

De asta, la sosirea serii, cina tatălui și a fiului, deși mai simplă decât în ajun, se desfășură în aceeași liniște și bună înțelegere. În aer mai zăbovea încă o urmă de parfum feminin și sentimental, interpretat de Renato – care nu cunostea cauza – drept o nostalgie provocată de absența Andreei, în timp ce bătrânul era dus cu gândul...

Apoi, în zori, se justifică în dormitor, alături de copilul adormit, încercând în realitate să-și explice singur cum stăteau lucrurile:

„Îți mai spun o dată, copile, că femeile nu pot fi înțelese, dar sunt cele mai frumoase surprize ale vieții... Și Simonetta e femeie, deși eu... Nu te miri că atunci când a sosit mi s-a părut că semăna cu un băiat, și totuși mi-a plăcut? Ce nebunie! Bineînțeles, cu fundulețul ei atât de tare!... Dar sânișorii... Despre asta tu știi mai multe, Brunettino, fiindcă i-ai simțit. Rotunzi și tari, nu-i așa? Mie îmi plăceau mai mari, dar toți sunt dulci... Ce frumuseți te așteaptă în viață, copilul meu! Acum mă bucur eu de ele, numai gândindu-mă la bucuria ta... Și să nu te gândești niciodată de două ori, pune mâna pe ce-ți place; trebuie să fii bărbat adevărat: să nu înșeli, și să nu fii lași. Atunci când o femeie vrea să stea dedesubt, tu să stai ca un cocoș deasupra găinii; la vârsta ta eu împingeam deja iedul de la mamă, ca să sug în locul lui... Bun, nu chiar la vârsta ta, dar pe când eram de-o șchioapă... Tu să guști din toate, fiindcă întotdeauna vin vremuri rele, și dacă nu te bucuri la vremea ta, n-o să te mai poți bucura când o să fii ca mine... Dar ce faci? Nu deschide ochișorii, e prea devreme! Și să nu plângi, c-or să mă descopere aici... Ce-i asta? Acum vrei să sari peste grilaj? Nu te încăpățâna, că o să te duci cu capul în jos; dacă vrei s-o faci, coboară invers... Ce mare ești, mă înțelegi! Bineînțeles, mai întâi picioarele, pune-le pe pământ, dă drumul la mâini încetișor... Vrei să începi să alergi prin lume, îngerașul meu?... Vezi, dacă nu te ții, cazi în fund... Nu, nu plânge! Vino să te culci în brațele mele și după aceea o să te așez în pătuț, s-a terminat cu prima ta ieșire, o să mai ieși tu... Așa, cu ochișorii închiși, liniștit... Ești atât de dulce, și de puternic, și de iubitor, și de copil, și de mare, și de toate! Tu umpli inima bătrânului Bruno!"

„Ce trădător e acest Milano!"

Bătrânul era indignat. Ieşise pe stradă, sub cerul dintotdeauna, profitase de acest lucru ca să înainteze puţin şi, dintr-o dată, o rafală de ploaie. „A adus-o vântul rece dinspre lacuri, cum spun ei. Păi, ce mai lacuri! În schimb, Arvo şi Ampollino de la noi, astea da lacuri!"

Încercă să-şi continue drumul, dar nu avu timp. Deşi nu-l speria apa, ploua atât de tare, încât fu silit să se refugieze în scara unui bloc, care avea uşa deschisă. În faţă, pe colţ, era o tăbliţă cu numele străzii: *Via Borgospesso*. De ce i se părea cunoscut?

Trecură câteva minute. În fundul holului se deschise uşa liftului şi ieşi o femeie cu umbrela în mână, gata s-o deschidă. Recunoscându-l pe bătrân, se opri şi zâmbi:

– Dumneavoastră?... Bună ziua! Veneaţi să mă vedeţi sau a fost din cauza ploii?

Bătrânul salută, încântat de întâlnire. Îşi amintise adesea de ea, de doamna Hortensia: faţa ei frumoasă, grija spontană faţă de copil, ochii limpezi sub părul negru. Atunci îşi dădu seama că îi dăduse adresa: de asta i se părea cunoscut numele străzii!

– Iar aveţi probleme cu pantalonii! râse femeia. Dar acum nu e noroi, numai apă. Sunteţi ud leoarcă! Nu vă e frig?

– Sunt obişnuit. Şi cu dumneavoastră lângă mine, cum să-mi fie frig? adăugă, înmulţindu-şi ridurile şirete din jurul ochilor.

Ea râse din nou. „Râsul îi iese din piept, ca la porumbițe", gândi bătrânul, admirându-i pieptul rotund.

– Ce bărbat! Un adevărat calabrez!... Și Brunettino?

Bătrânul se bucură că-și amintise.

– Noroc că nu l-am scos afară. Stă cu burtica în sus. Cred c-a răcit.

– Dumneavoastră o să răciți, dacă mai stați mult aici... Urcați cu mine; trebuie să vă încălziți și să beți un păhărel: e ora gustării... Haideți.

Bătrânul porni țanțoș în direcția liftului.

Urcară până la mansardă și acolo sus, surpriză. Se schimbase panorama; nu mai avea de ce să se țină țanțoș, putea să se bucure în pace.

În hol, de cum deschise ușa, fu întâmpinat de un tablou care înfățișa frumosul golf din Napoli, la înălțimea privirii, cu un Vezuviu liniștit, dar care îți amintea că liniștea poate fi apreciată numai atunci când dedesubt arde ceva. Cu priveliștea aceasta, bătrânul intră deja în lumea iubită a sudului, mai ales atunci când păși într-o sufragerie foarte luminoasă, în ciuda cerului înnorat. Un balconaș și o fereastră împodobite cu plante bine îngrijite lăsau să se vadă acoperișurile milaneze, dintre care se ridica Domul, cu Madonnina încununând turnul cel mai înalt. Această mansardă era o hulubărie, deasupra capcanei urbane; de asta era un refugiu călduros, deși acum ploaia bătea în geamuri.

Bătrânul retrăi senzația aceea de siguranță pe care o resimțea în deplasările lui clandestine în timpul războiului, când schimbarea gărzii îl ducea într-o ascunzătoare în care putea să se culce pe un pat și să uite vigilența încordată din fiecare minut. Cu simțământul acesta se așeză în fotoliul comod care îi fu oferit, învelindu-și picioarele goale într-o pătură, care nu îl făcu să se simtă bătrân sau bolnav, ci, din contră, țința grijilor unei femei. Faptul că îi călca pantalonii ca să-i usuce dădu naștere unei atmosfere de veche conviețuire.

Apoi, îmbrăcat deja, savură *grappa*[1] portocalie de gențiană, topaz în pahar și foc în gâtlej, însoțită de niște felioare de carne de Grisones, transformate în pastramă meridională cu puțin usturoi... „Câte mai știe femeia aceasta...", gândi el. „Mă ghicește!"

Da, îl ghicea. Îl interpreta, îi anticipa mereu gândurile în timpul discuției, în timp ce zgomotul ploii oferea un fundal de izvor câmpenesc... Vorbiră despre ținutul și viețile lor... Tabloul acesta? Casa Hortensiei, Amalfi; drumul rustic care urca la Mănăstirea Capucinilor, cu marea dedesubt, spumegând la picioarele stâncilor... Mandolina de acolo? O folosea soțul ei, și ea cânta cu vocea. Cântece napolitane, bineînțeles! Când era tânără, avea voce frumoasă.

– Când erați tânără? comentă bătrânul. Atunci a fost ieri!

Ea mulțumi pentru compliment și continuă să vorbească... Fotografiile acestea erau ale răposatului ei soț: într-una cu uniformă de marinar, în alta cu pălărie rotundă de paie, împodobită cu o panglică.

– Da, domnule, a fost gondolier, Tomasso... Și cu mandolina mai primea câte un bacșiș de la turistele americane!... Imaginați-vă ce amestec: el din Veneția și eu din Amalfi!

„Păreau să se înțeleagă bine", gândi bătrânul ascultând-o, „deși fața bărbatului mi se pare de fanfaron... Bineînțeles, să fii gondolier nu-i o meserie prea bună, e o meserie de *malavitoso*[2]... În plus, de ce nu a spus «Tomasso *al meu*»?... Dar n-o să gândesc de rău; măcar a făcut războiul pe mare, a fost un tovarăș".

Ploaia continua și ea îl invită să ia prânzul cu atâta naturalețe, încât nu putu să refuze, și de altfel nici nu avea de gând. În orice caz, ar fi fost prea târziu, fiindcă femeia ceruse deja numărul de telefon și se grăbise să sune și să spună că domnul Roncone nu se va întoarce la masă.

Ce gospodină harnică! Cât ai clipi servi niște macaroane grozave. Sau poate că acolo timpul trecea fără să-și dea seama, fiindcă respira în voie?

1. Coniac (n.tr.).
2. Bandit (n.tr.).

– Asta se numea în Catanzaro un *primo*, primul fel, comentă bătrânul, elogiind punctul de fierbere şi sosul suculent, *al sugo*.

– Aici nu, fiindcă nu am felul doi, se scuză ea. Încă puţin Grisones, dacă vreţi, brânză, fructe şi cafea: vă dau ce am.

Brânza, din sud, era foarte gustoasă. Cafeaua, fantastică.

– La fel de tare şi fierbinte ca dumneavoastră.

– Şi la fel de amară? îl provocă ea.

– Dumneavoastră, amară? Dumneavoastră... Bun, şi cu tot respectul, îndrăzni bătrânul, ce mai aşteptăm ca să ne tutuim? Suntem din acelaşi ţinut!

– Eu, din acelaşi ţinut cu un calabrez? Ne despart munţii!

– Munţii se pot trece!

„Mai ales, dacă e vorba să ajungi în cuibul acesta", gândi el.

Ca orice calabrez cumsecade, bătrânul îi disprețuia pe napolitanii frivoli, dar ea era atât de diferită! Până la urmă, Amalfi era în afara golfului.

Ploaia se potolea, dar ei nu-şi dădură seama. Afară era altă lume. Vorbele lâncezeau, fiindcă bătrânul, mângâiat de prezenţa ei, adormea încetul cu încetul pe scaun. Un pui de somn, nu mai mult.

Ultimul lui gând, înainte de a aluneca în somn, fu că Brunettino, ghemuit în braţele lui bătrâne, se simţea fără îndoială ca într-un cuib, aşa cum se simţea el acum în scaunul Hortensiei. De asta zâmbea atât de fericit copilul, cu obrajii lui trandafirii!

Aşezată în faţa lui, femeia îl contempla, cu mâinile în poală. Îşi plecase puţin fruntea, şi în ochi i se citea o tandreţe adâncă faţă de acest bărbat. Inima îi era cuprinsă de o ciudată melancolie, dar buzele încercau să zâmbească liniştit.

Bătrânul, adormit, nu putea să vadă nici privirea, nici zâmbetul. Dar după o oră, când se întorcea pe *viale Piave* sub norii care se subţiau pe cerul cenuşiu, avea în ochi – fără să ştie – aceeaşi tandreţe. Şi inima îi era cuprinsă de aceeaşi melancolie.

Se auzi cum se învârtea cheia Andreei în broască. Anunziata și bătrânul apărură în hol, fiecare pe câte o ușă. După ea venea Renato, care o aducea de la aeroport.

În timp ce saluta, Andrea îi privi scrutător. Se apropie mai întâi de camera copilului, pe care îl privi și îl sărută rapid. „Doamna Hortensia l-ar săruta altfel, chiar dacă l-ar trezi", gândi bătrânul, în timp ce Andrea inspecta dormitorul. Termosul nu era chiar în dreapta, pe moltonul de pe măsuță, și Andrea îl puse la locul lui; Anunziata, stânjenită, plecă imperceptibil fruntea: neregula aceea îi scăpase.

– Să-ți dau jos haina? se oferi Renato, drăgăstos.

Andrea, condescendentă, ca și cum ar fi spus „acum da", îi îngădui să o dezbrace, și Renato duse haina în dormitor.

Andrea controlă tot apartamentul, în afară de camera bătrânului, căreia îi aruncă o singură privire. „Bun, bun", repeta ea, „ce bine-i să te întorci acasă". Răspunse la întrebările supuse ale Anunziatei: „Da, fusese o călătorie foarte plăcută. Și la Roma, la Minister, își formase niște impresii excelente. Tăticul avea atâția prieteni! Și unchiul Daniel!". În bucătărie, deschise frigiderul, inventariindu-l dintr-o privire. „Foarte bine, Anunziata, perfect", repetă încă o dată, în timp ce schimba o privire complice cu menajera, văzând jumătate de pâine țărănească neagră. Bătrânul, care s-ar fi enervat la o asemenea inspecție cu câteva zile în urmă, zâmbea acum; după cinele familiare în libertate, putea să tolereze micile manii ale nurorii.

Până la urmă, Andrea ajunse la masa ei de lucru, în birou, după ce contemplase un moment pe fereastră cei doi zgârie nori, cu obeliscurile lor moderne. Rămase nemișcată înaintea hârtiilor și expresia ei se îndulci: ajunsese la liman.

– Și asta? întrebă ea dintr-o dată sec, arătând spre colțul în care, pe o măsuță, bătrânul instalase în ajun un Betleem în miniatură.

– Nu vezi? răspunse ferm bunicul. E ieslea copilului.

– Eu hotărâsem, în acord cu Renato, bineînțeles, să facem un brad de Crăciun. E mai practic, mai rațional.

Bătrânul nu-și mișcă buzele. „Rațional!... Ce i-ar spune un brad acestui copil, în comparație cu Isus și figurinele atât de sugestive, cu măgărușul și boul? Să pună ce vrea; ieslea asta n-o s-o miște. O să-i explic eu lui Brunettino."

– E foarte târziu pentru Anunziata, spuse Andrea după un moment de tăcere, și se întoarse în bucătărie.

Bătrânul o auzi spunându-i lui Renato, în timp ce trecea pe lângă ușa dormitorului:

– Așteaptă-mă aici. Vin acum să despachetez lucrurile din valiză.

Andrea discută un timp cu Anunziata. „Se informează despre schimbările din zilele acestea, bineînțeles", gândi bătrânul. Și zâmbi, fiindcă ele nici nu bănuiau marea minune: profunda conviețuire calabreză a celor trei generații Roncone.

Apoi Anunziata își luă rămas bun și ieși, în timp ce Andrea intra în dormitor, încuindu-se împreună cu Renato.

Trecu un timp și se trezi copilul. Bătrânul alergă în dormitor și reuși să-l adoarmă la loc.

După mult timp, Andrea ieși din dormitor în capot și se închise în baie. Le luase mult timp să despacheteze lucrurile din valiză.

– Azi sunteți supărat, recunoașteți, zise doamna Maddalena cu un zâmbet incitant.

Bătrânul recunoscu, bombănind. Era mai degrabă îndurerat; se simțea puțin trădat de copil, pe care îl atrăgea mai mult bradul de Crăciun decât ieslea.

– E normal, încercă să-l consoleze tarentina. E mult prea mic pentru a aprecia Nașterea.

– Mic? Dar i-am explicat și a înțeles totul. Și nici măcar nu s-a uitat la bou și la măgar, care sunt atât de reușiți. M-au costat câte două mii de lire fiecare, dar au coarne cum trebuie și urechi frumoase!... De fapt, explodă el, treaba e că Andrea nu joacă corect. A agățat de brad niște beculețe colorate care se aprind și se sting singure. Bineînțeles, copilul trage la ele ca muștele la miere. Și știți ce-i cel mai rău? Că după ce l-a ademenit pe cel mic în felul acesta, s-a întors la hârtiile ei și nici nu l-a luat în seamă. Nu a făcut-o pentru plăcerea copilului și pentru a se bucura cu el, doamnă Maddalena; a făcut-o ca să mă necăjească pe mine!

O idee bruscă schimbă dispoziția bătrânului și îl făcu să râdă.

– În orice caz, e atât de caraghios în fața bradului! Cum mai râde și cum mai bate din palme!... – Fruntea bătrânului se înnegură din nou. – Dar trebuia să fie mai încântat de iesle, care e un obicei de-al nostru.

– Auziți, de ce nu-i cumpărați altceva care să-i atragă atenția? Uitați-vă câte avem aici pentru Crăciun.

Bătrânul o admiră încă o dată pe femeia aceasta, care avea leac pentru toate. Era de înțeles că își căuta amoruri care să-i lumineze viața, fiindcă tipul acela care o asculta ca un nătărău și care se mai numea și Marino... Marinello, așa îi spunea ea!

Astfel că, la întoarcere, nu aducea cu el doar provizii pentru cămara secretă, ci și un pachet pe care îl prezentă solemn copilului, când se trezi din somnul de după-amiază: o tobă mică. Lemnul era roșu, pielea întinsă, clopoțeii lucioși din alamă. Bătrânul o agită și copilul, cucerit, râse și întinse mânuțele, entuziasmat.

Dar clopoțeii stârniră obiecțiile Andreei.

– Asta nu e pentru copii. Poate să-i muște și să se taie – declară vocea tăioasă în spatele bunicului.

– N-o să-i muște. Doar Brunettino nu e prost! replică bătrânul fără să se întoarcă, și gândi: „Vasăzică tu poți să faci șmecherii cu beculețele și eu nu am dreptul la o tobă adevărată de Crăciun, fiindcă la Betleem nu exista lumină electrică... Dacă te mănâncă, scarpină-te."

Copilul îi dădu dreptate bunicului. Duse clopoțeii la gură, dar nu insistă. Îi mirosi chiar, dar nu trecu mai departe. În schimb, lovea cu plăcere pielea, scutura instrumentul, îi asculta clinchetul. Agita toba cu frenezie în fața ieslei, întorcând spatele beculețelor. Și când Andrea vru să profite de o pauză ca să-i ia jucăria periculoasă, copilul o strânse cu putere și scoase țipete pătrunzătoare, până când mama se retrase învinsă în bucătărie, să pregătească cina.

„E numai o vorbă, că o pregătește", gândi bătrânul. „Mâncarea e învelită în multe foi de aluminiu și mult plastic, ca să tragă la cântar, dar nu se știe ce pun înăuntru. Chimicale, ca în vinul cela... Și asta e o cină de Crăciun?"

La masă i se confirmară temerile: până și supa de legume părea apătoasă. De asta, în timp ce ciocneau cu vin spumos la urmă – dar de ce erau atât de serioși? unde era bucuria? –, își aminti de felul în care petreceau acasă Ajunul: un foc bun în

cămin, miresme puternice de fripturi și prăjituri, mângâierea aspră a vinului din ulciorul sărutat cu rândul, zumzetul oamenilor care intrau și ieșeau, cârnații de casă și pastrama bine afumată, hărmălaia celor care își luau hainele și paltoanele pentru a merge la slujba de Mezzanotte, bucurându-se în drum de șfichiuirea înghețată a aerului pe fețele înfierbântate... Și, la întoarcere, jocul cu *tumbula*, în jurul unui *vrascero* cu jăratic luat din cămin, cântând numerele cu porecle caraghioase, râzând de manevrele ciobanilor care voiau să pună mâna pe fete și terminând totul în cântec, îndreptându-se spre pat, cu mintea tulbure și trupul înfierbântat, mai mult de sânge și viață decât de vin... Mulți locuitori noi ai Roccaserei erau botezați după douăsprezece luni, născuți cu adevărat în noaptea de Ajun!

În zori, în pat, îl deșteptă mișcarea Ruscăi. „Bineînțeles, sărăcuța de tine, ți-a căzut greu cina... Ce obicei, să ții vinul în frigider, chiar dacă e spumos!... Aici în Milano totul e rece; nu știu de ce se grăbea Renato așa de tare să se ducă în pat cu milaneza lui."

În timp ce încerca să liniștească dihania, își trase pantalonii, își aruncă pătura pe umeri și, ca de obicei, înaintă silențios pe hol. Ajunse până la pătuț fără nici un zgomot: de asta se ocupa de operațiunile cele mai dificile, când era la partizani. Se plecă asupra fețișoarei adormite: magnetul acesta alb care îi lumina toate nopțile, ca o lună plină.

„Trebuia să fiu supărat, Brunettino, fiindcă ți-a plăcut mai mult prostia aceea nemțească de brad... Dar m-ai bucurat atât de mult cu toba! Ei nu i-a plăcut și asta e bine, fiindcă tu ai trimis-o la plimbare; ești un nerușinat, ca bunicul tău, și nu-ți pasă de toate fleacurile!... Voia să ne prostească pe noi cu niște beculețe! Niște fleacuri, chiar dacă sunt colorate, în timp ce un măgar adevărat!... O să vezi tu când o să urci pe măgarul nostru... E mai sigur decât un cal."

Bătrânul contemplă pumnișorul încăpățânat care strângea tivul, tulburat de trupul acesta atât de fraged încă, dar

capabil de erecții bărbătești. Îi vorbi despre adevăratul Crăciun, *Notala*; nu ceremonia plictisitoare din seara asta. Cea de acolo, din noaptea în care simți cum se naște ceva măreț în trupul tău și un timp nou în lume.

„Știi, îngerașul meu? În ziua asta poți să stai lângă cei bogați, și nu te pot denunța carabinierilor... Fiindcă eu am fost foarte sărac la început, fără să am nimic din ce ai tu. Și vei avea și mai mult, fiindcă n-o să permit ca ginere-meu să sugă totul din Roccasera!... Eu am fost un copil desculț, care mergea să cânte împreună cu alții la ferestrele celor doi bogați din sat, tatăl lui Cantanotte și domnul Martino, care, închipuie-ți, a ajuns cu timpul socrul meu. Era să moară de supărare când i-am luat fiica, și a trebuit să ne căsătorim! Am avut noroc. Pe mine nu m-a călcat nimeni în picioare, și așa am umblat eu prin lumea asta, care e un carusel, și trebuie să știi să te urci din mers pe calul alb, cel mai frumos, o să ți-l arăt... Dar nunta a fost mult mai târziu, și copilul care cânta desculț la ferestre nici nu visa la așa ceva. Le cântam o *strina*, o colindă de Crăciun, ca să le cerem niște pere, și dacă întârziau să ni le aducă, îi ocăram și le uram să-i pălească deochiul... Ce strigături caraghioase erau pe atunci... Îmi amintesc una:

Vezi să nu faci pe măgarul,
Cu urechea de lemn, surdă.
De nu ne umpli azi paharul,
Te jugănim, ca pe un bou de trudă.

Dar nu ne trebuiau pahare pline, în casele noastre nu era pâine; numai că acest lucru nu se spunea niciodată, ca să nu fii umilit... Aveam tobe ca a ta, îngerașul meu, și darabane, dar tu încă nu știi ce-s acelea. Noi le făceam singuri, cu piei de iepure de la munte și ulcioare cu fundul spart... Aveam un prieten foarte isteț, care născocea strigăturile astea... Ascult-o pe asta, o să te facă să râzi, i-o cântam unui *crapiu pagatu e contentu*, un încornorat mulțumit. O să mă înțelegi când o

să te faci mare și o să pui coarne: e un lucru care te distrează grozav! Tot satul știa; ascultă, să vezi dacă nu râzi:

Băiatul tău e pruncul
Și tu ești Sfântul Iosif,
Fiindcă nu ești tatăl lui,
Deși nevasta ta e mamă.

Nu-i așa că-i bună? Îți vine să crezi că acest *crapiu* ne dădea cele mai multe pere? Ca și cum ar fi socotit totul o glumă...

Ce har avea Toniolo! Era curajos și chipeș; părea că o să câștige toată lumea. Femeile îl mâncau din ochi, așa că, pe la optsprezece ani, marchiza l-a luat la o fermă a ei, spunând că are nevoie de un lucrător. Da, da, cred că îi făcea niște lucrări bune!... Ce invidios am fost atunci! Și uite că Toniolo a murit peste puțin timp, de friguri, la ferma aceea de lângă Roma. În timp ce pe mine mă aștepta norocul, fără să ies din Roccasera."

Ca să întărească acest noroc, atinse punguța de la gât, simțind o umbră care întuneca încăperea. Se ridică imediat, gata să apere copilul, dar nu era nimic, poate doar un simțământ al lui, fiindcă își amintise de altă *strina*, diferită, plină de melancolie... O cântă încetișor:

Noaptea de Ajun vine,
Noaptea de Ajun se duce
Și noi ne ducem cu ea
Și nu ne mai întoarcem.

„Ai auzit, Brunettino? Și e adevărat, dar eram atât de proști, că nu râdeam când cântam!... Numai acum îmi dau seama de înțelesul ei, fiindcă nu mi-a păsat niciodată de moarte. Ar fi rău să mori în cazul în care ți-ai da seama după aceea că nu ești viu, închipuie-ți! Dar cum nu simți că ești mort, ce mai contează?... Deși acum îmi pasă, fiindcă tu ai nevoie de mine, nu pot să te las singur în acest Milano de rahat... Știi? Nu

voiam să-ți spun, dar mi-a scăpat, și e mai bine să te obișnuiești cu ideea: acesta este ultimul meu Ajun, și, dacă nu, sigur va fi următorul... Nu-ți fă griji, am destul timp să te pun pe drumul cel bun; deja mergi pe el... Ne rămâne toată vara și toamna; o să trăiesc cât trebuie pentru tine. Când o să crape măgarul ăla, o să mergem acolo, ca să-ți arăt totul și să prinzi rădăcini într-un pământ demn de un bărbat. După aceea o să mor fără părere de rău, fiindcă te voi fi învățat tot ce trebuie, și tu n-o să uiți niciodată. O să fii un copac la fel de înalt și drept ca și mine, Brunettino, ți-o jur."

Bătrânul tăcu, fiindcă, în timp ce-și promitea viitorul acesta aurit, durerea îl înăbuși și îi întunecă ochii... Fu cutremurat de un suspin, în ciuda gândurilor bune...

„Mi-ar fi plăcut atât de mult să te văd flăcăiandru, curajos, chipeș și mâncând femeile cu ochii!... Mi-ar fi plăcut atât de mult!"

În clipa aceea se întâmplă minunea. Se deschiseră ochișorii, negri, două fântâni insondabile, cu apa adâncă a unei hotărâri. Dintr-o dată, în timp ce bătrânul se ridica spre umbra neliniștitoare, trupul mic se mișcă, se ridică, scoase piciorușele pe deasupra grilajului și, atingând pământul, se îndârji, dădu drumul grilajului, se întoarse spre bunicul așezat... și făcu trei pași șovăitori, singur, ajungând până la bătrânele brațe pline de dragoste!

Brațe care îl primiră, îl strânseră, îl îmbrățișară și apoi se destinseră, simțind minunea aceasta caldă, iar pe obrajii bătrâni se prelinseră niște picături sărate, oprindu-se pe buzele tremurătoare...

– Primii tăi pași! Pentru mine! De acum pot să...

Fericirea, atât de imensă că îl durea, îi inundă cuvintele.

– Mai vrei cafea, tăticule?

Mâncau amândoi în bucătărie. Alături, în baie, zumzăia aparatul de ras al lui Renato. Trecuseră sărbătorile și se instalase din nou graba matinală. Cu cafetiera în aer, Andrea fu cuprinsă de nerăbdare.

– Da, mulțumesc... Nu-mi mai spune „tăticule"

– Îmi pare rău. Nu reușesc să mă controlez.

– Nu de asta. De acum spune-mi bunicule, *nonno*.

Andrea, iritată un moment, îl privi cu surprindere mișcată. „Ce mult îl iubește pe fiul meu!", se gândi. Și atunci se enervă bătrânul, simțind înduioșarea.

– La ce te uiți? Nu sunt bunic? Atunci spune-mi așa și gata, ce naiba!

„Bunicule". Bătrânul savură cuvântul în timpul dimineții, păzindu-l pe Brunettino. *Nonno*, *nonnu* în calabreză; suna ca talanga surdă de la gâtul berbecului din fruntea turmei. Ca un cântec de leagăn. „*Nonnu*", șopti de mai multe, dar copilul nu se trezi. Îi explică dihăniei:

„Asta sunt, Rusca. Mai mult decât tată și socru, mult mai mult: «bunic». Singurul care i-a rămas lui Brunettino; în timp ce alții au câte două perechi de bunici... Eu n-am avut nici unul! De asta nu știam ce înseamnă, și numai acum am început să înțeleg. Așa am crescut sălbăticit! Dar și bărbat, bineînțeles! Deși poți să fii și bărbat și... Nu știu, dar eu simt ceva în plus, ceva nou... Ce?... Bun, tu mă înțelegi... Nu, tu nu, fiindcă tu ești ca mine; îți vezi de ale tale și de mușcăturile

tale... O bunică da, vezi tu! O bunică ar înțelege, dar el nu mă are decât pe mine... Și e atât de plăcut să strângi în brațe trupușorul acesta, și să-l auzi gângurind ca un porumbel domesticit!... Îmi crește înăuntru ceva moale, călduț, înțelegi... Înainte râdeam de asta: lucruri femeiești!... Dar acum am mielușelul ăsta..."

Această ultimă idee îl miră și fu și mai uimit că nu se rușina deloc. „O fi cu putință? Dacă aș fi știut înainte!..."

Se opri dintr-o dată din gândurile lui, tras parcă de niște hățuri, simțind alături de el un chip. Dar nu închise ochii în fața Dunkăi, fiindcă ea ar fi înțeles sentimentele acestea: tocmai ea îl conducea prin locurile umbrite... Umbrite, bărbătești... „Ce lucruri îmi trec prin cap!... De unde or fi ieșind?"

„Și acum, dintr-o dată, Hortensia! Cum o fi petrecut Crăciunul? Foarte frumos, probabil, în casa fiicei ei. Are o fiică, Rusca, și o nepoțică, știai? O femeie atât de tânără, și e bunică... Spune că nu mai are voce. Imposibil. Probabil că a cântat pentru ei; or fi petrecut Crăciunul dansând tarantela. Muzică adevărată, nu ce pune Andrea. Or fi avut muzică, o iesle... și fără brăduț nemțesc!"

Acum, în timp ce sorbea cafeaua, fără să vadă intrările și ieșirile celor doi, medita asupra ideii care îi venise dintr-o dată, seara trecută. Ar fi fost bine să-i ducă Hortensiei niște flori? Și ce fel de flori? Numai imaginându-se în stradă cu un buchet în mână, ca domnișorii, se simți cuprins de enervare. Dar trebuia să facă ceva, fiindcă ea fusese foarte atentă cu el, și îi era dator cu o vizită... Își aminti atunci că în parc era o florărie și că de acolo nu mai era mult până în *via Borgospesso*; asta îl făcu să se hotărască.

Așa că, după un timp, urca în lift cu buchetul în mână, temându-se, ca întotdeauna, că o să se oprească între etaje, închis în cușca aceea... O sunase de jos, și ea îl invitase să urce. Îl aștepta pe hol.

Ca întotdeauna: curată, simplă, plină de viață. Și, în plus, privindu-l cu o bucurie uimită:

– Dar ce aveți în mână? Cum de v-ați gândit? Intrați, intrați.

Bătrânul îi oferi stângaci trandafirii care, după părerea florarului, erau cei mai potriviți. Ea apropie buchetul de față, inspiră adânc.

– Splendizi!... Dar nu trebuia să...

– Auzi, parcă era vorba să ne tutuim, femeie... Un an nou fericit.

– Mulțumesc; și ție.

Îi oferi obrazul, și bătrânul o sărută. Mirosea mai bine decât trandafirii. Și părul ei, ce mătăsos!

– Îți plac? întrebă bătrânul, care se așezase deja, privind-o cum își mișca mâinile, aranjând trandafirii într-o vază.

– Știi doar că femeilor le plac florile.

– Presupun, răspunse bătrânul serios, adăugând: E prima ocazie în care aduc flori unei femei.

Și era adevărat: Dunka îi oferea ea flori. Dar Hortensia nu știa și, surprinsă, se întoarse spre el, serioasă la rândul ei, cu privirea strălucitoare a ochilor ce semănau cu un râu liniștit în care se oglindea soarele. Acum surpriza o făcu indiscretă:

– Ce vorbești, omule? Cred că ai cunoscut o mulțime de femei.

Zâmbetul viril îi confirmă spusele.

– Dar nu am avut niciodată nevoie de flori.

Ea nu îndrăzni să răspundă. Termină de aranjat florile, le așeză pe masă și, fără să spună nimic, dispăru o secundă, întorcându-se cu *grappa* și un pahar. Întrebă:

– Ce-ai făcut de Crăciun?

– Am stat cu nepoțelul. Altceva nimic, ei doi... Un Crăciun milanez... Tu cred că te-ai simțit bine cu fiica ta!

– Eu? Am stat aici singură.

– Singură? se miră bătrânul, gândindu-se: „Dacă aș fi știut... Dar nu, nu puteam să-l las pe Brunettino"

– Copiii sunt toți la fel: își trăiesc viața. Bine, tot așa am făcut și eu în tinerețe. Când am plecat din Amalfi, tata n-a fost de acord, dar nu-mi pare rău. Acolo nu era nimic de făcut.

Bătrânul o privi: „Ce viață o fi dus? E clar că a trecut prin multe".

– Și o să rămâi singură și de Sfântul Silvestru[1]?

– Acum nu. O să stau cu trandafirii tăi.

De data aceasta, bătrânul nu îndrăzni să răspundă.

Ea îl privi: „La ce s-o fi gândind omul ăsta?... La ceva frumos, desigur... Bun, de data asta nu mai tac"

– La ce te gândești?

– La părul tău. Ce frumusețe!

„Știam că o să râdă din gât", se bucură bătrânul auzind-o.

– Mulțumesc! Ar fi fost o reclamă proastă dacă nu l-aș fi aranjat!

– De ce?

– Am fost coafeză. *Capera*, cum se spunea la noi.

– Și la noi!

– Ia te uită, măcar o dată, Amalfi și Calabria sunt de acord... Aveam clientele mele; în plus, cumpăram păr și îl vindeam pentru peruci... Aduceam și eu un câștig în gospodărie.

Continuă, interpretând expresia subită a bătrânului.

– Erau și coafeze cu nume rău, desigur; dar eu nu am avut legături, nici încurcături. Acum, meseria mea s-a dus: cu permanentele și cabinetele estetice...

Bătrânul fu impresionat, văzând că îl ghicise. Oare era prezicătoare?... Nu, femeia asta nu se temea să vorbească.

– De asta au toate părul distrus. În schimb al tău...

Femeia își atinse cocul și acceptă complimentul.

– Eu nu m-am ondulat niciodată; mă tundeam și atât... Dacă ar albi cu totul, ar fi frumos.

„Desfăcut, pe spate, așa mi-ar plăcea mie să-l văd", gândi bătrânul. Dar vorbi despre nepotul lui, despre părul lui creț.

– Și merge deja în picioare, știi? De noaptea trecută, numai pentru mine.

– Cred că ești foarte mulțumit!

---

1. Sărbătorit, în calendarul catolic, pe 31 decembrie (n.tr.).

Bineînțeles că era; dar se ivise o problemă. Un copil care merge are nevoie de alt fel de papuci. Andrea, așteptându-se la așa ceva, îi cumpărase niște papuci foarte urâți: se numeau mocasini și erau ca niște opinci.

– Nepotul meu n-o să umble ca un cioban, declară bătrânul, sorbindu-și *grappa* dintr-o singură înghițitură. Trebuie să se îmbrace ca un stăpân. Așa: cu ciorapi albi și papuci negri, din cei care strălucesc.

Așa și-i imagina bătrânul pe fiii stăpânilor. Imaginea aceasta îi rămăsese dintr-o duminică, când coborâse de pe munte la Roccasera, aducând un ieduț pentru domnul marchiz, venit să vâneze cu niște prieteni: marchizul de la care cumpărase până la urmă viile și castanii. Fusese prima ocazie cu care văzuse un automobil, iar din vehiculul acela minunat coborâse un băiat slab și blond; șosetele lui albe ieșeau din niște pantofi care străluceau ca oglinda. Desigur, la sfârșitul războiului fusese împușcat: avusese un grad înalt în ierarhia fasciștilor.

– Hortensia... crezi că pantofii strălucitori sunt de fascist?

– Ce prostie! râse ea. Dar eu cred că niște ghetuțe ar fi mai bune. Țin glezna și ar păși mai sigur.

Bătrânul renunță cu greu la ideea lui copilărească, dar înțelese că ghetele erau mai bărbătești. Problema era cumpărarea lor. De care? Ce mărime? De unde? Și dacă îl înșelau? Fiindcă milanezii aceștia, dacă văd un om de la țară...

Hortensia se oferi să-l însoțească la magazin. Minunat! Așa, ghetuțele vor fi un cadou pentru copil, de ziua Magilor, deși nu se obișnuia. Ea le va păstra în casa ei până a doua zi, ca să fie o surpriză. Ce față o să facă Andrea! Râseră amândoi.

Bătrânul își luă rămas bun, dar lăsă în căsuța luminoasă un plan, care cuprindea un secret referitor la Brunettino și împărțit cu Hortensia. Vesel și ager, coborî treptele așa cum cobora din munte la Roccasera, în ajunul sărbătorilor.

Acestea erau faimoasele femei?

Andrea îl înscrisese într-un minunat *Club de distracție pentru vârsta a treia*, frecventat de domni și doamne; așa spusese ea.

– Femei? întrebase bătrânul.

– Bineînțeles, femei, zâmbise forțat Andrea.

Și acum bătrânul privea femeile din salonul împodobit cu ghirlande de Crăciun. Și, bineînțeles, cu un pom de Crăciun în colț. Dar beculețele erau mereu aprinse, fără să clipească.

Unele jucau cărți; altele formau grupuri așezate pe canapea și fotolii, cu ceai sau cafea pe măsuțe apropiate. Erau și bărbați, și vorbeau animat, izbucnind din când în când în râsete ascuțite. Una din ele cânta la pian, dar se opri, întorcându-se spre ușă cu scaunul și privind, la fel ca toată lumea, spre bătrânul care rămăsese în prag, împreună cu directoarea și cu Andrea. La rândul lui, bătrânul le privi: „Femei? O adunătură de mâțe bătrâne!... Ondulate, machiate, împopoțonate... dar bătrâne!"

Bărbații, la fel. Unul stătea în picioare lângă pianistă. Doi jucau șah; singurii care nu se întorseseră spre noii sosiți.

– Continuați, don Amadeo: cântați mai bine ca niciodată... Magnific!... Comandorul e un mare tenor, îl lămuri directoarea pe bătrân.

Bun, insista să nu i se spună directoare. „Eu nu conduc nimic; membrii Clubului hotărăsc totul. Sunt o modestă animatoare, o colegă în plus." Dar bătrânul înțelesese că

era directoarea: era de ajuns s-o vezi, și, mai ales s-o auzi. Ce aer autoritar!...

– Ah, când cântam la Scala!... fonfăi bătrânul de lângă pian, înclinându-se cu o recunoștință ceremonioasă. Întoarse o pagină a partiturii și îi indică pianistei: Să începem din nou, te rog.

Pianista cântă câteva acorduri. Apoi, în timp ce vocea spartă ataca *Matinatta* de Leoncavallo, directoarea îi conduse pe Andrea și pe socrul ei spre două scaune libere, în fața unei canapele pe care ședeau două doamne, și între ele un domn.

– Nu vă prezint fiindcă aici nu e nevoie: prezentările sunt înlocuite de faptul că suntem colegi. Regula noastră este spontaneitatea, impulsul liber afectiv, nu-i așa?

Cele trei capete de pe canapea încuviințară rapid. Directoarea-animatoare zâmbi. În realitate, toată lumea zâmbea aici, în afară de bătrân. Și de Andrea, care îl observa neliniștită.

– Eu sunt Ana Luisa, spuse una dintre bătrâne, în timp ce cealaltă spuse că se numea Teodora. Trebuiră să repete, fiindcă vorbiseră în același timp, și nu se înțelesese. Din nefericire, nu se înțelese nici a doua oară, fiindcă celălalt bătrân izbucni într-un râs spart, care se termină cu un acces de tuse, în timpul căruia cele două reușiră să se identifice în cele din urmă, aproape țipând.

– Nu le lua în seamă, tovarășe, dezminți bătrânul, de îndată ce putu vorbi. Nu se numesc așa, te înșeală. Sunt niște glumețe, niște glumețe... Chî, chî, chî; fetele astea sunt glumețe.

Ele își uniră râsul cu râsul tuberculosului, care clipi poznaș spre noii veniți. În fundul salonului, *Matinatta* se opri, și un pocnet sec al capacului care se închidea peste pian proclamă indignarea artiștilor întrerupți. Directoarea fugi să-i împace și, pe canapea, râsul celor trei se întrerupse și el dintr-o dată, când tuberculosul puse câte o mână pe șoldurile femeilor de lângă el. Dintr-o dată demne și țepene, doamnele se scuturară de susnumitele mâini, cu același gest de scârbă.

– Nu începeți, don Baldassare, spuse Ana Luisa. Sau poate Teodora.

– Astea nu sunt maniere, nu sunt maniere și gata, cârâi Teodora. Sau poate Ana Luisa.

– Cine nu iubește arta să nu vină. Așa e, să nu vină, repeta în fund tenorul ofensat, între șoaptele împăciuitoare ale directoarei care, în cele din urmă, îndeplinindu-și misiunea, se întoarse lângă noul membru al Clubului, care era interogat de don Baldassare.

– Și dumneata, din ce contingent ești, tovarășe?

– Eu sunt total inutil... Sunt surd! țipă bătrânul, exasperat de ochiul care clipea întruna. Își arătă dinții într-o intenție forțată de zâmbet, și se întoarse spre ușă. Andrea îl urmă, ca și directoarea, care se grăbi să ofere explicații.

– Sărmanul don Baldassare nu judecă prea bine, dar nu putem închide ușa nimănui... E un loc public, municipal, înțelegeți... În rest, vin persoane foarte simpatice, foarte simpatice...

Andrea reuși să-și facă socrul să viziteze și celelalte dotări, elogiate foarte de directoare:

– Aici e biblioteca... Bună seara, domnule, nu vă întrerupem... Lecturi excelente, excelente... Aici un salonaș în care se află televizorul, foarte comod... Amfiteatrul: e mare, nu-i așa? Ținem multe conferințe... Foarte interesante... Avem și cinema, și uneori jucăm noi singuri piese de teatru... Uitați, acum o lună am jucat *Vestire gli ignudi*, și am avut critici bune. Vă place Pirandello, domnule Roncone? Dacă îmi permiteți, am să vă spun don Salvatore. Aici folosim prenumele, e mai spontan... Vă place Pirandello?

În cele din urmă se treziră în hol, unde un afiș proclama: *Casa Bucuriei. Râsul înseamnă viață.* Directoarea începu să-și ia rămas bun. Andrea, deși deprimată, simțea o recunoștință plină de admirație față de tăcerea prudentă a socrului ei. Nu știa că acesta era atât de uimit, încât rămăsese fără grai. De când intrase, bătrânul se întreba dacă lumea aceea exista cu

adevărat, dacă asemenea exemplare erau umane. Nu și-i putea explica, nici măcar ca milanezi. Nu reușise să reacționeze, și de asta tăcea. Numai la sfârșit întrebă, șovăielnic:

– Și toți sunt așa?

– Așa cum? întrebă directoarea, înălțându-și ochii limpezi și albaștri. Andrea se încordă interior, așteptând lovitura.

– Așa de... bătrâni și toate celelalte.

Dar candoarea directoarei era invulnerabilă.

– Ce lucruri spune acest don Salvatore!... Aici nu există bătrâni, iubite domn; suntem vârsta a treia. Cea mai bună, dacă știi să trăiești. Întoarceți-vă și o să vedeți; noi o să vă arătăm.

Îndreptându-se spre trotuarul din față, Andrea își deplângea eșecul. Își făcuse iluzii și spera că, frecventând clubul acela de lângă casă, socrul ei avea să lipsească mai mult, alintând mai puțin copilul și lăsându-l să fie educat corect. De asta rămase stupefiată când, la întrebarea ei șovăielnică, bătrânul anunță că va merge uneori la Club.

– Poate că vin într-adevăr și alți oameni, adăugă bătrânul cu privirea aceea indescifrabilă, pe care i-o adresa uneori, cu ochișorii întredeschiși și o încercare de zâmbet.

Fiindcă acest club îi apăruse imediat ca un mijloc de scăpare. După-amiaza, când Andrea se plimba prin toată casa, singurul moment plăcut era baia lui Brunettino. Dar înainte avea timp s-o viziteze pe Hortensia, spunând că merge la club.

„Ce nevoie am de scuze?", își reproșă el. „Fac ce vreau." Bineînțeles, dar nu voia să vorbească despre Hortensia; era mai amuzant să-i ascundă totul Andreei. Cu ideea aceasta se liniști, convingându-se că nu avea să fie controlat.

Mai trecuseră pe aici?

Bătrânul nu mai ştia. În munţi nu s-ar fi pierdut niciodată, dar aici... Astăzi toate străzile păreau la fel, ca un labirint, prin care îl călăuzea fără şovăire Hortensia. Prăvăliile păreau la fel, deşi în unele întrebaseră, în altele văzuseră ghetuţe pe care tovarăşa lui le respinsese şi în majoritatea nu trecuseră dincolo de vitrină, trecând mereu de la una la alta, între atâţia cumpărători grăbiţi de sfârşit de an, evitând aglomeraţia.

În cele din urmă, cumpărară ghetuţele la *Mondoni*, prima prăvălie în care intraseră: Hortensia, triumfătoare, îi spuse acest lucru bătrânului.

– Ştiam că acestea erau cele mai bune. Dar, dacă nu te uiţi şi în altă parte, vezi după aceea ceva mai ieftin pe strada următoare.

Bătrânul nu prea era de acord, dar fusese fericit în timpul expediţiei atente, bucurându-se chiar şi de faptul că se simţea răsfăţat, fiindcă în felul acesta era în mâinile Hortensiei. În plus, era plăcut s-o însoţeşti: avea o haină frumoasă de piele cenuşie şi nişte ghete elegante. Mai ales că îl luase de braţ, iar bătrânul simţea cu cotul fermitatea elastică a unui trup de femeie. Se împăună:

– Cum te privesc bărbaţii!

– Ne privesc pe amândoi.

– Pe mine? Cred că e din cauza hainelor de la ţară!

– Se uită la ţinuta şi la mersul tău.

– La asta, da; am picioare bune, de la munte. Aș putea să-i întrec pe toți, dacă am urca un deal... Tu nu ești obosită? Uite ce după-amiază de muncă ți-am oferit!

– Muncă? Nouă ne place să umblăm prin magazine. Asta în cazul în care cumperi lucrul cel mai bun. Și mai ieftin.

Ieftin? Bătrânul cheltuise pe ghetuțe ultimele economii. Și îi mai trebuiseră șase sute de lire, oferite de Hortensia, care nu voise să se mulțumească cu altele mai ieftine.

– Nici vorbă; copilul merită ce-i mai bun. Și e un chilipir, ți-o repet. Mă pricep la asta; am lucrat șase ani ca vânzătoare la *Magazinele Lombardia*, când am rămas văduvă, cu o fetiță care trebuia crescută... Lasă, lasă, o să mi-i dai înapoi. Pentru asta sunt prietenii.

– Dar n-o să pot să ți-i dau repede. Am rămas fără bani.

Făcuse această declarație atât de serios, aproape funebru, că ea izbucnise într-un hohot de râs ce răsunase sub arcurile de la *Galeria Vittorio Emanuelle*, unde fugiseră din cauza unei ploi de seară. Oamenii întoarseră capul și el zâmbi. Cum să reziști acestei fețe tinere, acestor dinți albi? Dar apoi se înfurie:

– La naiba! Pământurile și turmele sunt ale mele, dar nenorocitul de ginere întârzie să-mi trimită bani. L-am ocărât la telefon, dar știe că nu pot pune mâna pe el... Și în casa nurorii mele nu pot cere bani.

– Nu te grăbi, omule; nu fă fața asta; o să creadă lumea că ne certăm! Și nu-i așa, nu?

– În plus...

– Nu-mi spune, știu. Acum ai fi vrut să mă inviți undeva. Unde?

„E vrăjitoare", își spuse din nou bătrânul, care, într-adevăr, suferea că nu o putea invita undeva, cum se cădea. Se opriseră în fața unei cafenele elegante.

„Am ghicit!", se bucură Hortensia, văzând că bărbatul acesta nu-i putea ascunde nimic. Era transparent ca un copil pentru ea. Și adăugă:

– Păi invită-mă, omule. De ce nu? Ia banii ăştia: sunt ai tăi, ca şi cum i-ai fi luat dintr-o bancă, plătind apoi dobândă.

– Aha, dacă e vorba de dobândă, sunt de acord, zâmbi bătrânul, primind.

Ea îl luă din nou de braţ, dar acum ca să se lase condusă. Şi bărbatul deschise uşa şi o conduse spre o măsuţă ce sclipea sub o lumină difuză, aşezându-se lângă ea pe canapeaua de velur. Hortensia se pudră, observând că, după ce recăpătase conducerea, bătrânul ţăran îi vorbea chelnerului fără stânjeneală, ca un stăpân, comandând o gustare excelentă. „De ajuns, de ajuns, ce-o să facem cu toate astea?", protestă ea zâmbind, dar bucurându-se ca un copil, mai ales de un tort care-i plăcea. Timpul trecea în zbor, în insula aceasta de intimitate, creată pentru ei în mijlocul aglomeraţiei.

– Ce târziu e! exclamă Hortensia, privindu-şi ceasul. Nu te aşteaptă acasă?

– Îşi închipuie că mă distrez într-un club de cretini.

– Nu le-ai spus că ieşim împreună?

– Ghetuţele sunt un secret, aminteşte-ţi... În plus, adăugă serios, nu vreau să aud numele tău în gura Andreei.

„Sunt secretul lui", gândi ea încântată. Şi adăugă:

– Îţi dai seama că am sărbătorit împreună cina de Sfântul Silvestru? Fiindcă eu n-o să mai mănânc nimic acasă.

– Tocmai asta voiam! Eşti mulţumită?

– Foarte, aşa că o să-i mulţumesc Sfântului Francisc... Mă însoţeşti?

– La biserică, eu? Nu prea mă omor după biserici.

Dar, firește, se ridică odată cu ea şi o ajută să se îmbrace. Înţelese de ce făceau aşa bărbaţii cu maniere: era ca şi cum ai fi îmbrăţişat femeia.

Ploaia se oprise. Pe *via Manzoni*, ea îl lămuri că nu obişnuia să meargă la slujbă, ci la *Sant'Angelo*, ca să-l vadă pe Sfântul Francisc, sfântul care-i plăcea ei, mai ales când ştia că nu erau călugări predicatori, fiindcă nu credea în ei... Păşiră alături, învăluiţi în tăcere, când ea exclamă:

– Și poți să-l vezi fără să intri în biserică: uite-l.

– Pe cine?

– Pe Sfântul Francisc.

În piață era un mic eleșteu octogonal, cu pilonul unei fântâni, dar fără jgheab. Sprijinit de pod era un călugăr, contemplând o pasăre așezată pe celălalt mal. Ambele statui erau din bronz, dar atitudinea umană era atât de firească, aici la nivelul străzii, încât conceptul simplu al artistului mișca tocmai prin umilința lui. Lumina gălbuie a unui felinar, ondulându-se ușor peste apă, împrumuta bronzului reflexe de viață.

– Știi, Bruno, sfântul acesta vorbea cu păsările... Mă gândesc întotdeauna că statuia asta i-ar fi plăcut Sfântului Francisc.

Vorbea cu păsările? Bătrânul nu credea că păsările fuseseră create pentru a vorbi cu ele. Dar și-l imagină pe Brunettino cu o vrăbiuță în mâini; era sigur că i-ar fi vorbit. De asta îl încântă eleșteul. În plus, pășea alături de Hortensia, care îl conduse apoi într-o biserică.

O singură navă, ca la Roccasera, și aproape goală; era încă deschisă, fiindcă era ajunul Anului Nou. Hortensia păși hotărâtă spre o capelă laterală și se așeză pe o bancă de unde se vedea imaginea Sfântului Francisc. Pe un altar din capelă tremurau două lumânări aprinse în fața unei Madone. Pe peretele din față, un tablou mare, destul de înnegrit.

Bătrânul contemplă profilul femeii de alături. Avea aceeași simplitate ca și statuia, cu părul mătăsos strâns la spate, cu nasul liniștit, buzele senine. Bătrânului îi plăcea că nu murmura rugăciuni; ar fi fost o mironosiță în plus. Și ea nu era, dimpotrivă: întrupa pacea lăuntrică și plenitudine mulțumită, cu mâinile așezate în poală și pieptul ridicându-se ritmic. Apoi îi scăpă o bănuială de suspin, mai mult mulțumit decât nefericit. Bătrânul se simți tulburat, ca și cum ar fi violat intimitatea cuiva, și privi spre tablou.

Ochii lui, obișnuiți cu penumbra, îl identificară pe Sfântul Cristofor. Cufundat până la genunchi în apă, sprijinindu-se într-o cârjă grosolană, bătrânul privea spre copilul așezat pe

umărul lui, ținându-l cu celălalt braț. Între valuri se ghiceau umbre sinistre, ca niște monștri fabuloși, dar fața sfântului era plină de extaz, contemplându-L pe Isus. Fără să-și dea seama, bătrânul adoptă aceeași expresie, fiindcă pruncul îi aminti de Brunettino, susținând globul pământesc ca pe o minge.

„Dar Brunettino al meu e mai isteț, mai poznaș. Copilul acesta e așa cum îl pictează toți, un nevinovat. Se vede chiar că se teme să nu cadă și se agață de părul sfântului... Hai, Cristofor, ține-l mai bine! Să nu se ude, sărăcuțul!"

Hortensia, auzind murmurul, se întoarse spre bătrân, și văzu uimită că își mișca buzele într-o rugăciune. Dar după puțin și se întoarse la tăcerea lui, impresionat de senzația că trebuia să-și amintească ceva. Dar ce?

Închizând ochii ca să-și dea seama – desigur că era ceva de demult –, i se păru că se întorsese în Roccasera, în biserica parohială. Același zgomot de lemn, pași prudenți, uși care scârțâiau, foșnetul lumânărilor... Același miros de ceară și umezeală... Dar memoria nu-i aduse amintirea pierdută. O fi fost îngropată în lumea copilăriei din Roccasera?

Timpul oprit se puse în mișcare. Se ridicară, ieșiră în stradă și se îndreptară spre *via Borgospesso*, lăsând în urmă *Sant'Angelo*. Frigul se înăsprea, ea se apropie de bărbat și păși mai repede...

Se despărțiră la ușa Hortensiei.

– An nou fericit.

Ea îi oferi obrazul, ca atunci când îi oferise trandafirii, și el își scoase pălăria și o sărută pe amândoi obrajii. Când se îndepărtă, după ce o văzu intrând, luă cu el o senzație catifea pe buze, un foșnet de păr pe frunte, un profil senin în minte.

Anul Nou în casă fu un supliciu pentru bătrân pentru că, după gustarea luată împreună cu Hortensia, se văzu obligat să guste felurile de mâncare pe care se obosise Andrea să le pregătească, urmând scrupulos instrucțiunile din *Cartea gospodinei*. Excesul îi făcu rău Ruscăi, care protesta muşcând în carne vie. Bătrânul ar fi vrut să se culce, dar nora lui hotărâse că vor aştepta Anul Nou în faţa televizorului, ca toată Italia. Bătrânul reuşi să reziste până la miezul nopţii, fiindcă luase pe furiş sedativul recomandat de medic pentru durerile acute.

După felicitări şi sărutări începu să vorbească Papa, iar el se retrase în camera lui şi desfăcu canapeaua, dar nu se culcă. Ştia că medicamentul avea să-l adoarmă, împiedicându-l să se trezească de dimineaţă, aşa că hotărî să-l vadă pe Brunettino acum. Astfel că, după ce încetară zgomotele din baie şi cei doi se culcară, bătrânul îşi luă pătura şi se retrase grijuliu în dormitorul copilului. Acolo sărută delicat chipul adormit şi îi dori o viaţă lungă şi plină, înclinându-se spre el ca o salcie. Apoi se aşeză pe duşumea, se înveli în pătură şi se sprijini de perete pentru paza lui obişnuită.

Pătura dezgropă acum amintirea care îl obseda de când fusese să-l vadă pe Sfântul Cristofor. Degeaba răscolise lumea copilăriei lui, fiindcă amintirea nu aparţinea acestei lumi, ci unei alte nopţi de Sfântul Silvestru şi unei fântâni publice. Mirosul păturii nu făcea parte numai din copilăria lui de păstor, ci şi din aventurile cu partizanii, iar acest miros sfâşie

vălul, scoțând la lumină o amintire veche de patruzeci de ani: acel Sfânt Silvestru dramatic în care o cunoscuse pe Dunka.

Dintr-o dată retrăi totul: surpriza din cafenea, la vederea omului de legătură care se dovedise a fi o fată, mirosul pericolului, scăparea oportună, glontele care îl atinsese în coastă și trucul lui de a păndi Gestapoul ascuns după fântâna monumentală, pășind în apă ca Sfântul Cristofor... Apoi femeia care îl condusese curajoasă prin orașul necunoscut, punându-l la adăpost într-o ascunzătoare a rezistenței, și abia acolo ea își îngăduise să tremure de frică... De ce îi trebuise atât de mult să-și amintească de neuitata noapte de Sfântul Silvestru de la Rimini? „O port în suflet atât de adânc", își spuse, „încât e ca inima: ajungi să uiți de ea".

Acum amintirile îl legănau, un val melancolic de tăciuni și cenușă, de trecut și prezent amestecate și, împreună cu acțiunea sedativului, îl adormiră imediat, ca în nopțile în care păzea turma și nu veneau lupii. În schimb, copilul se trezi și se ridică, tulburat poate de un vis urât; dar, recunoscându-l pe bătrânul ghemuit, zâmbi și, ca o pisicuță mulțumită, închise ochii, își schimbă poziția și adormi din nou.

Rămaseră totuși visele, plutind în cameră, chemate poate de ciudățenia acestei nopți dintre ani, și infiltrându-se ca niște viziuni în bătrânul adormit. O femeie cu ochi limpezi – uneori verzi, alteori cenușii – îl târa de mână amețitor printr-un labirint de străduțe și era o agonie s-o urmeze, fiindcă pierduse o cizmă, deși după aceea devenise și mai rău, fiindcă începuse să sângereze, și apoi se opriseră: erau în apă până la gât, cu spatele la un perete, în fața unor statui întunecate care, dintr-o dată, fură luminate de niște flăcări puternice, descoperind o față bucălată de îngeraș zâmbitor... Apoi, nu se știe cum, părul lui deveni foarte lung și femeia îl pieptăna, încet, foarte încet, sau poate era altă femeie, care îl obliga să stea nemișcat, și pieptenele cobora și îl zgâria, se afunda, îi sfâșia burta în timp ce ciudata pieptănătoare râdea, ca și cum durerea aceasta ar fi fost o glumă, și îi dăruia o pasăre care vorbea,

care i se aşeză pe umăr şi deveni tot mai grea, tot mai grea, şi îl încovoie, deşi se sprijinea de un toiag puternic... nu, era braţul unei femei, coafeza sau alta? Nu mai ştia, şi fu cuprins de neliniște...

Din fericire, efectul sedativului trecu şi bătrânul se trezi la timp şi se îndreptă spre camera lui înainte de trezirea celor doi. Apoi dormi până târziu, spre amiaza primei zile din noul an. Andrea, care nu mergea la ore fiindcă era vacanță, îi mărturisi că începuse să se sperie.

– Bah! am dormit foarte bine. Poate că am băut prea mult aseară. Nu-mi amintesc.

Dar Andrea îşi amintea şi se miră: bătrânul nici nu gustase vinul. Dar nu putu să se lămurească, fiindcă băieţelul ţipa în camera lui şi bunicul fugi să se bucure de primele pozne copilăreşti.

Andrea nu crezu vorbele bătrânului, dar el ieşi la cinci spunând că merge la *Clubul pentru vârsta a treia.* După cum se vedea, întâlnise acolo alţi oameni, fiindcă era ora nouă şi nu se întorsese.

– Hai să ne aşezăm la masă. N-o să mai întârzie mult, propuse Renato.

– Oare i s-o fi întâmplat ceva?

– Cui? Tatei?

Tatăl lui era în stare să se descurce în orice situaţie. Dar Andrea insistă:

– E bătrân.

„E adevărat", gândi Renato cu tristeţe. „Şi în plus..." Dar îl vedea întotdeauna atât de ferm şi mulţumit, încât uita de boală. Boala lui mortală.

Andrea sună la Club, dar directoarea plecase şi portarul nu fu în stare să-i spună dacă fusese pe acolo un membru nou, domnul Roncone... Nu răspunsese la chemarea microfonului, dar „bătrânii ăştia n-aud niciodată", lămurise dispreţuitor angajatul. Andrea şi Renato se priviră nehotărâţi.

În momentul acela auziră cheia în broască. Răsunară nişte paşi grijulii, ca să nu scoale copilul adormit, şi apăru bătrânul, care părea să se fi distrat cu adevărat. Se scuză vag şi ei îşi arătară neliniştea.

– V-aţi prostit? le răspunse. Ce să mi se întâmple? Mie?

Renato zâmbi: într-adevăr, nu avea cum. Bătrânul continuă amuzat, dezbrăcându-se:

– O după-amiază minunată. Minunată.

Andrea, stupefiată, trecu în bucătărie ca să servească cina la masa deja așezată. Bătrânul dădu pe față o poftă extraordinară și bău puțin. Renato și soția lui schimbară priviri mirate. După ce se culcară, cu luminile stinse, Andrea nu mai putu răbda:

– Într-adevăr, tatăl tău... suspină ea. Nu îl înțeleg... Nu, nu îl înțeleg. E de pe altă planetă.

Planeta bătrânului, în după-amiaza aceea, se numise *An Nou fericit!*, titlul spectacolului popular de varieteu oferit de Primărie într-un teatru ambulant, instalat în *Piazzale Accursio*. Hortensia îl invitase acolo și se instalaseră într-un public de copii, soldați și oameni de vârsta lor. Acum, în pat, bătrânul se amuza amintindu-și numerele. Perechea de pe bicicletele care se sfărâmau în bucăți – „ce fund avea afurisita!"; vrăjitorul care își tăia în două asistenta slăbănoagă dintr-o cutie, care apărea apoi din culise; ghicitorul în cărți și gânduri (dar ăștia aveau întotdeauna trucurile lor); trapeziștii care făceau salturi mortale împreună cu bietul copil, baletul care ieșea între numere arătând niște șolduri frumoase... Dar mai ales Mangurrone, faimosul Mangurrone, superstarul, cu glumele și cupletele lui comice... „Mangurrone, încă una!", striga lumea, „Man-gu-rro-ne, Man-gu-rro-ne!...", și Mangurrone apărea din nou cu o înfățișare diferită, ca să ofere altă glumă iubitului și respectabilului public milanez...

Bătrânul își înăbuși râsul, amintindu-și de numărul în care Mangurrone convinsese o coristă că o transformase în vacă și o demonstrase mângâindu-i un uger imaginar, așezând-o în patru labe ca s-o mulgă – „tipul imita bine, se vedea că știe să mulgă!" – și publicul văzuse un șuvoi de lapte care se scurgea în găleata pusă dedesubt, în timp ce fata mugea de plăcere...

„Cum făcuse asta? Fiindcă Mangurrone chemase un tip pe scenă, și îi dăduse să bea un pahar cu lapte adevărat de vacă..." Dar cel mai bun fusese finalul: Mangurrone strigase că se simte taur și se pusese în patru labe în spatele coristei,

cu intenții evidente. Fata ieșise în galop și el în spatele ei, într-un vuiet de aplauze nebune.

– Ce mult te bucuri! Cât de mult îmi place să te aud râzând așa! îi spusese Hortensia.

– Tipul ăsta e foarte bun!... Poate c-a pus mâna pe fată, după cortină, și... ține-te bine!

– Ce lucruri îți trec prin cap!

– Lucruri din viață! Caprele nu se feresc de asta, acolo la munte. Și îmi cer scuze.

Hortensia îl privi cu bunătate:

– Râzi ca un copil.

– Așa trebuie să râzi, răspunsese el, privind-o în ochi și oprindu-se încetul cu încetul, fiindcă vedea în privirea ei atâta blândețe veselă, atâta lumină vitală...

„Ah, ce mamă pentru Brunettino al meu!", suspină bătrânul în pat. „Ce brațe de mamă!"

– Îți plac, tăticule?... Vreau să spun, bunicule. Îți plac?

– Se vede că sunt foarte bune... Mulțumesc, Andrea.

„*Santa Madonna*, numai ei putea să-i treacă prin cap să-mi cumpere mănuși... Doar noi nu purtăm! Sunt pentru domnișorii din Milano, sau pentru doamnele care nu fac nimic cu mâinile... Acolo, la țară, purta mănuși numai noul șofer al marchizului, când cobora de la Roma cu mașina ca să ne mulgă de puținii bani pe care-i mai aveam. Un rahat, șoferul acela; credea că ciorapii și căciula lui aveau să ia ochii oricărei fete... De parcă fetele noastre ar fi mers cu străinii! Cea care se ducea putea să emigreze; nimeni nu se mai uita la ea... Șoferul a trebuit să coboare la Catanzaro și să intre la *Sgarrrona*, plătind. A doua zi nu mai era așa de țanțoș; s-a întors cu o față de cocoș vlăguit."

– De ce râzi, bunicule? Nu-ți plac?

– Foarte mult, uite ce piele bună!... Cred că te-au costat foarte mult... dar uită-te la mâinile mele, femeie; nu încap.

Andrea, uimită fiindcă alesese ultima mărime, compară mănușile cu mâinile și se pierdu în scuze. Bătrânul încercă s-o consoleze, dar realitatea era implacabilă. Mănușile erau destul de mari, dar labele de urs de la munte nu încăpeau în ele.

– Sunt o proastă, îmi pare rău... concluzionă Andrea. Nu mi-a venit în minte nimic mai potrivit pentru Anul Nou.

Bunicul își contemplă mâinile, mai mândru ca niciodată: „Nu sunt altele mai bune în Milano și, cu toate că sunt atât de aspre, încheie nasturii copilului!"

După-amiază îi relată episodul Hortensiei, care îl aştepta în hol cu o surpriză: un fular. Ea râse, fiindcă se gândise şi ea o clipă să-i cumpere mănuşi, dar îşi amintise de mâinile lui.

– Ce fel de lână e asta? Sigur are ceva chimic, bănui bătrânul, simţind atâta moliciune în jurul gâtului.

– Cea mai bună, îi explică Hortensia. Englezească.

– Dacă e englezească, am încredere în ea... Te mângâie când o porţi.

„Englezii au fost camarazi buni. Prea cufundaţi în hârţoage şi destul de plictisitori, dar cu simţul răspunderii. Acel *mister*... cum se numea? Îi spuneam Terry, un nume de câine, dar lupta bine şi le întindea nemţilor nişte capcane grozave... Scria toate detaliile şi ne punea să le repetăm... De asta l-au ucis, fiindcă executase ordinul, deşi lucrurile se schimbaseră... Nu e bine să calculezi prea mult."

Bătrânul acceptă fularul bun, dar rămase cu cel vechi în mână, şovăind. Ca sătenii care vin la avocat – se gândi Hortensia – şi nu ştiu ce să facă cu pălăria.

– Nu trebuie să-l arunci pe cel vechi, omule... Să ţi-l păstrez eu?.. Poate că într-o bună zi o să ai chef să-l porţi.

„Iar m-a ghicit... Ce-mi place!"

– Ţin la el, spuse bătrânul, încredinţându-i comoara spre păstrare, e din lână de la oile mele. Mi l-a făcut fiică-mea... Că veni vorba, ieri m-au sunat şi o să-mi trimită banii mei. În plus...

Se lăudă cu vestea: ticălosului îi mergea tot mai rău. Doctorul îl vizita doar ca să-l înşele cu speranţe. Cantanotte plângea când asculta preotul: cuvioasele spuneau că se căia profund şi că va muri ca un sfânt. „Sfânt, unul ca el! Plânge de frică; se schimonoseşte fiindcă nu e bărbat!"

În timpul acesta, bătrânul îi oferi femeii darul, fără să îndrăznească să i-l pună el.

– Acesta e într-adevăr un cadou frumos, prea frumos! se bucură Hortensia, punându-şi broşa în piept.

O clipă voi să-l roage pe el să i-o pună, dar nu îndrăzni. Acum, pe pieptul ei strălucea o mică gondolă din argint filigranat. Bineînțeles că fără gondolier, fiindcă în magazin erau și din acestea, dar bătrânului i se păruse a fi o lipsă de respect față de răposat.

– Frumoasă, repetă ea. De când am rămas văduvă, Magii nu mi-au adus niciodată un cadou atât de frumos.

– La noi nu le aduc Magii, ci *pefana*, vrăjitoarea. O vrăjitoare bună, fiindcă sunt și din astea. Ca aia din Peña Enzutta, care sperie lupii și stinge focurile rele; toată lumea știe.

– Focurile Magilor din Napoli, râse Hortensia. Aruncam pe fereastră haine rele și chiar mobile, le adunam pe toate la un loc și le dădeam foc. Ce vâlvătaie! Scânteile urcau până la ferestre...

Bătrânul se întoarse acasă cu ghetuțele păstrate până atunci de Hortensia și, ca și cum le-ar fi scos din dulapul lui, le arătă triumfător la ora de culcare a copilului. Fluturate de mâna aspră, îi provocară lui Renato o privire fericită, ca și cum i-ar fi spus soției lui:

„Vezi cum e tata?" Și Andrea, într-adevăr, se miră de bunul gust al bătrânului. „Cine s-ar fi gândit, la un țăran!"

Unicul nemulțumit fu Brunettino, în momentul probării. La început respinse noutatea și, odată încălțat, lovi un picioruș cu altul, de parcă ar fi vrut să scape de ele, plânse și dădu din picioare, mai întâi așezat, apoi în picioare. Dar apoi începu să se simtă mai sigur, și își contemplă uimit picioruțele. Apoi se uită la cei mari, făcu câțiva pași șovăielnici și zâmbi printre lacrimi. În cele din urmă îndrăzni să traverseze încăperea, prinzându-se de piciorul bătrânului în momentul în care era gata să cadă.

Brațele acestea care îi înconjurau piciorul, ca iedera care se prindea de ulmul mănăstirii! În lungul piciorului, prin măruntaie, înecându-i inima și apăsându-i gâtul, fericirea urcă până în ochii bunicului. Înainte de a fi învins, bătrânul

luă copilul şi îl ridică până la umăr, aşezat în mâna aceea, duşmana mănuşilor, în care încăpea cu totul.

Brunettino râdea şi bătea din palme. Renato şi Andrea aplaudară şi ei. Bătrânul se văzu ca Sfântul Cristofor din capelă, trecând copilul peste râul noului an, spre anii mulţi care-l aşteptau...

– Renato, exclamă el, trebuie să-mi faci o poză aşa.

„Şi când o să am fotografia", gândi el, „o să-i dau o copie Hortensiei"

„Știi că, dacă mă gândesc mai bine, mănușile mi le-a adus *pefana*, vrăjitoarea cea bună? Da, îngerașul meu, ea i-a insuflat ideea Andreei, sunt sigur! Deși s-a cam necăjit... Cât e ea de profesoară, aproape că a podidit-o plânsul!"

Bătrânul se bucura, privind copilul adormit. Cerul era din nou senin, măturat de vântul de pe lacuri. O lună albă în creștere, fină ca o seceră, strălucea glacial în unghiul înalt al ferestrei.

„Atunci, o să spui tu, unde-s mănușile? Uite-le: în picioarele mele! Le-am schimbat pentru papucii ăștia... La bătrânețe te șubrezești: eu n-am purtat niciodată papuci. Când eram ca tine, umblam desculț; după aceea am purtat opinci și cizme; aici pantofi... Dar cu pantofii se aude când pășesc noaptea pe parchet, în baie sau în bucătărie, unde mă împinge Rusca, ca să se calmeze cu o îmbucătură, sau ca să-i fac mai mult loc urinând, fiindcă atunci când nu se simte în largul ei se învârte întruna... Cu pantofii mi se aud pașii; în ciorapi mi-e frig; nu mai sunt cel care-am fost... Bună treabă, papucii ăștia.

Mă auzi, copile, nu-i așa? Ce contează că am gura închisă, când gândești cu inima ești auzit! Învață și tu: privește fix un nemernic gândindu-te: «dacă miști, te omor», și tipul o să încremenească, îți spun eu... La fel se procedează și cu lucrurile plăcute: uită-te la o femeie închipuindu-ți că-i în patul tău și ai cucerit-o pe jumătate!... Vezi tu, în fiece noapte mă gândeam unde pot merge oile a doua zi, și mergeau aproape singure... Chiar și animalele își dau seama!

De asta spun că papucii au fost ideea *pefanei*. Cu ei păşesc la fel de uşor ca la munte, mai uşor decât o iapă. Şi ca în război: cu opincile mele, santinela inamică era pierdută înainte să-şi dea seama. Când mă vedea, strigătul de alarmă nu-i mai ieşea de pe buze, ci printr-o tăietură din gâtlej: un gâlgâit de sânge, fără zgomot. Nici Torlonio nu se descurca la fel ca mine! Şi Torlonio era Torlonio, ştii deja.

Chiar mai bine decât în război, fiindcă aici nu sunt crengi care trosnesc, nici pietricele... Ceva bun trebuia să aibă şi casele astea; o tăcere de moarte. Bineînţeles, furnicarul înghite zgomotele, aşa cum se întâmplă cu râurile în lacurile de acumulare... Sunt moarte, da!... În schimb, acolo casele trăiesc, copilul meu, prin lemnul şi zidăria lor; chiar şi prin piatră, fiindcă sunt o parte din muntele pe care stau. Şi, cum sunt vii, vorbesc, vorbesc mereu; mai ales noaptea, ca nişte bătrâne care nu pot dormi.

Te miri? O să vezi, copilul meu! Când eram mic, nu înţelegeam ce spun, vorbele lor erau atât de diferite de zgomotele din munte, în timp ce stăteam cu turma! Casele atât de răsunătoare mă speriau şi mă lipeam de trupul mamei mele, căutând adăpost, dar când mă întorceam, fâş-fâş, pănuşile de porumb protestau în saltea. Rămâneam nemişcat şi atunci auzeam numai foşnete, pocnete, pârâituri... ce să-ţi mai spun! De parcă toată casa s-ar fi mişcat pe pământ ca să se aşeze mai bine, şi i-ar fi scârţâit încheieturile; dar nu era asta, şi am înţeles până la urmă; de fapt, ea povestea, vorbăreaţa... Cu timpul am învăţat s-o ascult, cum o să înveţi şi tu, îngeraşul meu, fiindcă o să-ţi spun tot ce trebuie... Ştiu, ştiu, mi-a mai rămas puţin timp, dar e de-ajuns: în viaţă contează foarte puţine lucruri. Aşa că trebuie să le cunoşti foarte bine, ca să nu dai greş niciodată. Niciodată!"

Bătrânul întinse gâtul şi privi spre pătuţ. Copilul se mişca în somn.

„Mă asculţi, bineînţeles... Bun, eu am învăţat limbajul casei; nu limbajul, limbajele, fiindcă fiecare parte avea limba ei...

Uite, scara răsuna la fiecare treaptă, iar penultima scârțâia mai ascuțit, mai țipător... Așa știam că domnul Martino cobora de la etaj, unde dormea împreună cu stăpâna și cu fiica lor.

Și unde mergea stăpânul la ora aceea? vei spune tu. Depinde. Dacă vorbea holul dinspre bucătărie, ta-ta, sub pașii lui fermi, însemna că stăpânul voia să se culce cu Severina, Agnese sau vreo altă fată, fiindcă pe atunci îi plăcea păsărica. Dacă după scară nu se mai auzea nimic, atunci însemna că stăpânul pășea pe pământul din cămară și pământul nu are glas, vorbește numai când îl atingi sau îl miroși. Stăpânul mergea spre grajd, să arunce o privire la animale, care îl primeau cu sforăituri, mugete și pocnet de copite, așa cum fac de obicei... Și știi când trebuia să ai cea mai mare grijă? Atunci când după scară se auzeau, ton-ton, scândurile holului care dădea spre camera argaților, unde dormeam noi."

Bătrânul râse în tăcere, în fața unei amintiri subite.

„Uneori intra pe fereastră atunci un argat care ieșise să se întâlnească cu fata lui, și auzise la timp podeaua; ce porcărie, să părăsești drăgosteala la jumătate!... Dacă-și dădea seama, stăpânul spunea din ușă, cu felinarul în mână: «Mâine o să stăm de vorbă, Mutto – sau Turridu, sau care era – cine se bucură noaptea, se supără ziua...». Era o bârfitoare casa aceea, ți-am spus. Nu ascundea nici scârțâitul rapid, tot mai rapid, al lemnului din care era făcut patul stăpânilor, sus!... Spunea totul: nopți proaste, plăceri, boli, nașteri... Despre moarte nici să nu mai vorbim; numai că la priveghiuri era invers: tăcea și toți șușoteau ca-ntr-un vis urât, ca și cum i-am fi vorbit noi ei, ca unei bunicuțe care cunoaște viața."

Mintea bătrânului rămase în suspensie, șovăind: rostise o noutate la care nu se mai gândise niciodată. Când venea moartea, casa părea să le spună în tăcere: „Nu vă grăbiți, eu rămân în picioare, aici, întotdeauna, ca să trăiți și voi". Asta spunea, și pe deasupra, pe deasupra...

„Știi, îngerașul meu? Acum descopăr că locuințele noastre nu bârfeau, cum am spus; ne vorbeau despre ceilalți, ca

să ştim că trăiam împreună şi eram tovarăşi, ca partizanii în războiul ăsta al vieţii, fiindcă un bărbat singur nu înseamnă nimic... Asta ne învăţau şi de asta, în casele astea moarte din Milano, nu te învaţă nimeni să trăieşti împreună... Zgârie-norii ăştia care îi plac Andreei, plini de oameni care nu se cunosc, nu-şi vorbesc, de parc-ar fi certaţi! Dacă se iscă un foc, scapă cine poate!... Aşa-s toţi: bărbaţi pe jumătate, femei pe jumătate!"

Bătrânul fu uimit de descoperirea lui nesperată şi îngenunche lângă pătuţ. Atunci, dintr-o dată, îşi mişcă buzele şi şopti audibil:

– Acum văd bine, copilul meu, de ce vin aici în fiecare noapte! Ca să facem o casă a noastră, să trăim împreună tu şi cu mine, tovarăşi de luptă... Dacă oamenii ăştia nu ştiu să trăiască, tu o să ştii, fiindcă eu ştiu... Asta era, dar nu m-am gândit niciodată, numai acum, lângă tine... Lângă tine învăţ, tovarăşe, şi ce lucruri învăţ de la tine! Nu ştiu cum, dar mă înveţi... Vai, Brunettino al meu, minunea mea!

Simțul de alarmă nu-l părăsise și bătrânul deschise ochii. Ce era?

Un foșnet, un scârțâit, pași șovăitori... Nu puteau fi... Nesiguri... Dar, atunci!...

Se ridică dintr-o dată din pat: „Brunettino pe hol!"

Se încălță cu papucii ca un fulger; noroc că îi avea. „Unde te duci, îngerașul meu?" Își luă pătura și ieși pe holul luminat de o vagă strălucire orășenească prin fereastra dormitorului.

Bătrânul zări în fund, ca un duh alb, silueta lui Brunettino în cămășuță, îndreptându-se șovăielnic, dar hotărât, spre dormitorul părinților săi. Într-o clipă dispăru: intrase.

„Și acum?", se gândi bătrânul neliniștit. „Vai, copilul meu, te-ai înșelat, ai îndrăznit prea mult!... Ghetuțele astea te-au învățat să mergi prea repede și acum ai prea multă încredere!... Dar ei nu vor copii noaptea și n-au să te primească, vor să dormi singur..."

În același timp, copilul îl uimise și-l făcuse să se simtă mândru, fiindcă îndrăznise să coboare din pat și să umble liniștit prin lumea aceasta întunecată. Fără să plângă, în căutarea celor care-i aparțineau, la care avea dreptul: părinții lui... „Bravo, Brunettino!"

Se auziră zgomote și șușoteli în capătul celălalt al casei, scârțâitul patului, pași adulți și... Deși pătura îl ascundea, bătrânul intră în camera lui, lângă ușă. O auzi perfect pe Andrea revărsând asupra copilului toată vorbăria ei profesională; auzi zgomotul pătuțului și primele gemete de protest, și

întoarcerea Andreei în dormitor, şi plânsul copilului; un plânset între vaiet şi cerinţă, un plânset care creştea, fiindcă băieţelul ieşise din nou în hol.

– Treci înapoi în pat, Brunetto!... Nu veni, mă auzi? Ţi-am spus să nu vii!

Strigătul Andreei nu păru să-l oprească.

– N-ai înţeles?... Eşti rău, foarte rău! Ai trezit toată casa şi e timpul să dormim... Mama o să se supere!

Bătrânul o auzi intrând din nou în camera copilului şi culcându-l. „Când o să te lase singur o să vin la tine, tovarăşe", jură.

Dar Andrea mai rămase un timp acolo. În cele din urmă se întoarse în camera ei, dar bătrânul nu avu timp să se pornească, fiindcă băieţelul plângea din nou, mai pornit.

– Copilul ăsta! strigă femeia, furioasă şi disperată. De ce plânge, ce vrea? Doar nu are nimic! Nu înţelege?

Renato spuse ceva în şoaptă şi în cele din urmă se îndreptă spre camera copilului, încercând să-l liniştească.

Fiindcă nu mai ieşea, bătrânul se întoarse în pat, dar nu adormi. Era exasperat.

„Nu înţelege, nu înţelege... Voi sunteţi încuiaţi şi nu înţelegeţi! Oare n-aţi fost şi voi copii? Nu vă temeaţi de noapte? Nu v-aţi dorit niciodată să simţiţi un trup lipit de al vostru?"

În cele din urmă, Renato se întoarse în pat şi urmă un răstimp de răgaz, dar copilul îşi întrerupsese somnul şi se trezi din nou plângând. Bătrânul nu mai răbdă şi fugi să-l consoleze, întâlnindu-se cu Renato.

– Du-te la culcare.

– Nu, tată. Du-te dumneata, te rog.

Copilul întinse mânuţele spre bătrân, speranţa lui, sfâşiindu-i inima.

– Vezi? spuse el triumfător. Vezi?

– Nu, tată, e treaba noastră. A Andreei şi a mea.

Bătrânul s-ar fi încăpăţânat, dar simţi că fiul lui nu avea să cedeze şi renunţă. Trebuia să lupte în alt mod. Înţelese că

fiul lui o asculta pe Andrea. Şi copilul era şi el supusul Andreei. Chiar şi el, Bruno, era redus la tăcere! Blestemat doctor şi blestemată carte! Dacă n-ar fi fost...

Plin de indignare reprimată, se aşează pe pat fără să se culce, învârtindu-se ca pe tăciuni înroşiţi. Sprijinit pe coate şi pe genunchi, îndoi spatele şi mormăi:

„Ce barbarie! S-a întors lumea cu fundul în sus, să trebuiască să salvezi un copil de părinţii lui... Nici la sălbatici... Şi ei îl iubesc, după părerea mea... Or fi nebuni?... Dar nu Andrea e călăul; şi ea ascultă. Călăul e canalia cu inel şi mustăcioară, nemernicul de *dottore* sau cum i s-o fi spunând aici: el, el comandă, cu cartea de avocat în mână, cu legea asta care spune să-i părăseşti pe copii noaptea! El e, cu batista de nătărău ieşind din buzunarul hainei!... Ar trebui să-l omor, da...

Timp de un moment, cocoloşi ideea aceasta; apoi se răzgândi:

„Degeaba, ar veni altul la fel..."

Bătrânul se culcă până la urmă, dar se zvârcoli în pat, atent la toate zgomotele, gata să intervină dacă se înrăutăţeau lucrurile... Numai faptul că era acolo ca să înfrunte batista, cartea şi lumea întreagă îi făcea o oarecare plăcere; trebuia să-l înfrunte chiar şi pe Renato – nu părea să fie fiul lui! –, încercând să adoarmă copilul în singurătatea în care îl lăsau... În acelaşi timp, se bucură, amintindu-şi de curajul copilului:

„Atât de mic şi atât de hotărât! Aşa te vreau, rebel, cerând ce-i al tău... Nu, ghetuţele n-au fost o nenorocire fiindcă te-au învăţat să mergi, ci o armă cu care să lupţi mai bine... Dacă o să ai nevoie de altele, o să ţi le ofer eu, copilul meu; o să ţi le ofer fiindcă eşti ca mine, din rezistenţă... Curajos noaptea, ieşind la luptă... Oh, Brunettino, tovarăşe: o să învingi! Cum am învins noi atunci, aşa o să învingi şi tu!"

Odată cu revărsatul zorilor, Brunettino căzu în somnul adânc al oboselii. Acum, pregătirile celor doi care se grăbeau să plece la serviciu păreau normale, dar cuvintele erau forțate, privirile se eschivau și cuplul șușotea întruna.

„Când o să vină Anunziata, o să ies. Trebuie să-i povestesc Hortensiei", hotărî bătrânul. „O să se enerveze mai mult decât mine; de asta e mamă."

În plus, nu voia să simtă acuzația mută din prima privire a copilului. Ar fi fost nedrept, fiindcă el nu îl abandonase. Ideea abandonului îi aminti de o predică uitată, pe care trebuise s-o asculte în timpul războiului, în timp ce se ascundea în clopotnița unei biserici și toată lumea era la templu, jos, iar el îi urmărea printr-un luminator. Predica în Săptămâna Mare un preot tânăr, care se emoționase comentând cuvintele lui Hristos pe cruce:

„Dumnezeul meu, Dumnezeul meu, pentru ce m-ai părăsit?"

Dar Dumnezeu nu-și părăsise Fiul, explicase preotul, și nu părăsise nici Italia ocupată, deși germanii o răstigneau. Așa se justifica și bătrânul: „Nu, comoara mea, nu te-am părăsit, deși așa s-ar părea. Eu sunt Sfântul Cristofor al tău și mai bine mă scufund împreună cu tine decât să te părăsesc. Sunt alături de tine și o să învingem!"

Coborând treptele, își aminti fața adolescentină a preotului. Nu părea să fi făcut parte din Rezistență, dar salvase mulți semeni ai bătrânului, riscându-și viața, și după puțin timp

fusese descoperit de Gestapo și împușcat. „Cum se numea?... Îmi pierd memoria; nici nu-mi mai amintesc de timpurile acelea... Și ticălosul ăla se bucură de soare acolo jos, în timp ce noi aici..."

Fiindcă cerul nu putea fi mai cenușiu și vântul înghețat îl obligă să-și înfunde pălăria mai bine. Trecând prin piața Moscova, în fața fântânii Sfântului Francisc, își aminti de noaptea de Sfântul Silvestru petrecută împreună cu Hortensia. Sfântul părea om bun, dar...

„În loc să te uiți după păsărele, care îmi mănâncă poamele – se adresă bătrânul statuii, ai putea să te ocupi mai mult de copii... Până la urmă, ești prietenul Hortensiei."

Cineva îl strigă și se întoarse surprins. Văzându-l pe Valerio, își aminti că trebuiau să se vadă după Anul Nou. Băiatul confirmă:

– Voiam să vă sun. O să înregistrăm poimâine.

Văzând uimirea bătrânului, râse.

– Ați uitat? O să vă dăruim o agendă de la Universitate!

– O agendă din acelea care le poruncesc milanezilor ce să facă și în care înseamnă lucruri pentru luna viitoare? Niciodată, băiete! Nu vorbi prostii!

– Dacă preferați altă zi, o să schimb data la laborator.

– Roncone are un singur cuvânt. Poimâine dimineață, unde vrei tu.

– O să vin să vă iau de acasă.

Se despărțiră. „Valerio mi-a adus noroc", gândi bătrânul când, după puțin timp, o întâlni pe Hortensia, care ieșea dintr-un magazin mare. Ea se bucură să-l vadă:

– Porți fularul meu!

– Mângâierea ta la gât!

Femeia zâmbi. El nu îndrăzni să adauge că mirosea ca ea și apoi îi păru rău că tăcuse. Ce i se întâmpla? Parcă ar fi fost altul! O invită la o cafea și, după ce se așezară, dădu frâu liber indignării:

– ...dar totul e zadarnic. Sunt mai încăpăţânaţi decât un catâr şi acum le-a intrat în cap ideea asta. Azi dimineaţă am auzit-o spunând: „Până la urmă o să se obişnuiască, Renato; aşa a spus *dottore*. Nu trebuie să lăsăm copilul să ne tiranizeze...". Îţi dai seama, Hortensia? Tiran, îngeraşul acesta! Şi ce fac ei nu e tiranie? Ce sălbatici!

– Nu exagera, Bruno. Nu e bine să le permiţi totul copiilor. Trebuie să-i educi.

Bătrânul o privi neîncrezător. „Cum poate vorbi astfel? S-o fi molipsit fiindcă a trăit atât de mult în Milano?" Răspunse îndurerat:

– Tu îmi spui asta?... Să le permiţi ce? Să aibă părinţi şi noaptea, aşa cum au ziua? Să se trezească alături de ei dacă se tem în zori?... Ţi-ai abandonat fiica, Hortensia? Nu cred!

Femeia zâmbi tăcută; mâna ei se aşeză peste mâna bărbatului.

– S-o abandonez... murmură Hortensia. Asta nu înseamnă abandon.

„Ce bună e!", recunoscu bătrânul ascultând-o. „Gândeşte ca mine, dar nu vrea să arunce paie pe foc... Nici nu trebuie, arde destul de tare!"

– Oricum ar fi, ai făcut aşa cu fiica ta? Răspunde-mi!... Apoi se plâng că fiii le pleacă de acasă cât de repede pot!

Femeia răspunse încet:

– Vai, Bruno! Copiii te părăsesc până la urmă, orice-ai face. Până la urmă, rămâi singură.

Era atâta melancolie în vocea aceasta, încât bărbatul îşi uită mânia. Îşi aminti şi propria lui situaţie şi răspunse cu afecţiune:

– Treaba e că tu n-ai făcut-o.

– Nu, n-am făcut-o. Dar fiica mea o face şi nepoţica mea doarme singură... Aşa gândesc mamele de azi; ele cred că e mai bine.

– Mai bine decât să simţi dragostea?... Aşa spune blestematul de doctor care le ştie pe toate... Ce înseamnă copiii

pentru el? Cu cât se îmbolnăvesc mai mulți, cu atât mai bine. Sau nu?

Hortensia făcu un gest de neputință:

– Ai dreptate, Bruno, dar nu poți schimba lumea... Nu poți să-l omori pe doctor!

– M-am gândit deja la asta.

Nu ridică vocea, dar amenințarea sună atât de adevărat și violent, că Hortensia se înfioră, de parcă ar fi văzut un cadavru:

– Nu mă crezi? întrebă bărbatul, agresiv.

– Nu te supăra; ești foarte capabil. Dar n-ai schimba nimic.

– Știu. Ar chema altul la fel și copilul nu m-ar mai avea lângă el. Asta îl salvează pe nătărăul cu mustăcioară.

– Și nici nu te poți certa cu copiii, fiindcă nu ai mai putea sta cu ei... Înțelege: nu poți face nimic.

– Ha! Asta rămâne de văzut.

Râsul lui sec o obligă pe Hortensia să-l privească mai atent. Descoperi o față de faun, batjocoritoare și sigură. Ochișorii clipeau isteți între pleoapele pe jumătate închise, iar ridurile modelate îl schimbau în piatră vie.

– Se poate, se poate, repetă vocea tăioasă. Întotdeauna se poate, când se vrea.

Pumnul se închise încet sub mâna Hortensiei și trădă toată voința care-l îndârjea.

– Ai grijă... Ei sunt părinții. Comandă în privința fiului lor.

– Și nemții comandau. Erau stăpâni, îți amintești? Aveau avioane și tancuri. Și ce? Am putut. Aveam curaj, munte și noapte. În munte dispăream, noaptea ne aruncam asupra lor ca niște lupi... și îi distrugeam fiindcă aveam curaj.

Vocea limpede adăugă:

– Ăsta-i adevărul. Ziua e a celor care comandă, da... Dar noaptea e a noastră.

În tăcerea moartă a casei, numai bătrânul partizan mai veghea.

Dintr-o dată, urechea lui auzi zgomotul unor paşi mărunţi. Se aşeză în capul oaselor. Surpriză: nu se îndreptau spre dormitorul părinţilor. Bătrânul scoase picioarele de sub cearşaf şi îşi luă papucii cu mâinile tremurătoare: „Bravo, Brunettino; vii la mine!" Se încălţă, îşi aruncă pătura pe umeri şi aşteptă.

Deşi aşteptată, apariţia îl cutremură. Nu era un copil în cămăşuţă albă, ci un înger luminos, care deschidea braţele ca pe nişte aripi în noapte. Bătrânul se lăsă să cadă în genunchi şi copilul se lăsă cuprins de braţele nervoase, care strânseră trupul cald, cu miros dulce.

„Oare vrăjitoarea i-a dat de ştire Andreei?" Aceasta apăru, se apropie de bătrân, care o privi aşa cum priveşte păstorul uliul, şi puse mâna pe copil.

– Aşa ceva nu se poate, tăticule, decretă imperios. Copilul trebuie să se obişnuiască.

– Cu ce? De ce? – protestă el înfuriat. Şi spune-mi „bunicule", ce naiba!

Dar ea luase deja copilul care gemea, repetându-i poruncile legii pediatrice. Dacă nu ar fi avut deja un plan stabilit, bătrânul s-ar fi aruncat asupra ei. Dar în orice război vine o oră în care trebuie să te stăpâneşti şi una în care să ataci.

Rămase în camera lui, cu sângele fierbând, în timp ce auzea cum se închidea uşa de la camera copilului. Aşa auzise,

cu patruzeci de ani în urmă, cum se răsucea cheia în ușa după care îl închisese Gestapoul din Rimini:

„A plătit Petrone; l-au ales pe el. Era un bărbat adevărat și nu a vorbit; datorită lui am scăpat... Aș fi putut fi eu în locul lui", rememoră bătrânul, amintindu-și țipetele și insultele, mai întâi, apoi gemetele, și până la urmă urletele tovarășului lui, torturat în cealaltă cameră.

În casă era tăcere. Bătrânul aștepta, exasperat, să vadă ce se va întâmpla.

„Însă noi eram bărbați și atunci era război! Dar ce rost au lucrurile de acum? Doar fiindcă așa a spus un dobitoc care nu știe să iubească? Doar copiii sunt pentru el o negustorie, simplă negustorie!"

Deși simțise că avea să urmeze primul țipăt al copilului, bătrânul se cutremură. Își imagină copilul neputincios în fața ușii, încercând să ajungă la clanță. Primul țipăt care, asemenea primei împușcături dintr-o ambuscadă, stârnea un infern. Primele strigăte ale prizonierului, explozii de ură, pumnișori care băteau în ușă... Vaietele bietului Petrone sub primele lovituri sau arsuri. O tensiune incredibilă în gâtlejul acela de mătase, violența disperată a plămânilor mici.

„Or fi în stare să-l lase acolo?", se gândi bătrânul, chircit în pat, de parcă ar fi stat pe scaunul călăului. Ar fi vrut să-și astupe urechile, dar trebuia să rămână atent; ar fi preferat să atace, dar trebuia să rămână de veghe. Mâinile lui, prinse de capătul divanului, ar fi vrut să dea drumul lemnului ca să se strângă în pumni agresivi, sau să cuprindă briceagul ascuțit.

Țipetele care îl ardeau ca niște lovituri de bici, dar care se transformară în plâns întretăiat, în mânuțe resemnate care băteau mereu, în durere uimită, nu în ură, într-un îndurerat „de ce?" Chiar și tăcerea din casa dușmană se închise în ea însăși, întristată.

Din camera lui, bătrânul ar fi vrut să pună o bombă, să arunce dinamită, să distrugă întregul Milano. Dar nu putea decât să-i transmită copilului un mesaj de suflet: „Liniștește-te,

Brunettino, vin! Nu țipa, n-are rost, o să răguşeşti şi-or să te înțepe din nou! Taci, înşeală-i, ca să pot veni la tine! Nu suferi; sunt cu tine!"

Dar bietul de el nu cunoştea încă trucurile războiului şi sângera, luptând pe față, limitat la suspine stinse, plânset singuratic, disperare... Din când în când mai izbucnea un țipăt, un blestem, dar erau gemetele de agonie ale lui Petrone, întrerupte de pauze din ce în ce mai mari... Până la sfârşit, la tăcerea totală: un gol imens care transforma casa într-un abis.

Tortura bătrânului culmină cu durerea acestei tăceri care, deşi prevăzută, îl sfâşie. Se trezi scăldat în sudoare, imaginându-şi victima învinsă, copilul mai singur ca niciodată, fără să mai creadă nici măcar în bătrânul cu care încheiase un pact; în brațele căruia se refugiase cu câteva minute înainte şi care îl trădase... Poate că zăcea inconştient după uşă... Poate că, în disperarea lui, se învârte ca un cerb încolțit fugind orbeşte... poate că, în căutarea unei izbăviri, apropie un scaun de fereastră, se prinde de ea, o deschide... *Madonna*!

Viziunea acestui pericol îl copleşi. Uită de părinți, nu-i mai păsa de nimic. Situația izbucnise odată cu uşa aceea, închisă ca un detonator. E ora atacului şi bătrânul înaintează în linişte să salveze prizonierul, să-i redea speranța de viață.

Văzând mașina lui Valerio, bătrânul rămase uimit:

– E a ta? Nu te-ai angajat la primărie din lipsă de bani?

– E a tatălui meu; o mașină veche.

– Și tu ești rebelul? Pe spezele tăticului, bineînțeles!

Lumea aceasta îl surprindea la fiecare pas. Până și Valerio! „Nu sunt italieni!", gândi bătrânul care, pe deasupra, nu era prea tolerant din fire. Dacă nu i-ar fi promis înainte de Crăciun... Ușa încuiată de la celula copilului îi tăiase tot cheful.

Intrară la Facultate pe o ușă laterală. Holuri înguste, formate din pereți falși, ușițe cu tăbliță. Intrară în *Laboratorul de Fonologie* și salutară o fată cu fustă albă. „Seamănă cu Simonetta; aceeași expresie."

– Bună, Flavia. Uite, acesta este domnul Roncone, care o să înregistreze.

– Încântată.

„Până și felul de-a vorbi îmi aduce aminte de Simonetta."

– Ce faceți aici?

– Studiem vocea.

– Aha! Învățați canto?

„Fata asta ar fi minunată pe o scenă."

– Nu. O analizăm, râse fata. Vreți să vă vedeți vocea?

– Vocea se vede?

– Da, pe un spectrograf... Numai un moment. Așezați-vă aici, vă rog.

Îl instalară în fața unui microfon și a unui ecran circular. Fata manipulă niște manete și ecranul deveni fluorescent. Se

auzi un uşor zumzet şi apăru o linie dreaptă orizontală, traversând cercul ca un ecuator.

– Spuneţi ceva.

Bătrânul regreta din ce în ce mai tare că se compromisese cu jocurile acestea milaneze. Nu erau serioşi! Nu putu evita protestul instinctiv de a lansa strigătul păstorilor pe munte:

– Heppa! Heppaaaa!

Se căi; o să-l creadă un oarecare şi el era Roncone, Salvatore. Dar efectul strigătului lui fu fascinant: ecuatorul de pe ecran se transformă într-o grămadă de şerpi agili şi oscilanţi ca nişte bice. Valerio zâmbi satisfăcut:

– Aţi văzut? Vocea dumneavoastră.

Bătrânul încercă să se ridice, dar fata îl opri.

– Mă scuzaţi, aţi vrea să repetaţi? O s-o filmez.

„Mă iau în bătaie de joc? Dar această nouă Simonetta e atât de copilăroasă! Dacă vrea să se distreze, să ne jucăm toţi, ce mai contează!"

– Heppa! Heppaaaaa!... Gata?

– Da, mulţumesc foarte mult.

– Interesant? întrebă Valerio.

– Foarte. O voce de cincizeci de ani, spuse fata întorcându-se spre bătrân. Şi dumneavoastră aveţi mai mult de şaizeci, presupun.

– Şaizeci şi şapte. Şi aşa o să rămân: o să mor în curând.

Îl priviră uimiţi, dar hotărâră să considere totul o glumă: altă trăsătură tinerească a bătrânului.

– O să-ţi dau o fotografie, Valerio, ca să i-o trimiţi domnului, anunţă fata la despărţire, după ce ceru numele şi datele bătrânului pentru arhivă.

– Deci e adevărat? întrebă bătrânul în hol. E vocea mea? Şi o să iasă într-o poză?

– Ca un chip. Sau credeaţi că e o glumă?

„Fantastic! Am o voce de cincizeci de ani! Când o să moară ticălosul şi o să mă întorc acolo, o să-i las cu gura căscată când o să le arăt poza în cafeneaua lui Beppo. Nimeni

nu şi-a fotografiat vocea acolo, nici în Catanzaro! Nici nu ştiu că se fotografiază!"

Între timp, în biroul lui, Valerio porni magnetofonul.

– Începem, ce ziceţi? Povestiţi-mi un lucru pe care să-l audă mâine profesorul Buoncontoni.

– Ce fel de lucru?

– O poveste calabreză... Ceva de care vă amintiţi.

Dar în mintea bătrânului avea loc o singură poveste, cea din fiecare noapte.

– Orice vreţi, insistă Valerio în faţa acestei tăceri, şi apăsă un buton. Banda începu să treacă de pe o roată pe cealaltă, şi bătrânul se simţi obligat. La ce vă gândiţi acum?

– La un copil... Un copil într-un puţ. Bun, închis acolo.

Îi scăpase! Se puse în gardă. „Ai grijă cu oamenii aceştia. Nu le poţi spune adevărul. Cine ştie cum îl vor folosi după aceea."

– Foarte bine! E o poveste veche? Unde l-au închis?

– Da, de demult... L-au închis într-un fel de peşteră. Şi nu era un copil; era un băieţandru când l-au dus acolo şi au baricadat intrarea.

Roţile se învârteau, Valerio observă o schimbare la bătrân, o concentrare. Cuvintele ieşeau fără să gândească, izbucneau pe buze, în vocea cu douăzeci de ani mai tânără... Bătrânul era uşurat să dea frâu liber obsesiei:

– L-au închis părinţii lui, care erau regii acelui ţinut. Nu erau răi, şi îl iubeau pe prinţ, care era frumos ca un înger! Dar când se născuse venise un ursitor, citise într-o carte şi anunţase că, atunci când va creşte mare, prinţul îşi va ucide părinţii şi va pune stăpânire pe împărăţie... Ce puteau să facă? Să-i taie gâtul? Să-l arunce în mare?... Nu-i lăsa inima, aşa că l-au închis în peşteră. Şi timp de trei zile şi trei nopţi...

(„Întotdeauna sunt trei zile şi trei nopţi. Sau şapte zile, sau de şapte ori câte şapte", gândi Valerio, reţinând deja materialul acesta pentru teza lui despre permanenţa miturilor în Mezzogiorno. „Ca în povestea lui Œdip şi a tatălui său Laios!")

– ...l-au ascultat de afară. În prima zi cânta așa:

Tată și mamă, scoateți-mă de aici,
doar sunt fiul vostru
și nu merit să vă purtați așa,
pentru că eu vă iubesc.

Bătrânul psalmodie la fel de melodios ca și *zia* Panganata, deși versurile pe care și le amintise erau dintr-o altă poveste, cea a unei fete calomniate și aruncate într-un puț. Valerio era încântat.

– A doua zi se ruga, iar a treia zi nu se mai auzi nimic... Atunci regina începu să plângă, și regele o îmbrățișă, și dădură vina unul pe altul: „Tu te-ai încăpățânat", „Minți, tu ai vrut să...". Lumea, care plângea după prinț, începu să dea la o parte pietrele de la intrare. Când ajunseră la copil, adică la băiat, văzură că era întins pe jos, la fel de frumos ca întotdeauna, dar lipsit de viață... Doctorul regelui îl înțepă într-un deget, dar nu ieși sânge, și toți spuseră: nu mai este nimic de făcut.

„Câtă siguranță în felul de a povesti", gândi Valerio. „Vorbește ca un proroc, e un mit viu. Doamna Rossi o să fie încântată."

– Atunci a coborât de pe munte un om foarte bătrân, cu barbă albă și toiag de păstor. „Eu o să-l salvez pe prinț", a spus el, și toți au înțeles că era un vrăjitor bun, fiindcă avea o voce limpede ca cristalul. Așa că acesta scoase cuțitul, îi deschise copilului vena inimii și, dintr-un șip, turnă pe rană un lichid roșu, iar lumea crezu că era sucul unei plante, dar era sângele lui... Prințul învie, se ridică mai puternic ca niciodată, își îmbrățișă părinții și domni mulți ani fără să se întâmple nimic, amintindu-și mereu, mereu, de bătrânul acela din munți care, după ce îl salvase, dispăruse.

Valerio apăsă un buton, se auzi un zgomot și roțile se opriră.

– Așa se povestește în Calabria?

„Ce-i tot dă înainte cu poveștile?... E mai adevărat decât cărțile!... Dar cu oamenii aceștia trebuie să ai grijă."

– Bineînțeles! De ce?

– E o temă foarte veche. Fără îndoială, o versiune a mitului primăverii, a învierii naturii... Interesant e că, în mitologiile cunoscute, femeia obișnuiește să redea viața.

– Cum așa? Tu ai auzit deja povestea asta? se miră bătrânul.

– Nu chiar așa. După cum am spus, e vorba despre o femeie: Ișstar care îl salvează pe Tamuz cel Verde, Isis care îl învie pe Osiris, și altele la fel. E un mit foarte răspândit.

– Fie ce-o fi, protestă energic bătrânul, dar nici vorbă de femei. E așa cum am spus eu: un bătrân coborât din munți.

„Bărbat, și încă ce bărbat", repetă bătrânul. „O să iau eu pietrele de la ușă, eu o să te scot să trăiești... Așa cum l-a scos Torlonio pe David, numai că viu: pe tine nu te-a împușcat nimeni."

Între timp, Valerio dăduse puțin banda înapoi și apăsă alt buton, ca să vadă dacă se înregistrase. Vocea bătrânului repetă ultimele cuvinte:

– amintindu-și mereu, mereu, de bătrânul acela din munți care, după ce îl salvase, dispăruse.

– Nici mai mult, nici mai puțin, triumfă bătrânul, cu vocea lui tinerească.

Ninsese toată ziua și albeața zăpezii intensifica acum strălucirea felinarelor de pe stradă și a reclamelor, difuze din cauza ceții și fumului. Dormitorul era plin de o lumină misterioasă și o tăcere absolută, izbăvită de timp, intensifica respirația sonoră a bătrânului, însoțită de respirația copilărească, în teritoriul delimitat de pactul magic.

Bătrânul ținea copilul în brațe, învelit într-o pătură. Căpșorul somnoros se înclina pe umărul stâng, osos, în timp ce trupul se sprijinea pe antebrațul drept. Ce povară prețioasă!... Zăpada îi învăluia de afară cu albeața ei viguroasă, protejându-i parcă: lupii nu se aventurau pe zăpada proaspătă, care le-ar fi trădat urmele.

Ca să se bucure de privilegiul acestei sarcini, ca să respire atât de aproape de acest miros de mieluşel, bătrânul dormea cu grijă în fiecare noapte. Chiar și cu ușa închisă, se trezea când auzea primele mișcări în pătuț... Rapid! Dacă întârzia o clipă, Brunettino ajungea la bariera blestemată și începea să lupte în singurul mod pe care îl cunoștea, plângând și bătând în ușă... Bătrânul ajungea repede și deschidea la timp, oprind îngerașul alb care se apropia deja de ușă.

„Oprește-te, tovarășe; trecerea e interzisă. Când nu poți avansa, îți întărești forțele. De asta am venit, să transform închisoarea ta în poziția noastră defensivă. Da, e închisă: dar eu mă strecor înăuntru; știu să mă infiltrez. Am reușit de-atâtea ori! Și acum taci: dușmanul are urechi."

Cu copilul în brațe, se apropie fericit de fereastră, arătându-și triumful întregului Milano, arătând copilul zăpezii prietene. Apoi îl legănă până adormi, și îl culcă în pătuț.

„Vezi, Brunettino? Ți-am promis și am stat de pază. Dormi, scumpul meu; bucură-te de pace. Așa se liniștesc și mielușeii înspăimântați, îmbrățișându-i și vorbindu-le; și dacă tu..."

O balama scârțâi, în dormitorul de peste drum. Rapid, bătrânul se ascunse sub masa pe care schimbau copilul, acoperită cu o față de molton. Ușa se deschise și cineva invadă teritoriul. De sub masă, bătrânul identifică picioarele Andreei, în papuci de casă. Femeia adulmecă nemișcată, ca o căprioară neliniștită. „Bine că nu mai fumez... și că asta nu știe să miroase."

Andrea înaintă spre pătuț. Văzându-i călcâiele, bătrânul riscă și se uită mai bine. Ea se aplecă și aranjă cearșafurile copilului cu gesturi drăgăstoase, așezându-le mai comod. Da, gesturile erau materne; bătrânul rămase uimit, dar trebui s-o recunoască: „Cine s-ar fi gândit!"

Trei ființe tăcute, în luminiscența ireală a orașului nins. În cele din urmă, Andrea sărută ușor copilul și plecă, închizând ușa. Bătrânul auzi din nou balamaua complice și ieși din ascunzătoare: „Bine că nu-i trece prin cap să viziteze camera mea", gândi el zâmbind.

Se apropie de pătuț și se așeză pe dușumea. Fața lui ajungea deasupra pătuțului, așa că-și continuă gândurile privind fruntea copilului.

„N-o să mai fii niciodată singur, Brunettino al meu; toate nopțile mele sunt ale tale. Am multe să-ți povestesc, tot ce trebuie să știi; lucruri pe care eu le-am învățat greu, fiindcă-s tare de cap, și chiar lucruri pe care le-am aflat alături de tine. Tu mă înveți, fiindcă ești vrăjitor, un mic vrăjitor nevinovat, ca idiotul Borbella: are cincizeci și cinci de ani și n-a atins niciodată vreo femeie, dar ochii lui albaștri te privesc și te ghicesc, îți scot gândurile și relele cum se scot măruntaiele dintr-o găină... O să adormi auzindu-mi vocea, ca un om care adoarme la umbra unui izvor, nu există somn mai bun, și auzi, știi că am o voce foarte tânără? Aproape ca vocea ta, dacă ai vorbi la

ecranul acela şi ai mişca toate viperele acelea înnebunite. Vai, ce plăcere mi-ar face să te aud! Ce mult aş vrea să-mi vorbeşti! Bineînţeles, vocea ta e ca a mea: voci apropiate, nu-i aşa?... De asta îţi spun lucruri bărbăteşti, şi nu poveştile pe care le-am scornit pentru profesorii ăia. Ei le păstrează în maşinăriile lor; tu, în schimb, mă asculţi ca o veveriţă de pe-o ramură, cu ochişorii ca năsturaşii, fără să mă-nţeleagă. Dar tu mă înţelegi, cuvintele mele îşi fac cuib în pieptul tău. Într-o zi ţi le vei aminti dintr-odată; n-o să ştii de unde vin, dar eu o să fiu aproape, fiindcă acum scoţi din sufletul meu atâtea amintiri uitate. Mi l-ai adus pe David, pe Dunka şi pe păstorii de demult; despre David şi Dunka o să-ţi vorbesc mai mult, fiindcă mi-au dăruit atâta viaţă! Iar eu nu i-am înţeles, fără să fiu veveriţă. Acum rumeg viaţa aceea ca oile mele; fiindcă mă îndemni tu, mişcându-mi inima, şi fiindcă anii mi-au slăbit stăpânirea. Ajungi să te desfaci ca snopii de grâu în arie. Nu-i vorba că m-ar treiera şi vântura, ca să scoată grâul; e ca şi cum m-ar călca într-un teasc, ca să-mi scoată vinul; a venit vremea vinului pentru mine, mă înţelegi... O să-ţi spun multe, ca să le ştii de la bunicul tău şi să ajungi unde n-am ajuns eu. Vreau să fiu tot ce-ţi lipseşte; tată şi chiar mamă în fiecare noapte. Da, chiar şi mamă, vezi! când m-aş fi gândit eu la aşa ceva!... N-o să dormi singur; eu n-am dormit niciodată singur, am avut norocul ăsta. Acum, da, sigur, dar pe bătrâni îi însoţesc poveştile lor... Da, am avut noroc. Când eram băieţandru, dormeam cu mama iarna, iar vara cu Lambrino, pe munte, bietul Lambrino, apoi în colibă cu ciobanii, sau cu argaţii, sau cu vacile care răsuflau atât de călduţ. Apoi, cu partizanii... Şi cu femeile, bineînţeles! Ah, femeile, copilul meu! Ai una alături şi, chiar dacă dormi, o simţi acolo, cu căldura, părul şi pielea ei. Ce lucru e femeia! Chiar dacă te-nşeală sau te răneşte, s-o ai alături e lucru mare... O să ai şi tu norocul meu, o să-ţi las moştenire punguţa asta. Tu mă faci să-mi retrăiesc viaţa, cu tine mi se însufleţeşte inima, îmi învie amintirile, mă ard neliniştile şi dorurile... Asta-i dragostea, copilul meu; nu ai cuvinte, nu, nu ai cuvinte..."

Ce i s-o fi întâmplat?... Nu poate fi supărată pentru discuția de alaltăieri", se gândea bătrânul în timp ce se plimba pe *via Borgospesso*. „Nu i-am spus nimic supărător, dar femeile au uneori niște toane la care nici nu te gândești..."

Nu se îndoia de Hortensia, femeie corectă, chiar dacă avea unele fantezii femeiești, dar nu se mai întâlnise cu ea și trebuia să-i povestească despre succesul lui, despre planul de salvare a copilului. Deși îl închideau și acum, tortura se terminase; celula redevenise dormitor. Bătrânul învinsese singurătatea; prezența lui anula nefericirea. Și când băiețelul râdea dimineața și Anunziata îi spunea „frumosule", bătrânul se gândea: „Datorită mie... „Chiar și dispoziția mai bună a Andreei mi se datorează, fiindcă ea crede că băiețelul s-a obișnuit în sfârșit să doarmă singur, dar eu sunt cel care... Ce mă enervează e că i se dă dreptate blestematului de *dottore*!"

Planul era deja în desfășurare; copilul învățase manevra. Bătrânul îi explicase clar, ținându-l în brațe, fiindcă așa înțelegeau mai bine copiii: „Dacă vine mama ta și tu ești treaz, iar eu mă ascund sub masă, să nu mă dai de gol arătându-mă cu degețelul!... Știu că ai fi în stare să faci gluma asta, dar n-o fă; nu ne jucăm! Suntem în război și eu sunt camuflat, înțelegi? Înșelăm dușmanul. Nu-ți trădezi niciodată tovarășul partizan..."

Copilul era foarte isteț, știa să joace și Hortensia avea să se bucure; ea era forța de rezervă, a doua linie. Și doamna Maddalena ajuta, dar ea era intendența și, în plus, avea destule pe cap cu războiul ei. Hortensia era refugiul, era... da,

era muntele! De asta bătrânul se îndreptă acum spre casa ei şi sună din strada. Nu-i răspunse nimeni, deşi soneria se auzea... „O fi plecat din Milano pentru vreo urgenţă? Nu iese niciodată mai devreme de ora asta!"

Uşa se deschise şi apăru o doamnă care îl privi bănuitoare pe ţăranul acesta din Sud.

– Pe cine căutaţi dumneavoastră?

– Pe doamna Hortensia. La mansardă, pe stânga.

Femeia îl luă drept o rudă napolitană şi deveni mai umană:

– Vai, sărăcuţa! E bolnavă de câteva zile! Nu ştiai?... Cred că i-au interzis să iasă din casă... Dar nu fă faţa asta, omule. Dacă ar fi fost grav, ar fi luat-o la spital... Intră şi urcă.

Ce încet urca blestematul de lift!... În sfârşit!

Uşa de la mansardă era întredeschisă; ce să facă? Bătu uşor, dar nu-i răspunse nimeni... O fi singură? Şi dacă i se întâmplase ceva dintr-odată? Se hotărî şi păşi în hol. Îl opri un alarmat „cine e?" şi răspunse, rostindu-şi numele. Alarma deveni ţipăt şi când ajunse în dormitor, patul era acoperit de o cuvertură de sub care ieşea numai faţa Hortensiei, acoperită până la gât:

– Nu intra, nu intra, omul lui Dumnezeu.

Bătrânul se opri, ruşinat.

– Scuze, uşa era deschisă şi...

– Ieşi afară, lasă-mă!

Bătrânul făcu un pas înapoi şi întrebă uimit din hol:

– Vrei să plec?

Răspunsul se precipită:

– Cum să vreau să pleci, prostănacule, mai mult decât prostănac! răspunse ea izbucnind în plâns.

Uimirea bătrânului era totală. Ce situaţie! Să intre? Să aştepte în sufragerie? De ce plângea?... Femei afurisite!

Suspinând încă, ea reuşi să vorbească:

– Intră, intră... Nu sta acolo!

Bătrânul intră şi ea continuă:

– Scuză-mă, sunt slăbită... În plus, ce proşti sunt bărbaţii! Nu vezi că sunt foarte urâtă? Ce păr trebuie să am!...

Zâmbi insinuant:

– Dar tu nu te sperii de mine, nu-i aşa?

Această încheiere feminine îl readuse pe bărbat pe teren sigur. Mişcat, se apropie de pat şi o privi. Ea îşi şterse lacrimile cu marginea cearşafului, fără să scoată mâna. El văzu o batistă curată pe masă şi o luă în mână, apropiind-o de faţa încadrată de părul negru, împrăştiat. Mâna aceasta, învăţată cu delicateţea de nasturii lui Brunettino, şterse lacrimile care rămăseseră. Zâmbetul feminin şi inefabil îl atrase irezistibil pe bătrân.

– Bruno, Bruno, ar putea fi molipsitor, murmură ea fără convingere, admirând dinţii de lup dintre buzele modelate pentru mângâiere. Auzind ameninţarea, buzele virile care se îndreptau spre frunte se opriră un moment pe gura ei. Apoi bătrânul se îndreptă:

– Aşa şi este, Hortensia.

Se priviră senini. El se aşeză la căpătâiul ei şi urmară explicaţiile. Ea se îmbolnăvise imediat după ce se întâlniseră la cafenea şi nu putuse suna. Cum îi mergea copilului?... Splendid, ce bucurie!... Ficatul; îi luaseră analize să vadă dacă era hepatită şi, între timp, odihnă absolută... Dar n-o durea nimic şi se descurca bine. Fiica ei îi aducea mâncare de regim, o pacoste, şi din când în când mai venea şi vecina din faţă, doamna Camila, o doamnă foarte bună, deşi fiul ieşise un nerușinat, se droga şi făcea şi altele... Micul-dejun i-l pregătea tot fiica ei, dar azi întârziase...

– Dar e zece deja, Hortensia! Ce neglijenţă!

– Biata de ea, oricum face prea mult, cu câte are pe cap.

Bătrânul se înfierbântă, gândindu-se că toţi copiii erau la fel. Întrebă ce trebuia să mănânce şi, după ce auzi, se îndreptă spre uşă.

– Aşteaptă, omule! Mai întâi îmi trebuie altceva!... Uite, dă-mi aceea. De acolo, de pe scaun.

Aceea era ceva mov, croşetat, cu nişte panglici. I-o lăsă pe pat, dar ea nu scoase mâinile s-o ia.

– Acum adu-mi din baie pieptenele şi oglinda de alături.

Bătrânul se întoarse şi lăsă totul pe măsuţă, alături de nişte pastile şi o sticluţă de colonie. Zâmbetul amuzat al femeii transforma toate gesturile într-un joc copilăresc.

– Acum poţi să te duci la bucătărie şi să faci ce poţi... dacă ştii.

– Un păstor se descurcă întotdeauna.

– Aha, păstorul cel bun!... Dar să nu-mi spargi nimic... Şi, mai ales, strigă ea când ieşi, să nu intri aici până nu te chem!

Dar îl chemă aproape imediat. O găsi cu faţa contractată, forţându-se să se ridice din pat.

– Ajută-mă, te rog... Sunt atât de slăbită!

Vocea ei imploratoare îl mişcă. Nu se mai acoperea şi nici nu se mai gândea să se aranjeze. Îşi încredinţă fără rezerve slăbiciunea acestor mâini aspre care o ridicară pline de respect, descoperi decolteul cămăşii înaintea ochilor bărbăteşti, dăruind un suspin de uşurare şi linişte urechilor avide. Bărbatul atinse prin ţesătură o carne de fruct copt şi febril, dar, spre uimirea lui, acest lucru nu trezi excitaţie sexuală, ci o tandreţe adâncă. Ce i se întâmpla? De când ajunsese la Milano, nu mai era el; o dovedea fiecare zi... Îmbătrânea oare sau era dihania? Mâinile lui care susţineau femeia îl făcură să-şi amintească de războinicii din muzeu şi acest lucru mări confuzia: se numea *Pietá,* şi atunci el era Madonna... Sau exista *Pietá* între bărbaţi?... Se pierdu.

– Te simţi bine aşa?

Cum de vorbise atât de liniştit, când se gândea la asemenea ciudăţenii? Bruno cel dinainte nu şovăia atâta.

– Foarte bine, Bruno, mulţumesc.

Ea îi luă o mână între mâinile ei şi o apăsă în aşa fel, încât bărbatul rămase uimit. Singura cale de scăpare era să meargă în bucătărie şi să pregătească micul-dejun.

Când sosi fiica, îi găsi povestind. Îl privi curioasă pe bătrân și își certă mama fiindcă se ridicase din pat, dar după puțin timp se văzu că era foarte mulțumită fiindcă nu mai trebuia să-și piardă timpul și plecă după ce notă câteva cumpărături necesare.

Rămaseră singuri și bărbatul trăi o dimineață magică, savurând treburile făcute pentru ea și ascultând instrucțiuni care i se părură maniace, cum era ștergerea de praf unei mobile foarte curate. I se părea că-și îngrijește nepotul, fiindcă femeia era acum lipsită de apărare și încredințată mâinilor sale. O duse chiar până la baie când avu nevoie și apoi o aduse înapoi, în patul pe care îl aranjase între timp. La vederea acestui pat bine făcut, ea exclamă:

– Până și asta, Bruno... Ce bărbat ești!

„Cum? Asta înseamnă să fii bărbat?", își spuse bătrânul, îndreptându-se spre casa lui, după ce ea îi refuzase oferta de a-și prelungi șederea. „Dar ce frumos e să poți îngriji pe cineva! Femeile au noroc... Bun, în problema asta. Acum o înțeleg pe Dunka, îngrijindu-mi rana și ajutându-mă să pășesc!... Dunka, atât de diferită și de asemănătoare!... De ce n-am făcut mai des lucrul ăsta?... De unde aveam să știu, dacă nu m-a învățat nimeni, dacă m-au crescut lovind cu pumnii?... Nu e niciodată prea târziu, nu-i așa, Rusca?... Am început cu Brunettino, care mi-a adus-o și pe Hortensia... Rusca, te rog, gândește-te la copil, care are încă nevoie de mine. Nu te grăbi prea tare, mă auzi?... Nu-l sperla pe doctor mâine."

– Domnul Roncone, vă rog.

Aceeași infirmieră drăguță. Consultația începu din nou. De dimineață trebuise să-și mănânce piureul, în fața privirilor uimite ale lui Brunettino, care cerea altă porție pentru el. Bătrânul se înarmase cu răbdare, pentru a trece prin același ciclu de explorări, dar se înșelase: asemănarea cu prima consultație se termină atunci când intră pe ușă. Dincolo aștepta însuși profesorul Dallanotte, întinzându-i mâna.

– Ce mai faci, prietene Roncone? Cum te mai simți?

Bătrânul, surprins, reuși cu greu să-i răspundă la politețe.

– Treci pe aici... De data asta n-o să te necăjim atât de mult. Vrem doar să vedem cum merge problema dumitale – profesorul îi zâmbi. Dihania, îi spui dumneata, nu-i așa? Cum se numea?

– Rusca, domnule profesor, Rusca. Bătrânul zâmbi la rândul lui. Cred că se îngrașă tot mai tare.

– Așa, Rusca... O să vedem acum; dezbrăcă-te.

Bătrânul, în halat verde, fu condus în sala de raze, unde profesorul studia radiografiile anterioare. Îl așeză pe bătrân pe masă și îl examină.

– Aha, aici e! exclamă medicul. Amintirea dumitale de la Cosenza... Bineînțeles, îl cunoști pe senatorul Zambrini?

– Comunistul? Nu; doar după nume.

– Ba îl cunoști... Bun, am terminat. Acum o să te văd.

Profesorul se retrase, un asistent îi făcu câteva radiografii bătrânului și îi spuse să se îmbrace.

– Gata?

– Profesorul n-are nevoie de mai mult. Fiindcă v-am consultat foarte amănunțit în noiembrie... Lucrurile astea nu merg atât de repede, domnule Roncone, zâmbi tânărul asistent.

„Ba da", se gândi bătrânul în timp ce se îmbrăca, atingându-și punguța de la gât. „Altfel, de ce-aș fi aici? Și ticălosul ăla nu mai dă colțul, *Madonna mia*!"

Apoi îl conduseră în birou, nu în cel mare, ci într-unul mic, cu o măsuță la care era așezat profesorul. Bătrânul ocupă singurul scaun disponibil. Fu surprins văzând o lampă normală, fără nici o pretenție. Profesorul îi zâmbi:

– Vezi, prietene Roncone, senatorul Zambrini te cunoaște. E un prieten foarte bun, deși eu nu sunt comunist și nici nu mă interesează politica. Îl cunoști și dumneata: ați luptat împreună la Cosenza.

– Nu înțeleg. Eu îmi amintesc totul despre vremurile bune.

– Atunci avea alt nume. I se spunea Mauro. Și dumitale Bruno, nu-i așa?

În mintea bătrânului se făcu lumină:

– Mauro! Conducea gruparea din Sila Grande, de la Muntele Sorbella la lacul Arvo!... Auziți, dar de unde știți numele meu de partizan? Cum ați ajuns să aflați de prietenia noastră?

– Acum o săptămână, Zambrini a trecut prin Milano și, depănându-ne amintirile, mi-a vorbit despre Cosenza. I-am spus că un pacient de-al meu poartă și acum un glonte în corp și când te-am descris pe dumneata, te-a recunoscut. „Cred că e Bruno!", a exclamat. Și mi-a spus că i-ar face plăcere să te întâlnească în următoarea călătorie.

– Ia te uită, pe mine!... Așadar Zambrini e Mauro... Era un bărbat cum sunt puțini pe lume, domnule profesor!

– Și este și acum, mulțumită dumitale. Se pare că, dacă n-ai fi sosit la timp în noaptea aceea, l-ar fi pârlit. Așa a spus: „Ne-ar fi pârlit"

– Cred și eu! râse deschis bătrânul. Germanii primiseră aruncătoare de flăcări și ne-ar fi ars de vii. Dar trupa mea i-a surprins, le-am furat două și i-am ars noi pe ei. Apoi le-am aruncat în Crati; nu aveam rezerve de combustibil. Păcat! O

mare invenție... Am luptat fără nimic, cu ce prindeam... Ia te uită, Mauro! După cum se spune, mai are și acum curaj, deși a devenit politician, ca toți ceilalți.

– Zambrini mi-a povestit că dumneata ai înfăptuit lucruri extraordinare – bătrânul respinse cuvântul „extraordinare" cu un gest al mâinii – și te rog să mă consideri un prieten și să uiți discursul meu din prima zi. Cei mai mulți au nevoie de cuvintele acestea. Atunci... uităm?

– Le-am uitat deja. Și fiindcă sunteți prietenul lui Mauro, cu atât mai mult.

– Și încă un lucru; eu nu am fost păstor, dar bunicul meu a fost.

– Unde? întrebă bătrânul, foarte interesat.

– În nord. În Dolomiți. Uite, e singura fotografie pe care o am.

Era pe perete, decolorată. Aceeași ochi limpezi ca și nepotul. Cu mustață și uniformă din Primul Război, cu pene la pălărie.

– Acum vezi. Avem lucruri în comun, prietene Roncone.

Bătrânul deveni serios.

– Atunci faceți-mi favoarea pe care nu mi-ați făcut-o data trecută: spuneți-mi cât mai am de trăit. Ați văzut azi ceva nou?

– Nu; Rusca își continuă mersul, dar dumneata rezișți foarte bine. Și-ți răspund: nu-ți pot oferi nici o asigurare. Altul ar fi terminat, în locul dumitale; dar dumneata ești de fier, din fericire.

– Spuneți-mi un maxim. Trebuie să știu.

– Atunci o să-ți pun câteva întrebări.

Profesorul îl întrebă meticulos pe bătrân despre senzații, dureri, reacții la anumite mâncăruri, scaune și urină, vorbind cu o asemenea precizie, încât bătrânul exclamă la final:

– Vă felicit, domnule profesor. Vorbiți ca și cum ați fi trecut prin toate astea.

Profesorul îl privi fix. Lumina lămpii îi ajungea până la barbă, dar ochii luminau în întuneric cu strălucirea lor albastră. Răspunse încet:

– Nu mă felicita, iubite prieten: sufăr de aceeaşi boală.

Bătrânul nu se aştepta. Se întristă aproape mai mult decât pentru el însuşi.

– Dar, protestă el, sunteţi foarte tânăr.

Profesorul ridică din umeri... Bătrânul observă chiştoace într-o scrumieră.

– Şi fumaţi?

Profesorul îşi repetă gestul.

– Aşa cum vrei şi dumneata să fumezi... Dar noi, doctorii, trebuie să interzicem tutunul.

– Nu, eu nu mai fumez. Pentru nepotul meu.

Profesorul dădu din cap şi spuse melancolic:

– Fiul meu are doar şaisprezece ani.

Tăcură, atenţi la tăcere, de parcă ultimul cuvânt ar fi trebuit să fie rostit de o prezenţă invizibilă.

– Încă nu am auzit maximul, domnule profesor, insistă în cele din urmă bătrânul.

– O să ţi-l spun numai pentru că îl meriţi, dar nu e nimic sigur: nouă sau zece luni; nu cred că o să fie un an... Şi nu mă întreba minimul, pentru că e zero. Pentru dumneata, pentru mine şi pentru toţi.

– Nouă sau zece luni! se bucură bătrânul. Îmi dăruiţi toată vara!... Mulţumesc, domnule profesor, îmi ajunge!

– Ca să termini cu vecinul acela paralitic? zâmbi poznaş medicul. Cum se simte?

– Foarte rău! Vreau să zic, râse bătrânul, că progresează. Dar nu doar din cauza aasta. Trebuie să-mi aud nepotul spunându-mi *nonno, nonnu*, cum se spune la noi. Şi vreau să-l duc vara asta la Roccasera, să-i arăt casa lui, satul lui, pământul lui.

Profesorul zâmbi şi bătrânul descoperi, dintr-odată, la Dallanotte, zâmbetul lui don Gaetano, doctorul din Catanzaro, atunci când vorbea cu lumea. Acestuia îi lipsea ţigara lipită de buză, dar zâmbetul era acelaşi; curajos şi îndurerat. Nesfârşit de omenesc.

Bătrânul adormi copilul și se așeză pe scaunul lui tare, în fața ferestrei. Sună telefonul și Andrea răspunse.

– Tăticule... Vreau să spun bunicule, e Rosetta.

De ce îi sclipeau ochii Andreei după un minut de conversație? „Dac-ar fi asta!", se gândi bătrânul, luând receptorul. Și asta era.

– Într-adevăr?... Când îl îngroapă?

Auzi fără să priceapă. În urechea lui, vocea părea îndepărtată, povestind un lucru care se întâmplase demult în dorințele lui... În pieptul lui se sparse ceva, dar închise mașinal. Fără să-și fi dat seama, Renato și Andrea veniseră lângă el. Îi privi:

– A murit, pronunță el lent. A dat colțul. A crăpat.

Copiii rămaseră uimiți de răceala aceasta. Și el fu mirat să descopere că, dintr-o dată, lucrul atât de dorit părea amintirea unei întâmplări deja uitate. În același timp, simți un gol, de parcă i-ar fi fost furat ceva.

Se îndreptă încet spre camera lui și, fără să aprindă lumina, se trânti în pat. Își trase pătura până la bărbie, cufundându-se în mirosul de acolo, mirosul întregii lui vieți. Privea înainte, dar nu vedea peretele opus, ci piața scăldată în soare, prietenii lui la ușa lui Beppo sau sprijiniți de fațade. Sosiseră câteva automobile din Catanzaro și dricul, cel mai bun de acolo. Ascultă fanfara. Ar fi putut să numească exact persoanele îndoliate care luaseră cuvântul și pe cele care făcuseră parte din cortegiul mortuar... Auzea clopotele bătând... Vedea chiar și mortul, în sicriul trambalat pe străzile pline de

gropi, cu negul întunecat de pe lobul urechii, pe care ar fi trebuit să i-l taie în ziua aceea. Se întrebă dacă îi lăsaseră sau nu ochelarii negri de fascist... Văzu totul, de parcă ar fi fost acolo, în timp ce ritmul propriei respirații îi producea o plăcere voluptuoasă... Își atinse cu mâinile pieptul, sexul, șoldurile... „Mulțumesc, Rusca, ești fată bună; mulțumesc, Madonna, o să-ți cumpăr lumânarea pe care ți-am promis-o", murmură el... Cu toate acestea, acum, când viața îi adusese triumful cel mare, nu întindea mâna prea repede ca să-l apuce... Nu se înțelegea nici el singur.

– Cine să-l înțeleagă pe tatăl tău? comenta între timp Andrea în sufragerie, aproape indignată de tăcerea bătrânului. Îți amintești cât s-a bucurat data trecută, când i-a povestit Rosetta că se simțea mai rău? Și acum... Ce vrea? Doar nu-i pare rău!

– Poate că se gândește că va urma și el în curând, spuse trist Renato. Ce ți-a spus alaltăieri Dallanotte?

– Ți-am povestit deja totul. I-a dat tatălui tău până la zece luni și el s-a bucurat foarte mult... Lui nu i-a vorbit despre operație, dar mie da; își rezervă opțiunea asta, deși i se pare îndoielnică... Desigur, adăugă ea lăudându-se, profesorul a fost foarte amabil, și ne-a însoțit până la ușă. Faptul că suntem colegi la Universitate are importanța lui.

Andrea se retrase la măsuța ei, spunând că nu-l înțelegea pe bunic, și Renato ghici că spera că bătrânul avea să se întoarcă în sat, ca să moară în patul lui. Fiindcă nici de data asta nu-i căzuse bine vizita lui. Fusese chiar mai rău decât prima dată, din cauza ideilor diferite legate de creșterea copilului. Noroc că Andrea nu aflase încă de vizitele nocturne ale bătrânului, descoperite din întâmplare de Renato! Nu-i plăcea că trebuie să aibă secrete față de ea și știa că bătrânul îl învăța rău pe copil, dar, dacă așa i se prelungea puțin viața, ce rău făcea lăsându-l? Deși Andrea nu l-ar fi înțeles, fiindcă voia să educe copilul cu multă atenție! Renato suspină.

Când ea părăsi masa de lucru și se duse în bucătărie, Renato se duse să-l vadă pe bătrân. Îl găsi culcat, cu lumina stinsă.

– Bunicule, o să cinăm în curând.

– Nu prea am poftă. Începeți fără mine; vin îndată.

– Ai pățit ceva?

– Ce să pățesc! Mă simt foarte bine.

Începură să mănânce, când bătrânul apăru cu o sticlă în mână. Se presupunea că Andrea nu trebuie să știe de existența acestui vin negru, dar nu spuse nimic. Bătrânul scoase niște măsline din frigider. Își turnă un pahar bun de vin și mâncă câteva măsline.

– În sănătatea răposatului! Și a lui *dottore*, care l-a îngrijit așa cum a vrut Dumnezeu! Trăiască *dottore*!

Bău lacom. Pe gâtul slăbit, mărul alunecă de parcă ar fi plutit în lichidul ce cobora.

Copiii tăcură; ce să-i spună? După ce goli paharul, îi privi și spuse sentențios:

– Treabă terminată. Și trăiască Marletta, cea mai bună *magàra*!

Andrea îl privi fascinată. „Trăiesc în absurd", se gândi ea. Noroc că începură știrile la televizor.

În zori, bătrânul se îndreptă spre dormitorul copilului, fără să mai aștepte scârțâitul pătuțului.

Contemplă copilul, în luminozitatea contaminată a nopții milaneze. Zăpada dispăruse deja, măturată de periile și mașinile primăriei. Absorbit în gândurile lui, fu surprins când văzu copilul treaz, înălțând în tăcere brațele. Îl ridică și se așeză cu el pe dușumea, înfășurând pătura în jurul amândurora.

– Vezi tu, Brunettino, ticălosul a murit. L-au îngropat azi dimineață... Într-o zi o să știi ce înseamnă „a îngropa" Bucură-te, bunicul tău a fost mai tare. Sunt aici, viu și iar viu!

Înainte de a adormi din nou, copilul cuprinse cu o mânuță gâtul îmbătrânit și slăbit. Moliciunea acestei mânuțe îl mișcă pe bătrân:

– Nu te speria, copilul meu! Crezi că o să plec și o să te las aici? Cum poate să-ți treacă prin cap așa ceva? Mă supăr! Cum să te las? Te-ar închide din nou cu spaimele tale, cele care sunt în fiecare din noi! Spaime despre care nu știi: cele mai rele... Dormi liniștit, scumpule... În plus, am atâtea să-ți spun! Și tu mie. În curând, cât mai repede, îmi doresc atât de mult să te aud!

Se opri și suspină adânc, fără să se poată stăpâni.

– O să-ți spun adevărul, nu vreau să te înșel. E adevărat, mă gândeam să plec atunci când avea să crape... Ce vrei? Nu-mi place la Milano, nici... nu-mi place nimic, dar nu mă puteam întoarce în timp ce Cantanotte era tot acolo, în piață... Tu încă nu știi ce înseamnă piața! Tot ce contează în sat se spune acolo... În plus, ziua întoarcerii mele avea să fie o zi mare! Ambrosio avea să lanseze rachete de la mănăstire când ar fi văzut mașina mea pe coastă, fiindcă nu putea să tragă cu mitraliera, ca să nu se sperie carabinierii... Nu a predat-o, o are și acum ascunsă, știi? Bine face, a câștigat-o cu sângele lui. Și eu o am, fiindcă am predat alta, ca să mă lase în pace; o să ți-o arăt... Aveau să mă aștepte cu toții în piață, mai mulți decât în ziua în care a intrat sergentul acela englez cu oamenii lui. Ai mei m-ar fi îmbrățișat, râzând și glumind, iar ceilalți și-ar fi mușcat limba de ciudă, dorind să mă deoache. Aha! Dar înainte l-am deocheat eu pe Cantanotte, împreună cu Marletta, și punguța asta care o să fie a ta mă apără. Da, toți vor fi în piață, tot satul, fiindcă acolo eu sunt eu, pricepi?, și nimic mai puțin. O să vezi atunci când o să zici: „Bunicul meu a fost Salvatore din Roccasera". O să vezi atunci cât valorează un nume, și eu singur mi l-am făcut... Eu nu am avut tată, dar știam cine era și el s-a îngrijit de mine pe munte, deși n-a spus niciodată că era tatăl meu. Nici mama mea n-a spus, și un asemenea tată nu conta pentru copiii de la școală. A trebuit să le închid gura cu pumni până când s-au săturat de batjocuri... De asta am devenit atât de

dur și vreau să fii și tu așa, un bărbat adevărat. Nepotul lui Bruno, a lui Salvatore din Roccasera.

I se păru că băiețelul crescuse ascultând aceste cuvinte.

„M-am gândit să plec, recunosc, dar acum rămân. Nu mai contează dacă mă întorc acolo într-un sicriu; ticălosul nu mai e, ca să mă vadă... Nu mi-e greu să rămân, tu ești Roccasera mea. Și oasele mele și sângele inimii mele... Tu ești totul, mieluțelul meu, și bătrânul Bruno e al tău. Unde să mă duc? Acum, nici Rusca nu mă mai desparte de tine, gândește-te!... Bun, ea o să mă despartă; scuză-mă, Rusca, dar nu se grăbește. Așa a spus profesorul, care s-a dovedit a fi un tovarăș... Aș vrea să fie doctor de copii, ca să se ocupe de tine! Dar, bineînțeles, nu e un asemenea cretin, cum ar putea fi!

Vocea bătrânului deveni o șoaptă, aproape inaudibilă.

„Uite, adevărul adevărat, copilul meu, e că rămân aici fiindcă am nevoie de tine. Fără tine, m-aș prăbuși acum... Așa este, eu te apăr pe tine și tu pe mine și împreună o să câștigăm războiul nostru, ți-o jur. O să-l câștige bătrânul Bruno cu tovarășul lui partizan: tu, Brunettino al meu..."

Dacă n-ar fi dormit atât de adânc, copilul ar fi simțit pe obrazul lui de nard lacrima alunecată de pe obrazul bătrân cu pielea tăbăcită.

„Cap de pitic", îl defini bătrânul pe profesorul Buoncontoni, văzându-i chelia sclipitoare aureolată de şuviţe albe, obrajii rotunzi şi buzele groase. Ar fi fost caraghios dacă n-ar fi avut ochii aceia sclipind de inteligenţă. Alături de el era doamna Rossi, înaltă, fără piept, cu părul blond foarte scurt şi breton. La pupitre, o duzină de studenţi şi, bineînţeles, Valerio în faţa magnetofonului.

Bătrânul nu se aştepta ca băiatul să-i deştepte atâta interes profesorului. Povestea lui înregistrată, improvizată din diferite fragmente, îl ruşinase puţin după aceea, dar: „La naiba! roţile acelea se învârteau şi se învârteau, şi banda trebuie să fie scumpă". Cu toate acestea, ei doreau să continue, plătind chiar treizeci de mii de lire pe şedinţă şi scuzându-se că nu dădeau mai mult din cauza bugetului redus. „Ce oameni ciudaţi!", gândise bătrânul auzindu-l pe Valerio. „Când te gândeşti că îşi câştigă viaţa cu fanteziile astea, în timp ce alţii se omoară muncind!"

– Încântat, salută profesorul. Foarte interesantă înregistrarea. Eu nu cunoşteam această versiune a mitului sumerian al lui Tamuz. Sunt sigur că ne veţi povesti multe lucruri.

„Nu, nu e un pitic", rectifică bătrânul. „E un copil. Sunt nişte copii. De asta le plac poveştile."

– De asta am venit... Vă interesează maurii? Avem castele şi de toate; au lăsat amintiri.

– Bineînţeles, maurii, consimţi profesorul. Şi bizantinii.

– Cine?... Nu, din aceştia n-au fost.

– Catanzaro a fost un oraş bizantin, prietene Roncone.

– Dacă spuneți dumneavoastră... Dar acolo nu-ișt ie nimeni. Nu ne-om fi luptat atâta cu ei, cât ne-am luptat cu maurii.

Mașina funcționa deja și roțile implacabile se învârteau.

– V-ați luptat? Din ce motiv?

– Nu aveam nevoie de motive. Pe vremea aceea, ei erau mauri și noi creștini, vi se pare puțin lucru?

Văzu că auditoriul nu înțelegea. Explică:

– Întotdeauna se găsesc motive atunci când vrei să te lupți, și noi voiam... De exemplu, le furam femeile sau le furau ei pe ale noastre, și să te ții război... Da, și astăzi se fură! întări el, lăudându-se.

– Și astăzi? întrebă profesoara, notând ceva în caiet.

– Păi cum! Dacă părinții nu-l vor pe mire, o răpește și trebuie să se căsătorească... În unele sate e de-ajuns să-i ia *scapigliata.*

– Ce? întrebară câțiva. Profesorul zâmbi: cunoștea deja acest obicei.

– La ieșirea din biserică, băiatul se duce la fată și-i smulge baticul de pe cap, desfăcându-i părul. Bineînțeles, trebuie s-o mărite cu el, fiindcă a fost dezonorată și nimeni n-o mai vrea... Dacă nu îl omoară; atunci se șterge rușinea. Dacă îl omoară, totul se aranjează.

Discutară pe scurt despre acest obicei și profesoara comentă ceva despre miturile care relaționau părul sau barba cu cinstea. Concluzionă întrebându-l pe bătrân dacă răpirea fetei nu e privită ca o fărădelege.

Bătrânul era din ce în ce mai uimit:

– Dimpotrivă! Cel care nu răpește nu e bărbat. De asta și sunt femeile: părinții lor le cresc pentru alții... Nu-i așa?

Profesoara Rossi era gata să nege, dar profesorul reluă tema războiului, întrebând dacă erau și alte motive.

– Multe. Pământurile, irigațiile, teascurile... Turmele, de exemplu, ca în cazul lui Morrodentro.

– Cum?

– Un păstor care ducea la piață o capră a maurului, și animalul a intrat într-o semănătură a unui creștin, care i-a spus episcopului.

– Şi maurul asculta de episcop?

– Ei, pe atunci se temeau de episcopi, fiindcă puteau să condamne; nu ca acum, când nu-i ia nimeni în seamă... Maurul nega, creştinul susţinea şi episcopul l-a întrebat pe păstor dacă animalul intrase sau nu pe ogor. Omul a răspuns: „Avea botul înăuntru, dar picioarele în afară". De asta au început să-i spună Morrodentro[1], şi porecla a trecut la copiii lui până azi, fiindcă mai sunt urmaşi de-ai lui în Roccasera. Episcopul a hotărât ca animalul să fie al creştinului, fiindcă intrase în ogor cu capul, şi turmele se numără după capete. Apoi, i-a luat bani creştinului ca să-i boteze capra, fiindcă nu putea să ţină în casă un animal necreştinat... Şmecherii de-ale preoţilor, ca să scoată bani!

Începu o discuţie academică despre această judecată demnă de Solomon şi cineva evocă fabulele medievale şi *Panchatantra*, dar bătrânul interveni:

– Un moment, lucrurile nu s-au terminat aici. Maurul a jurat să se răzbune şi de atunci maurul şi creştinul au fost în război, răzbunându-se... Maurul a omorât cel mai bun câine al creştinului, o femelă ogar priceputa la iepuri; dar creştinul a necinstit o nepoată a maurului şi i-a tăiat coada celui mai bun prepelicar, şi acesta n-a mai putut să alerge bine niciodată.

– Cum? întrebă cineva. Numai fiindcă nu avea coadă?

– Numai pentru asta! afirmă tăios bătrânul, dispreţuind ignoranţa acestor înţelepţi. Prepelicarul e un animal foarte nobil, şi fără coadă se simte pe jumătate castrat şi se înfricoşează... Ca un cocoş fără creastă, pricepeţi?

Nimeni nu îndrăzni să discute. Cineva întrebă cum se terminase războiul acela.

– Ca orice război: cu moartea. Creştinul, deja bătrân, se îmbolnăvi şi maurul se bucură nespus. Toată ziua stătea în turn cu oamenii lui, uitându-se la creştinul care mergea la doctor să se trateze... A, dar în cele din urmă creştinul a scăpat!

– Cum?

– Începu să i se arate un înger în fiecare noapte... Necazul maurilor e că ei n-au îngeri... Îngerul creştinului îl ajuta să-şi

1. Maurul înăuntru (dialect calabrez) (n.tr.).

recapete puterile, cu fiecare vizită. Era un înger mititel, dar era de ajuns să-l miroşi şi atingerea lui vindeca pe oricine... Maurul, văzând că duşmanul lui se înzdrăvenea, s-a înfuriat atât de tare, că i-au crăpat ficaţii şi a dat colţul... Creştinul a murit şi el, bineînţeles, dar mai înainte a fost fericit, foarte fericit. S-a văzut, fără maur şi cu îngerul, în slavă!

Începură să discute despre îngerii islamului şi creştinismului, iar profesorul formulă o întrebare:

– Atingând îngerul, aţi spus? Înseamnă că îngerii au trup?

Bătrânul se uită indulgent la pitic:

– Bineînţeles! Dacă n-ar avea trup ar fi nişte minciuni, nişte fantasme. Nu-i aşa? Au trup şi carne ca mine şi ca dumneata... Bun, o fi alt fel de carne, dar au. Şi asta fiindcă unii sunt femei, adăugă bătrânul, amintindu-şi dintr-o dată de trupul Dunkăi.

– Mă scuzaţi, domnule Roncone, interveni un student eminent, laureat al Seminarului Conciliar. Îngerii nu au sex.

Uimirea bătrânului crescu:

– Prostii! Cine-a spus asta?

– Scripturile. Papa.

Bătrânul izbucni în râs.

– Şi ce ştie Papa despre sex? În plus, cum pot trăi fără sex? Dacă noi oamenii avem, cum să nu aibă îngerii, care sunt mai presus? Putea să-i pedepsească Dumnezeu şi să nu le facă femei?... Ce idei mai are şi Papa! Cât-i mai trec prin cap!

Bătrânul fu mulţumit văzând că profesoara Rossi zâmbea aprobator şi că profesorul îi amintea seminaristului că nu erau la ora de teologie, ci la un seminar la care se discuta despre credinţele populare, domeniu în care domnul Roncone erau o autoritate.

Aşa că bătrânul se întoarse acasă foarte mulţumit, în maşina lui Valerio, deşi avea aceleaşi gânduri ca la începutul şedinţei:

„Sunt ca nişte copii, dar, ce să zic, trăiesc bine de pe urma poveştilor"

Şi mângâie cele trei bancnote nou-nouţe din buzunar. Nu picau rău niciodată.

– Intră, intră, nu te aşteptam! îl invită Hortensia din pat, auzind că intrase. Şi asta? adăugă, referindu-se la buchetul pe care bărbatul îl lăsase pe comodă. Iar ai început să faci prostii?

– Azi e un dar de la Universitate, departamentul de fantezii, răspunse bătrânul, forţându-se să vorbească, fiindcă urcase repede.

I se păru că arată mai bine, dar nu era încă Hortensia lui cea veselă. La rândul ei, el i se păru femeii obosit, cu mâini care tremurau.

– Ce poveste ai inventat de data asta? râse femeia, în timp ce se întreba dacă va observa că fiica ei îi aranjase părul.

– Eşti foarte frumoasă azi, Hortensia! Şi asta nu e o poveste... Cea de la Universitate, da; dar mi-au plătit, n-o să-ţi vină să crezi, treizeci de mii de lire.

– Ce ai făcut pentru asta?

– Nimic; sunt proşti... Le povestesc ce-mi trece prin cap şi înregistrează fără să piardă nimic, ca pe catehism... Dacă i-ai vedea cât de serioşi discută, în italiana de la radio! Eu n-aş putea vorbi aşa, ce barbarie!... Ţi-am spus, proşti... Orice om din satul meu i-ar putea înşela.

– Treaba e că tu eşti foarte bun de gură, şmecherule! râse ea, aşezându-se pe pat şi lăsându-l să-i pună pe umeri o bluziţă tricotată.

Bătrânul râse, măgulit, în timp ce intra în bucătărie şi se întorcea cu o vază cu apă. Desfăcu buchetul şi încercă să aşeze florile, apoi dădu din cap, nemulţumit de opera lui.

– Dă-o încoace, omule, dă-o încoace... Deşi te descurci destul de bine, pentru un bărbat.

– Am învăţat mult, îngrijindu-l pe Brunettino... Are nişte năsturei!... Îmi place să-l îngrijesc; acum înţeleg de ce se bucură atâta femeile ocupându-se de copii... Am ajuns să fac lucruri de care m-aş fi ruşinat înainte!

Ea îl privi cu coada ochiului, în timp ce aşeza florile în vaza ţinută de el.

– Te-ai fi ruşinat fiindcă erau lucruri femeieşti, nu-i aşa?... Te gândeai că te-ai fi înjosit făcându-le.

– Trăim foarte departe de voi, ştii? Bărbatul păşeşte departe de femeie, deşi dorm în acelaşi pat.

– Uite ce frumoase sunt!... Pune vaza aici deasupra, aşa. E cel mai frumos buchet pe care mi l-ai adus... Bineînţeles că trăim separate; ne ţineţi la colţul nostru!

Bărbatul şovăi.

– Nu la colţul vostru... Dar e drept că nu ştim prea multe despre viaţa femeilor... Deşi eu am cunoscut multe! zâmbi el, împăunându-se.

– Tocmai că nu le-ai cunoscut, prostule. Te-ai bucurat de ele, nimic mai mult. Pe deasupra.

– Şi cât de deasupra! izbucni el în râs. Unde m-aş fi putut bucura mai bine?

– Neruşinatule!... Dar te-ai fi putut bucura de mult mai multe lucruri, şi tu nici nu bănuiai. Ca toţi ceilalţi. Învaţă asta: femeile vă plac, dar nu vă interesează. Aşa sunteţi voi.

Bărbatul se gândi, răscolindu-şi amintirile:

– Nici ele nu voiau mai mult, cred eu... Numai uneia i-ar fi plăcut ca eu... Da, uneia...

– Mda, spuse ea pe un ton mai aspru. Norocoasa partizană.

– Dunka, da. Ea voia să mă schimbe, să mă facă asemenea ei... Şi uite, poate de asta am părăsit-o... Bun, în orice caz războiul era o vijelie. Ne purta pe toţi, care şi cum putea... Dar Dunka voia...

– Să te apropie de ea, bineînţeles...

Bărbatul tăcu, foarte atent la vorbele Hortensiei.

– Şi tu i-ai întors spatele... Sărmane Bruno; ai pierdut ce era mai bun şi mai frumos.

– Da de unde! M-am bucurat întotdeauna de ce era mai frumos!

Dar râsul aproape grosolan i se păru şi lui forţat. O simplă apărare.

– Ba da, ai pierdut... Şi acum îţi dai seama!... Bun, mai bine mai târziu decât niciodată.

Bătrânul o privi şi simţi că descoperise ceva. Acum îşi dădea seama, dar ce era? Îi dădea târcoale, dar nu reuşea să-l prindă.

– La ce te gândeşti? îl surprinse ea.

Bărbatul suspină.

– Dacă te-aş fi cunoscut înainte...

Femeia râse, ca să nu trădeze valul de căldură care o cuprinsese.

– Nici nu m-ai fi luat în seamă, prostuţule. Eu n-am atras niciodată atenţia... Nu spune nimic; ăsta-i adevărul... Uneori plângeam din cauza aceasta, spuse ea cu o voce mai intimă. În fine, mai bine tac, ca să nu-mi întorci spatele, cum ai făcut cu Dunka aceea.

– Eu, să-ţi întorc spatele? Când am ceva la care nu mă mai aşteptam!

Degetele lui desenară o cruce pe buze. Vocea lui vibrase atât de adânc, încât fură siliţi să tacă amândoi.

Bărbatul privi pe fereastră. Apoi se aşeză pe scaunul de lângă pat.

– Eşti obosit... Cum nu poţi dormi, din cauza copilului...

– N-am dormit niciodată mult; n-am nevoie.

– Trage un pui de somn; haide... Ca în prima zi.

– Dacă nu te deranjează...

– Dar nu pe scaun, prostule!... Aici, e foarte încăpător.

Mâna feminină se aşeză pe partea goală a patului matrimonial. Apoi trase cuvertura.

Bărbatul se îmbățoșă.

– În patul tău? Atât de bătrân mă crezi?

Ea râse înveselită, văzându-i crisparea.

– Haide, omule, la cât sunt de bolnavă... Hai, culcă-te, chiar dacă ești îmbrăcat. Dacă nu te înveleşti, o să te ia frigul.

Bărbatul șovăia. Nu-i convenea să se bage în pat cu o femeie degeaba! Era ca şi cum ar fi scos cuțitul şi nu l-ar fi băgat în nimic... Dar ea găsi argumentul hotărâtor:

– Nu te teme, ți-am spus că analizele au fost bune. Boala mea nu-i contagioasă.

– Chiar dac-ar fi fost, ştii ce-aş fi făcut! răspunse tăios bătrânul, începând să se descalțe. În plus, dac-ai fi avut ceva dihănii, le-aş fi otrăvit eu.

Se ridică în picioare şi începu să-şi dea jos pantalonii. Adăugă, zâmbitor:

– Dar te avertizez: am carnea bătrână, Hortensia. Tare ca o curea.

– Îmi place pastrama, râse ea. Şi termină cu astea, că n-o să văd nimic nou.

Lăsă pantalonii şi se duse în baie. Avea şosete de lână împletite în sat şi pantaloni scurți, ca Tomasso; nu slip, ca ginerele ei, chiloțeii aceia. Picioarele slabe, cu oasele proeminente şi venele groase, inspirau afecțiune.

– Măcar să nu mă bag în pat cu picioarele pline de praf, explică el la întoarcere.

Femeia îi mulțumi. Alții nu s-ar fi gândit la asta.

În cele din urmă, bărbatul se întinse lângă ea, cu părul aspru şi cenuşiu pe pernă. Ea îl mângâie pe bărbie, şi degetele ei simțiră asprimea bărbii şi se dădură înapoi.

– De când nu mai folosesc brici, nu mă mai rad atât de bine. Dar mă tăiam; tremur deja...

„Şi Tomasso se tăia, la urmă (dar el era alcoolic), şi întotdeauna se întrista. Bărbații, mereu vor să fie cocoşi!...", se gândi ea. „Dar ce stare de bine îți oferă un bărbat, ce siguranță să-i simți mirosul alături!"

Hortensia se ridică şi se sprijini într-un cot: trebuia să-l vadă întins, să-l privească de sus.

Bătrânul îşi aminti dintr-o dată:

– Aşa, ca etruscii! Ea stătea exact ca tine... Şi zâmbea aşa cum zâmbeşti tu!

– Etruscii?

– Nişte italieni de demult, care păreau vii când mureau... Cât de vii trebuie să fi fost înainte de a muri!

În ultimele cuvinte se simţi un fior de invidie, dar îi trecu în timp ce o privea pe Hortensia: braţul ei gol, pieptul atât de aproape de el...

„Ce viaţă frumoasă!", se bucură bărbatul, simţindu-se mângâiat de ochii aceia... Mâna lui se mişcă spre ea sub cearşaf, dar se opri înainte de a o atinge, simţind o moliciune sub ţesătura de bumbac. Acolo se opri ca un pelerin înaintea sanctuarului final, în timp ce se lăsa legănat de valurile liniştite ale parfumului feminin. Pleoapele lui se închiseră încetul cu încetul, adoptând o expresie finală de beatitudine.

Adormise, dar femeia nemişcată îl contempla cu dragoste. Un zâmbet de fecioară care descoperea bărbatul; o privire de mamă în faţa copilului din leagăn; seninătatea emoţionată a femeii satisfăcute de amantul ei.

– Cum e posibil ca un copil atât de mic să-ți facă atâtea probleme! spuse disperată Anunziata, îndepărtându-l pe Brunettino de găleata cu gunoi.

De când umbla prin toată casa, copilul îi purta pe toți după el. Dar bătrânul se umfla în pene de bucurie. „Așa, copilul meu, luptă!", se gândea el. „Cine nu se luptă nu e bărbat!"

Cea mai mare victimă a isprăvilor de vitejie era ordinea domestică impusă de Anunziata. Copilul apuca tot ce prindea și arunca lucrurile în locuri de neînchipuit. În plus, muta și obiectele mari; ultima lui descoperire era împingerea scaunelor. Acum împingea unul pe hol, cu o viteză excesivă pentru picioruşele lui, căzu, protestă un moment cu un plâns furios, dar apoi reveni la plăcerea de a împinge scaunul.

– Pericol, vine tancul! strigă bunicul, așezat în mijlocul holului. Căpitanul Brunettino derutează inamicul! Înainte!

Tancul se opri, ciocnindu-se de bătrân. Căpitanul lansă un țipăt impresionant și bătrânul începu retragerea stricându-se de râs, în timp ce tancul se îndrepta implacabil spre peretele din fund.

– Isuse, domnule Roncone; sunteți mai copil decât băiețelul!

Dar bătrânul n-o auzi. Uneori, menajera se întreba care din cei doi era mai rău. Cu câtva timp în urmă, Brunettino luase un cuțit din bucătărie și se juca cu el. Dându-și seama, Anunziata scoase un asemenea țipăt de spaimă, încât bătrânul apăru în ușă dintr-un salt, pe când ea punea mâna pe cuțit, provocând plânsul copilului.

– Plângi, plângi, dar asta nu-i jucărie! repetă femeia.

– Aha, bun, un cuțit! spuse liniștitor bătrânul. E un lucru potrivit pentru bărbați, doamnă. În loc să i-l iei, ar trebui să-l înveți să-l folosească. Dar ce știi dumneata!... Uite, copilul meu, se prinde de aici, vezi? Așa, foarte bine... Restul taie și înțeapă, e pentru nemernicul din față. Al tău e ăsta, mânerul, mâ-ne-rul.

Copilul râdea cu cuțitul în mânuța prinsă în mâna bătrânului, care lovea în aer. Anunziata fugi scandalizată: nu avea să uite s-o informeze pe doamna, când va veni.

Așa și făcu, și Andrea suspină, ridicând ochii spre cer, într-o cerere de răbdare. Din fericire pentru bătrân, indignarea maternă nu-l ajunse, fiindcă ieșise, chiar dacă era vremea prânzului.

– Nu mănâncă acasă?

– Așa a spus... Și nu e pentru prima dată, aminti Anunziata.

– Nu știi unde mănâncă?

Anunziata nu știa și Andrea fu intrigată. Bătrânul devenise misterios în ultimul timp. Doamne, poate n-o să înceapă să-și piardă mințile; ce nenorocire! Profesorul o asigurase că acest tip de cancer nu afecta creierul, dar în ultima fază personalitatea bolnavului se schimba... Doamne Dumnezeule! Bătrânul era tot mai uituc, cu fiecare zi care trecea. Uita ce avea de făcut, căuta pălăria pe care o ținea în mână... Ce-o fi făcând acum în stradă, în plină iarnă, fără obligații și fără bani, fiindcă cei de acasă i s-or fi terminat și nu primea să fie ajutat?... Sau poate avea bani? Fiindcă Brunettino apăruse cu o jucărie pe care nu i-o cumpăraseră nici Andrea, nici Renato. Un fleac, bineînțeles, dar copilului îi plăcuse atât de mult, încât se jucase cu ea până o stricase. Atunci?... Andrea era nedumerită.

După ce ieși Anunziata, Andrea se schimbă într-un capot și începu să lucreze, profitând de faptul că băiețelul dormea. Dar era o zi cu probleme, fiindcă sună cineva la ușă. Se ridică și fugi, ca să nu sune mai mult.

Un tânăr necunoscut, cu un zâmbet atrăgător. Andrea, instinctiv, își strânse mai tare pe piept capotul, ținut doar de cordon.

– Domnul Roncone? întrebă o voce plăcută.

– E la fabrică. Până la cinci.

– Nu, întreb de tată. Domnul Salvatore.

„Bunicul? Ce treabă o fi avut cu el tânărul acesta bine educat?"

– Am convenit cu el să coboare la ora aceasta și cum nu a mai coborât... I s-a întâmplat ceva?

– Nu. Dacă aveați întâlnire, n-o să întârzie. Intrați, intrați un moment.

Musafirul intră, scoțându-și căciula pe care o purtau în ultimul timp mulți studenți. Părul creț încununa un cap de roman. Era mai tânăr decât părea la ușă.

Andrea îl pofti pe canapeaua din salonaș. Ea se așeză pe un fotoliu și își acoperi picioarele cu poalele capotului, care tindeau să se depărteze.

Tânărul văzu veioza aprinsă pe masă și cărțile deschise.

– Vă rog, doamnă, continuați-vă lucrul.

Dar Andrea era foarte curioasă.

– Nu, nu... Numai o clipă, socrul meu n-o să întârzie mult. Trebuia să ieșiți împreună?

– Îl iau cu mine la Universitate, ca în celelalte zile.

La Universitate! Ultimul loc din Milano în care l-ar fi căutat pe bătrân. Bunicul la Universitate!

– Urmați un curs?

– Domnul Roncone colaborează la seminarul profesorului Buoncontoni.

Andrea rămase cu gura căscată de uimire. Buoncontoni, nici mai mult, nici mai puțin! O autoritate italiană în etnologie! Și, fără ocolișuri, îl interogă pe băiatul zâmbitor, care o informă cu plăcere: ședințele de înregistrare, dezbaterile științifice... Domnul Roncone e unul din cei mai buni

colaboratori care trecuseră pe la seminar. Doamna profesor Rossi, mai ales, era fascinată...

„Aha, Natalia!", se gândi Andrea, care o cunoștea. „O s-o întreb pe ea."

– Povestirile lui deschid noi orizonturi asupra persistenței miturilor în folclorul calabrez, concluzionă studentul. Ne dezvăluie că în masivul La Sila, puțin studiat încă, există reminiscențe dispărute deja în alte locuri din Calabria... Alaltăieri, de exemplu, ne-a oferit o versiune sugestivă necunoscută a marelui mit mediteranean legat de Fecioara- Mamă.

Andrea era nedumerită. Așadar, țăranul acesta care locuia în casa ei lua parte la seminarul profesorului Buoncontoni... Bun, măcar știa de unde scotea bani și fu mișcată când văzu că îi cheltuia cu fiul ei. Aflase și unde își petrecea timpul, fiindcă era clar că nu stătea la Clubul pentru vârsta a treia, așa cum sperase ea... Dar nu se explica încă unde mânca uneori. Poate că în birturi, unde îi dădeau porcăriile acelea care îi plăceau și-i făceau rău... Deși, cine știe! poate lua masa cu episcopul... După ce aflase că frecventa Universitatea, se putea aștepta la orice surpriză din partea bătrânului. Zâmbi la ideea aceasta.

Se simți observată de tânărul acela și, ca să evite o proastă interpretare a zâmbetului, își strânse poalele capotului, așezându-se mai drept în fotoliu. Voia să continue convorbirea, când sună cineva la ușă. Bătrânul păru contrariat, dar deveni bucuros văzându-l pe tânăr.

– A, Valerio! Bine că te-ai gândit să urci... Scuză-mă, am uitat că era azi... Capul ăsta al meu! Hai, hai să mergem repede! Ce-o să spună profesorul! Grăbește-te!

Bătrânul ieși ca un vârtej, lăsând-o pe Andrea cu gura deschisă și luându-l cu el pe student. Acesta de abia avu timp să prindă mâna pe care i-o întindea Andrea și să se aplece deasupra ei, prezentându-se:

– Ferlini, Valerio... La dispoziția dumneavoastră, doamnă.

Andrea fu mulțumită că nu o atinsese cu buzele, fiindcă nu-i plăcea, dar fu încântată de atingerea mustății. „Ferlini,

Ferlini... O fi fiul faimosul jurist?" Andrea își aminti reportajul dedicat recent de o revistă de societate splendidei vile deținute de această familie pe malul lacului Maggiore.

Îndreptându-se spre Universitate, bătrânul păstră tăcerea, îngrijorat de pierderea memoriei. Oare îi vor trage ceva din bani pentru întârziere? Dintr-o dată, îl auzi pe Valerio:

– E frumoasă nora dumneavoastră.

– Frumoasă? repetă bătrânul uimit, întorcându-se deodată spre băiatul de la volan.

– Atractivă, da. Și simpatică!

Bătrânul tăcu. „Și când te gândești că ăsta părea în toate minților!"

În mintea lui, se închegă ideea de a le povesti mai multe nebunii ca niciodată copiilor de la Universitate. „Tot nu-și dau seama! O merită; cu cât mai fantastică e o poveste, cu atât îi interesează mai mult!... Cretinii!", repetă, iritat de expresia visătoare a profilului lui Valerio.

„Uite, uite ce tavane. Singurul lucru bun din casa asta, măcar e înaltă; eu în casele joase nu mă simt bine. «Bineînțeles, bunicule – o să spui tu –, fiindcă ești de la munte». Și sunt foarte mândru de asta... Ia auzi, când o să-mi spui «bunicule»? Toată ziua brrr și aiii, dar *nonnu* niciodată. Și așa aș vrea să te aud!... Așa, ridică-te și învață-te să privești de sus, mai ales oamenii, ca să nu fii luat niciodată peste picior... Bineînțeles că sunt fiu al muntelui, cine m-a salvat în război, dacă nu el? *Femminamorta*, mama partizanilor, refugiul nostru la nevoie. În schimb porcii de nemți o evitau! Umblau pe lângă ea privind speriați în sus; știau că eram acolo, dar nu îndrăzneau să urce. Pe munte erau pierduți... Și pe ceață, care e întotdeauna murdară aici, iar acolo e albă și dansează. Nu știau să vadă prin ea. Trăgeau în copaci, crezându-i partizani, și așa îi prindeam mai bine. Ceața, ideală pentru lupta corp la corp... N-o vezi? Ți-am spus: aici e murdară de cum se ridică, uită-te la ea... Dar ai adormit? Ai dreptul, e ora somnului. O să fac eu de pază. Dormi, tovarășe."

Se îndepărtă de fereastră și așeză copilul în pătuț. Apoi se așeză pe dușumea, cu spatele sprijinit de perete.

„Dormi liniștit, sunt o santinelă bună. Îmi place să stau de pază, am timp să mă gândesc. Fără să mă deranjeze nimeni, bineînțeles, amintindu-mi și înțelegând mai bine. Așa rumegă caprele, mâncând de două ori. Acum, vezi tu, s-a întors David. A ajuns la noi pe o ceață ca asta. Eu eram de pază și am auzit niște pași. Nu am tras în el fiindcă voiam să-l prind

viu. La început am fost uimiți: ce tip, să ne găsească fără să cunoască terenul! Apoi ne-a spus că se rătăcise. Nu l-a deranjat să recunoască, închipuie-ți, așa era sărmanul David, cu ochii aceia blânzi și triști... De ce spun «sărmanul David»? Cine știe cum trăiesc ceilalți? Vezi tu, tovarășe, nu mai sunt sigur de lucrurile de care eram sigur cândva. Dumnezeu nu a făcut bine lucrurile: trebuia să trăim cât copacii, care după un an prost scot frunze noi și o iau de la capăt. Noi avem o singură primăvară, o singură vară și la groapă cu noi... De asta trebuie să-ți întinzi bine ramurile, de pe-acum. Eu m-am născut în stâncărie și nu mă plâng, am reușit să cresc și să mă înrădăcinez bine. Dar aș fi putut înflori mai mult..."

Gândurile lui se opriră asupra acestor ultime cuvinte.

„Chiar așa, să înfloresc. Eu credeam că e un lucru femeiesc, că bărbatu-i numai lemn, cu cât mai aspru, cu atât mai bine. Dar de ce să nu înfloreşti? Lui David îi plăceau florile, se oprea în piețe ca să se uite la ele și întotdeauna întreba cum se chemau. La început râdeam de el, până am văzut că era construit din lemn bun și ne-a câștigat respectul. Avea dreptate, acum nu mai sunt sigur de multe lucruri, după cum ți-am spus. De unde să-mi treacă prin cap că și bărbatul înfloreşte! Ce surpriză! Înfloreşte împreună cu femeia, bineînțeles, aceasta este adevărata noastră primăvară. Alături de ea, te deschizi noaptea, ca regina nopții, dacă ai noroc s-o găsești. Eu am avut noroc, ea m-a luat din turmă și m-a sădit în patul ei: acolo am crescut. Așa era Salvinia mea: lua și lăsa bărbații după cum îi plăcea. Fără seamăn în țară, chiar și marchizul a vrut să-i facă o casă în Catanzaro, dar ea l-a disprețuit. Avea forța muntelui: «Eu sunt regină în moara mea», i-a spus, «n-o să mă înjosesc devenind marchiză». Fiindcă se ocupa singură de moară, Salvinia, și era cu adevărat o regină. Din cel mai bun lemn!... Mă scăldam cu ea în scocul morii, o ajutam să arunce grâul în jgheab, mâncam împreună, și ce lemn de regină avea!... Ce după-amiezi, ce nopți! Toată ziua răsuna toc-tocul roatei și scrâșnetul râșniței cutremura dușumeaua,

de nu ne mai auzeam unul pe altul... Când opream apa, la apusul soarelui, ce tăcere se făcea, *Madonna*! Toate lucrurile se așezau. Casa, lumea, păsările și broaștele în pacea lor, eu și cu ea în plăcere. Ne priveam adânc, albi de făină cum eram, și începeam să râdem! Trăgeam o dușcă, luam o îmbucătură de ceva, brânză, mere, salam, pâine – îți dai seama că aveam destulă! –, și în pat. Sau mai degrabă pe grămada de saci, ca să nu mai suim scara. Ne mușcam, fiindcă așa era Salvinia! Parcă o văd și acum. Ah, Salvinia, Salvinia!"

În mintea bătrânului fulgeră alt crâmpei de înțelegere, odată cu un suspin înăbușit.

„Acum știu de ce îți povestesc. Acum mi-am dat seama că ea era piatră vie, mai degrabă decât lemn. Eu nu înțelegeam pe atunci; mă bucuram și atâta tot. Hortensia mi-a deschis ochii, împreună cu tine, copilul meu: m-ai învățat fără să-mi spui, făcându-mă să văd eu singur. Hortensia, care nu e piatră, ci un material mai moale, lemn fin. Dar Salvinia era piatră, însuși muntele. Acum înțeleg: o femeie care-ți sorbea măduva și, totuși, atât de femeie, încât nu putea procrea. Ca o oaie stearpă... Să știi că poate chiar curajul ei îi consuma forța. Nu contează, ea a aranjat să mă căsătoresc cu bunica ta, înțelegi acum cât de mult mă iubea? Era nebună după mine, ar fi lăsat totul pentru mine, dar m-a trimis în patul Rosei, ca să mă facă moștenitorul lui *zio* Martino..."

Copilul se întoarse și bătrânul se sperie, întinzându-se pe dușumea ca să-și apropie urechea de ușa închisă.

„Am crezut că ai auzit ceva. Auzi la fel de bine ca mine, dar nu vine nimeni pe cărarea asta, singura cale pentru dușman. Poziția asta-i bună și am putea s-o facem și mai bună. David avea întotdeauna câteva sfori legate de o bombă de mână: dacă exploda, însemna că veneau nemții. Ambrosio s-a gândit să mai facă o ieșire din peștera de la Mandrane. Pe acolo am scăpat de aruncătoarele de foc, când ne-a trădat spionul acela, un fascist din Santinara... Ambrosio! S-o fi gândind acum că am dezertat, fiindcă nu mă întorc să mor la postul

meu... Nu, nu te speria, copilașule, nu mă întorc! Numai că Ambrosio ar putea să gândească astfel; cum eu nu scriu și el nu are telefon!... Dar n-o să te las singur, n-o să mă duc la Roccasera fără tine. Ce intrare o să ne facem! Trebuie să înveți să mergi pe cărarea noastră și să traversezi piața; nu se vede, dar e acolo. Tatăl tău o fi uitat-o, dar tu trebuie s-o înveți, fiindcă e a ta. Toți strămoșii tăi au călcat pe ea, ai mei nu, fiindcă nu i-am avut, în afară de mama mea. Dar eu am câștigat cărarea aceasta pentru tine, mulțumită Salviniei, care m-a însurat cu bunica ta."

Bătrânul tăcu și ciuli urechea.

„Câte alarme noaptea asta!... A, da, cărarea! Uite, o piață nu se traversează oricum. În Roccasera nu e ușor. E greu, de parcă te-ai strecura spre dușman prin pădure. Dar e invers, fiindcă în piață e bine să fii văzut. Numai oamenii de nimic se lipesc de pereți. Trebuie să-i silești pe toți să te vadă. Mă întrebi cum? Îndreptându-ți trupul, cu fruntea sus, cu privirea, cu brațele, defilând singur! Așa o să traversezi, pentru că ești cine ești. Și bătrânii din cafeneaua lui Beppo și femeile care pândesc pe geam (cele cumsecade nu se pot opri în piață) vor trebui să spună: «Se vede că e nepotul lui Salvatore». Or s-o spună fiindcă vei păși alături de mine din prima zi, prin locuri care-s ale tale. Prin centru, în dreapta fântânii; niciodată la stânga, pe acolo e cărarea lui Cantanotte; mânca-l-ar iadul! Noi mergem pe a noastră, am câștigat-o cu ajutorul Salviniei, după cum ți-am spus. Vezi tu: bunica ta Rosa era nebună după mine, iar eu eram baciul lor. Urcam la munte călare, era mare lucru și puțini păstori umblau călare pe atunci. Tatăl ei nu mă voia de ginere, dar nu mă dădea afară, fiindcă nimeni nu știa să îngrijească turmele așa ca mine, nimeni nu mă întrecea... Așa că așteptam cu toții, ca să vedem ce avea să aducă viața. Iar cei din neamul lui Cantanotte profitau de așteptarea asta luându-i lui Martino orele de irigație, castanii și îndrăznind chiar să păsească pe cărarea din dreapta! Și Martino, bătrân și fără fii, fiindcă fusese un muieratic și se

căsătorise târziu, nu mă voia fiindcă eram sărac. Iar Rosa îi refuza pe toți ceilalți, spunând că nu mă voia decât pe mine, sau mănăstirea. Ce prostie, copilul meu; lucruri femeiești! Eu eram același, îndeplinindu-mi îndatoririle. Urcam cu calul printre ienuperi, cu *lupara* la șold, în caz că întâlneam un mistreț sau un Cantanotte, mai ales că Genaro ar fi vrut să pună mâna pe Rosa. Așa a fost, ți-am spus, până în ziua în care am urcat la moară și am văzut-o pe Salvinia, albă pe față și pe gât, cu ochii negri. Ea m-a văzut pe cal și a întins brațele spre mine... Bun, ți-am povestit deja despre asta! M-am întors acolo în atâtea nopți! Ea, Salvinia, a văzut limpede acolo unde eu nu vedeam. Ce femeie!... Înțelegi? Amintește-ți de ce ți-am spus. Ceața din Milano e întotdeauna murdară, o vezi doar. Cea de pe munte era ca un văl străveziu, care plutea în aer."

Bătrânul se retrase dezgustat de la fereastră.

„Da, Salvinia mi-a adus norocul. «E șansa ta, însoară-te cu Rosa», repeta ea. Eu m-am gândit că se săturase de mine, dar era tocmai pe dos, mă iubea. Și eu mă întorceam mereu la moară, fiindcă bunica ta era frumoasă, dar era ca o grădină, îi culegeai florile și gata, pe când Salvinia... O minune, un vârtej, o uitare!... Până când m-a prins în laț, făcându-mi o provocare, și eu n-am refuzat niciodată provocările. «Ce zici, traversezi piața cu mine, într-o seară? Sau ți-e rușine de lume?» Închipuie-ți răspunsul meu: chiar acum! Nu-mi păsa că o pierdeam pe Rosa și toată averea, fiindcă eram sigur că aveam să pierd totul. Dar Salvinia cunoștea lumea mai bine, așa că a făcut spectacol mare, într-o sâmbătă seara. Când se întorcea lumea de la muncă, iar bețivii stăteau la ușa lui Beppo, iar la Aldu era o grămadă de bărbați care așteptau să fie bărbieriți; chiar și preotul stătea pe treptele bisericii, lângă cuvioase. Era un ceas însemnat în piață. Așa! Am apărut cu Salvinia. M-a luat și de braț, un scandal, era un gest rezervat soților. Am trecut încet pe drumul cel mai lung, de la cantonul lui Ribbia la colțul primăriei... Ce defilare, copilul meu, de parc-ar fi sunat trâmbițele! Cuvioasele s-au întors cu spatele, bărbații au

rămas stană de piatră. Toți: cei pe care îi refuzase și cei cu care se culcase și apoi îi alungase, toți o purtau pe Salvinia în lăuntrul lor. Mă uitam la lume și mă gândeam: «O să cadă turnul, nu s-a mai văzut niciodată așa ceva». Dar n-a căzut nici măcar clopotul. Ceasul a bătut de șase ori, numărând parcă pașii noștri! Încet, ți-am spus, și unii au rămas atât de uimiți, că ne-au salutat. Ce lovitură! Îmi amintesc și acum..."

Bătrânul își duse mâinile la pântece și le privi pe rând.

„Îți amintești și tu, Rusca? Mă auzi? Sigur că nu-nțelegi. Nici Brunettino nu mă înțelege, de bună seamă. Nu știți că Salvinia a respectat mereu piața. De când rămăsese văduvă, după ce soțul ei se înecase în canal, făcuse tot ce voise, fără să-i pese de nimeni, dar respectând piața, fiindcă era satul. Sau poate că respecta biserica, fiindcă și cea mai curajoasă are idei din astea femeiești. Nu trecuse niciodată singură pe acolo, seara, și nici însoțită de alții; din respect sau din cine știe ce motiv. Dar a vrut să treacă cu mine. «Cu tine o să-mi arăt curul și țâțele în soarele din piață cu fruntea sus, fiindcă ei sunt mai slabi decât tine, iar ele n-au ce am eu. O să vezi că asta o să te înalțe și-o să te însori cu Rosa. Nu poți să iei lumea altfel decât e...» Așa s-a întâmplat și lumea a început să mă privească în alt fel; *zio* Martino a văzut că eu le făceam față celor din neamul Cantanotte și chiar și Rosa... La început nu m-a vrut; m-a văzut cu Salvinia pe fereastră și s-a înfuriat; am aflat după aceea. Apoi a plâns câteva zile, pregătindu-se de mănăstire. Dar tatăl ei se gândise deja că avea nevoie de mine, că o să-i salvez chiar și cărarea din piață, așa că ne-a căsătorit... Asta a făcut Salvinia pentru mine, închipuie-ți ce dragoste, și cât de mult m-a iubit!... M-am întors la moară, dar am găsit întotdeauna ușa închisă; știu că dincolo de ea plângea. Era piatră, ți-am spus: stâncă, muntele însuși... Și pentru ea m-am făcut eu mai târziu partizan, fiindcă altfel... Ce-mi păsa de război? Patria e treaba militarilor, care mănâncă de pe urma ei; politica e treaba domnișorilor, mai întâi fasciști cu Mussolini, apoi democrați. Nu m-am înrolat

pentru asta, ci fiindcă nemții o omorâseră pe Salvinia în moară. Da, fiule, au omorât-o. Și în ce fel, copilul meu, în ce fel! Cu sânge rece, mai rău decât fiarele. Nu erau bărbați, nu meritau să aibă mame. Să omori, mai zic și eu, dar nu așa. Nu pot să-i povestesc unui nevinovat ca tine..."

Cuvintele i se sugrumară în gând și vocea în gâtlej.

„Așa că m-am făcut partizan pentru ea... Bineînțeles, dacă i-aș fi cunoscut pe nemernicii care o torturaseră, i-aș fi omorât în cele mai mari chinuri. Dar nu se știa, ar fi putut fi orice neamț. Singurul leac? Să te războiești cu toți, înțelegi? Să termini cu toți, așa că m-am alăturat partizanilor... Adevărul e că am terminat câțiva, mai mulți decât cei care o torturaseră, mult mai mulți... Așa că Salvinia ar fi mulțumită de Salvatore al ei. Chiar dacă nu erau aceiași, cine să-i știe, dar eu mi-am îndeplinit... Da, ar fi mulțumită."

– Cât a crescut! Ce frumos e!

Exclamația Hortensiei îi aminti bătrânului de dimineața aceea: mașina care îl stropise, alergarea lui, femeia care găsise copilul singur... Nu trecuseră patru luni și erau deja amintiri dintotdeauna.

Ziua aceasta de februarie începuse senină, cu o lumină azurie. Pe copacii curățați de Valerio începeau să apară mugurii. Bătrânul scosese copilul la plimbare în grădină, când îi trecu prin cap să o viziteze pe Hortensia ca să-i povestească ultima ispravă a lui Brunettino: înfruntase un câine în piață. Bun, nu merita să fie numit câine; era un animăluț din aceia cu pulover și clopoțel, dus de o bătrână. Dar lătra furios la copil, ce mai lătra! Brunettino, în loc să se sperie, bătuse cu picioruşul în pământ cu toată puterea și scosese un asemenea strigăt, încât animalul fugise în spatele stăpânei.

În schimb, la ușa Hortensiei, copilul își pierdu îndrăzneala și se lipi de picioarele bărbatului. Dar rușinea ținu puțin. Văzând că Hortensia îi întindea brațele – bucurându-l pe bătrân, care văzu gondola lui de argint pe pieptul ei –, copilul privi în spate, spre holul întunecat, îl compară cu luminozitatea holului interior și întinse un deget imperativ spre lumină. Cei mari râseră și Hortensia îl ridică pe Brunettino în brațe, conducându-l pe bătrân spre salon. Acolo fu surprinsă de puterea copilului și adăugă:

– Îți amintești, Bruno, că atunci nu mă prindea cu brațele de după gât? Uită-te acum.

– Clar că-mi amintesc!... Dar nu te obosi. E prima zi în care te văd în picioare, de când te-ai îmbolnăvit.

– M-am ridicat ca să vă deschid, răspunse ea, așezând copilul jos și instalându-se în fotoliu. Îmi petrec ziua așezată aici.

Copilul privea încăperea.

– Pe acesta trebuie să-l păcălești cu ceva, dar într-o casă fără copii... șovăi Hortensia. A, da! Uite, Bruno, deschide dulapul meu și în fundul sertarului mare o să găsești un joc de domino.

În timpul bolii, bătrânul mai efectuase asemenea operațiuni, dar dulapul acesta îl impresiona la fel ca prima dată, când îl deschisese ca să caute o batistă, își amintea bine. Provocarea dăinuia și acum: culorile vii, hainele care sugerau trupul ei și, mai ales, mirosul, mirosurile, dilatându-i nările. Dulapul acesta nu era o cutie mare, ci mult mai mult. Ușile lui se deschideau spre o lume secretă, un templu de comori misterioase. Țesăturile de acolo îi aminteau de plasele întinse pe munte, pentru vânarea porumbeilor: inima lui se încurca ca un porumbel în promisiunile acestea, în revelațiile de intimitate. „Cum de nu m-am gândit niciodată la asta? Întotdeauna au existat dulapuri în viața mea, ca să mă ascundă chiar și de mama! Semănau cu ăsta, dar nu mai contează. Ce contau hainele? Afară cu cârpele; la gunoi!... Vreau trupul, pielea pentru mâinile mele!... Și acum stau cu gura căscată, uitându-mă la hainele astea..."

Dedesubt era sertarul. Deschizându-l pentru prima dată, intimitatea descoperită îl mișcă precum o goliciune. Nu era simpla sugestie a ciorapilor sau lenjeriei, ci amintirile, această dăruire mai adâncă. Deși nu cunoștea mesajul real al plicului cu fotografii sau istoria bijuteriilor din cutie, bătrânul știa că pătrundea acum în viața Hortensiei. Și, simțindu-și mâna aspră între aceste lucruri catifelate, își luă până la urmă prada.

Pentru copilul așezat pe covor, sub masă, cascada de figuri albe și negre fu un șuvoi de diamante sclipitoare. Mirosi

una și apoi o mușcă. Fiindcă nu i se păru comestibilă, începu să le amestece pe toate, încântat de sonoritatea lor.

– Cu dominoul ăsta îl distram eu pe Tomasso în ultimele lui zile, explică Hortensia.

„Și când te gândești că i-a dat copilului amintirea asta, ce femeie! Cu ce dragoste se uită la copil!..." Bătrânul înăbuși un suspin: „Dacă nu m-ar mușca blestemata de Rusca atât de jos". Acest lucru îi aduse un gând și îl scoase pe Brunettino de sub masă.

– Nu trebuie să facă pipi pe covor, explică el. Haide, băiatule, să mergem la baie.

Îl luă cu el, îi descheie nasturii, îi trase chiloțeii și îl ținu în picioare. Hortensia îi urmărise în tăcere și se uită la ei fără să fie văzută, întorcându-se la fotoliul ei înainte de revenirea bătrânului, care se lăudă:

– Urinează ca un bărbat, nu-i așa, Brunettino? Are un jet...

Copilul se întorsese la jocurile lui. Timp de câteva minute se auzi doar zgomotul sec al jetoanelor.

– La ce te gândești, Bruno?

– Nu știu... La nimic.

– Minți, nerușinatule, te cunosc. Dă-i drumul.

– Când am început să avem erecții, zâmbi el, văzându-se descoperit, ne plăcea să ieșim din cârciumă ca să urinăm în spatele școlii. Știam că învățătoarea ne spiona și o lăsam să ne vadă socotelile... Era fată bătrână și umbla după bărbați, dar nu îndrăznea să se arunce asupra unuia: era înainte de război. În plus, nu putea să se mărite cu un plugar, fiindcă era prea domnișoară. Nu avea bani și era urâtă, așa că n-avea ce face, săraca.

– N-avea ce face, dar ți-ai amintit de ea.

– Bah! numai fiindcă l-am văzut pe copil.

– Și faptul că ai fost tu învățătoarea!

Gluma, atât de inocentă, îl atinse, fiindcă aceasta era problema. Gândurile i se încurcară din nou: pe de o parte, copilul avea nevoie de o bunică, și el trebuia să fie bunic; pe

de altă parte, învățătoarea aceea cu obsesia ei îi aminti de mușcăturile recente ale Ruscăi, mai jos de pântece.

Hortensia văzu că îl supăra ceva.

– Te deranjează Rusca? Te doare?

„Femeia asta-i vrăjitoare", se miră el din nou. „Nu poți să-i ascunzi nimic"

– Ce tot atâta durere!... Dacă ar fi numai asta...

Dar ochii din față meritau adevărul, îl cereau ca la un interogatoriu. Se hotărî:

– Uite, ar fi mai rău să mă disprețuiești fiindcă am dormit în patul tău și nu am făcut nimic... Treaba e că Rusca a trecut mai jos și nu mă mai simt atât de bărbat: asta e, am spus-o.

O privi sfidător, cu vocea asprită de curaj și patetism. Privirea de dorință completă mesajul. Hortensia tăcu: era cel mai bine. Dar, dacă ar fi putut să-i spună acestui bărbat că nu conta, că ea îl dorea mai mult așa!... O să i-o spună mai târziu.

Piesele pocneau în mâinile copilului.

– Da, asta se întâmplă... Eu m-am gândit întotdeauna, uitându-mă la bătrâni, că nu merită să trăiești așa. Mai ales că a murit Cantanotte.

– Ce grozăvie! Nu spune asemenea lucruri!

– Nu, nu mă mai gândesc la asta, fiindcă ar rămâne copilul singur, cu temnicerii Gestapoului. Cât timp nu se poate apăra, eu voi fi lângă el...

– Cu atât mai bine, adăugă cu blândețe Hortensia. Numai copilul are nevoie de tine, prostule?

Gura bătrânului se crispă involuntar... După o scurtă tăcere, pe buze îi înflori un zâmbet transformat rapid în bucurie:

– A, nu ți-am povestit!... Ieri m-a sunat Rosetta. Copiii lui Cantanotte se bat între ei ca să-și împartă ferma. Am trăit s-o văd și pe-asta! Au reușit să scape mituindu-i pe cei cu Reforma Agrară, dar acum o să-și sape singur groapa, proștii... Bun, au scăpat numai în parte; am avut eu grijă să-i oblig să facă ce trebuie, de la primărie... Erau vremuri bune și am salvat pentru sat munții comunali; conduceau încă oamenii

care luptaseră. Dar au venit politicienii şi m-au scos de acolo, de ce?... Închipuie-ţi: acum se fură între ei şi or să trebuiască să vândă tot ca să plătească avocaţii.

– Se întâmplă ceea ce trebuia să se întâmple, spuse simplu Hortensia.

Încă o dată, cuvintele acestei femei îl obligară să se gândească; ce trebuia să se întâmple?... Dar nu apucă să-şi dea seama, fiindcă se întâmplă accidentul: încercând să se ridice cu ajutorul unui picior de masă, Brunettino se lovise cu capul de tăblie şi acum scâncea mângâindu-şi locul îndurerat. Hortensia şi cu bunicul se repeziră să-l consoleze.

Bătrânul reușea să-i surprindă adesea pe etnologii de la seminar, dar și ei îl uimeau cu revelațiile lor. Aflase, de exemplu, că Rusca, care îi mușca trupul, nu era ceva nou, fiindcă suferiseră și alții din cauza aceasta, mai demult. Unul fusese – aflase acum bătrânul – omul acela legat de o stâncă, drept pedeapsă, și căruia îi era mâncat ficatul, numai că nu de un ogar, ci de un vultur. „Ia te uită, l-o fi lichidat rapid!", îl compătimise bătrânul; dar îl lămuriseră, spunându-i că vulturul nu termina niciodată de mâncat ficatul omului.

„O fi fost un vultur foarte degenerat sau bolnav", se gândi bătrânul, bănuind că lumea aceasta de cărturari nu văzuse niciodată violența unui vultur sfâșiind un iepure în bucățele. „Sau poate că tipul acela, *Permeteu* sau așa ceva, era un om foarte dur pentru vremea aceea, fiindcă era pedepsit deoarece furase focul de la zei, nici mai mult nici mai puțin... Zeii de atunci! Aceia da, erau zei, nu ca ăsta al preoților, care nu-și arată niciodată puterea! Cum profitau de faptul că erau zei, și cum se bucurau de viață! De femei, mai ales!" Câte mai auzise bătrânul!... Tocmai de aceea povestea cu un vultur trimis de ei, care nu termina ficatul din trei îmbucături, oricine ar fi fost *Permeteu* acela, i se părea puțin credibilă: așa, ca minunile acelea despre care povestesc preoții și pe care nu le-a văzut nimeni, fiindcă se făceau numai în vremurile de demult.

O minune, de exemplu, se discuta acum la seminar: cea a unui zeu care luase, după cum spuneau ei, trupul și înfățișarea

unui rege care plecase la război, ca să se culce o noapte cu regina. Dar isprava aceasta nu-l entuziasmase pe bătrân.

– Ăsta nu-i un lucru demn de un zeu, comentase el disprețuitor. Nu-i cine știe ce. Farmecul e să te culci cu femeia având fața ta, și să vă jucați amândoi știind că pui niște coarne bune... Vă cer iertare, doamnă.

Bătrânul se adresase doamnei Rossi, care îi zâmbi:

– Nu vă cereți scuze, prietene Salvatore... Îmi permiteți să vă spun Salvatore? Numele meu e Natalia... Nu vă scuzați; cei care studiază mitologia nu se sperie când vine vorba de coarne. În plus – zâmbetul se accentuă –, aveți toată dreptatea: să profiți așa de o femeie care nu știe, nu e un lucru demn de un bărbat.

– Nu-i așa? exclamă bătrânul, încântat.

„Ca să vezi, gândi el, lungana asta, chiar dacă nu prea are țâțe, înțelege treaba mai bine ca ei"

– În plus, continuă, nu înțeleg bine. Dacă zeul lua trupul soțului, plăcerea era pentru trupul acesta, zic eu. Atunci, cine se bucura? Zeul intrat în trupul soțului, care făcea treaba? Zeul cred că nici nu știa.

Profesoara izbucni într-un hohot de râs aprobator, în timp ce ceilalți se priveau uimiți. „Vasăzică înțelepții ăștia nici nu s-au gândit la cel care se alegea cu plăcerea... Și asta e principalul în povestire!"

Bătrânul se uită din nou la profesoară, prinzându-i privirea amuzată și complice. Aprecie atunci că nu prea avea sâni, dar avea niște picioare lungi și frumoase, la naiba!, și șolduri destul de puternice, care se vedeau prin fusta întinsă din cauza poziției.

Discuția devie spre altă temă, apropiindu-se de una din ultimele obsesii ale bătrânului: cea cu lemnul și floarea, și problema bărbaților care înfloresc.

– Aveți și povestiri cu sirene? întrebă profesorul. Știți, femei cu cap de pasăre sau pe jumătate pești... Lucruri de felul acesta.

– Dacă sunt pești, umblă prin mare și or fi știind pescarii despre ele. Pe munte nu sunt... Aha, dar avem bărbatul-capră, *el capruomo*.

– Aha! Și cum erau? De unde ieșeau?

– Păi erau bărbați de la mijloc în sus și capre în jos, după cum am văzut eu în tablouri. Și ieșeau, ieșeau... na!...

Se întrerupse, ce întrebare! Oricine ar fi spus că profesorii aceștia, cu tot cititul lor, nu știau că iezii ieșeau de unde ieșeau și copiii. Atunci avea să le explice: profesoara îi permisese deja. În plus, se părea că era mulțumită: nu se mai oprea din notat.

– Păi ieșeau de unde ies toți! Din mama capră. Dacă un bărbat încalecă o capră, îmi cer scuze, și aceasta rămâne grea, e normal să fie așa: jumătate om și jumătate capră. Dar cred că toate caprele de acum nu mai zămislesc bine sau nu rămân grele, fiindcă sunt foarte puțini bărbați-capre, nu mai e ca în vechime... Bineînțeles că, dacă ar zămisli bine – concluzionă amuzat, ar fi plin muntele de oameni-capre!

– Într-adevăr? îi scăpă unui student stupefiat.

Bătrânul îl privi disprețuitor. Aceeași treabă: nu știau nimic despre viață.

– Băieții o fac toți, mai mult sau mai puțin. Așa se antrenează.

Bătrânul zări multe fețe neîncrezătoare. „Ia te uită, o dată nu inventez și eu, și mă privesc ca pe-un mincinos!"

– Fie că mă credeți, fie că nu – răspunse el curiosului, dar eu am încălecat prima capră la doisprezece ani. Și dacă nu mă credeți...

– Capră sau oaie? vru să lămurească profesorul. Se auziră râsete. Bătrânul se enervă.

– Capră! Sunt mai bune, fiindcă au oasele de la șolduri mai late, nu v-ați dat seama? Oile sunt mai greu de ținut!

Privirea sfidătoare a bătrânului impuse tăcere. Începură să discute faptul în felul lor, vorbind despre satiri, sileni, egipani și alte cazuri din cărți. Menționară un alt caz, care semăna cu

Prometeu; cel al gigantului Ticio. Apoi abordară altă temă, mult mai interesantă pentru bătrân: cea a unui bărbat-femeie, un anume Tiresias.

– Bărbat-femeie? Şi cum era de la brâu în jos?

Profesoara, foarte pricepută la poveştile acestea, explică că nu era pe jumătate bărbat, pe jumătate femeie, ci alternativ. Tiresias era şapte ani femeie, apoi redevenea bărbat. Ajunsese un ghicitor foarte vestit şi înţelept.

– Cred şi eu! Le ştia pe toate... Dar asta nu înseamnă să fii dublu.

„Un dublu", se gândi el, „ar putea fi în acelaşi timp bunic şi bunică". Profesoara, dornică să-l ajute şi văzându-l gânditor, îi explică că fuseseră şi din cei care aveau ambele sexe în acelaşi timp, dar nu pe jumătate.

Îi spusese şi cum se numeau, dar acum, că se terminase, nu-şi mai amintea. Numele nu conta; treaba era că în vremurile de demult toate lucrurile erau mai bune, cu zeii lor şi cu bărbaţii care erau şi femei în acelaşi timp. „Aşa că, chiar dacă îmbătrâneau, puteau să se bucure în continuare, fiindcă la femei nu contează vârsta; pot să-şi desfacă picioarele oricând, şmecherele! Şi, pe deasupra, nici nu mai rămân însărcinate!... Adevărul e că au noroc, blestematele!", gândi bătrânul în timp ce simţi o altă muşcătură a Ruscăi, deşi nu foarte violentă.

„Dar cu zeul ăsta de acum nu mai e nimic de capul nostru", se gândi el, alunecând deja în somn. „Nu ne dă decât o viaţă, nu a reuşit să le dea ţâţe şi bărbaţilor... Fiindcă, dacă am fi bine dotaţi jos, şi am avea şi ţâţe... Copiii ar fi fericiţi!"

În dormitor, copiii vorbeau despre bătrân.

– Sigur că s-o fi întors de la Universitate, azi e ziua lui, afirmă Andrea, culcată deja.

– Păi în alte zile părea mai mulțumit, răspunse Renato, care se uitase la copil și acum se întindea și el.

– Poate că azi nu i-a mers prea bine... A trecut mult de când vorbește la catedra lui Buoncontoni! Îți dai seama, Renato? Mă mir întruna, de când mi-a spus băiatul acela. Desigur, fiul avocatului Ferlini, Domenico Ferlini.

– Măcar știm unde se duce.

– Nu întotdeauna. Și mesele? La ce îmi folosește să am grijă de regimul lui – bineînțeles, toate sunt mult mai scumpe – dacă el se duce și mănâncă cine știe ce porcării?... În fine, tatăl tău la Universitate, cine-ar fi crezut?

– De ce nu? Știe multe de la țară, inclusiv obiceiuri dispărute deja.

– Dar nu știi că vorbesc despre mitologie clasică? Oare nu-și bat joc de el?... Asta ar explica multe.

– De tatăl meu nu-și bate joc nimeni... În orice caz, adăugă el întristat, el se bucură, și i-a rămas atât de puțin timp!...

Andrea împărtășea această tristețe. Tocmai din cauza acestui timp nu îi spusese soțului că bătrânul mergea noaptea în dormitorul copilului. Trebuia să se resemneze, chiar dacă strica educația copilului! Nu avea să mai dureze mult; profesorul Dalanotte nu avea îndoieli. „În orice caz, de ce nu s-o fi întorcând la Roccasera, acum că a murit celălalt?", se gândi Andrea, înainte de a răspunde:

– Rezistă prea mult.

– A fost întotdeauna un bărbat adevărat. Tu l-ai cunoscut numai la sfârșit, dar dacă l-ai fi văzut! Cum a ajuns să fie persoana cea mai importantă dintr-un sat în care se născuse fără tată! Cum s-a descurcat în război. Un patriot, rănit de trei ori. Prietenul lui, Ambrosio, mi-a povestit adevărate vitejii. A eliberat satul cu câțiva englezi și datorită lui nemții n-au omorât prizonierii, nici n-au distrus nimic la plecare. Și apoi a fost cel mai bun primar, favorizând satul în timpul Reformei, deși cei din neamul lui Cantanotte se opuneau: mituiau funcționarii și chiar i-au pregătit două ambuscade, dar el a scăpat de asasini... Și acum, bietul meu tată! Uneori, îți jur, mă mustră conștiința că nu am rămas acolo cu el.

Renato, îndurerat, se sprijini de pieptul femeii, simțind-o prin cămașa transparentă, de parcă ar fi fost goală. Ea îi mângâie părul aspru, asemănător cu al bătrânului, dar încă foarte negru. Și ondulat, ca al studentului cu cap de roman care venise să-l caute pe bătrân în după-amiaza aceea.

– Dar dacă aș fi rămas acolo, se justifică, aș fi fost doar fiul lui Salvatore... Trebuia să plec, înțelegi?

– Sigur că da, iubitule; nu puteai face altfel, aprobă ea în timp ce se gândea că, până la urmă, Renato nu ajunsese foarte departe în fuga lui din sat. Chimist într-o fabrică și nimic mai mult; nici măcar șef de laborator. N-or să ajungă niciodată la Roma, unde e viitorul ei, dacă nu o să ducă ea casa... Se pare că avea să se elibereze alt post la Arte, la Direcția de Arheologie... O șansă bună! Mai bună decât cea de la *Villa Giulia*. Și directorul de la Arheologie era prietenul unchiului Daniele, cel care a fost subsecretar sub De Gasperi și conduce încă multe... Trebuia să meargă numaidecât la Roma.

Ideea o stimulă. Sau poate că respirația aceea virilă și mișcarea buzelor care îi ardeau sfârcul. Încet, mâna ei liberă coborî, mângâind pieptul și pântecul lui Renato, care răspunse dorințelor Andreei, ca și cum trupul său s-ar fi eliberat astfel de umbra morții.

Brunettino adormea greu. Bătrânul îi oferise cel mai bun leagăn, în brațele sale, și copilul acceptase, apoi exclamase dintr-odată „nu!" – ultima lui descoperire –, căutând altă postură. Din când în când, ridica pleoapele și negrul ochilor lui strălucea în penumbra luminată de felinare.

„O fi bolnăvior?", se temu bătrânul. „În plus, cu strigătele acestea de «nu!» o să-și trezească părinții... Bine că ei n-aud, nu-s partizani, copilul meu. Dorm ca niște burghezi... Oricum, nu mai fă gălăgie."

Băiețelul exclama „nu!" – în realitate, un strigăt între „nu" și „na", cu o energie explozivă. Și bătrânul se bucura că acesta era primul lui cuvânt, înainte de „tata", „mama" sau „bunicul", fiindcă știa să refuze. Da, apărarea era pe primul loc.

În cele din urmă, copilul adormi, bătrânul îl culcă și își începu veghea, sprijinit cu spatele de perete. Gânditor, ca în fiecare noapte.

„Am spus că apărarea e pe primul loc? Alt lucru care nu mai e atât de limpede, copilul meu. Ca treaba cu lemnul și floarea, cu bărbații și femeile. Înainte aveam alte convingeri, și uite-mă acum: un bărbat ca mine, gândindu-se că un bunic cu țâțe ar fi mai bun... Ce prostie! Nu-i așa? Dar așa m-am gândit. Acum îmi dau seama că nu-s lucruri opuse. Mulți copaci înfloresc și multe flori se transformă în lemn... Sau nu? De unde iese un copac, dacă nu din sămânța unei flori? Și, fără să mai așteptăm atâta, uită-te la un trandafir! Eu am tăiat

un trandafir bătrân de jos și trunchiul, gros cât piciorușul tău, era lemn adevărat. Și ce lemn!"

Bătrânul se bucură de această amintire.

„Știi ce trandafir era? Cel de la cavoul familiei Cantanotte, chiar așa. Au avut nerușinarea să-și ridice un cavou arătos, cu marmură chiar, și nu l-au făcut mai mare ca să nu se supere marchizii, care au unul în celălalt cimitir. Închipuie-ți, marmură, ca să putrezească înăuntru neamul ăla prost!... Bun, așadar trandafirul, foarte bătrân, creștea până la arcul porții, îndoit ca la biserici. Se lăudau pe atât de mult cu trandafirul, pe cât se împăunau cu cavoul! Și, cum eram cam nervos pe-atunci, fiindcă puseseră ucigași pe urmele mele, mi-am zis: «Ia să le las eu morții fără flori». Într-o noapte, am tăiat trandafirul din două lovituri, fiindcă era un lemn foarte tare, numai fibră. Nici vorba să iasă noaptea morții în cimitire, o aiureală!... Cred că acum îl mănâncă viermii pe ticălosul acela cu ochelari. N-are decât să bată la ușa după care l-au închis; n-o să-l salvez eu..."

Această ultimă idee îl scandalizează. O respinse pe loc, furios pe el însuși.

„Să-l salvez? Nici nu mă gândesc! Să-mi fie milă de canalia asta? E mort de-a binelea, și a întârziat destul de mult!... Oare devin fătălău, de m-am înmuiat așa? Să strige, să-și rupă oasele de mort bătând în ușa aia! E închisă bine!... Milă, cum de mi-a trecut prin cap? Oare e altul în trupul meu?... Întotdeauna trebuie să ai grijă cu ăștia, fiule, și cu spionii. Când se infiltrează, distrug tot grupul, cum s-a întâmplat la Santinara. Aici n-o să las pe nici unul să intre, și nici în trupul meu."

Dar era în continuare uimit de ideile care îi trecuseră prin cap:

„Nici vorbă de milă!... Eu nu-s rău, Brunettino; individul ăla a fost dușmanul meu. Exploata satul, și pe mine a vrut să mă omoare, înțelegi?... Cum s-ar putea să mă doară acum inima pentru el?... Dar nu, nu m-a durut; mi-a trecut deja... O altă confuzie, dar acum m-am lămurit. Chiar și animalele

știu: cel mai puternic ia prada! E natural: trebuie să fii dur, fiule; dacă nu muști, te mușcă alții, ține minte. M-a învățat iedul cu care mă jucam. Nu era blând ca Lambrino; lovea mereu. De asta l-au lăsat pentru prăsilă, și la bătrânețe umbla printre capre ca un rege. Am învățat bine; eu nu m-am predat niciodată, nici n-am încetat să lupt... Știi care-a fost cel mai frumos cadou pe care l-am primit în copilărie? Mi-am amintit alaltăieri, când ți-a luat Anunziata cuțitul: un briceag. Era mic, dar tăia; mi l-a cumpărat Morrodentro, tatăl celui de acum. «O să se taie; e doar un copil», i-a spus baciul. «Cu atât mai bine; așa o să învețe». Dar nu m-am tăiat, nici vorbă!... Știi cum l-am încercat? Jupuiau un ied pentru mâncare, fiindcă fusese lovit de altul și aproape ucis. M-am dus la măcelar și m-a lăsat să tai între tendon și osul lung al piciorului, de unde se începe jupuirea... Îmi amintesc și acum forța pe care o simți strângând un briceag! În schimb, am uitat ce-am făcut azi dimineață, ce chestie!... Cred că briceagul mai e și acum în rănița de război, dacă nu l-o fi aruncat porcul de ginere, care mă urăște de moarte... Bun, nu s-ar putea spune că mă urăște; ca să urăști, trebuie să ai putere; nenorocitului îi curg balele de frică... Câte cuțite am avut după aceea! *Scerraviglicu* de mire; pe atunci fetele îl dăruiau viitorului soț când se logodeau. Cel al Rosei mele avea mâner din scoică, ca un cuțit de mafiot... Dar nici unul n-a fost ca primul meu cuțitaș: ca prima femeie, înțelegi? Ei, o să înțelegi tu... De ce te miști? Te amuză că se numea «taie buricul»? Un nume foarte potrivit, fiindcă lovitura în pântece e cea mai sigură; acolo jos e totul moale. E mai bine să tai beregata, bineînțeles, dar asta trebuie s-o faci pe la spate... Sau te zvârcolești fiindcă ești bolnăvior?"

Bătrânul se apropie de pătuț și atinse fruntea copilului, dar nu era fierbinte. Atunci auzi un țocăit și zâmbi: „A, mâncăciosule; știu că țocăi bine! Lasă, o să te ajut eu."

Îngenunche lângă pătuț și puse palma pe burtica băiețelului. Răposata lui nevastă spunea că lua durerile cu mâna.

Ea avea dureri des, deşi mânca puţin. Mai ales după naşterea grea a lui Renato.

„Da, cel mai bine e să-ţi loveşti duşmanul în burtă. Dar cine-i duşmanul? Eu ştiam clar că erau nemţii! Dar nu: am aflat că sora Hortensiei e căsătorită cu unul din München şi e foarte fericită, are şapte copii, chiar aşa. Un om atât de bun, încât Hitler l-a dus într-un lagăr, înţelegi. Şi dacă l-aş fi văzut pe munte, cu blestemata lui de uniformă, l-aş fi omorât... Şi mai credeam ceva: că nu poţi trăi fără luptă. Dar uită-te la etrusci: nu erau bătăuşi, îţi spun adevărul. Aşa a spus Andrea, şi cred că e adevărat... Aşa i-au cucerit romanii! A, dar trăiau ca regii! Îmi amintesc mereu de perechea aceea, bucurându-se deasupra sicriului, care se numea sarcofag!... Sigur Cantanotte nu zâmbeşte aşa!"

Imaginea unor ochelari negri deasupra unui craniu cu odiosul dinte de aur bântui câteva clipe mintea bătrânului.

„Şi chiar tu, copilul meu, tu nu te lupţi? Bun, spui «nu!», dai cu mânuţa peste lingura cu piure, şi ai dreptate, dar asta nu-i luptă. În schimb, te laşi ridicat, te cuibăreşti în braţe şi ieşi învingător, banditule, şi faci ce vrei din mine. Şi ce pot să fac, decât să te iubesc! Te vâri în sufletul omului!... Când eşti în braţele altuia şi întinzi mânuţele ca să vii la mine, ce nod mi se pune în gât!"

Imaginea gestului copilăresc opri meditaţia într-un scurt extaz.

„De asta trebuie să mă iubeşti! Tu încă nu ştii, dar îţi mai rămâne puţin timp de petrecut cu bunicul. Până la culesul castanelor, în cel mai bun caz; Rusca mă muşcă atât de tare! E tot un fel de «taie buricul». Da, ştiu că mă iubeşti, dar spune-mi-o! Spune-mi înainte să fie prea târziu! Întinzi mânuţele, bine, dar trebuie s-o spui. Bineînţeles că uneori se spune şi e o minciună... Dunka repeta mereu: «Tu nu mă iubeşti, îţi plac şi nimic mai mult!... şi ţie îţi plac toate!». Eu îi juram că da, fiindcă nu-ţi calci cuvântul dacă îi juri unei femei că o iubeşti, chiar dacă e o minciună. În plus, cum să n-o iubeşti

dacă era atât de bună, atât de femeie? Dar ea mă privea foarte tristă și se stingeau scânteile verzi din ochii ei de miere, așa cum se întâmplă cu lacul Arvo, atunci când soarele e acoperit de un nor... Biata Dunka! David era nebun după ea și ea venea în patul meu, iar el n-a avut-o niciodată... Dar de ce-o compătimesc? Mă voia și m-a avut, da. Dar m-a avut cu adevărat? Acum cred că nu i-am dat destul. Se putea mai mult; are dreptate Hortensia. Dunka știa și se întrista. Uneori mă întorceam s-o privesc; văd și acum ochii aceia... «Chiar dacă mă minți, spune-mi că mă iubești.» Eu i-o repetam și-i spuneam multe vorbe dulci, care-i plăceau. Ea zâmbea și în ochi i se întorceau scânteile, trecea norul... Sunt sigur că era fericită, da, sunt sigur... Era frumos, știi? E frumos să faci pe cineva fericit... Învață și asta, începe de acum, spune-mi că mă iubești. Să văd când o să-mi spui *nonno*; e mai ușor decât tata și mama... Doar o spui deja pe jumătate! Repetă «no» și gata; «*non-no*», «*non-no*»... În ziua în care o s-o spui, o să-mi dai viață, auzi! O să-mi dai viață!"

Copilul dormea liniștit.

„Uite că mai am încă mână bună", se bucură bătrânul, îndepărtându-și mâna de burtica lui.

În momentul acela, instinctul lui de partizan îl făcu să simtă o prezență. Se întoarse dintr-o dată, ca o felină încordată. În ușa deschisă era o siluetă. Își blestemă gândurile; îl surprinseseră nemții.

Era Renato. Nemișcați, tatăl și fiul se priviră. Bătrânul înaintă și, față în față, șopti:

– Ce se întâmplă? Am făcut zgomot?

– Nimic, tată. Am crezut că se întâmplă ceva cu băiețelul, când te-am văzut aici.

– Mă căutai?

Fiul minți:

– M-am temut să nu pățești ceva și cum nu te-am găsit în camera dumitale...

Impulsiv, tatăl își îmbrățișă fiul și îi susură în ureche:

– Știam eu că ai inimă!

Fiul nu putea vorbi. Și apoi îl minți pe bătrân:

– Păi vezi, am venit să văd cum se simte copilul... E atât de singur aici în fiecare noapte!...

Nici bătrânul nu mai putea vorbi. Își reveni:

– Bun, hai la culcare.

– E cel mai bun lucru. Noapte bună, tată.

Bătrânul, îndreptându-se spre camera lui, se întreba:

„În alte vremuri m-aș fi bătut împreună cu fiul meu... Vai, cel care se bate e întotdeauna singur! Înspăimântă și toți fug!... Chiar și cu femeile mă simțeam singur, după ce trecea plăcerea!... Mai e ceva, Hortensia, ca să nu fii singur; mai este ceva..."

Bătrânul stătu puțin și apoi se întoarse pe hol, fără să-și dea seama că fiul lui era în prag și-l vedea întorcându-se în dormitorul copilului. Numai atunci, zâmbind compătimitor, se întoarse Renato în pat, mișcându-se încet ca să n-o trezească pe Andrea și să nu-i transmită tristețea lui.

Alături de copil, bătrânul șoptea:

„Acum nu-s singur, cu mânuțele tale împrejurul gâtului și înăuntrul meu. Nu mai lupt. Brațele mele sunt făcute să te țină pe tine și să te facă fericit, știu. Tu mi te încredințezi cu totul, copilul meu, îngerașule, te predai fără condiții. Și mă dăruiesc ție, așa cum m-ai învățat: și nu mai sunt singur..."

– La telefon, domnule Roncone.

Renato se întoarse spre laborantă.

– Cine e, Giovanna?

– Ceva legat de tatăl dumneavoastră. Urgent.

Renato se duse la telefon, aşteptându-se la ce era mai rău.

– Sunt Roncone, spuneţi.

O voce plăcută.

– Tatăl dumneavoastră a leşinat. Doar atât, nu vă alarmaţi; dar trebuie să veniţi.

– Chiar acum. În ce spital, soră?

– E în casa mea. Sunt o prietenă a tatălui dumneavoastră. Melli, Hortensia, pe *via Borgospesso*, 51, la mansardă pe stânga.

Renato, descumpănit, îşi exprimă recunoştinţa şi închise. Se scuză faţă de şef, coborî în garaj şi ieşi în stradă, încercând să câştige minute în traficul la fel de aglomerat ca întotdeauna. Traseul i se păru interminabil.

Uşa acelei case necunoscute se deschise – era curios că se afla în acelaşi cartier – atunci când ieşi din lift. O femeie, cu trăsături invizibile în penumbră, îl invită într-un dormitor modest, dar plăcut. În patul mare zăcea tatăl lui, îmbrăcat şi acoperit până la piept cu o pătură. Paloarea lui făcea şi mai întunecată umbra bărbii. Ochii închişi şi înfundaţi în orbite; prin buzele întredeschise scăpa un uşor horcăit. Renato simţi cum i se strângea inima.

– Când s-a întâmplat?

– Acum o oră, răspunse femeia, arătându-i un scaun lângă pat și așezându-se în fața lui. V-am chemat imediat... Venise să mă vadă și discutam, când a trebuit să meargă la toaletă. Apoi l-am auzit căzând. Din fericire, a avut timp să tragă apa. Am intrat și l-am culcat în patul meu.

– Are nevoie de un medic. Îmi dați voie să vă folosesc telefonul?

– L-a văzut unul care locuiește aici aproape. Tatăl dumneavoastră a suferit o hemoragie și e slăbit. Doctorul i-a făcut o injecție și crede că își va recăpăta în curând cunoștința. Atunci o să-l puteți duce acasă. Să așteptăm, ce ziceți?

Renato fu de acord. Îi mulțumi din nou acestei doamne, încercând să-și rețină curiozitatea în fața feței liniștite, cu părul negru strâns și lumina ochilor albaștri și neliniștiți. Ar fi avut atâtea întrebări! Fără să le aștepte, ea îi oferi simplu explicații: prima întâlnire din parc, prietenia care se legase atunci, simpatia dintre doi meridionali, vizitele bărbatului, până astăzi...

– Mânca uneori la dumneavoastră, nu-i așa? întrebă el, dezlegând în cele din urmă misterul.

– Da. Îi plăcea să prepare mâncăruri de la noi.

Vorbea ca și cum nu s-ar fi întâmplat nimic, de parcă bărbatul ar fi dormit liniștit.

– Tatăl meu are cancer. Foarte avansat.

– Știu.

„Ce relație are ea cu tatăl meu?", se gândi Renato. Și întrebă:

– Cum ați reușit să mă găsiți?

– El mi-a vorbit de atâtea ori despre dumneavoastră... Chiar înainte să leșine, mi-a arătat o scrisoare de la New York, de la fratele dumneavoastră.

A, da! Scrisoarea reexpediată de Rosetta din sat. Cea cu fotografia: Francesco și familia lui, îmbrăcați cu niște haine care treziseră disprețul bătrânului. „Parcă-s de la circ, exclamase el. Paiațe!" Dar, gândi Renato, probabil că femeia auzise deja comentariul.

Ea, simțindu-se privită, evocă tot ce spusese bătrânul înainte de a pleca în fugă spre baie. Vorbea despre Cantanotte, obsedat de câteva zile de o idee care nu-i dădea pace.

– Mă gândesc la atâtea noaptea, spunea bărbatul în momentul acela, că îmi trec prin cap și prostii... Îți dai seama, mi-a părut rău după Cantanotte! Acum, cu luptele dintre ei, o să se prăbușească o familie care a fost importantă în Roccasera... O să se ducă la vale!

– Bineînțeles; lucrurile astea te îndurerează.

– Nu spune asta, Hortensia! Ei au căutat-o cu lumânarea, zgârciți și hoți ce sunt... Să-i compătimesc! Nici dac-aș fi alt om!

– Și dacă ai fi? Nu te-ai schimbat puțin?

– Eu sunt eu. Bruno, reacționase bătrânul.

– Bineînțeles. Dar acest Bruno de acum ar putea vedea lucrurile altfel.

Bărbatul tăcu, gânditor.

– Și știi cine ți-a deschis ochii? insistase ea.

– Tu, desigur. Femeile îi întorc întotdeauna pe dos pe bărbați.

– Aș vrea eu! răspunsese ea. Mi-ar fi plăcut... dar Brunettino te-a schimbat mai mult. Fiindcă îl iubești atât de mult!... Ți-am spus și eu câteva lucruri, dar m-ai crezut numai datorită îngerașului tău. Dacă m-ai cunoscut datorită lui!

Zâmbetul lui extaziat îi confirmase Hortensiei că bărbatul recunoștea. „Copilul e adevărul lui", se gândise Hortensia. Și insistase:

– Brunettino a început. La mine ai ajuns matur, blând.

– Eu, blând? bombănise indignat bărbatul.

Nu putuse continua. Își dusese mâna la pântece, se scuzase și ieșise în grabă. Apoi urmase realitatea pe care o îndulcise pentru fiul său: bătrânul o chemase din baie, ea sosise la timp ca să-l vadă căzând fără simțire pe gresie, apa din toaletă înroșită, trupul slăbit despuiat, ea cu neliniște în inimă

şi seninătate domestică în mâinile miloase, spălându-l, îmbrăcându-l şi ridicând trupul slab în pat.

Întră în dormitor şi oglinda dulapului îi prezentă propria imagine; în braţele ei bătrânul, bărbat şi copil; capul înclinat pe umărul feminin, mâna atârnând, corpul care se prăbuşea în braţele ei... Văzându-l, văzându-se aşa, povara i se păru atât de grea, că fu gata să cadă şi ea... Simţi lacrimi pe obraji, în timp ce îl aşeza în pat şi-l acoperea. Trebui să-şi revină, înainte de a telefona... Ce întâmplare cutremurătoare!

Şi acum acest fiu al lui, acest Renato, contemplând-o în tăcere, descumpănit, cu o întrebare atât de vizibilă în ochi! Dar nu trebuia să existe ambiguităţi. Îi vorbi foarte limpede:

– Vine ca prieten, vorbim, mâncăm împreună, am fost la teatru... Eu trăiesc foarte singură de când a murit soţul meu, şi el e atât de întreg! Vine de acolo! Înţelegi?... adăugă ea, foarte încet. Dar el nu-şi imaginează cât de mult îl iubesc... şi îl privi în faţă pe fiul acesta. Dumneata ştii.

Cuvintele sunaseră plin, fără teatralitate, dar în privirea ochilor credincioşi Renato zări adâncimea liniştită a unei fântâni foarte limpezi. Mişcat, mărturisi la rândul lui:

– Nu ştie nici cât îl iubesc eu, doamnă.

– Hortensia, îl corectă ea zâmbind.

– Mulţumesc, Hortensia.

Cele două priviri se îmbrăţişară, complice, în aer. Ea suspină şi zâmbi:

– Cum să nu-l iubeşti? Ce bărbat!

Zâmbetul ei se accentuă, şi spuse ca pentru sine:

– Copilul meu; Brunettino al meu.

Când se auzi, rămase surprinsă, fiindcă nu se gândise niciodată la aşa ceva. În plus, descoperi că simţise acest adevăr – cu puţin înainte, în alt timp – în faţa oglinzii, în timp ce bărbatul atârna în braţele ei. Şi repetă cu tărie:

– Da. Brunettino al meu.

Fiul îşi exprimă înţelegerea prin tăcere. În clipa aceea, bărbatul schiţă o mişcare. Hortensia se întoarse în prezent:

– Atenție! N-o să-i placă să-l vezi leșinat. Ieși în hol și prefă-te că ai venit acum. Așteaptă afară.

Fiul consimți și se retrase în hol.

După puțin timp, bărbatul deschise ochii, se reculese și îi zâmbi Hortensiei.

– Am dormit mult? întrebă cu voce slăbită.

– Puțin. L-am sunat pe fiul tău. N-o să întârzie mult.

Bărbatul vru să spună ceva, dar tăcu resemnat. Își amintea.

– Cine m-a scos din baie?

– Eu.

– Tu singură?

– Nimeni altcineva... Te-am dus în brațe, adăugă, mândră și umilă, doamnă și roabă.

Bătrânul întinse mâna pergamentoasă, căută mâna femeii, care îi ieși în întâmpinare, și o duse la buze. În timp ce o săruta, udând-o cu două lacrimi, bătrânul își imagină brațele ei și în minte îi veni trupul frânt al lui David susținut de Torlonio, în noaptea aceea de pe munte. În descumpănirea lui, imaginile se suprapuneau: cea a lui David, a lui, a Dunkăi; Dunka și Hortensia se confundau, se uneau luminile glorioase ale trenului ce ardea în adâncul văii cu noaptea absolută a lui Hristos în brațele Mamei.

Victoria și Moartea se unire într-un singur adevăr.

– Nu înțeleg cum a rezistat atât, spuse Renato.

Andrea îl dusese pe bătrân la Dalanotte și acum îi relata soțului rezultatul, în timp ce mângâia cu gesturi alinătoare capul trist refugiat la subsuoara ei.

– Și Dalanotte s-a mirat, deși mai cunoaște asemenea cazuri. Oricare altul ar fi rămas acolo, în baia acelei... Ei bine, în baia acelei doamne.

– Hortensia. A fost admirabilă, ți-am spus, precizează Renato, care îi povestise detaliat tot ce se întâmplase în casa aceea, până își revenise bătrânul. De fapt, tata...

Cu ochii minți, revăzu un Renato copil care își înălța privirea spre titanul care cobora de pe munte și se apleca în curte ca să-l ridice în brațe la o înălțime ametitoare, în timp ce râdea ca o cascadă zgomotoasă. Amintirea era sfâșietoare; nu se putu mângâia cu faptul că această cascadă era demult împuținată.

– A spus vreun tratament?... Măcar să nu sufere!

– Același; să continue cu hormonii. Mi-a dat o rețetă cu un analgezic mai puternic, dacă e nevoie. Trebuie să i-o dăm în altă cutie, fiindcă știi că-și imaginează că suportă durerea și nu e ca un milanez... Dalanotte mi-a mai spus că operația nu mai intră în discuție, deși tatălui tău i-a vorbit despre ea, presupun că pentru a-l încuraja. Dar, Doamne Dumnezeule, tatăl tău e un arici, și profesorul a fost cum nu se poate mai amabil.

– Ce s-a întâmplat?

– Dalanotte îl tratează pe tatăl tău cu foarte multă considerație și se pare că... Dar nu ți-am povestit! Ceva foarte important!

În agitația ei, Andrea se ridică pe jumătate.

– Știi pe cine cunoaște tatăl tău și cui i-a salvat viața în război?... Nu-ți imaginezi! Lui Pietro Zambrini?

– Cine-i ăsta?

– Te rog, Renato! În afară de chimia ta, nu te interesează nimic!... Zambrini e un senator comunist, președinte al Consiliului Național de Arte Frumoase, unde e atât de sever, că toată lumea se teme de el. Dacă aș fi știut din timp de prietenia asta, nu mi-ar fi furat locul care mi se cuvenea la *Villa Giulia*... Când o să mă întorc la Roma, și să s-o fac cât de repede, trebuie să-l vizitez, să-i vorbesc despre drepturile mele... Tatăl tău o să vrea să mă prezinte, nu-i așa? Nu o să-i cer decât ceea ce mi se cuvine.

– Desigur, Andrea, dar vrei să-mi spui odată ce s-a întâmplat cu Dalanotte? Fiindcă ai spus că tata a fost imposibil!

– Chiar așa! Imaginează-ți, Dalanotte a fost foarte atent, vorbindu-i despre operație, încurajându-l... „E foarte simplă, prietene Roncone; trebuie doar să te coasem puțin pe dinăuntru, ca să evităm hemoragiile", i-a spus. „Mai târziu, bineînțeles, când o să-ți revenii după această..." În fine, un medic care știe să vorbească cu bolnavii. Ei bine, tatăl tău a fost aproape disprețuitor... Îți poți explica? Eu mi-am ieșit din fire!

– În fine, dacă asta a fost tot...

– Așteaptă, așteaptă. La ieșire, pe când eram în lift, știi ce a făcut tatăl tău? I-a arătat degetul mijlociu! I-a arătat degetul, ca un vagabond!... Nu-ți dai seama?... Pentru numele lui Dumnezeu, Renato, nu râde!

Renato nu se putea abține.

– Și apoi a început să spună lucruri ciudate: că Dalanotte e un trădător, că pe el nu-l înșeală ca să-l închidă în spital... și câte altele!... Nici nu l-am auzit, fiindcă m-am enervat grozav, poți să-ți închipui! Tot drumul până aici am încercat să-l conving. Dar repeta mereu același lucru: „Cusătura asta să și-o facă medicul în burta lui!" Ce sălbatic!... Mă scuzi,

încă mă sufoc, amintindu-mi... Uite, îţi mărturisesc, mi-a trecut toată mila pe care mi-o inspira tatăl tău.

– Nu-l interesează mila, murmură Renato.

– Am fost indignată. Sărmanul om, ce ignoranţă grosolană! Ţi-am spus, Renato: cât timp n-o să educăm Mezzogiorno, Italia n-o să ridice fruntea.

Renato tăcea. Andrea se calmă şi, bineînţeles, simţi din nou compasiune. Mâna ei deveni mai mângâietoare în părul soţului. Da, se înmuie. Îşi lipi gura de urechea bărbatului:

– Renato, spune-mi adevărul, sunt rea?

Braţele care îi plăceau răspunseră strângând-o mai tare.

– Îi fac rău, Renato? continuă vocea mângâietoare. Spune-mi, de ce nu mă iubeşte tatăl tău?

– Dar te iubeşte, femeie... E de ajuns că eşti mama lui Brunettino, ca să te iubească.

– Aşa sper şi eu... Bineînţeles, pe cel mic îl adoră; eu nu ştiam ce înseamnă un bunic... Şi copilul îl adoră: e de ajuns să-i vezi jucându-se!

Acum se refugie ea la pieptul bărbatului, căutând mângâiere.

– Eu îl iubesc pe tatăl tău, ţi-o jur. Da, chiar dacă l-aş iubi numai pentru dragostea pe care i-o arată fiului nostru, în afară de faptul că e tatăl tău. Îl îngrijesc, încerc să-i fac pe plac, dar el face ca totul să fie foarte greu, recunoaşte... De exemplu, vinul acela pe care îl ascunde şi care-i face rău; tac şi rabd.

– Nimic nu-i mai face rău, răspunse bărbatul, întristat. Nimic nu-i poate face mai mult rău decât Rusca, cum spune el.

– De asta îl suport... Şi cel mai dureros, Renato, să nu crezi că nu ştiu, cel mai dureros e că strică educaţia copilului... Ba da, nu mă întrerupe; merge în fiecare noapte în camera lui şi nu-l lasă să se obişnuiască să doarmă singur... Nu nega: ai fost şi tu acolo şi l-ai văzut... Sau mă crezi proastă?... Nu trebuia să-l lăsăm, dar gândeşte-te cât de puţin mai are de trăit şi la durerile pe care le are... Numai că ar putea şi el să nu ne mai facă atâtea greutăţi!

Renato se întoarse şi reuşi s-o îmbrăţişeze, s-o facă mică în braţele lui, iar ea se ghemui. Şi, cu plânset în voce, deşi fără lacrimi, exclamă mişcat:

– Andrea, Andrea mea!

Se îmbrăţişară strâns, fiindcă moartea era acolo, la celălalt capăt al holului, la capătul scărilor vieţii. Se îmbrăţişară strâns, uniţi de compasiune aşa cum erau uniţi, în alte nopţi, de plăcerea trupurilor.

În timp ce ei se îmbrățișau și se consolau, bătrânul îl legăna pe Brunettino în brațe, departe de dormitorul conjugal, în postul fortificat al partizanilor, pe munte. Acolo îi vorbea în șoaptă (în noaptea aceasta nu-i era de ajuns să gândească), pentru ca vorbele lui să-l pătrundă mai bine pe copil. Nu-l îndemna ceața grijilor, ci strălucirea acțiunii.

– Devine tot mai grav, tovarășe! M-au rănit și am pierdut sânge, cred că ai aflat deja, dar sunt bine. M-am întors la bază, hotărât să rezist. Nu te speria, am trecut peste ce-a fost mai rău. Nu mai este mult și ei pierd teren deja. O să biruim, o să recâștigăm Roccasera, o să intrăm acolo la vară și o să fie o zi mare. O să vezi că, după ce le luăm castanii, satul o să fie la dispoziția noastră. Știu și ei, și au cerut întăriri... Nu-i vor ajuta, și nu-i va ajuta nici trădarea, care e cea mai rea. Trădarea doctorului; de asta s-a purtat așa frumos. A vrut să mă tragă pe sfoară, cu prietenia lui cu Zambrini. Minciună! E un trădător! Un nepot de păstor, care a devenit domnișor. Fascist ca toți ceilalți. Acum vrea să mă îndepărteze cu înșelăciuni, dacă vede că altfel nu se poate! Da, copilul meu, încearcă să mă închidă într-un spital. Tare deștepți mai sunt, dacă-și închipuie c-o să mă las! Acum văd totul clar: după ce mă scot pe mine cu targa, vor să pună mâna pe tine. Pun stăpânire pe poziția asta și închid din nou ușa asta blestemată. Ajungi prizonier, tovarășe, și știi ce însemna tortura Gestapoului. Amintește-ți cum a ieșit sărmanul Luciano fără unghii, și mai rău a fost de cei care n-au mai ieșit deloc! Petrone, care

a tăcut ca să mă salveze pe mine și pe ceilalți, asasinat în celula de lângă mine. N-o să uit niciodată țipetele lui, nici țipetele tale, atunci când ți-au închis ușa pentru prima dată. Erau la fel; dacă aș trăi o sută de ani, și tot m-ar durea agonia lui... Dar nu înșeală ei, fiindcă eu nu mă predau. Nu te las singur, nici nu abandonez poziția asta, ți-am jurat doar. Și Bruno se ține de cuvânt, știi prea bine, îngerul meu, și nu te îndoiești de mine!

Șoaptele îl lăsară fără suflare. Își reveni:

– E păcat că am pierdut spitalul, crede-mă! Mi-am câștigat o operație acătării, iar doctorul ăsta e cel mai bun. Închipuie-ți că plătesc de patruzeci de ani asigurările și nu le-am făcut nici o cheltuială! Bani pierduți, ca să se îngrașe birocrații guvernului. În tot timpul ăsta, n-am fost niciodată bolnav; nimic, nici o măsea la dentist, nici o aspirină. Numai glontele lui Cantanotte, dar ăla n-a ținut de asigurări, ci de justiție. Acum m-aș putea bucura de spital. Să am doctorii la dispoziția mea și infirmierele pe lângă mine... Infirmierele, tovarășe, atât de curate, și cu ciorapi albi! Ca la prima comuniune, dar au carnea bună! Când vizitam răniții, aveau întotdeauna infirmiere, și ce fine! Se aplecau deasupra patului, îl îmbrățișau ca să-l ridice, îi puneau mâna, îți spun eu... E păcat că le pierd, dar războiul e război. Noi trebuie să rezistăm. Dacă au cerut întăriri, să vină, dar pe mine nu mă evacuează cu minciuni. O să vedem noi ce-o să obțină, poziția asta se poate întări și putem chiar să pregătim o retragere, cum a făcut Ambrosio în peștera de la Mandrane. E de-ajuns o scară la fereastră și ieșim ușor. Pe mine nu mă amețește înălțimea, sunt sătul de urcat după iezi pierduți. Ți-am spus, pe mine nu mă evacuează nici doctorul, nici Dumnezeu.

După această afirmație definitivă, vocea se întări:

– Îți spun asta așa, ca să stai liniștit. Mai am mulți ași în mânecă. Nici vorbă de retragere, nici nu mă gândesc. Din contră, o să rezist și apoi o să avansez. O să stăm și o să răbdăm aici singuri, fără infirmiere și fără femei. Am și eu armele

mele secrete, știi? Dacă ai nevoie de o bunică, o să fiu bunică pentru tine, am devenit deja. Numai în partea de sus, ehei, ai grijă! Jos sunt la fel ca de obicei. Dar sus... nu ți-ai dat seama? N-ai văzut că sunt mai moale atunci când te iau în brațe? Puțin, nu? Îmi cresc sânii, o să-i am până la urmă pentru tine, copilul meu... I-am povestit doctorului, a fost singurul lucru pe care l-am spus, ca să nu se laude că a descoperit singur și asta. S-a enervat văzând că sunt dispus la toate, chiar să am sâni, cine-ar fi zis! Dar s-a stăpânit; bineînțeles, e un trădător. „Nu-ți face griji", mi-a spus el, și a început să vorbească despre hormonii care o calmează pe Rusca, așa se întâmplă când iau și bărbații, fiindcă sunt medicamente pentru femei... Prostii! Sânii îmi cresc pentru tine, copilul meu, sunt floarea bărbăției mele. Ca să nu mai avem nevoie de nimeni. Ca să înaintăm, deschizând toate ușile lumii. Toate ușile care închid copiii fără apărare și săracii exploatați! O să avem grijă de spioni și trădători, și apoi o să intrăm biruitori în Roccasera. O să vezi ce vară frumoasă și minunată o să avem!

Hortensia ieşi pe balcon. Din fericire, nu mai ploua şi aprilie se vestea călduţ, cu un aer mângâietor. Femeia îşi aţinti privirea asupra colţului străzii *della Spiga*, de unde avea să vină Bruno, însoţit de Simonetta, fiindcă era prima lui ieşire. Hortensia voia s-o cunoască pe fata aceasta, despre care bărbatul vorbea întotdeauna cu atâta entuziasm.

Se impacientă. Ce mult trecuse de la telefonul lui Renato, care îi anunţase sosirea! Cu câteva zile înainte, o sunase ca s-o invite să-l viziteze pe bătrân la pat, de unde nu-l lăsau încă să se ridice. Dar Bruno o sunase şi el – presupusese că în absenţa copiilor – ca să-i spună să nu vină.

– O să-ţi explic, nu vreau să mai vorbesc acum. Telefonul poate fi ascultat... Ai răbdare, o să vin în curând să te văd. Am aşa un chef!

Hortensia îşi aminti pe balcon, neliniştită, cuvintele acestea atât de ciudate... În fine! Cei doi apărură de după colţ.

Cum i se cutremurase inima! Ce mic era Bruno, de la înălţime! Ce crudă era viaţa prezentându-l aşa, alături de fata aceasta cu paşi repezi, care puneau în evidenţă şovăiala grijulie a bărbatului, de abia pus pe picioare!... Dar era el, chiar el! Hortensia se repezi în bucătărie ca să deschidă uşa de jos şi apoi rămase pe hol, aşteptând după zgomotul uşii, bâzâitul liftului.

Gata!... Deschizând, îl surprinse pe bătrân cu degetul în aer, îndreptat spre sonerie, într-o postură comică de film mut, care le stârni râsul. Mulţumită acestui lucru, Hortensia reuşi să-şi ascundă tristeţea, fiindcă înfăţişarea bătrânului avusese de suferit. Urmându-l în salonaş, remarcă umerii căzuţi şi pantalonii largi, care nu mai aveau ce acoperi. Deşi mergea la fel de drept,

păşind ţanţoş ca un cocoş. „Şi Simonetta?", se gândi femeia... Dar apoi se bucură că nu urcase: dacă nu vezi cu ochii tăi...

– Minunat, Bruno. Ţi-a priit odihna.

– Tu eşti frumoasă! – Şi, spre bucuria Hortensiei, viaţa scânteie iarăşi în privirea lui bărbătească. – Eu mă ţin cum pot. Şi Rusca s-a împăcat cu situaţia, dacă tot a dat greş cu muşcătura aceea!... Nu-ţi fă griji, azi n-am de gând să leşin.

– Mai bine, prinse ea gluma. Nu-mi place să car ditamai bărbatul în braţe.

– Mai bine să te ducă el pe tine, nu? Păi nu mă provoca...

– Vai, Bruno, Bruno! exclamă ea fericită. Ce bucurie, să te văd aşa de bătăios!

– Cred şi eu. Andrea se încăpăţâna să mă trimită cu Simonetta, dar am trimis-o eu la plimbare. Închipuie-ţi! Cum să vin în vizită la tine cu dădaca?

Făcu o pauză, privind-o întrebător, ca să vadă dacă bănuia ceva, şi, liniştit, continuă:

– Vor să mă opereze, ştii? Dar nu mă las.

– Păi, dacă spune medicul... replică Hortensia fără convingere, fiindcă ştia adevărul de la Renato.

Bărbatul o privi condescendent. Până şi ea căzuse în capcana duşmanilor!

– Nu înţelegi? Medicul s-a vândut, proasto! Mă evacuează şi îl închid iar pe Brunettino! Dar Bruno e vulpe bătrână şi nu-şi părăseşte postul.

Hortensia se prefăcu că-i dă dreptate, dar era tot mai îngrijorată de aceste deformări ale realităţii. Mai ales chestia cu „părăsirea postului":

– Ai stat nopţile astea cu copilul?

– În fiecare noapte, declară el plin de sine.

– Eşti nebun! Ţi-au spus să te odihneşti, să nu te ridici din pat...

O sperie altă posibilă hemoragie, în zori, când nu şi-ar fi dat nimeni seama.

– Nu-s deloc nebun. De asta m-am odihnit ziua, ca un partizan ce sunt.

– Ba eşti nebun! Dacă aş fi venit la tine, te-aş fi convins!

– Să vii să mă vezi în pat, ca pe-un bolnav? Niciodată! De asta te-am sunat.

– Nu mă vrei ca infirmieră?

Privirea bărbatului se lumină.

– Aici da, dar acolo, cu Anunziata şi Andrea... Nici vorbă. Acum poţi să vii, sunt toţi încântaţi de tine, i-ai câştigat simpatia lui Renato. În plus, aşa o să mă ajuţi; în tine au încredere şi eu trebuie să aflu ce intenţii au: în război trebuie să te informezi întotdeauna.

Cum Hortensia părea reticentă, adăugă:

– Aşa o să-l vezi pe Brunettino.

Brunettino! Numele magic le schimbă gândurile şi, bucuroşi, întrerupându-se unul pe altul, sărbătoriră isprăvile copilului... Nu se mai mulţumea să împingă scaune, povesti bătrânul. Le aşeza cu grijă în rând pe toate, ţipa „Piiii!" şi se juca de-a trenul văzut la televizor... Întorcea toată casa cu josul în sus, o aducea la disperare pe Anunziata, dar din nefericire încă nu spunea „*nonno*"... Deşi nu mai era mult, fiindcă silabisea tot mai bine!

Fiindcă discuţia se înveselise, bărbatul acceptă jumătate de păhărel.

– Dar vin; nu mai pot bea *grappa*, dacă vin vremuri grele... E bun, spuse el apoi, dar nu-i ca al meu de acasă, care n-are chimicale. Numai ce-i al lui: struguri, muncă şi timp.

Şovăi, dar în cele din urmă se hotărî:

– Trebuie să-l încerci acolo, la Roccasera! Ce forţă îţi dă! Se poate trăi numai cu vinul acela, cu brânză şi cu măsline... Ţi-ar plăcea să vii?... Nu-ţi fă iluzii. E un sat mic, fără belşugul de aici, dar cu lucruri atât de frumoase!... Vezi mai departe, viaţa e mai măreaţă, începe mai devreme în fiecare zi!... Ţi-ar plăcea? Spune-mi că da!

– Din tot sufletul! Când vrei!

– Bravo!... O să vezi ce vară o să avem, tu, eu şi Brunettino... O să-l învăţ să fugă, să arunce pietricele, să nu se sperie de un ieduţ care împunge, să... Bun, să fie bărbat!... Şi pe tine...

– Pe mine ce? zâmbi ea ghiduşă. Să fiu femeie?

– Nici vorbă! Nu-i asta...Eu ştiu ce gândesc şi tu mă-nţelegi...

– Bineînţeles, te înţeleg. Eu o să-l învăţ cum vor femeile să fie un bărbat, traduse Hortensia.

– Asta era! Vezi? întotdeauna mă ghiceşti!

– Deşi n-o spunem niciodată, vrem şi noi să fim ghicite; dar voi nu sunteţi în stare... Da, o să-l învăţ cum să ghicească dorinţele. Şi aşa o să fie mai bărbat, mult mai bărbat.

– Vai, Hortensia, Hortensia! De ce n-am avut norocul să mă înveţi pe mine?

Dar Hortensia îşi aducea foarte bine aminte de tinereţea ei.

– Pe atunci nu ştiam nici eu... Să nu ne plângem, Bruno. Dacă ne-am fi întâlnit înainte, n-am fi fost pregătiţi unul pentru altul...Ţi se pare că avem puţin? Păi aproape nimeni nu reuşeşte să aibă atât de mult în viaţa aceasta. Nici la anii noştri, nici în tinereţe... Aproape nimeni.

Dacă i s-ar fi părut puţin, cuvintele acestea rostite cu atâta sinceritate – „unul pentru altul" – i-ar fi adus totul, fiindcă şi el le înţelegea ca pe „unul lângă celălalt": nu în faţa femeii, cum fusese el întotdeauna, ci alături de ea... „Perechea etruscă!", îşi aminti el dintr-odată, într-o explozie interioară.

Ea continua să vorbească:

– ...nu te-aş fi putut învăţa fiindcă nu ştiam, fiindcă ne înşelau, mai ales pe vremea mea. Eu eram o fetiţă care citea romane la coafor şi vedea cavaleri la cinema. Bineînţeles, m-a prostit primul nerușinat pe care l-am cunoscut: Tomasso.

Bătrânul rămase uimit auzind-o. Nerușinat, marinarul cel curajos?

– Da, o canalie, ăsta-i cuvântul. Arătos şi bun de gură, da. I-a plăcut de fetiţa cea prostuţă şi m-a cucerit, era atât de uşor!... La început a fost raiul pe pământ, acoperişul acela venețian pe care eu cântam ca o pasăre, iar în faţă erau Campanile şi laguna, dar a ţinut puţin... Era un lăudăros şi un fanfaron; scotea de la americancele bătrâne mult mai mulţi bani decât

ar fi câştigat vâslind la gondolă şi apoi îi cheltuia cu altele tinere... La urmă, când era pe ducă, a început să bea şi a trebuit să-l îngrijesc luni şi ani la rând, şi imaginează-ţi! Când nu se mai putea mişca, mă simţeam bine ajutându-l... Inexplicabil, dar aşa a fost: am învăţat multe în timpul acela. Nu înţeleg nici acum, dar simt că e ceva firesc... Ce te-ar fi putut învăţat copila aceea neştiutoare?

„Ea nu, dar acum tu mă înveţi", se gândi bătrânul. „Povestindu-mi viaţa ta adevărată. Învăţându-mă cum trebuie să te dăruieşti, fără să păstrezi nici un as în mânecă...", şi răspunse:

– Ai dreptate, întotdeauna ai dreptate... Eu am avut mai mult noroc. Nu am căzut în capcanele astea fiindcă am învăţat de la animale, care nu înşeală atât de mult... Dar am crescut fără învăţător.

– Nici măcar Dunka, îndrăzni să-l provoace Hortensia..

– Nici măcar Dunka, recunoscu bărbatul, spre bucuria ei. Şi asta era ceva diferit.

Făcuse pasul definitiv şi amintirea nu mai era nostalgie, devenise eliberare. Ea ştia că avea să audă până la urmă adevărul şi dorea să-l audă, chiar dacă o durea.

– Era atât de diferită fiindcă era pianistă, nu ţi-am spus până acum?... Pianistă! De ce? N-ar fi fost bună nici pentru orchestrele de la iarmaroc... Dar ea trăia din asta, acolo în ţara ei, în Croaţia. „Pe celălalt mal", arăta ea spre ţărmul pe care nu-l vedeam. „Rijeka, casa mea, o să te mai văd vreodată?", spunea plângând... Se războia din patriotism, tu o înţelegi? Cred că era nefericită! Deşi nu spunea acest lucru. Dar intrase în luptă fiindcă era femeie adevărată, cu sânge în vene şi curaj!... Cum ne mai luptam! Îmi spunea animalul ei, „animalul meu magnific" Exact aşa, fiindcă ea vorbea în felul ăsta, era o domnişoară fină.

Hortensia îşi imagină ceea ce nu povestea bărbatul, fiindcă nici nu-şi dăduse seama, deşi trăise totul: cadoul minunat al vieţii pentru pianista rafinată, oferindu-i un tigru în dragoste, un lup, un armăsar... Hortensia suspină privind mâinile

osoase, cu vene proeminente, care fuseseră un uragan şi încă mai erau pasionale în mângâiere...

– Cum se încăpăţâna!... „Te rabd numai pentru pian", ţipa. Nu se atinsese demult de un pian şi în casa aceea era un pian din acela lung, cu coadă. Îşi petrecea ziua cântând melodii ciudate... Bun, cât timp o lăsam eu, fiindcă mă săturam repede şi o ridicam pe umăr ca s-o duc sus. Camera noastră dădea spre terasă şi putea să-mi dea cât voia cu pumnii în spate şi să bată din picioare... Nu scăpa, nu.

Da, Hortensia o înţelegea pe Dunka şi ameninţarea ei cu plecarea, sinceră, chiar dacă nu o îndeplinea. Nu voia să-l iubească sau, dimpotrivă, se aşeza la pian ca să-l silească s-o silească. „Bach, ca să-l scot din sărite", se gândi, acoperind cu un zâmbet lăcomia dureroasă cu care asculta.

– Blestemat pian!... Dacă, în loc să fie ceva atât de scump, ar fi fost un bărbat, l-aş fi distrus, pe cuvânt... Treaba asta cu pianul putea să-i convină lui David, care era aşa. Dar el nu i-ar fi ajuns Dunkăi nici pentru o muşcătură. Ea nu obosea niciodată, uita chiar şi de pian. Bietul David... Era viteaz, da, cum puţini se mai află. Dar nu era bărbat; nu se ducea niciodată cu o femeie când avea ocazia. Era cărturar şi avea o carte în ebraică pe care o citea întruna. Cred că de asta şi purta ochelari... Când i-am povestit Dunkăi despre moartea lui, a plâns disperată. De parcă ar fi vrut să se ducă! Apoi s-a înfuriat pe mine. Ce lucruri mi-a strigat! „M-am îndrăgostit de tine, un ţărănoi, un sălbatic, care nici nu se spală măcar!" Asta era altă manie de-a ei. Se spăla întotdeauna, înainte şi după. Făcea băi şi noaptea, în mare: n-o speria apa atât de neagră. Când intra în cadă înaintea mea, mă săturam de aşteptat şi mă culcam gol în camera aceea plină de oglinzi. Îi strigam: „Ieşi de acolo, uite cum stau!" Ea mă privea, mă vedea gol şi începea să râdă, arătând cu degetul. Cum mai râdea, câtă viaţă avea în ea!... Era... nu ştiu, ca un desiş în flăcări!

Hortensia îşi imagină corpul fetei, întins în cada înconjurată de oglinzi care multiplicau virilitatea tigrului, luminos în nerăbdarea lui potentă...

Dintr-odată, observă tăcerea tensionată. În ce s-o fi împiedicat torentul amintirilor? Peste ce stâncă trebuiau să treacă apele acelea încătușate, ca să se elibereze cu totul? Vocea, continuându-și mersul, devenise lentă și gravă:

– M-am vindecat și s-a terminat cu Rimini. M-au trimis din nou în munți... Pe ea au prins-o nemții în oraș. Se spunea că o trimiseseră în Croația și acolo o dăduseră pe mâna unor ustași... Nu s-a mai auzit nimic despre ea.

Acum Hortensia nu vru să și-o imagineze între călăi. Prefera pianista cu mitralieră: desișul în flăcări, cum spusese el... Văzu paharul de vin pe jumătate plin și se întristă. Înainte de hemoragie golea atât de repede paharul!

Ca și cum ar fi învățat și el s-o ghicească, bărbatul bău vinul dintr-o sorbitură. Păstra în continuare tăcerea.

– Acum, ca să mă cunoști pe deplin, trebuie doar să vii la Roccasera, spuse el în cele din urmă. Pe pământurile mele sunt așa cum sunt! Vara aceasta: mi-ai promis!

– Bineînțeles că o să vin! Și eu sunt din sud!

– Pfu! Dar din partea cealaltă, de la cealaltă mare!

– Mai bună decât a ta!... Așteaptă să vezi Amalfi, ce credeai tu?

Râseră. Deodată bătrânului îi veni o idee:

– Auzi, știi de ce m-a mușcat Rusca aici, în casa ta?... Fiindcă era geloasă, asta e! Fiindcă era geloasă!

O privi, văzu o umbră în ochii ei și, ghicind-o pentru a doua oară, punctă:

– Pe tine, Hortensia. Geloasă pe tine.

„Iese Dunka și intră Hortensia", înțelese femeia, în timp ce mâinile ei prindeau mâinile celelalte, întinse spre ea:

– Acum pot să te învăț... Oi fi știind tu multe despre războaie și bărbați, dar despre asta nu știi... Lasă-te dus; la asta femeile se pricep mai bine.

– Și unde să mă duci? șopti bărbatul.

Dar, deși a treia oară ghicise mai târziu, nu avu nevoie să audă răspunsul ca să se simtă purtat de vânt spre culmile munților săi.

Andrea o sună pe Hortensia.

– Când ne-am putea vedea, unde doriți dumneavoastră? Vreau atât de mult să vă cunosc și să vă mulțumesc pentru atâtea lucruri!

Hortensia simți sinceritate și corectitudine în vocea aceasta plăcută, deși pronunța cu excesivă precizie profesorală.

– Nu aveți pentru ce să-mi mulțumiți, dar și eu doresc să vă văd. Prefer să vin la dumneavoastră acasă; așa o să-l văd și pe Brunettino.

– De ce nu veniți astăzi după-amiază? Socrul meu merge la seminarul de la Universitate; e ultima ședință a cursului. Vom fi singure și vom vedea ce se poate face cu el.

„Femeia asta are intenții bune", se gândi Hortensia închizând. „Numai că eu aș fi spus «pentru el» în loc de «cu el»... Dar, bineînțeles, pentru ea nu e același lucru."

Andrea o primi pe Hortensia. Se sărutară, schimbară politeturi, intrară și, în timp ce spuneau „o să vă pun haina în cuier" și „ce salon drăguț", se examinară reciproc. Nici una nu-și imaginase cum era cealaltă și, totuși, înțeleseseră imediat că „ea" trebuia să fie așa.

După puțin timp, regele casei sosi țipând și pășind cu siguranță. Hortensiei i se păru că era foarte frumos, cu ghetuțele pe care i le alesese ea, cu ciorapii și jerseul roșu... Dar, Doamne ferește! Ce băuse? Avea spume la gură!...

Se alarmară o clipă, dar se văzu că era săpun. Andrea spuse că acum știa să se urce pe taburetul din baie, lângă chiuvetă,

să deschidă robinetul și să se joace cu săpunul... Probabil că lăsase robinetul deschis.

– Ah, banditule, hoțomanule, nu ți-am spus să nu mai faci asta?

Alergară amândouă în baie, închiseră robinetul și mama îl certă pe Brunettino, care reacționă cu expresia șmecheră a celui care nu dă doi bani pe cele mai teribile amenințări. Râseră amândouă și se bucurară de fericirea copilului. Între timp, se observau în continuare. Hortensiei îi plăcu pieptănătura Andreei: personală, simplă și foarte potrivită cu fața ei. Andrea aprobă rochia Hortensiei; doar că nu se potrivea gondola de argint de pe piept, care semăna prea mult cu un suvenir pentru turiste. Hortensia îi surprinse privirea.

– Mi-a dăruit-o el, se scuză și se apără ea. Andrea înțelese; femeia aceasta avea tact.

Când se întoarseră în sufragerie, o ușă deschisă reținu atenția Hortensiei.

– E camera lui, confirmă Andrea, adăugând niște scuze. Credeți-mă, nu vrea să i-o aranjăm mai bine! Și pătura aceasta foarte veche trebuie să fie întotdeauna pe patul lui. Are niște manii!

Hortensia intră, mișcată. Pătura aceasta umplea toată încăperea cu mirosul lui. Se aplecă și mângâie ușor lâna, cafenie ca pălăria. Privi în jurul ei: „Aici dedesubt își ascunde proviziile", se gândi, „în dulapul acesta ține briceagul, în sertar, sub hârtia de mătase de pe fund, e fotografia aceea pe care ne-am făcut-o în după-amiaza spectacolului..." Surprinse totul dintr-o privire, înainte de a ieși gânditoare. O celulă de călugăr, de partizan, de bărbat. Ea ar fi vrut să lase aici parfumul ei de femeie.

Andrea prinse toată semnificația mâinii care mângâia pătura veche. „Renato nu mi-a explicat bine sau n-a știut să vadă... Bărbații, întotdeauna atât de ignoranți!" Și în hol o luă pe Hortensia de braț cu solidaritate feminină și o

strânse un moment în drum spre sufragerie, propunându-i să se tutuiască.

Pălăvrăgiră în timp ce copilul se juca, târând și aliniind scaune. Andrea se străduia să-i explice Hortensiei cât de mult ar fi vrut să-i facă pe plac bătrânului, dar...

– Orice aș face, nu reușesc... Tolerez chiar să stea noaptea în camera copilului, împotriva recomandărilor pediatrului, cel mai bun din Milano!

Hortensia încercă să-i găsească scuze.

– În sud avem alt tip de familie, știi doar.

Tonul lăsa să se înțeleagă că ea, deși meridională, o înțelegea pe Andrea. La rândul ei, aceasta asculta preocupările Hortensiei.

– Bruno are uneori momente... nu știu, aproape că se pierde. Vorbește ca și cum ar continua războiul, ca și cum am fi încă în patruzeci și trei.

– Mie îmi spui! izbucni Andrea, căreia i se păruse ciudat s-o audă pe femeia aceasta numindu-l pe socrul ei Bruno. Ce tămbălău mi-a făcut alaltăieri! Anunziata era încă bolnavă (femeia asta are ceva și medicii nu-i dau de capăt) și Simonetta avea examene, așa că a trebuit să sun la agenția mea obișnuită. Mi-au trimis o studentă austriacă care vrea să-și îmbunătățească italiana ca să se angajeze la un hotel... Mi-a plăcut fata, avea o înfățișare îngrijită și nu era îmbrăcată scandalos, fiindcă acum fetele umblă într-un hal, chiar și Simonetta uneori... Bun, eram amândouă în bucătărie, explicându-i ce are de făcut, când a apărut socrul meu, dar a auzit-o vorbind și a dispărut. M-am mirat când l-am auzit închizând cu totul ușa copilului care dormea, dar nu i-am dat importanță. Fata s-a așezat ca să-și schimbe cizmele cu niște papuci și să-și ia un halat, și eu m-am îmbrăcat ca să plec la școală...

Făcu o pauză, fiindcă narațiunea ajunsese la punctul culminant:

– Uite, Hortensia, am avut noroc că liftul era defect și eu, care nu știam, am așteptat puțin pe hol ca să vină... Dacă aș

fi plecat pe scări, sau m-aș fi dus cu celălalt lift, am fi terminat totul la poliție!... Cum îți spuneam: așteptam încă pe hol, când am auzit dintr-o dată fata strigând după ajutor, în timp ce socrul meu urla: „Trădătoare, spioană, o să vezi tu acum!", și eu, de spaimă, nu reușeam să bag cheia în broască... „Ajutor, mă violează!", striga ea în germană... În cele din urmă am deschis, fata era la ușă, isterică, încălțată cu o cizmă, iar cu cealaltă în mână, iar în fața ei era socrul meu, țipând ca un nebun... Fata m-a îmbrățișat frenetic și mi-a explicat: „Venea după mine, doamnă, cu ochii ieșiți din orbite, un satir, un satir!", în timp ce socrul meu mă insulta fiindcă adusesem spioni germani în casă... M-am așezat între ei ca să calmez fata, care plângea pe umărul meu: „E a doua oară", spunea, „e a doua oară; toți italienii sunt la fel; nu se gândesc decât la asta... Dar primul era măcar tânăr!"

Hortensia zâmbi amuzată, în timp ce Andrea își recăpăta suflul.

– Da, acum e amuzant, dar am trecut prin niște clipe... În cele din urmă, socrul meu s-a dus pe hol și am reușit s-o calmez pe fată, vorbindu-i în germană. S-a încălțat cu cealaltă cizmă și a plecat cu ziua plătită și spunând că numai pentru mine nu-l denunța... Am ieșit pe hol cu ea și am încercat s-o lămuresc, explicându-i problema socrului meu, dar a fost inutil. În timp ce aștepta celălalt lift, mi-a spus: „Sânii mei sunt de vină, doamnă, știu; le plac fetele cu sânii mari; asta e, nu se pot abține..." Imaginează-ți, Hortensia, se pare că până la urmă era mândră, cred... Ce idee ciudată! Nu-i așa? Nu înțeleg... Apoi, când am intrat și am încercat să-l conving pe bunicul, mi-a spus disprețuitor: „Nu înțelegi nimic, Andrea, nu-ți dai seama ce se întâmplă în țara asta", și s-a închis în camera lui.

Andrea suspină. Hortensia o compătimi din inimă. „Cum or să se înțeleagă ei doi?"

– Și copilul? întrebă.

– Îți vine să crezi că dormea liniștit, cu atâta tămbălău și atâtea strigăte? zâmbi Andrea.

– E o comoară, se extazie Hortensia privindu-l pe Brunettino care, cocoțat pe un scaun, încerca să urce pe pervazul ferestrei.

– Nu pe geam! îi interzise Andrea, ridicându-se ca să îndepărteze pericolul.

– Nu! nu! o imită copilul țipând, continuând cu un șir de silabe fără sens.

– E o comoară, da, repetă Andrea, dar ne ține pe toți în priză.

Hortensia afirmă că așa era la vârsta aceasta, Andrea fu de acord și-i oferi o cafea, trecură amândouă împreună cu băiețelul în bucătărie ca să bea acolo cafeaua proaspătă, discutară meritele cafetierelor, Hortensia recomandă un magazin mai ieftin din cartier și Andrea îi mulțumi deși bineînțeles că nu avea de gând să meargă, Brunettino se zgârie puțin la un deget cu ușa cămării pe care o tot deschidea și lansă strigăte pătrunzătoare, îl duseră din nou în baie ca să-i răcorească zgârietura cu apă, îl mângâiară, îl consolară...

Cele două femei, deși atât de diferite, se înțelegeau. Și amândouă se gândeau la același lucru: Andrea, la bătrânul capabil să pară o amenințare sexuală pentru o fată și, în același timp, să provoace atâta afecțiune în inima acestei femei, care mângâiase pătura veche; Hortensia, la bărbatul care își lăsase urma trupului întipărită pe pătură și o făcuse tovarășa întregii lui vieți.

Se gândea la Bruno și, în timp ce ieșea din lift, îi dădu dreptate și se tângui:

– Doamne! De ce n-oi fi fost singura de la început? De ce să nu trăiesc eu alături de el zilele de la Rimini? De ce nu l-oi fi cunoscut înainte, înainte de toate, când începeau viețile noastre?

Dar pe stradă, mai încolo, trecu pe lângă grădinile în care se întâlniseră și își aminti incidentul.

„Fără el, am fi trecut unul pe lângă celălalt mai departe", își spuse zâmbind și îi mulțumi fierbinte Sfântului Francisc pentru existența automobilelor care stropeau disprețuitor pietonii cu cărucioare de copii.

Între timp, bărbatul la care se gândeau amândouă asista la o discuție științifică între profesorul Buoncontoni și un invitat din München, profesorul Bumberger. Acesta susținea că psihologia, știința sufletului, oferea cheia comportamentului uman; fiindcă sufletul era sediul impulsurilor, al raționamentelor, al memoriei, al personalității. Buoncontoni începu să-l combată politicos, dar tenacitatea germanului îl aduse la disperare. În cele din urmă, după ce se înfierbântară amândoi, spuse:

– Uitați, domnule doctor, discuția aceasta nu are sens, fiindcă psihologia nu există. E ca și teologia, contradicția aceasta de termeni, fiindcă e absurd să vorbești logic despre Dumnezeu. Numai pretenția aceasta, și dovedește orgoliul clerical.

– Cum să nu existe psihologia? strigă neamțul... Cum îndrăzniți? Atunci, eu ce fel de profesor sunt?

– Bun, există ca o construcție intelectuală, dar nu are corespondent real, ci o altă fantezie: sufletul. Altfel spus, insistă, profitând de faptul că teutonul amuțise din cauza furiei, comportamentul uman are o componentă organică și una socială. Adică ceea ce nu reușesc să explice genetica și fiziologia, explică sociologia. Da, domnule, continuă, strigând deja, comportamentul nostru este genetică, adrenalină, etcetera, combinate cu educația și condițiile sociale. Nu există altceva, oricâte cărți ar scrie psihologii.

– Dar sufletul, domnul meu, sufletul, *die Seele*!... Furia nu-l lăsă să continue... Sunteți un ignorant, un ignorant mizerabil!

Urmă o cascadă de cuvinte în germană, fiindcă bavarezul nu știa să insulte în italiană. Venele de la gât i se umflară, se prinse cu degetele de masă și toată corpolența lui de băutor de bere se umplu de curaj. În fața lui, Buoncontoni, cu aureola părului alb în dezordine, își lungea gâtul și își înălța trupul scund ca un cocoș bătăuș.

Bătrânul se distra grozav, văzând cum se enerva neamțul. „Acum or să se omoare", se gândi, cu mare plăcere. Dar, dintr-odată, neamțul lovi cu pumnul în masă, slobozi o înjurătură nemțească și ieși furios, trântind ușa.

– Ce a spus? întrebă în șoaptă bătrânul.

– Universitate italiană de rahat, îi traduse zâmbitor un asistent al lui Buoncontoni. Și adăugă, cu admirație: Într-un singur cuvânt!

„Nu iese nimeni să-i dea un pumn în gură?", se miră bătrânul, plin de dispreț. „Bah! Cu milanezii aceștia nu ajungi nicăieri."

Originea disputei fusese tocmai înregistrarea bătrânului. Mai întâi le vorbi despre copiii abandonați pe câmp de părinți și crescuți de capre, care aveau inimă mai bună; iar ei relaționară povestea cu alte cazuri antice, ca acela al unei capre faimoase, pe care o numiseră *Amadea*, după cum i se păruse bătrânului. Apoi le povesti despre sărbătorile și iarmaroacele din Roccasera, despre cortegiile care purtau moaștele Sfintei Chiara și le atrase atenția numele de *scerraviglicu*, atribuit briceagului. De acolo începură să discute despre agresivitatea umană sau animală, iar cei doi profesori se întărâtară vorbind despre cheia comportamentului.

Dar nu se întâmplă nimic. Bineînțeles: în Milano toți erau ca niște copii, incapabili să se lupte ca bărbații. Bătrânului îi părea rău de profesorul Buoncontoni, pe care îl simpatiza. În plus, era sigur că avea dreptate. Celălalt mințea cu siguranță, fiindcă era german și, în plus, negarea sufletului îi convenea bătrânului, fiindcă astfel preoții rămâneau fără ocupație... Dar una e să ai dreptate și alta să fii insultat de un neamț. Se

indignă. Dacă ar fi fost vorba despre doamna Rossi, care nu putuse lua parte, ar fi ieșit el însuși după ofensator, ca să apere onoarea italiană în fața unei femei. Dar trebuia măcar să le spună verde-n față.

– Cum, nimeni nu are sânge-n vine? exclamă, privind în jurul lui. Un singur neamț înspăimântă atâția profesori?... Mi-ar fi plăcut să vă văd pe front! Dar, desigur, nici unul nu s-ar fi dus. Toți ascunși în spatele frontului, cu cărți și hârtii!

– Eu am luptat! replică liniștit Buoncontoni.

– Dumneavoastră? întrebă, amintindu-și pe loc de profesorul care făcuse parte din gruparea lor, în La Sila.

Buoncontoni își desfăcu papionul, își descheie cămașa și arătă o cicatrice lungă, de la gât la sfârc.

– Partizan. La Val d'Aosta. Corp la corp.

– Mă scuzi, tovarășe. Asta e altceva.

Îi explicară că germanul fusese destul de umilit și astfel se încheie pașnic ultima ședință a cursului. Toți se despărțiră de bătrân cu dragoste: „Pe anul viitor, calabrezule!", repetau, fiindcă era calabrezul departamentului. Bătrânul le strânse mâinile, mândru.

Buoncontoni îl invită în biroul său, împreună cu Valerio, și le arătă fotografiile partizanilor de la Val d'Aosta.

„Erau ca noi", se gândi bătrânul, „numai că aveau mai multe haine și arme mai bune. Ăștia din nord au știut să tragă întotdeauna focul la oala lor!". Dar vederea acestor scene i se urcă la cap. Ochii lui căpătară o expresie ciudată:

– Și cum de ești aici? Cum de nu te-a luat Gestapoul?

– Fac joc dublu, răspunse misterios Buoncontoni, fiindcă știa de la Valerio despre rătăcirile bătrânului. Dușmanul trebuie înșelat, tovarășe.

Fraza îl afectă pe bătrân și îl ajută să facă o mărturisire la care se gândea demult, ca să-și liniștească conștiința.

– E adevărat, dușmanul trebuie înșelat, dar prietenul nu... Trebuie să vă spun... Eu nu m-am purtat frumos, tovarășe, și îți cer iertare. Uneori, în poveștile mele, am exagerat... Bun,

puțin. Nu voiam să vă înșel, nu, erau ca niște glume. Ca atunci când bei puțin mai mult... Voiam să știi: nu luați în serios tot ce am spus.

Buoncontoni îl privi cu afecțiune:

– Bravo pentru sinceritate! Dar de ce inventai? Doar nu pentru cele câteva lire.

– Eu să înșel pentru bani? Am mai multe pământuri și turme decât dumneata!

– Bineînțeles; eu nu am nimic... Atunci?

– Îmi plăcea atât de mult să vorbesc despre munte, despre pământul meu! La Milano nu interesau pe nimeni... Și îmi plăcea atât de mult să stau cu voi!... Mulțumesc pentru clipele acestea. Dacă vreți, vă înapoiez banii.

– Dar i-ai câștigat pe drept! Într-adevăr... Uite, și eu trebuie să mărturisesc că am observat niște exagerări și bănuiam că nu era adevărat... Dar chiar și invențiile dumitale sunt documente antropologice și ne interesează să vedem cum gândește cineva din vremea și din regiunea dumitale.

Bătrânul, surprins la început, se înfurie și se ridică în picioare, agresiv:

– Avea dreptate neamțul: Universitate de rahat!... Așadar mă lăsați să vorbesc ca să vă bateți joc? Ai făcut așa ceva unui tovarăș?... Acum înțeleg jocul dublu: îl făceai împotriva mea, ești cu fasciștii.

Buoncontoni se ridică la rândul lui.

– Calmează-te, tovarășe; îți jur că te înșeli. Te-am ascultat și te vom mai asculta în înregistrări ca să învățăm. Ne interesează variantele dumitale personale, nu povestirile deja cunoscute. Astfel, când ne vorbeai despre o comoară în râu, o relaționam cu înmormântarea lui Alaric și a cuferelor sale sub albia râului Busento, și știi cine e *Carrumangu* din penultima înregistrare? Nimeni altul decât Carol cel Mare, împăratul... Cât despre invențiile dumitale libere, reflectă cultura dumitale, nimic mai mult. Da, tovarășe, când vorbește un om de felul dumitale, orice ar spune, vorbesc rădăcinile unui sat.

Bătrânul simți că aceste vorbe exprimau ceva măreț, dar nu credea încă în Milano și în oamenii lui.

– Vorbiți frumos, voi toți cei care scrieți hârtii: bla, bla, bla, ca politicienii... Dar de mine nu-și bate nimeni joc.

– Vrei să-ți dovedesc că prețuim documentele dumitale? O să-ți dovedesc. Ferlini, unde e arhiva cu înregistrările Roncone?

– Lângă cele ale lui Turiddu, din Calcinetto.

Bătrânul fu impresionat. Turiddu, cel mai faimos povestitor popular din toată Calabria! Omul ale cărui cântece și versuri se repetau din sat în sat.

– Într-adevăr? zâmbi el mândru, deja convins.

Buoncontoni întări.

– L-am adus aici la cursul precedent, ca să înregistrăm... Și, în plus, tovarășe, cine știe să facă deosebirea exactă între ceea ce este adevărat și ce nu este?

– Stai; pe aici nu se trece. Eu deosebesc; eu observ. Văd o căruță pe care vor să mi-o vândă sau ochii unui om și știu dacă mă înșeală sau nu. Adevărul se atinge. Eu îl ating.

Buoncontoni îl privi cu scepticism curios.

– Crezi? întrebă ironic. Spune-mi un lucru care să fie adevărat, fără umbră de îndoială, indiscutabil.

Răspunsul izbucni, exploziv:

– Un copil.

Și se reafirmă, sigur:

– Da. Un copil.

Buoncontoni reflectă și se dădu bătut, melancolic:

– Îți dau dreptate... Cum eu n-am avut copii... Uite, mă bucur că ai spus-o, fiindcă o să-ți placă și mai mult amintirea pe care ți-am pregătit-o.

Făcu un gest și Valerio îi dădu un plic, în care erau benzile pe care înregistrau de obicei.

– Sunt cuvintele dumitale din prima zi, prietene Roncone, spuse profesorul, oferindu-i plicul. Pentru nepoțel.

„Pentru Brunettino", se înmuie bătrânul. „Ce mari sunt prietenii aceştia!..."

Astfel, propriile lui cuvinte, rostite cu vocea de cincizeci de ani, vor răsuna şi atunci când copilul va deveni bărbat, mult timp după ce el o să înceteze să vorbească... O să înţeleagă frazele în dialect? Fiindcă acestor oameni trebuise să le explice uneori... A, dar Brunettino o să înceapă să vorbească în vara asta, la Roccasera, şi o s-o facă în dialect, înainte de-a învăţa italiana asta!... Dialectul, limba bărbaţilor.

Profesorul şi studentul respectau tăcerea mişcată a bătrânului, care contempla tubul de plastic, pe care se putea citi: „Roncone, Salvatore (Roccasera)". Îl puse din nou în plic şi citi pe acesta: „Pentru Brunettino, de la prietenii bunicului său, la seminarul profesorului Buoncontoni"

Ce oameni! Fără cuvinte, bătrânul îl îmbrăţişă pe fostul grădinar al primăriei şi apoi, cu afecţiune, pe fostul partizan de la Val d'Aosta... Apoi îi invită din toată inima să vină la Roccasera, la vară. Urmară glume şi cuvinte cordiale, pe drumul de ieşire. Buoncontoni îi oferi cartea lui de vizită, făgăduindu-i orice fel de ajutor, şi îl însoţi până la poarta cea mare, la ieşirea în stradă. Îl onora astfel – înţelese mândru bătrânul – pe tovarăşul vrednic al lui Turiddu, marele rapsod al Calabriei.

Valerio îi deschise portiera maşinii şi bătrânul se aşeză pe scaun, mângâind în buzunar cutiuţa metalică care avea să facă să răsune în viitorul îndepărtat cuvintele dedicate pentru totdeauna lui Brunettino.

Copilului; acestui adevăr.

Paşi uşori şi un geamăt de mieluşel îl treziră pe bătrân, care se crezu la stână. Dar ochii lui se deschiseră în penumbră spre un îngeraş alb care ridica braţele în uşă, în faţa patului. Bătrânul se ridică, se dădu jos şi alergă spre el. Îl ridică, îl luă în braţe şi o suavitate de nedescris îi inundă pieptul când văzu căpşorul aplecându-se pe umărul lui. Îngerul închidea ochişorii în timp ce bătrânul, mai întâi în picioare, apoi aşezat în pat, legăna dulcea povară.

„E adevărat, tovarăşe, m-ai prins dormind. Dar să nu crezi c-am neglijat paza... Treaba e că duşmanul se retrage, ştii? O să câştigăm războiul, da, o să câştigăm, unii din ei se predau deja! Nu mă crezi? Nu ţi-ai dat şi tu seama? Să vedem, cum ai ajuns până aici? A trebuit să strigi, să baţi în uşă ca altădată? Nu, fiindcă uşa era deschisă... Mă înţelegi? Chiar aşa, prietene, acum nu te mai închid! Şi nici nu te vor mai închide vreodată! A câştigat bunicul, gruparea lui Bruno! O să câştigăm!"

Culcă un moment copilul şi apoi îl luă din nou, după ce îşi puse pătura pe umeri ca să se învelească amândoi.

„Întrebi ce s-a întâmplat? Andrea s-a predat. Aşa cum auzi, chiar ieri. S-a prezentat la negocieri, cu o batistă albă, acesta e obiceiul... A vorbit şi a vorbit şi a vorbit, după cum ştii deja. Dar a fost chiar iubitoare. Rezumatul vorbăriei ei: uşa e a noastră. Am câştigat pentru totdeauna această trecătoare din munţi. *Carrumangu*, pe care prietenul meu profesorul o numea altfel... Mi-a spus aşa: «Nu trebuie să mergi dumneata noaptea. Dormi liniştit, nu mai închidem. Să facă micuţul ce vrea!». Aşa a spus şi, bineînţeles, tu ai venit la mine, la cine puteai să mergi? La tovarăşii tăi, grupaţi în această poziţie.

Închipuie-ți cum o să câștigăm teren, de acum n-o să ne mai mulțumim cu rezistența. Ai venit la bunicul tău... Vai, copilașule, îngerașul meu! Când o să-mi spui *nonno*, cea mai bună parolă? E atât de ușor! E de ajuns să spui de două ori, cu limbuța aceasta de trandafir, acest «*no*!» pe care-l strigi mereu. Auzi? Așa: *Non-no*... E atât de ușor și m-ai face atât de fericit!

Desigur, o să câștigăm... Da, știu, nu-mi spune. Predarea asta ar putea fi o capcană. Mi-a trecut deja prin cap, dar, între timp, să avansăm. De asta suntem aici, mai jos, pe munte. Uită-te pe geam, se vede cerul dacă scoți capul. Astea din față nu-s munți, ci case. Da, cu oameni care dorm liniștiți, fiindcă știu că s-a terminat războiul. După puțin timp o să-i eliberăm, ți-am spus deja că la vară o să fim acolo. Și vremea bună avansează cu noi... În plus, cu ușa ta liberă, acum o să mă las operat la spital. Or s-o vâneze pe Rusca; îmi pare rău, dar n-am ce face. O să mă întăresc pentru asaltul final, luarea Roccaserei. Mai este puțin; se retrag pe toate fronturile, pe cuvânt de partizan. Acolo o să te joci cu mieii și o să urci pe cal cu mine. Soarele și luna vor fi ale tale, și muntele, mai ales muntele, cu pajiștile și castanii lui... O să traversăm piața așa cum trebuie, pe cărarea potrivită. Oamenii vor spune: «Cine e copilul acesta atât de frumos?». Toată lumea: femeile din prăvălie, argații, cei care stau la coadă la Aldu, bărbierul, cei din tutungerie, bețivii de la ușa lui Beppo, și chiar și cei din față, de la Cazinou, fiindcă familia Cantanotte nu mai înseamnă nimic. Toți vor spune: «Uite-l pe *zio* Roncone cu nepotul lui Brunettino... Pășește bine băiatul, ridică fruntea, atât de mic și uită-te la el: seamănă cu bunicul... Toți te vor ridica în slăvi. Unii fiindcă mă iubesc și alții fiindcă se tem de mine, da. O să-l cunoști pe Ambrosio, care mi-e mai drag decât un frate. O să te ducă peste tot, când eu n-am să mai pot... Trebuie să-i saluți, pe fiecare după rangul lui. Nu e greu, o să te învăț. E problemă de miros, știi, și tu ai miros bun, copilul meu. Miros care să te ajute să-i tratezi pe oameni, și o să-l înveți lângă mine.

Și cum să te porți cu femeile. Asta o să vină după aceea, e mai greu. Eu mă credeam maestru și mă purtam frumos chiar

şi cu cele mai nerușinate. Asta nu costă nimic, dimpotrivă, dar se pare că nu... Nici pe Dunka nu puteai s-o cunoşti. Ce ochi de miere cu sclipiri verzi avea, care uneori râdeau şi alteori nu, după dispoziţia ei... Bun, nici eu n-am cunoscut-o; acum cred că aşa a fost. Dar în cele din urmă am învăţat, cu Hortensia. Ea ştie cel mai bine cât valorează. Ochii ei limpezi, între albastru şi violet, nu se schimbă niciodată. Ce siguranţă! Ca asta pe care ţi-o dau ţie braţele mele. Ce protecţie! Ochi care nu te impresionează la început, dar care te privesc în continuare şi te pătrund, te pătrund; scot totul din tine. Vorbeşti, mărturiseşti, te predai. Şi cui să mărturiseşti? Treaba cu femeile e alt război, copilul meu, dar un război invers: îţi place să fii prizonier... Tu eşti încă mic, dar vei vedea nişte ochi aşa: un pumnal care te străpunge încet, ca să te bucuri mai bine, până în inimă... Acum înţeleg viaţa, acum ştiu de ce îmi creşte pieptul pentru tine. O să înţelegi şi tu, dar mai înainte. Ea o să te înveţe ce nu ştiu eu. E atât de sigură şi bună!... M-a dus pe braţe cu atâta putere... De fiecare dată când mă gândesc, aş vrea să-mi fi revenit în ziua aceea. Dar atunci m-aş fi ridicat în picioare ca s-o duc eu... Mai bine aşa; să ştiu ce s-a întâmplat, să fiu alături de ea ca niciodată. Femeia asta nu e un desiş în flăcări, ci un izvor nesecat. Nu există sete pe care să n-o potolească. Şi va fi învăţătoarea ta, pentru că va veni cu noi! O iau la Roccasera; va fi bunica ta!... Da, copile, o să ne însoţească. La Roccasera, care e a ta pentru că am câştigat-o. Acolo o să râzi de toată lumea...

Dormi liniştit, fiindcă vom triumfa. Chiar şi Rusca s-a predat; de-abia mai muşcă. De la poziţia asta mai avem puţin. Dormi la pieptul bunicului tău; e ca o stâncă din munte. Dormi şi pregăteşte-te pentru ultima bătălie... O să atacăm când o să mă întorc de la spital, scăpat de Rusca. Şi la vară, la Roccasera! Dimineaţa alergând, după-amiaza aşezaţi sub umbrar. La ora asta ies stelele şi în depărtare cântă cineva care se întoarce de la câmp. Aerul miroase a ogoare proaspăt secerate şi e dulce, dulce, dulce să respiri, să fii viu...

„Ce piață era asta?...“ Bătrânul privi în jurul său, descumpănit.

„Unde sunt? Cum am ajuns până aici?... Tocmai am coborât dintr-un autobuz, dar care? Nu m-am uitat la număr; m-am rătăcit... Ce m-a alarmat pe parcurs, ca să cobor dintr-odată? Cred că a fost ceva, fiindcă mirosul nu mă înșeală; sunt sigur că mă urmăreau... Acum nu mă mai urmăresc; mi-aș da seama...

În primul rând, să stau liniștit... Oare ce oraș e acesta?... Te trimit în locuri atât de diferite!... E imposibil să întrebi; ai trezi bănuieli... Desigur că oi fi venit cu o misiune... Sau am ieșit de undeva, scăpând ca altădată?... Liniștește-te, liniștește-te, o să te lămurești până la urmă, ai pățit și lucruri mai rele... La naiba, iar mă ia cu amețeală din cauza loviturii pe care mi-au dat-o în cap când am ieșit din râpa de la Oldera, ca să scap de încercuire, acum... Cât timp?... Cam trei luni, dar mă resimt și acum.

Bun, am ieșit eu și din altele... Chiar acolo, în Oldera, unde am scăpat numai eu... Să văd dacă nu dau peste vreo pistă în chioșcul ăsta... Ce ciudat, nici un ziar nu vorbește despre război! Cenzura, bineînțeles, cum să scape așa ceva! Mai înainte se lăudau pe prima pagină cu avansările, bombardamentele și prizonierii lor. Acum tac, dar asta n-o să-i ajute... Aha! Ce a spus tipul care se plimba cu fata lui?... «Eu nu mă mut din Roma», așa a zis, «aici mă simt bine»... Atunci, sunt

la Roma; oare ce caut la Roma?... O să-mi amintesc; să văd dacă nu mă orientez după numele acestei piețe."

Un gardian se apropie de bătrânul care părea că păşeşte nesigur:

– Căutați ceva? Pot să vă ajut?

„Ai grijă! Dar cel mai normal e să întrebi."

– Da, mulțumesc, domnule agent. Ce piață e aceasta?

– *Piazza Lodovica.*

În fața privirii uşor descumpănite, gardianul adăugă:

– Unde mergeți?

„Mă crezi prost? Primul ordin e să nu dai niciodată informații."

– Pot să vă ajut? insistă gardianul, a cărui amabilitatea sporea neîncrederea bătrânului.

– Nu vă deranjați, mulțumesc. Cunosc bine Roma.

„Roma?", se miră gardianul şi se uită mai atent la bătrân... Nu părea un delincvent, deşi emana o oarecare agresivitate, dar dacă se credea în Roma înseamnă că avea ceva la cap... Şi dacă o fi fugit de la vreun spital? Instituțiile clinice erau aproape, lângă *Corso Porta Romana.*

– S-a întâmplat ceva, domnule? Unde locuiți?

– Şi de ce trebuie să vă spun? răspunse el acru.

Cel mai rău era faptul că nişte trecători fără ocupație îi auziseră şi gardianul se simți încurcat. Era tânăr şi nu tolera insultele; trebuia să se facă respectat. Replică energic:

– Fiindcă sunt o autoritate.

„Acum o să mă prindă mucosul ăsta care trebuia să fie pe front?", se gândi bătrânul şi răspunse sarcastic:

– Autoritate? A cărui guvern?

Gardianul, descumpănit, se enervă şi deveni şi mai insistent. Corul curioşilor crescu şi gardianul îl duse până la urmă pe bătrân la un telefon, de unde îşi consultă superiorii, fără ca bătrânul să îndrăznească să fugă fiindcă fuga l-ar fi trădat şi, în plus, sângele pierdut din ultima rană îi slăbise forțele.

„O să fac pe prostul", hotărî în timp ce gardianul îl ținea pe loc, așteptând o mașină de patrulă. „E ușor, romanii ăștia cred că toți țăranii sunt proști... Romani, da, deși gardianul spune că suntem în Milano, ca să mă zăpăcesc și să cânt... N-or să scoată nimic de la mine, mai ales acum", concluzionă satisfăcut, fiindcă distrusese probele, profitând de telefonul gardianului pentru a-și arunca discret actul de identitate într-un canal.

De asta nu găsiră nimic atunci când, la sediul de poliție, nu vru să-și spună numele, și fu percheziționat zadarnic. Din nefericire, bătrânul nu avu răbdare să-și joace rolul de prost, fiindcă sergentul pretențios care îl interoga îl scoase din răbdări.

– Nu mă înșeli, trădător fascist... îi scăpă, în cele din urmă. Da, trădător, deși porți uniformă italiană... Hai, informează-ți stăpânul, neamțul ascuns aici. Să iasă! Nici Gestapoul n-o să mă facă să mărturisesc ceva!

Evident, era un bolnav, gândi sergentul. Sau poate se preface, ca să ascundă ceva mai grav? Îl închise într-o sală de așteptare și deliberă cu copistul, fiindcă comisarul ieșise cu o treabă. Ce să facă? Să înceapă cu telefoanele obișnuite la ospiciu, clinici și spitale?

– Ascultă, sergent! N-o să scoatem ceva de la acest profesor Buoncontoni? sugeră copistul, care găsise cartea de vizită în geantă. „Etnolog", spune... Poate că e specialistul care îl îngrijește.

Din fericire, profesorul era acasă. După datele personale, îl identifică rapid pe bătrân. Nu, nu era un delincvent, nici un simulator; avea anumite pierderi de memorie. Nu le putea da adresa, dar o cunoștea Valerio Ferlini, fiul avocatului, și le dădu numărul de telefon. Dacă nu-i găseau familia, profesorul se declară dispus să-l ia pe bătrân de la comisariat și să răspundă pentru el.

Mulțumită lui Valerio, sergentul reuși în cele din urmă să vorbească cu Renato la fabrică și să-i ceară să vină cât mai repede. Între timp, îi oferiră bătrânului o cafea și niște biscuiți;

numele lui Domenico Ferlini, asul tribunalelor, cântărea mult la comisariate și fiul avocatului vorbise foarte tăios în favoarea bătrânului.

„Asta ca să mă înmoaie", se gândea bătrânul privind gustarea de pe masă și întrebându-se dacă era vreun drog în cafea. În cele din urmă se hotărî s-o bea: „Ăștia nu-s atât de științifici. E trucul dintotdeauna: mai întâi finețurile, apoi loviturile... Atâta-mi părea rău, că trebuie să petrec noaptea închis. Cred că aveam o misiune în noaptea aceasta... Da, sunt sigur, o misiune de noapte, dar care?... Dacă mă rețin nu pot acționa. Dacă mi-aș putea aminti!... E sigur că m-au trădat, fiindcă n-am făcut nimic ca să trezesc bănuieli. Cred că doctorul a fost, fiindcă nu l-am lăsat să mă evacueze... Nu, acum știu, m-a trădat spioana! Da, spioana germană, aceea cu țâțele mari! Care s-a prezentat cu pretextul de a... care era?... Da, să aibă grijă de... a, de Brunettino!"

Numele magic risipi confuzia din mintea bătrânului și restaură ordinea. Asta era misiunea lui nocturnă: să-l protejeze! Atunci, trebuia să iasă repede, fiindcă pe fereastră se vedea lăsându-se seara de primăvară!

Bătrânul se ridică, își luă pălăria, bătu la ușă și, cum nu-i deschideau, spuse:

– Deschideți, vă rog, știu, îmi amintesc, vă spun tot! Deschideți, mă numesc Roncone Salvatore, locuiesc în casa fiului meu, *viale Piave*, și mă cunoaște profesorul Buoncontoni!... Da, și senatorul Zambrini, Zambrini! Deschideți, vă rog, sunt...

Ușa se deschise și apăru Renato, care își îmbrățișă tatăl. În gardian stătea în umbră.

– Ești bine, tată?

– Normal!... Sper că nu te-ai speriat; nu mi s-a întâmplat nimic, bombăni cu vocea mișcată. Nu e atât de ușor să mi se întâmple. Numai că oamenii ăștia sunt atât de bănuitori, și le place să te umilească. Dar până la urmă aveau să-mi dea drumul.

Gardianul se retrase discret. Renato nu spuse nimic şi ieşi cu tatăl său, înmânându-i geanta care îi fusese înapoiată. Ieşind, îşi ceru scuze de la sergentul care, înainte de a-i da drumul bătrânului, îl mustrase pentru neglijenţa de a lăsa să iasă un bolnav mintal fără documente de identitate. Din fericire, numele Ferlini, chiar dacă amestecat indirect, facilitase soluţionarea cazului.

Ieşiră amândoi pe stradă. Gardianul care deschisese uşa îi spuse sergentului:

– Aţi auzit? Se pare că era prieten şi cu senatorul Zambrini... Şi nu părea o persoană importantă.

– Nu te încrede în aparenţe, îl sfătui superiorul. Era ca o capră şi eu însumi aş fi spus că e un coate-goale... Să nu-i crezi niciodată atât de uşor pe cei care trec pe aici.

În timpul drumului spre casă, Renato vorbi doar despre lucruri neînsemnate, de teamă să nu-şi supere şi mai mult tatăl. Dar greşea: bătrânul nu era supărat, din contră. Îşi trăia bucuros triumful, fiindcă ieşise dintr-un comisariat ca întotdeauna: fără să se lase descusut. Nu scoseseră nici o vorbă de la el şi, ceea ce era mai important, copilul era în continuare în siguranţă, fiindcă avea să se întoarcă lângă el în noaptea aceea, protejându-l de orice pericol în noua poziţie câştigată.

Piatra cioplită era mister şi strigăt tăcut. Două siluete omeneşti se năşteau, mureau. Dalta nu le crease până la capăt: de aceea se creau ele singure în continuare. Bărbatul dezbrăcat era leşinat, femeia cu mantie îl susţinea. Cu braţe iubitoare, cu chipul disperat... Cât de bine o înţelegea Hortensia, adusă de bărbatul ei în faţa acestei sculpturi!

– Aici sunt; uite războinicii mei! exclamă bătrânul. Nu-i aşa că nu sunt o *Pietà*?... Dar ce statui! Ce tip, Michelangelo ăsta!

Desigur, pentru Hortensia o *Pietà* fusese întotdeauna o imagine diferită: dragoste rănită, afecţiune îndurerată. Cu toate acestea, spre mirarea ei, în această sculptură văzu întrupată propria ei atitudine faţă de bătrân. Nici o altă reprezentare nu i-ar fi putut produce atâta durere, fiindcă aşa păşeau ei împreună prin viaţa care le rămăsese şi aşa se văzuse în ziua aceea, susţinându-l în faţa oglinzii de la dulap. I se sfâşia inima, dar se simţea şi mângâiată, văzând patetismul iubitor al statuii, interpretat de bătrân ca eroism războinic şi arătat Hortensiei lui în Joia Mare. Hortensiei lui, da, fiindcă era deja a lui: o convinsese şi aveau să se căsătorească după terminarea actelor.

– Ai rămas cu gura căscată, nu-i aşa?

– Nu mă aşteptam... În plus, am crezut că mă aduci să văd etruscii aceia care-ţi plac.

– Dar nu au aici în Milano!... Dar asta merită. Asta... Da, Michelangelo ăsta avea talent!

Nu ştiu să spună mai mult, dar strânse pumnii, încreţi fruntea, îşi concentră privirea.

– Aşa sunt etruscii?

– Din contră! Ăştia se luptă şi etruscii trăiau. Dar cu acelaşi curaj!

La ieşirea din muzeu ridică privirea. Ochii i se umplură de un cer azuriu şi senin; un vânt călduţ le sărută feţele. Soarele întindea umbre jucăuşe sub copaci, dansând la picioarele faţadelor. În autobuz, respirând mireasma Hortensiei şi simţindu-i mâna moale în pumnul lui osos, bătrânul povesti vesel ultima lui ispravă.

– Brunettino e salvat! Pentru totdeauna!... Ţi-am povestit deja, nu?, că Andrea s-a predat; a promis că nu-l mai închide... Păi, în orice caz, eu am făcut ce trebuia. Nu am avut niciodată încredere în salvatori, ca acel Mussolini cu poveştile lui! Nu, numai tu singur te poţi salva. De aceea, l-am învăţat pe Brunettino să deschidă uşa sprijinind un scaun de perete, fiindcă nu ajunge la clanţă. Se caţără pe scaun şi ajunge, îngeraşul meu! A reuşit din prima, e foarte isteţ!... Acum nu mă deranjează să merg la spital; copilul a început deja să se apere singur. În plus, o să fii şi tu.

Apoi, în capela Sfântului Cristofor, în timp ce se ruga, Hortensia privi tabloul, văzând în el fotografia bărbatului cu Brunettino în braţe; imaginea aceasta mişcătoare imortalizată pentru ea în locul cel mai sfânt din dulapul ei, fiindcă nu voise s-o înrămeze şi s-o vadă toată lumea. Între timp, bătrânul se gândea că în doi se ajungea mai uşor la malul celălalt. „Hortensia şi cu mine trecând împreună râul, alături, cu Brunettino aşezat pe braţele noastre înlănţuite şi cuprinzându-ne gâtul cu mânuţele lui". Şi se emoţionă repetând: „Aşa, aşa, unul lângă celălalt"

Hortensia se întoarse spre el:

– Îţi aminteşti de ziua în care am venit aici prima dată?

– Da, după ce l-am văzut pe Sfântul Francisc. Cum să nu-mi amintesc? De asta ne vom căsători aici. Dar preotul trebuie să fie un antifascist, ca acel don Giuseppe care m-a ascuns în clopotniţă, sărmanul, şi a ţinut predica aceea.

(Don Giuseppe îl chema, își amintise chiar acum numele uitat.)

Totul fu hotărât, deși Hortensia avusese unele rețineri. Veniră destul de repede și actele bătrânului, aduse de Ambrosio. Bătrânul era entuziasmat când își imagina neplăcerea ginerelui, care avea să se trezească cu o soacră la care nu se aștepta, și se bucura anticipat la gândul că va intra în sat cu femeia aceasta splendidă... Dar esențialul era ea, Hortensia, care îi dăruia viață lui și avea să-i dăruiască viață și lui Brunettino, fiindcă, deși începuse să se apere singur, avea nevoie de o femeie. Părinții lui îl îngrijeau, desigur, dar cum să-l învețe Andrea un lucru pe care nici nu-l bănuia? Ca să nu i se întâmple copilului ceea ce i se întâmplase lui! Ca să nu piardă nimic și să știe să ghicească femeile de la început!

– Așa că o să fii bunica lui și o să-l înveți după aceea, continuă. Copilul are nevoie de tine.

– Și tu, tu nu ai nevoie de mine? replică ea, prefăcându-se supărată.

– Oare nu știi? răspunse el indignat.

– Bineînțeles că știu, prostule, dar vreau s-o spui!

– Păi ți-am spus deja.

Hortensia se întoarse la rugăciunea ei, după ce savură cuvintele bătrânului: „Ne vom căsători aici". Da, totul fusese spus. Ea nu avea nevoie de nuntă, ea era ca și căsătorită. Ce nevoie mai era de ceremonie? Dar el își făcea atâtea iluzii!

Când se întoarseră la apartament – ce vesel era salonașul în lumina zilei! – intrară în bucătărie să pregătească niște macaroane bune, ca acasă. Ca în Amalfia sau ca în Calabria? Discutară râzând, dacă vinul acela era mai bun, dacă să coboare să cumpere ceva dulce, dacă ea avea să poarte la nuntă *concertu*: podoaba de nuntă de la Roccasera, inelul cu *brillocu*, cerceii, colierul și brățara... Pe acoperișul din față uguiau veseli niște porumbei și ea le aruncă câteva firimituri.

În sufragerie, după ce se goliră farfuriile, bărbatul privi în jurul lui. Peisajul din Amalfi, mandolina, plantele exuberante în ghivecele curate... Ce liniște! Ca în prima zi.

„Dar, unde e poza lui Tomasso?... Dispăruse, ca și Dunka... Femeia asta se gândește la toate... Da, ca și Dunka, a devenit istorie", repetă bătrânul. Fu cuprins de un fior călduț, care îl ridică de pe scaun și îl apropie de femeia care strângea masa.

– Dar, Bruno, ce faci? exclamă ea, simțindu-se prinsă de mijloc.

Buzele celelalte o sărutau și atunci simți și ea emoții de demult. Râse fericită, fugind.

– Ce nebun ești!... Haide, haide, fă-ți siesta, văd că ești foarte războinic și trebuie să te odihnești.

Da, războinic; demult nu mai primise un asemenea sărut. „De parcă s-ar fi predat și celălalt dușman, Rusca!... Vise. Ultimele ei mușcături nu mai aveau leac."

– Bine, dar te culci și tu.

Hortensia se alarmă și se întristă sub privirea încă virilă. „Și nu mai sunt bună de nimic!", se jelui, gândindu-se la corpul ei. Bătrânul nu admitea rețineri.

– Nu te împotrivi. Nu e pentru prima dată!

– Atunci eram bolnavă!

– Nu ai încredere în mine?

Pentru o clipă, fu cuprins de bucurie. Și continuă:

– Femeie, nu mai suntem tineri. Nu-ți fă iluzii, ți-am mai spus... Și patul e cel mai bun loc în care un bărbat și o femeie pot să fie împreună.

Cuvinte și tăceri în penumbra primăvăratică a dormitorului, cernută de perdelele imprimate. Întinși unul lângă celălalt sub cuvertură, pe jumătate dezbrăcați, cuvintele era ca niște stele în crepusculul fiecărei zile, tăciuni roșiatici ai unui foc liniștit, misterios împărtășite. Și tăcerile cântau totul, erau viața întreagă a fiecăruia, reînviată, reconstruită și cerând viața celuilalt ca să fie completă; erau existențele lor, îmbrățișându-se într-o împletitură de temeri și speranțe. De asta, după fiecare tăcere răsăreau revelații:

– Am fost geloasă pe Dunka până alaltăieri, mărturisi în șoaptă Hortensia, și încă și acum...

Bărbatul avu un atac de fanfaronadă:

– Și pe celelalte nu?

– Știu că ai avut multe, dar Dunka te-a avut pe tine... Cel puțin în măsura în care te-ai lăsat.

– Tu mă ai întreg, predat complet, fără condiții... Închipuie-ți că nu mă rușinez să stau în pat cu o femeie, fără s-o ating. Vezi cât m-am schimbat!... Cu ea a fost invers: m-am bucurat de ea, fără să mă gândesc că era mai mult!

Impulsivă, Hortensia se ridică într-un cot, oglindindu-și toată convingerea în ochi:

– Să nu-ți pară rău! I-ai dat ce voia! „Animalul magnific", cum ai spus. Ceea ce ea nu cunoscuse niciodată.

Lăsă cuvintele să pătrundă în bărbat și continuă:

– Uită: totul a fost cum trebuia să fie. Dacă voia tandrețe, putea să-l ia pe David, dar l-a respins... Da, i-ai dat tot ce aveai. Numai acum știi că poți să dai mai mult.

„Numai acum", medită bărbatul. „Și ce s-a întâmplat acum? Milano. Adică ea și copilul: nu există altceva în Milano."

– Da, acum știu. Mulțumită ție.

– Mulțumită lui Brunettino.

– Cele două iubiri ale mele.

– Una. Tu ești cele două iubiri. Tu, care le oferi.

Altă tăcere vastă.

„Eu, care mă dăruiesc", se gândi bărbatul: ceva complet nou în mintea lui, ceva recent născut în aceste săptămâni.

Se bucură simțindu-se privit de sus, deși nu îi plăcuse niciodată. Savura fața aceasta de deasupra, pieptul care îl domina, decolteul prin care se vedea curba unui sân rotund, aplecându-se spre el.

Îl contemplă fascinat. Și se gândi la un lucru la care se gândise mereu: „Ce putere are carnea de femeie? Rotundă și albă ca luna, despre care se spune că ridică marea".

– Ce putere are carnea de femeie? se auzi. Pronunțase cu voce tare, fără să-și dea seama.

– Aceeași cu cea a bărbatului, șopti ea aprinsă, simțind mâna care îi atingea ușor pieptul și auzind suspinul adânc.

O nouă tăcere, dar cum vorbeau atingerile!

– Nu-ți pare rău că ai în patul tău o carne moartă deja?

– Moartă? protestă ea cu iubire absolută. Vie! Oare carnea asta nu simte mângâierea mea?... Ce păr ai pe piept, ce cârlionți aspri, care se încâlcesc și-mi prind degetele!... Și dedesubt e inima ta, inima care vorbește, care îmi strigă: sunt vie!

O tăcere mai mare, mai înaltă, învăluind ecoul vocilor, apăsările delicate, recunoașterile iubitoare. În amurg se auzi o jelanie virilă, îndurerată:

– Cât aș da să știi cum am fost eu cândva! Dacă aș putea...

Mâna feminină lăsă pieptul păros și un deget ferm pecetlui buzele prea exigente:

– Taci. Nu cere mai mult de la viață.

Și repetă, ascunzându-și neliniștea neprevăzută:

– Nu cere mai mult... Ca să nu se rupă!

Desigur, trebuia să lase totul așa, să se bucure așa. Ea stătea în continuare sprijinită pe cot. „Doamna etruscă", își aminti bătrânul. Dar nu deasupra unui sarcofag. Patul era un ocean liniștit, în care trăia mareea amanților. Libertatea măreață de a te dărui! Bărbatul nu mai era încătușat de umbra Dunkăi, nici măcar – mulțumită Hortensiei – de durerea celor pierdute odată cu ultimele mușcături ale Ruscăi. Senin înaintea porții pe care avea să treacă în curând, fiindcă știa să învingă destinul. Apărându-se cu ceea ce nu putea fi distrus: momentul prezent. Trăind momentul în tot abisul lui.

Între timp ea, știind ce știa, simțea cum izbucneau înăuntru, inundându-i pieptul, niște lacrimi pentru el, pentru ea însăși. I-ar fi plăcut să-l cuprindă iar în brațe, să fie acea *Pietà* din oglindă – era atât de ușor Brunettino al ei! – ...Dar el și-ar fi dat seama.

Se stăpâni și se refugie și ea în clipa pură. „De nu s-ar rupe!", se rugă.

Printr-o manevră abilă, mașina ocoli un camion care era obligat să-i cedeze trecerea.

– Cum conduci, Andrea!

Aceasta își întoarse un moment privirea și zâmbetul spre Hortensia.

– Și tu, cum cumperi!

– Am fost vânzătoare... Dar fetele astea de acum de la *Rinascenza* nu știu meserie. Nu fac decât să te conducă la casă. În schimb, ce plăcere e să alegi cu ajutorul unei profesioniste! Sau, invers, să oferi mărfurile unei cumpărătoare pricepute. Ce mult îmi plăcea să fac asta, pe vremea mea.

Fără îndoială, fiindcă în după-amiaza aceasta Andrea se bucurase la cumpărături de bunul gust înnăscut al Hortensiei și de priceperea ei de a obține calitate la cel mai bun preț. La „promoții", mâna ei se cufunda în maldărul de lucruri ca un pescăruș în mare și ieșea cu un chilipir autentic.

În timp ce urmărea atentă traficul, Andrea se întreba cum se putuse îndrăgosti de socrul ei femeia aceasta atât de înțeleaptă și, într-un anume sens, atât de rafinată în simplitatea ei. Nu nega calitățile bătrânului, dar era atât de deranjant! Cum reușise să inspire atâta afecțiune? Nu datorită banilor, recunoscu Andrea amintindu-și că atunci când vorbiseră amândouă despre nuntă pentru prima dată, Hortensia o asigurase răspicat că nu va accepta moștenirea.

– Nici o liră, afirmase. Vreau numai lucrurile lui personale, cele pe care l-am văzut folosindu-le: pătura, briceagul...

Hortensia nu putuse continua, fiindcă izbucnise în suspine.

Nu, nu era pentru bani, repetă Andrea. În schimb, fata era supărată, fiindcă se gândea la moştenire. Ce fată vulgară! Nu semăna cu mama.

– O să fiu naşă, dacă tot se încăpăţânează, îi declarase dispreţuitor Andreei în taină, dar mama mea trebuie să fie nebună ca să se închidă cu un moşneag într-un sat de la mama dracului, fără nici o compensaţie.

Andrea înţelesese decepţia acestei fete. Ar fi pierdut şi ea, dacă Hortensia ar fi vrut moştenirea. În orice caz, cum „satul de la mama dracului" corespundea cu amintirile ei, Andrea se întreba mereu care or fi fost farmecele bătrânului. Fusese băiat frumos, fără îndoială, dar acum se trecuse, şi nu era nici cult, nici rafinat, nici... Dacă nu era cumva vorba de vitalitatea lui! Asta era; în ultimele zile îi uimise pe toţi, umblând mereu după acte şi hârtii. Ambrosio, recent sosit din sud ca să fie naş, se recunoscu obosit şi invidie energia bătrânului care discuta cu funcţionarii, mai ales în biroul episcopului. Micul preot de la intrare se temea de el.

Şi Dalanotte se arătă surprins, când Andrea se duse singură să-l consulte în privinţa nunţii proiectate.

– La acest nivel al bolii, oricare altul ar fi întins în pat, dar fibra lui, spiritul, dacă preferaţi, sau ce-o fi, e mai puternic şi îl susţine... Lăsaţi-l, lăsaţi-l să se căsătorească: iluziile pe care şi le face îl ţin pe picioare. După aceea... sunt sigur că totul o să fie mai rapid, dar e mai bine pentru el. Da, mult mai bine.

Andrea îşi amintea şi acum cât fusese de surprinsă auzind vocea medicului la încheierea acelei fraze, dintr-odată melancolică, îndurerată, lipsită de profesionalism. De parcă ar fi fost afectat, dar de ce?

În drum spre *viale Piave*, maşina intră pe strada *della Spiga* şi, la colţul cu *Borgospesso*, Hortensia îşi întrerupse meditaţiile referitoare la marile schimbări care interveniseră în vânzări.

„Cred că m-am schimbat eu mai mult", îşi spuse trecând pe sub balconul ei. „Mă vedeam definitiv singură în apartamentul

ăsta și acum îl închid și mă duc în sud, și pe deasupra cu un bărbat, un nepot, altă familie... Ce surprize îți face viața! Acum câteva săptămâni n-o cunoșteam pe femeia asta care mă duce cu mașina, nici nu-l văzusem vreodată pe Renato... Renato, dacă mi-ar fi dat Dumnezeu un fiu ca el! Ce bine ne înțelegem, ce multă încredere are în mine! Mi se pare că îi cunosc mama; auzindu-l cum vorbește ca un fiu, mă simt aproape sora ei... Vai, Bruno, ce putere ai! Cum ne-ai înlănțuit pe toți! Și nimeni nu poate discuta cu tine, încăpățânatul meu! Singura soluție e să te urmăm, ne farmeci pe toți!... Și Brunettino al tău, Brunettino al nostru... Are caracterul tău, îți aparține. Să vezi când o să crească!..."

Ieșiră de pe strada *della Spiga* prin *Porta Venezia* și apoi Andrea se îndreptă spre casa ei prin *via Salvini*. Trecând prin fața ușii magazinului, Hortensia își aminti de prima zi în care intrase aici împreună cu bărbatul ei. Ce pătrunzător o privise femeiușca aceea frumoasă, doamna Maddalena! O privire care vedea totul. Hortensia nu zâmbise, cunoscând prea bine poveștile ei de amor, fiindcă văzuse în ochii aceia invidia și ciuda că nu avea un Bruno.

Dar când ajunse acasă nu se mai gândea la asta. Intră cu un zâmbet provocat de altă imagine: un băiat ca Renato, dar cu energia vitală și grația virilă a bunicului în tinerețe.

În timp ce Andrea deschidea ușa, viitorul băiat alergă țipând și întinzând brațele spre Hortensia.

– Te iubește mai mult decât pe mine, comentă Andrea, încântată totuși de această dragoste, fiindcă aștepta ajutorul Hortensiei în creșterea lui.

– Nu spune asta; nu e adevărat, răspunse Hortensia ridicându-l pe Brunettino și așezându-l pe brațul ei. Eu sunt noutatea. Dacă ar trebui să aleagă, ai fi întotdeauna mama, știi prea bine.

– Nu, nu știu, răspunse grav Andrea. Mama mea a murit înainte să împlinesc trei ani.

Hortensia o privi și înțelese multe lucruri.

Cu brațul liber o prinse pe Andrea de mijloc, în timp ce simțea brațele copilului înconjurându-i gâtul.

„Bărbatul meu e Brunettino al meu", se gândi Hortensia mișcată, „și, în schimb, tu, copilul meu, îngerașul meu, ești deja Bruno al meu, îmbrățișându-mă... Te iubesc pentru el, iar pe el îl iubesc pentru tine. Aș vrea să te văd așa cum a fost el și apoi poți să-mi închizi ochii!"

Zambrini petrecea câteva zile în Milano cu niște treburi ale partidului și, mulțumită lui Dallanotte, reușise să se întâlnească cu bătrânul la o gustare într-o *trattoria* de felul celor care-i plăceau senatorului, mereu dușman al marilor hoteluri în care îl cazau întotdeauna. Îi însoțea Ambrosio, care sosise cu crenguța lui verde în gură, și cei trei partizani își amintiră de vremurile bune savurând cafeaua de după masă.

Evocară clipele dificile și loviturile norocoase, cu momentele lor triumfale. Discutară prietenește despre comunismul lui Zambrini, dar fură de acord apreciind degenerarea țării și a tineretului, în contrast cu entuziasmul popular din patruzeci și cinci. La urmă, bineînțeles, terminară vorbind despre viitoarea nuntă și Zambrini regretă că nu putea asista.

– Ceva fantastic, concluzionă Ambrosio. Un lucru la care nu se aștepta nimeni, ca să încununeze triumful. În sat au rămas toți cu gura căscată. Cu asta și cu luptele lor pentru pământ, cei din neamul lui Cantanotte au rămas fără prieteni! Îi ai pe toți în buzunar, Bruno; nici nu-ți închipui! Chiar și cuvioasele au început să se gândească că te-ai convertit la o viață creștinească! Se roagă pentru tine, desigur! Mai ales una pe care-ai dus-o în pădure când era fată!

Râseră.

– Știi ce mă enervează? adăugă. Că nu te însori în Roccasera. Mare nuntă pierdem!

– Ca să mă însor în altă dioceză mi-ar trebui mai multe hârtii, se scuză bătrânul.

Apoi contraatacă:

– Pe deasupra, nu am chef să mă binecuvânteze preotul din Roccasera! Sau ție îți cade bine cuviosul ăla?

Bineînțeles că nici lui Ambrosio nu-i plăcea.

– Căsătorește-te cum vrei, omule, interveni Zambrini. Nunta ta e a ta... Asta e, pregătește-te să auzi clopotele...

Bătrânul zâmbi, de parcă i-ar fi oferit un cadou frumos.

– Am încărcat deja *lupara* cu gloanțe. Chiar și cu sare, dacă apare vreun neobrăzat. Sunt de acord cu clopotele: așa se face când se căsătorește un văduv și, pe deasupra, departe de sat. Dar clopote așa cum trebuie. Nu admit nici o glumă deplasată pe seama soției mele!

– N-o să trebuiască să tragi, Bruno, îl asigură Ambrosio. Nimeni nu-ți vrea răul în sat acum.

– Sau nimeni nu îndrăznește să spună, se lăudă bătrânul.

– Așa e, nu îndrăznesc.

Bătrânul ridică din umeri, disprețuitor. Apoi i se adresă lui Zambrini, cu expresie solemnă:

– Tu crezi că sunt nebun, Mauro, fiindcă nu mai am mult de trăit. Ți-o fi spus deja Dallanotte. Desigur, e un om bun.

– Da, mi-a explicat. Și mi-a spus și că te invidiază, fiindcă el nu-și mai face iluzii... Nu ești nebun, Bruno, ci foarte încăpățânat. Eu te înțeleg.

– Și bine face! sări Ambrosio. Îți spun eu, fiindcă o cunosc pe Hortensia. Dacă ai vedea-o, Mauro!... Femeie care are nevoie de un bărbat... Dacă nu te însurai tu cu ea, o ceream eu! concluzionă singuraticul Ambrosio, arătându-i bătrânului strâmbătura lui de demult.

– Nu te băga: mă iubește pe mine, se lăudă bătrânul, adresându-se în continuare lui Zambrini. Așa că, știi? În vara asta, cu Hortensia și Brunettino acasă la mine, o să trăiesc în fiecare oră mai mult decât trăiesc milanezii într-un an... Brunettino! În ziua în care o să-mi spună *nonno* o să dau un ospăț, am așa un chef să-l aud!... Și e aproape, aproape: o să am timp, înainte de culesul castanilor.

Tăcu un moment și continuă grav:

– Da, o să am timp; în sat o să-și dea drumul... Și în plus, după aceea... După aceea, mă înțelegi, Mauro...

Coborî vocea, aplecă fruntea spre tovarășii lui și zâmbi viclean, mândru de strategia lui vitală:

– După aceea Brunettino, îngerașul meu, comoara mea, o să aibă cea mai bună bunică din lume, femeia care o să-l facă bărbat.

Bătrânul se îndreptă în tăcere, imaginându-și-o mai bine pe Hortensia crescând copilul. Da, instalată în camera lui, pe canapea, primind vizita nocturnă a îngerașului alb și luându-l în brațe ca să-i vorbească despre bunicul lui Bruno. Ca să-i povestească cum era și cât, cât de mult îi adora pe amândoi.

Îngerașul alb apăru în ușa întunecată și ridică brațele spre cer. Mirat că nu era ridicat la pieptul bătrânului, ca în fiecare noapte, pronunță câteva silabe în limbajul lui misterios și făcu câțiva pași spre pat.

Bătrânul deschise ochii și percepu prezența luminoasă. Se ridică – de ce era atât de obosit azi? – și luă îngerul în pat, așezându-l lângă el.

– Sunt treaz, copilul meu, te așteptam... Vino, urcă în mașină, ieșim. E stricată, dar mai merge. E Lancia confiscată de la marchiz, cine-ar fi zis, după cât se lăuda el cu ea!... Aduci vești, nu-i așa? Nu mai trebuie să mi le spui. Le știu, pe munte urcă repede știrile, mai ales cele bune. Se duc la vale, o să biruim, îngerul meu!... I-au întors spatele lui Mussolini; se simt pierduți. Fug ca niște șobolani. Cei din Cosenza îi aruncă pe nemți în mare și ei nu mai pot rezista. David le-a furat trenul și i-a lăsat fără muniții... Fericitul David, acum își vindecă rănile la Rimini! Cu Dunka, a câștigat-o pe dreptate!... Ce mare e lumea acum! Vezi, mergem cu mașina, ca generalii. S-a terminat cu mersul prin pietre, din hățiș în hățiș. S-a terminat cu încercuirile, cu poziția noastră, îți amintești? Nu va mai fi niciodată!... Înainte, pe roți, să coborâm muntele! Bineînțeles că trebuie să fim atenți; se poate să mai fie trăgători, fasciști disperați... Dar gata! Nu mai contează, sunt pierduți!

Copilul își apropie trupul de pieptul bătrânului, căutând brațele primitoare din fiecare noapte.

– Îngerul meu, împungi ca Lambrino!... Şi ce viteaz eşti! Atât de mic şi mă tragi spre tine... Dar cred că ţi-e frig; trebuie să te păzeşti de răceală... Nu-ţi fă griji, te acopăr eu.

Bătrânul luă pătura întinsă pe picioarele lui şi înveli în ea copilul, care bombănea şi agita frenetic mânuţele, respingându-l:

– *Na, na*, protesta el.

Bătrânul râse şi îl strânse în braţe.

– Ai dreptate; e mai bine aşa, lângă mine. În braţe, de asta ai bunic... Cum să nu te îmbrăţişez! Sunt puternic, nu mă obosesc, şi mai ales în maşină. Dacă e război, să vină gloanţele!... Dar nu te speria, se face ziuă. E ora atacurilor prin surprindere. Locul ăsta e bun pentru aşa ceva; trecem prin crângul de castani. Uită-te, îl recunoşti, nu? Ţi-am vorbit de atâtea ori despre el! Ce frumuseţe!... Periculos, poate ascunde pe cineva. Sau o capcană: un cablu de la un copac la altul, ţinând o grenadă, şi dacă îl atingi nu mai ştii nimic... Uite că se luminează, o să ieşim din pădure. După colţ, o să vedem satul... Acum îl vezi? Îl vezi? Turnul bisericii: la stânga e casa mea! Vezi umbrarul?... Roccasera, Roccasera mea!... Trăiască!... A, semnalul!

În curte se luminase o fereastră. Obosit, dar impulsionat de excitarea lui, bătrânul se ridică în picioare pe pat, cu copilul în braţe.

– Semnalul! Înainte!... Şi trâmbiţa, o auzi? Cântă, să cântăm cu toţii! E cântecul partizanilor!

Vocea tremurătoare lansă în tăcere imnul războinic. De la altă fereastră invizibilă, răsări în aer o săgeată de lumină. Bătrânul se opri din cântat şi izbucni bucuros:

– O racheţă!... E Ambrosio, e nebun după rachete!... E Ambrosio, Roccasera e a noastră!

Urmă un extaz tăcut.

Dintr-o dată, povara lui dulce i se păru infinit de grea şi bătrânul n-o mai putu susţine. „Ca Sfântul Cristofor", se gândi, în timp ce în piept îi pătrundea o suliţă, o contracţie

feroce care îi smulgea brațul. Căzu în genunchi pe pat, dând drumul copilului.

– M-au lovit, fiule; un fascist ascuns... Dar nu te teme; ești cu Bruno... Cu Bruno!... Și eu am întotdeauna noroc cu gloanțele... O să ajungem în curând și Hortensia ne așteaptă. O să aibă grijă de tine cât mă vindec eu... O iubești deja și acum e bunica ta, știi? Cea mai bună din lume!... Nu te speria, comoara mea; o să te duc în brațele ei...

Ca să scape de durere, se lovi atât de tare cu pumnul în piept, încât punguța cu amulete, cu cordonul rupt, căzu pe pat.

– Blestemat trăgător! mugi. Dar mugetul se stinse într-un horcăit stins.

Se așează cu spatele sprijinit de pernă. Murmură:

– Abia văd... Soarele... Mă orbește, după ce am ieșit de la umbră...

Tăcu ca să-și economisească forțele, dar mintea lui continua să lucreze, în timp ce durerea îi strângea în continuare pieptul într-un cerc de fier.

„Nimic, nu-i nimic... Ce bucurie cu rachetele! Câte scântei pe cer! Și trâmbițele, și muzica! Auzi?... Mă întorc cum voiam: victorios și cu tine. Cu tine, îngerașul meu!"

Copilul, neliniștit în noaptea aceasta atât de diferită, se târî pe pat spre bătrân. Se agăță temerar de brațul deja paralizat și se ridică în picioare, cu fețișoara lângă fața bunicului, așteptând, așteptând... Dintr-odată, instinctul îi dezvălui prăbușirea lumii, tenebrele goale. Aripile singurătății îi smulseră cuvântul auzit de atâtea ori:

– *Non-no*, pronunță limpede, în fața ochilor care îl căutau fără să-l vadă, dar care îl auzeau, inundați de bucurie. Și repetă descântecul, chemarea de cățeluș pierdut: *nonno, nonno. Nonno*!

În sfârșit, cântecul acesta ceresc!

Culori de dincolo de lume, luminile miilor de stele incendiară inima bătrână și o conduseră spre această slavă, spre această măreție, spre cuvântul insondabil:

Lui i se dărui pentru totdeauna bătrânul, invocând numele de copil pe care buzele nu mai reuşeau să-l pronunțe.

Copilul, descumpănit, scoase un geamăt. Dar se liniști mirosind în pătură brațele care îl legănau. Se înveli încrezător în cutele ei, în mirosul care reconstruia lumea dăruindu-i prezența bunicului, şi strigă, mândru de isprava lui, iar şi iar:

– *Nonno, nonno, nonno, nonno!...*

În timpul acesta, mânuțele lui se jucau cu amuletele.

Pe buzele bătrâne înflorise un zâmbet care se pietrifica puțin câte puțin, pe o culoare sângerie de teracotă veche.

Renato, atras de cântecul războinic şi de țipetele copilului, îl recunoscu pe loc:

Zâmbetul etrusc.

Economist, scriitor, fost senator și membru al Academiei Regale Spaniole din 1990, José Luis Sampedro (n. 1917) este socotit unul dintre cei mai importanți autori contemporani din Spania. Și-a publicat primul roman în 1951, dar *Zâmbetul etrusc*, apărut în 1985, a fost cel care i-a adus consacrarea și traducerea în șase limbi. Alte romane, precum *Bătrâna sirenă* (1990), *Statuia lui Adolfo Espejo* (1994) sau *Calea dragonului* (2006) i-au consolidat lui José Luis Sampedro reputația unui scriitor în afara oricăror curente sau tendințe literare, capabil să câștige admirația unui public larg și în același timp respectul criticii literare.

Zâmbetul etrusc a reușit să facă dintr-o istorie simplă, universală – aceea a legăturii profunde care se formează între un bărbat în amurgul vieții și un copil foarte mic care îi va purta mai departe numele – un roman tulburător de emoționant și poetic, de neuitat.

ROMANUL SECOLULUI XX

UNIVERS

9 789993 113331